

DZIEIE

HISTORYCZNO-POLITYCZNE

E U R O P Y

i

INNYCH CZĘŚCI ŚWIATA

NA POCZĄTKU

WIEKU XIXgo.

przez

X. Ignacego Chodynickiego K. K. L.

T O M II.

WE LWOŹWIE 1817.

Drukiem i nakładem Józefa Schnaydera.

2938/48

71156.2

I

25. rocznik Kwartalnik
22. III. 48. 1-4 25002

*Primam Historiæ legem esse, ne quid falsi
dicere audeat: deinde, ne quid veri non
audeat.*

Cicero lib. 2. de Orat.

Przedmowa.

Zamiarem moim było napisać krótką i jasną Historyą, czyli rys ogólny znakomitych wydarzeń teraźniejszości; wiadomą chciałem uczynić rzecz pożyteczną, chociaż Autora swego wstawić nie zasługującą; a będąc przekonanym o nieudolności sił własnych, samego siebie z żadnym Pisarzem porównywać nie myślę. Pobudka, która mną w pisaniu tego Dzieła powodowała, jest już dostatecznie na czele Igo Tomu wyłuszczone, a źródła, z których wiadomości moje czerpałem, są z najlepszych w Niemczyźnie ten przedmiot traktujących Autorów dobierane. Ponieważ w tak obszernéj materii, iakową są dzieje czasów niniejszych raczej szczęśliwy wybór, niżeli niedorzeczne zboczenia, mieysce zabierać powinien; przeto starałem się o zachowanie przyzwoitego porządku, i tak uszykować rozmaitość czynów, po sobie koleją czasu następujących,

izby się w iedno nie zbliżały. Nie zapuszczałem się w iak naydrobnieysze szczegóły, abym się nie stał rozwlekłym, nie chciałem téż być krótkim, ażebym nie był za nadto suchym, lub niezrozumiałym. A gdy przedsięwzięciem moim było przedstawić historyczne w ściśłych obrębach iak naywięcéy potrzebnych i pożytecznych wiadomości, przeto nie chciałem odłączać lub z osobna opisywać dzieiów religijnych od cywilnych, iako nie mały związek między sobą mających. Nie podobną było wydać Historyą terazniejszego wieku we dwóch szczupłych Tomikach, dla tego usiłowałem Tom drugi do rozpoczęcia wojny północnéy doprowadzić, a zaś Tom trzeci i czwarty z ukończeniem Kongressu Wiedeńskiego zamknąć. W rzeczy saméj, cóż w nas może wzbudzić więcéy ciekawości, iako początki wieku 19go, pasmem tak wiele znakomitych wydarzeń przeplatane? Co może być godniejszym zastanowienia się, i uwagi naszey celém, iak owe olbrzymie walki, tylekrotnie między narodami sobie nieprzyjaciłmi powtarzane, co nie raz wstrząsnęły świat cały? Niczego niemasz w Historyi, coby nie było wielkiém i pożyteczném, bo iéy

obrazy prawda z naturą kreśliły; z tąd to pochodzi, że nas do siebie pociąga i przywiązuje, a przykłady w nięy wystawione, tak mocno na nas ~~działaia~~działaia; z tąd wielka różnica między nią a Romansami, tém to nieużytecznym, a częstokroć szkodliwym płodem rozbujałéy imaginacyi. Czytanie Gazet i innych dzieł obszernych w ięzyku obcym, stałoby się dla rodaków naszych za długą i nudną pracą: będzie to więc istotną dla nich przysługą, kiedy się przysposobi dzieło, w którémby duch terażniejszych czasów rzetelnie wydany, i wszystkie główne rysy wiekopomnych wydarzeń wiernie wystawione były; które ieżeli aż do końca czytelnika zajmować będzie, życzenie Autora swego uwieńczy, i onemuż do dalszego ciągu w rozpoczętym przedmiocie, bodźcem się stanie.

OKRES III.

Od zawarcia Traktatu Pokoju w Tylży, aż
do Pokoju Wiedeńskiego 1807 — 1809.

Układy o pokój zwiastowały pomyślny skutek. Już dnia 23. Czerwca udał się Wielki Marszałek francuzki Dürcc do obozu rossyjskiego dla wymiany rozejmu, który od Cesarza Alexandra zatwierdzonym został. Na drugi dzień przedstawiony był Cesarzowi francuzkiemu Xiążę rossyjski Łabanów Rostowski, i miał długie posłuchanie u tegoż. Oczekiwano także pruskiego Generała Ralkreuth, mającego podpisać rozejm imieniem Króla. Gdy zaś życzone sobie, ażeby się obydwaj Monarchowie na rzece Niemnie rozmówili, tym końcem wystawiono na nię wielki namiot, nakształt mostu okrętowego. Dnia 25. Czerwca obydwaj Cesarze, każdy na osobnym statku przybyli do namiotu, a po odejściu obu stronnych Generałów, układali się ustnie z osobliwszą poufałością o warunki pokoju.

W Tylży 1) obstalowano dla Alexandra Cesarza i jego świty kwaterę, który nazajutrz w towarzystwie Króla pruskiego udał się znowu do pomieszkania Cesarza Napoleona, od którego wspaniałę podeymowani byli przez trzy dni. Cesarz francuzki okazał i tu swolą wspaniałomyślność, iż Artykułem 4tym rzeczzonego Traktatu, połowę na Królu pruskim zdobytych krajów, miast, i powiatów nazad powrócił; czynił zaś to dla względu na Cesarza rossyjskiego, i na dowód szczerego pragnienia, ażeby obydwaj narody związkim nieodmiennego zaufania i przyjaźni zjednoczyć. Nudnaby rzeczą dla Czytelnika było, gdybym chciał artykuły Pokoju Tylżańskiego tutaj co do słowa umieścić, sądzę więc, iż dosyć będzie Traktat ten w istotney treści przedstawić, i oraz przypomnieć, że Napoleon z Rossyą i Prusami z osobna się układał, iednakże całkiem te same artykuły Pokoju zawarował, które ze strony Francyi Xiążę Benewentu (Talleyrand) a ze strony Rossyi, Xiążęta Kurakin i Łabanów Rostowski, dnia 8. Lipca; ze strony zaś Prus

1) Tylża (Tilsit, po łac. Chronopolis) jest po Królewcu (Königsberg) największym i najpiękniejszym miastem Pruss Wschodnich. Leży na lewym brzegu Niemna, który tu nazwisko Memel przybiera. Zhudowane było w r. 1377 od Mainharda z Querburgu Szlachcica niemieckiego. Ma stary zamek kilka kościołów luterskich, i 10 tysięcy mieszkańców; prowadzi znaczny handel do Polski i Królewca, zbożem, drzewem, woskiem i innemi produktami.

Hrabiowie Kalkreuth i Goltz dnia 9. Lipca, jako Pełnomocnicy swych względnych Dworów podpisali. — Według tego Traktatu Rossya i Prusy uznały Krolestwo Westfalskie i Xięztwo Warszawskie, iakotęż Związek Reński, i wszystkich tak terażniejszych iako i przyszłych Członków onegoż, Rossya otrzymała z nowych Pruss Wschodnich Dystrykt Białostocki, mający 100 mil kwadratów: i około 200,000 ludności, dla oznaczenia ile możności naturalnych granic między nią i Xięstwem Warszawskim, lecz za to odstąpiła Hollandyi Państwo Iewer, 2) mające 5 mil kwadr. i 15,000 mieszkańców. Za wstawieniem się Rossyi Xiążętóm Koburgskiemu, Oldenburgskiemu i Meklenburgsko - Schwerin-skemu powrócone zostały ich dawniejsze posiadłości, iednakże porty Oldenburgskie i Meklenburgskie, aż do pokoju z Anglią woyskiem francuzkiem miały być osadzone; bywszy zaś Xiąże Elektor Heski, Xiąże Oranii, i Xiąże Brunświcki mieli być pensyonowani. Prócz tego Rossya ofiarowała swoje pośrednictwo do pokoju między Anglią i Francją, które od Na-

-
- 2) Iewer powiat leżący nad morzem niemieckiem między Fryzją i Oldenburgiem, dawniey był wcale udzielny i należał do Xiążąt Anhalt-Zerbst, z którego domu Katarzyna II na Tron rossyjski wstąpiła; miasto stołeczne, tegoż imienia, nie iest wielkie, ma iednak waży i rowy, są w nim różne kollegia tego powiatu.

poleona pod tym warunkiem przyjęte zostało, jeżeli Anglii toż pośrednictwo w miesiąc po wymianie zatwierdzenia niniejszego Traktatu przyjęła. Nie zapomniano także tém Pokoim i Porty Otomańskiéy: wszystkie kroki nieprzyjacielskie na morzu i lądzie, między Rossyą i Portą miały natychmiast poprzestać, iak skoroby dowodzców wóysk obustronnych wiadomość o zawartym pokoju doszła: Rossyanie mieli z Multan i Wołoszczyzny ustąpić, lecz Turcy nie prędzëy mieli te kraie osadzić, aż po następnéy wymianie zatwierdzenia mającego się zawrzeć między nimi i Rossyą pokoju. Cesarz Alexander przyjął pośrednictwo Napoleona do zawarcia Pokoju z Turcyą. Nakoniec Francya i Rossya gwarantowały sobie całość swych posiadłości, iako téż i wszystkich mocarstw tym Pokoim obiętych. — Prusy przyobiecały podług tegoż Traktatu, aż do Pokoju między Francyą i Anglią, wszystkie swoje kraie żegludze i handlowi Anglii pozamykać. Wszystkie szczególne osoby, za swoje polityczne lub wojskowe uczestnictwo w terażniejszëy wojnie, osobliwie berlińska gwardya mieyska i żandarmerya, nie miały bydź do odpowiedzi pociągane. Wyjąwszy kraje odstąpione tym Traktatém od Pruss pozostawać miały przy tychże: Marchia elektoralna, Marchia nowa, Xięztwo Pomorskie, Xięztwo Szląskie, Prusy wschodnie i część Pruss zachodnich, z twierdzą Grudziążem (Grau-

denz) i trzema przyległemi wsiami. *) Oprócz tego zawarta była osobna Umowa między Xiążęciem Marszałkiem francuzkim Neufchâtel (Berthier) i Hrabią Kalkreuth w Królewcu dnia 12. Lipca względem oznaczenia granic między Prusami, Xięstwem Warszawskiem, Królestwem Westfalskiem i powiatem miasta Gdańska; iako też względem czasu ustąpienia wojska francuzkiego z krajów pruskich. Oderwane zaś tym Traktatém kraje od Prus były następujące:

	mil □	mieszkańce.
Xięstwo Fryzji i Wschodni		
dnię, mające	54 i	117,000.
Hrabstwo Mark	46 —	138,000.
Xięstwo Minden i Hrabstwo		
Ravensberg	58 —	160,000.
Xięstwo Hildesheim	46 —	110,000.
Xięstwo Paderborn	50 —	100,000.
Część Xięstwa Münster	72 —	130,000.
Hrabstwa Tecklenburg i		
Lingen	15 —	45,000.

*) Rozległość Królestwa tego do roku 1807 wynosiła 6700 mil kwadr. ale po Traktacie tylickim zostało się tylko 2954 mil kwadr. obszerności. Ludność za Fryderyka I. podług czynionych popisów r. 1713 wynosiło 1,620,000 dusz, roku zaś 1805 liczyły Prusy 10 millionów. Wojna ostatnia przyprowadziła do utraty połowy Państwa, tak iż r. 1807 cała ludność wynosiła tylko 2,027,040 mieszkańców z rozmaitych narodów.

	mil	□	mieszkańc.
Xięztwo Elektorstwo Hanno- werskie z Xięztwem O- snabrück	584	i	992,000.
Marchia stara na lewym brzegu Elby	76	—	80,000.
Xięztwo Magdeburg na- tymże brzegu z pruskim Mansfeldem	59	—	241,000.
Xięztwo Halberstadt z Hrab- stwem Hohenstein	46	—	140,000.
Xięztwo Eichsfeld	36	—	80,000.
Xięztwo Erfurt z przyległo- ściami	16	—	51,000.
Bywsze miasta Rzeszy, Nord- hausen, Mühlhausen, i Goslar	5	—	32,000.
Bywsze Opactwa Quedlin- burg, Essen, Elten, Werden etc.	10	—	33,000.
Xięztwo Bayreuth	59	—	220,000.
Cyrkuł Rottbuski	18	—	33,000.
Od Prus Zachodnich i Dy- stryktu Noteckiego, ra- zem z miastem Gdańskiem .	180	—	231,000.
Całe Prusy południowe . .	990	—	1,400,000.
I nowe Prusy wschodnie .	805	—	900,000.

Oprócz tego Nowy Szwajcarsk mający 42 mil □
i 54,000 mieszkańców Traktatem granicznym w
Elblągu dnia 10 Listopada przyłączony został

do Xięztwa Warszawskiego; tak iż całkowity ogół oderwanych Pokoim tyłzańskim posiadłości pruskich wynosił 3260 mil □ powierzchni, i 5,277,000 mieszkańców. *)

Po zawarciu pokoju rozłączyli się obydwaj Monarchowie po dwudziestodniowym wspólnym pobycie swoim w Tyłży; Alexander powrócił do swego kraju, Napoleon zaś udał się przez Królewiec do Drezna, gdzie nową Konstytucję Xięztwa Warszawskiego, z części Prus Zachodnich i Wschodnich, iakotęż z całej prowincyi Pruss południowych Traktatem tyłzańskim utworzonego, i na 6 Departamentów podzielonego, dnia 22. Lipca podpisał. Rzeczona Konstytucya zapewniła krajowi rząd monarchiczny; korona książęca miała być dziedziczną w osobie Króla Saskiego Fryderyka Augusta i jego potomków wedle ustanowionego następstwa w domu Saskim. Władza wykonawcza jest w całej zupełności przy Królu; od niego wychodzą projekta do praw, może mianować Wice-Króla, lub Prezesa Rady Stanu, zwoływać i odraczać Sejm i przyzywać w Senacie, kiedy to uzna potrzebnym. Dobra Korony książęcej składają się z rocznego dochodu 7milionów: połowa w gotowiznie, a połowa w dobrach Królewskich. Ministerjum składa się z Ministra sprawiedliwości, wewnętrznego i religijnego, wojennego, skarbu,

*) Pölitz Weltgeschichte IV. Band.

połicyi i Sekretarza Stanu. Ministrowie są za wszystko odpowiedzialni. Rada Stanu składa się z Ministrów i Członków mianowanych przez Króla; zgromadza się pod prezydencyą Króla, Wice-Króla albo téż Prezesa. Roztrząsa, układa i uchwala projekta do praw, lub urządzenia administracyi publiczney, które atoli podlegają zatwierdzeniu Królewskiemu. Seym walny zgromadza się co dwa lata w Warszawie, a to w czasie oznaczonym Aktem zwołniącym wydanym przez Króla; składa się z Izby poselskiéy i senatorskiéy; posiedzenie iego nie trwa dłużej nad 15 dni: naradza się nad urządzeniem skarbowém, cywilném, kryminalném, i bicia monety. Projekta do praw ułożone w Radzie Stanu, będą przesyłane Walnemu Seymowi z rozkazu Króla, roztrząsane od Izby poselskiéy z sekretném głosowaniem i większością zdań, a potem podawane pod Uchwałą Senatu. Ciało prawodawcze zostaje przy Senacie, który składa się z 18 dożywotnych i przez Króla mianowanych członków, to jest 6 biskupów, 6 wojewodów, i 6 kasztellanów, z których pierwsi powinni być od Stolicy Świętély installowani. Izba poselska składa się z 66 Posłów wybranych na Seymikach powiatowych, i 40 Deputowanych, wybranych na Zgromadzeniach gminnych. Posłowie od powiatów składają się z osiadłéy Szlachty, a deputowani od gminów z obywateli nieszlachty; tak iedni tak i drudzy urzędują wciąż, przez lat 9, i odnawiają się w trzeciéy części co lat trzy. Oprócz tego też Konstytucya uznała Religiją kato-

licką ze Religią Stanu, z tollerancją iednakże wszelkiego innego wyznania. Kodex Napoleona miał być prawem dla całego Xięztwa, a wszystkie akta rządowe, administracyjne i sądownicze w ięzyku narodowym wychodzić. Żaden nie będący obywatelem Xięztwa Warszawskiego nie może w niem iakowych urzędów świeckich lub duchownych sprawować. Nakoniec siła zbroyna całego Xięztwa powinna się składać ze 30,000 różnego żołnierza oprócz gwardyi narodowéy. — Miasto Gdańsk nie miało do tego Xięztwa należeć, lecz ogłoszone było Traktatem tylżańskim miastem wolnem i niepodległem hanzeatyckiem, pod opieką Królów Saskiego i Pruskiego, miało się rządzić przez Ordynacyą Królewską dla miasta Gdańska r. 1752 przepisaną, i mieć wolną od każdego cła żeglugę na rzece Noteci (Netz) i kanale Bromberskim od Driesen aż do Wi-

3) Gdańsk miasto handlowe z portem i twierdzą pierwszego rzędu w Europie, z położenia swego wielce ważną we względzie politycznym, nad Wisłą o pół mili od uścia iéy do morza na płaszczyźnie położone, lecz od południa wzgórzami gradowa, i biskupia góra zwanemi otoczone, które w wojnie Szwedzkiej r. 1655 mocno były obwarowane. Dzieli się na stare i nowe. — Domy ma z piękniemi, przysionkami, w których schody z marmuru różnego koloru; gmachy ozdobne, gymnazyum sławne, biblioteki znaczne, i liczy do 50,000 mieszkańców. Początki tego miasta w starożytności, ciemnością są okryte. Schütz powiada, iż na górze

sły. Oprócz tego między Elbą i Renem, utworzone zostało Traktatem tyłzańskim, z Xięztwa Brunświckiego, większey części Elektorstwa Hesskiego, z prowincyi saskich odstąpionych za Cyrkuł Kotbuski, krajów hannowerskich, i bywszych posiadłości pruskich, nowe Królestwo Westfalskie, dla Hieronima Napoleona, które nim ie tenże po zaślubieniu się swoim z Katarzyną Xiężniczką Wirtemberską w miesiącu Grudniu 1807; w posiadłość obiał, urządzona było mocą Wyroku, z dnia 18. Sierpnia od trzech francuzkich radzców Stanu Beugnot, Simeon, i Jolivet. Podług, nowéy konstytucyi tego Królestwa podpisanéy od Napoleona dnia 15. Listopada miało należć do Ligi Reńskiéy między Królestwami czwarte miejsce zabierać, i 25,000 woyska utrzymywać. Rząd miał być dzie dziecznym, w osobie naturalnych i prawych płci

Gradowa zwanéy był zamek w którym panywał Hadgel słowiański czyli wandalski Panek, i że tego, mieszkańcy wsi Wick, niegdys w tym miejscu, gdzie teraz stare miasto leżący, w czasie biesiad i tańców, zabili; ztąd osada owa rybicka wzięła nazwisko Tanzwick, którą około r. 1183 Sobiesław Rządca Pomeranii wzmocniwszy i w miasto przemieniwszy, nazwał Dantzig (połacinie Dantis, cum, albo Gedanum). Miasto to możné i bogate miało od Królów polskich nadanych sobie wiele wolności, i należało do Ligi hanzeatycckéy, będąc naczelném IVtey Klasy Hanzeatów miastem, aż do zwolnienia przymierza hanzeatycckiego.

mężkię następców Króla Hieronima, w których niedostatku potomstwo Józefa Króla Hiszpanii, potem z domu hollenderskiego, a na ostatek z bergskiego miało następować. Mocą téżże Konstytucyi Religia panującego jest katolicka, a w Kraiu wszystkie są pozwolone. Każdemu mieszkańcowi zapewniona jest równa opieka praw swobód, i droga do wszystkich krajowych urzędów. Stan szlachecki utrzymany ale z drugimi co do obowiązków spisów praw i swobód porównany. Stany Królestwa składają się ze 100 członków wybranych na Zgromadzeniach obierczych po Departamentach. Król zwołuje na Sejm Stany, i wyznacza im miejsce obrad; naradza się nad projektami od Króla podanemi. Zarządztwo w 8 Departamentach na które cały Kray podzielono, zostaje przy Prefektach, w Powiatach, przy Podprefektach, w miastach zaś przy Burmistrzach. Kodex Napoleona jest Księgą praw obowiązującą po całym Państwie. W każdym Powiecie jest trybunał pierwszey instancyi, i sąd pokoju, w departamencie sąd kryminalny, a w stolicy sąd kassacyjny ieden na całe Królestwo w Radzie Stannu. Podatki składają się jak wszędzie, ze stałych i nie stałych.

Anglia korzystała ze spokoyności Francyi ażeby mogła bezpośrednio rozprzestrzeniać swoją żeglugę i panowanie na morzu w dalekich stronach świata. Jeszcze w początku roku 1806 flota angielska o 63 zaglach zdobyła na Hollendrach

iako Sprzymierzeńcach Francyi, ważny przykład dobrej nadziei, przymusiła Gubernatora onegoż Jansens z całym Korpusem do zawarcia kapitulacyi; o czem rzekło się w I. Tomie. Na początku roku 1807 wydarli Anglicy Hollendróm ważną wyspę Curassao, i zdobyli Montevideo w hiszpańskiéy Ameryce południowéy. Lecz polityka angielska nie przestając na zaborach osad francuzkich, hiszpańskich i hollenderskich w obydwóch Indyach, wtrącała się jeszcze do innych interessów politycznych mocarstw europejskich. Podczas wojny prusko-rossyjskiéy przeciw Francyi, Admirałowie angielscy Dukworth i Sidnéy Smith przepłyneli dnia 18. Lutego dardanelską ciasninę morską, końcem przymuszenia Porty do zawarcia pokoju z Rossyą. Eskadra turecka składająca się z jednego okrętu liniowego, 4 fregat, 3 korwet, i 2 łodzi kanonierskich została od nich spalona, a dnia 20. Lutego zarzucili kotwice w bliskości Sztambułu. Pod zagrożeniem bombardowania stolicy tureckiéy; rozpoczęły się układy z Portą pod czas których atoli, przez czynność Posła francuzkiego Sebastiani, z taką pilnością zakrzętniono się środkami obrony w Dardanellach 4), iż Admirał angielski w urzędowym raporcie za szczęśliwego się poczytał, iż dnia 2. Marca cia-

4) Dardanelle są 2 zamki tureckie na przeciw siebie leżące, nad ciasniną morską dzielącą Azyą do Europy.

winę morską z nie wielką stratą znowu na powrót przepłynął, i projektu swego poprzestał. Co gdy się nie udało, obróciła się flotta angielska, wzięwszy posiłki z Malty do Egiptu, i zdołała dnia 20. Marca miasto Alexandryą; a oprócz tego sposobiono już wielką flotę składającą się z 30,000 wojska lądowego, przeznaczoną na morze wschodnie; Król szwedzki był zachęcony do czynnego współdziałania pod czas tej wojny, i uczynienia diwersyi w tyle nieprzyjacielskiej armii, lecz tym czasem Pokój tylżański wszystkim zamiarom Anglii przeciwko Sprzymierzonym tamę położył; samą nawet Alexandryą musieli Anglicy w miesiącu Wrześniu opuścić, z niemałą stratą najlepszego wojska swojego. Niepomysłne także było pokuszenie się Anglików o zdobycie Buenos-ayres i Montevideo w hiszpańskiej Ameryce południowej, dnia 5. Lipca widzieli się albowiem przymuszonymi do zawarcia kapitulacyi, mocą której przyobiecali we dwa miesiące ze wszystkich w Ameryce południowej placów ustąpić. Wyprawa ta kosztowała Anglików 5000 ludzi, oraz nieźmierny nakład pieniężny, a przesąd ten iż osady hiszpańskie z taką łatwością zdobytemi byź mogą, w owoczesnych okolicznościach nie został sprawdzony.

Gdy się Anglii nie powiodło szczęśliwie z Ameryką hiszpańską, obróciła swój groźny oręż na Danią, z przyczyny podobno, iż sądzono w

Londynie iakoby Traktatem tylżańskim albo umowiono się, albo też planem było Cesarza francuzkiego nakłonić gabinet duński do przystąpienia wielkiéy koalicyi przeciwko Anglii, i w tym kraju potęgę Danii usadowić pod zarządzenie Francyi, a osobliwie okrętóm angielskim zamknąć cieśninę sundzką. Ażeby więc takowy projekt uknowny na szkodę Anglii uprzędzić, wygotowano wielką flotę z 18 liniowych okrętów, 7 fregatt, i 22 małych statków pod sprawą Admirala Gambier na którę Lord Cathcart 25,000 woyska lądowego dowodził. Flotta rzeczona wypłynąwszy na cieśninę sundzką zdawała się najprzód chcieć, do skutku przyprowadzić, współ z Prusami i Szwecyą, od brzegów Pomeranii niebezpieczną diwersyą w tyle głównéy armii francuzkiéy, która podówczas Prusy wschodnie zajmowała. Iednakże zawarty Pokój tylżański przywołał znowu korpus Generała Blüchera do Pruss, a flotta angielska otrzymała potem swoje przeznaczenie przeciw Kopenhadze stolicy Królestwa duńskiego, i dnia 16. Sierpnia wylądowała niespodzianie przy Webek i Kiego na wyspie Seeland, 3 mile od Kopenhagi, z kąd Król Chrystyan VII. udał się do Kolding, a Królewicz Następca tronu do Kiel w Xięztwie Hol-sztyńskiem. Żądano ze strony Anglii od Królewicza Następcy duńskiego Tronu, ścisłego alliansu z Anglią, a na zaręczenie wierności, wydania całej uzbroidnéy floty duńskiéy, iako też poddania arsenału i zamku Kronenburg, aż do po-

wszechnego pokoju. Chociaż wyspa Seeland pozbawiona była z woyska kraiowego, które jeszcze po Księstwach rozłożone stało, iednakże Królewicz Następca Tronu odrzucił z gniewem takowe domaganie się, a w Kopenhadze zaczęto czynić pilne przygotowania do obrony. Dzień 2gi Kwietnia 1801 nauczył Anglików, że Kopenhaga od strony morza nie mogła bydź bez wielkięj straty atakowaną; wyprowadzili więc swoje baterye od strony lądu, i dnia 2 Września rozpoczęli straszne bombardowanie miasta, do czego też i Kongrewskie race palne użyte były. Przez 3 dni i 4 nocy z 72 armat nie ustannie strzelano do miasta, przez co we 25 ulicach 305 domów, i ieden Kościół pożarém zniszczało, 800 ludzi różnëj płci i wieku, nie licząc w to straty garnizonu, było zabitych daleko więcëj ranionych. Naresćie gdy już wszystkie sposoby do obrony, i ugaszenia pożaru widziano bydź nadaremne, Kommandant miasta Peyman zawarł dnia 7 Września kapitulacyą przez Generała Woltersdorf zatwierdzoną moąc którëj miasto, cytafellę Fridrichshavn i obydwa Holmy, iakoteż całą flotę duńską składającą się z 18 lin. okrętów, 15 fregat, 6 brygów, i 25 łodzi kanonierskich, Anglikóm poddał ze wszelkiemi sprzętami okrętowemi. *) Cała ta zdobycz uprowadzona była do Anglii, a czego nie można było uwieźć zostało zniszczoném. Co

*) Obacz Europens Annalen, 1811 St. 9.

wszystko podług rachuby samego Admirała Gambiera kosztowało przeszło 4,756,000 niemieckich talarów, (Reichsthaler) iednakże Królewicz następcę tronu niechciał zatwierdzić powyższyć kapitulacyi, ponieważ wprzód ieszcze Porucznik Steffens wysłany był z ordynansém, ażeby flotę raczëy spaloną, a niżeli Anglikóm poddano. Po sześciu tygodniach według kapitulacyi, opuścili Anglicy dnia 21. Października ze swoją łupieżką zdobyczą wyspę Seeland: iednakże gorszy ich los oczekiwał, ponieważ Dania przez Traktat zawarty dnia 20. Listopada (który dotąd ieszcze nie był publicznie ogłoszonym) weszła w przymierze z Francją, i ogłosiła wojnę Anglii, a wkrótce potem i Szwecyi dla obojętnego, téż okazywania się w téj okoliczności. Wszyscy Anglicy i wszelka własność angielska w krajach duńskich została aresztowaną, pod karą śmierci wszelkiego handlu lub związku z Anglią zakazano, a we wszystkich portach Danii z naywiększą szybkością budowano łodzie kanonierskie, do czego wszyscy mieszkańcy, przykładali się z patryotycznym zapalem, tak, iż w końcu roku 1807 wygotowano już około 400 takowych łodzi, przez co handel angielski nie mało uszczerbkę doznał, a wszelkie pojednania się zabiegi były nadaremne. Lecz i Anglia zemściła się za to na Danii, ogłaszając przeciwko niëy wojnę, i zajmując przy końcu roku tego, osady duńskie w Indyach zachodnich, to iest wyspy Sw. Krzyża (St. Croix.) Sw. Tomasza które nie będąc w stanie obrony, Admirałowi Cochrane

ne poddać się zmuszone były, przyczém iednak-
że do żadnego krwi rozlewu nie przyszło. Na-
obydwóch zdobyli Anglicy 232 dział, i zabrali 89
okrętów duńskich, hamburgskich, amerykańskich i
szwedzkich.

Takowego systematu mogła się Daniia bez-
piecznie trzymać, kiedy Rossya i Prusy, będąc o-
brażonemi wyżey rzeczonym rozboiém morskim
Anglii przeciwko Danii, podobnegoż trzymały się,
zerwawszy wszystkie stosunki z Anglią, porty
swoie dla nięj zamknawszy, i Posłów swoich z
Londynu odwoławszy. Prócz tego domagały się
mocarstwa owe zadosyć uczynienia od gabinetu
angielskiego Danii, i zawarcia pokoju z Francją.
Nawet sama Austria (któreż nadzieie o wynagro-
dzenie swojej neutralności w czasie wojny ros-
syjsko - pruskiej tak dalece zawiedzionemi były,
iż ledwie twierdzą Braunau) 5) na mocy oso-
bnego Traktatu zawartego dnia 10. Października
z Francją przez który także granice między Fran-
cją i Królestwem włoskiem, tak oznaczone zostały,
ażeby wszystko co na lewym brzegu rzeki Isen-
zo znajdowało się do Austrii co zaś na prawym

5) Braunau miasto z 288 domami i wielu su-
kiennikami nad samą granicą bawarską leżące
w części Austrii zwaney Innviertel dobrze
zabudowane i warowne, granica jest w pół dłu-
giego mostu przy tym mieście będącego. Roku
1808 warownie tutejsze nu rozkaz rządu zosta-
ły zniesione.

téjże razém z wyspą Morosino, do królestwa włoskiego, należało (jeszcze w roku 1805 od Francuzów zajęta, na powrót otrzymała) przez Oświadczenie z dnia 18. Lutego 1808 przychyliła się do zerwania dotychczasowych stosunków swoich z Anglią, i odwołania Posła swojego z Londynu. W rzeczy saméj zdawała się Anglia teraz całkiem od stałego ładu być oderwaną; Królowie szwedzki, sardyński i sycylijski pozostali jeszcze iedynemi iéy Sprzymierzeńcami; ponieważ Portugalia musiała wkrótce wyższéj przemocy ustąpić. Iednakże dwór londyński na przeciw nieprzyjaznym dekretóm Napoleona wydawał podobneż, końcém szkodzenia Francyi z iéy Sprzymierzeńcami, i w celu upokorzenia onychże. Dnia 11. Listopada 1807 wyszedł powtórny Ordynans gabinetu brytańskiego, czyli rozkaz Królewski, ogłaszające wszystkie porty i place Francyi i iéy Sprzymierzonych za będące w stanie blokady, zakazujące wszelkiego handlu towarami z ich krajów i dozwalający zaboru wszystkich okrętów, któreby mieli iakowy dokument tak zwany *Certificats d'origine*, podług przepisu francuzkiego. Na przeciw temu wydał Napoleon jeszcze énergiczniejszą Ustawę czyli Wyrok Medyolański z dnia 17. Grudnia 1807, podług którego; wszystkie okręty dające się réwidować okrętóm Anglików, lub zawiaające do portów tychże, albo też opłacające im iakowe cło; ogłoszone zostały pozbawionemi narodowości. Przez owe Wyroki Napoleona; iako téż przez ścisły An-

gielski Systemat blokady i obydwu Ordynanse gabinetu brytańskiego, neutralny handel Ziednoczonych Stanów amerykańskich mocno zagrożonym został; ponieważ okręty ich iak tylko opatrzone były francuzkim dokumentem (Certificats de origine) zabierane bywały od Anglików, bez owego zaś do portów francuzkich nie były wpuszczane; podobnież i jeżeli iakowe cło Anglii zapłacili, stawały się zdobyczą Francuzów. Do tego przyszło, iż Anglia przez zabranie fregatty Chesapek przy Przylądku Wirginii dnia 23. Czerwca 1807 obraziła Amerykanów, dla czego Prezydent Jefferson, *) dnia 2. Lipca zakazał wszelkiego

*) Tomasz Jefferson, urodził się w Wirginii w tej prowincyi, Ziednoczonych Stanów Ameryki północney, z oycą Obywatela tegoż kraju. Z młodości swoięy przykładał się osobliwie do nauki Historii i Statystyki oprócz których znaczne także postęпки czynił w Geometrii, Astronomii, Muzyce, i rysunkach. Ożeniwszy się z córką sławnego Adwokata w Wirginii, Weyles, która wkrótce umarła, spłodził z nią dwie córki, którym dobrego wychowania dać nie zaniedbał. W epoce rewolucyney, która Zjednoczone Stany od własney Ojczyzny oderwała, Jefferson postępował stopniami coraz do wyższych urzędów; a stawszy się godnym zaufania publicznego, zasiadał przez 2 lata na sławnym Kongressie, powodującym podówczas rewolucyą. Rok 1780, w którym ón Zarządztwo Wirginii sprawował, był krytyczną epoką w iego urzędowaniu cywilném; przeciwnicy iego zarzucali mu, że rządy Wirginii zaprzedał ię

związku z uzbroionemi okrętami brytańskimi. W tak politycznych zawikłaniach, przez które neutralni Amerykanie znajdowali się prawie w stanie wojennym przeciwko Francyi i Anglii, dekretował Kongress amerykański dnia 23. Grudnia 1807 (czego dotąd jeszcze żadne państwo handlowe nie uczyniło) embargo na własne okręty we wszystkich portach Ameryki północnej; a żeby ani się poddawał rozkazom innych mocarstw, ani też przez opieranie się onym, wojny na naród nie zaciągał, i okręty amerykańskie na zabór nie wystawiał. Iakożkolwiek Ameryka sama przez

nieprzyjaciółom, sam zaś osobistego bezpieczeństwa przez schronienie się w góry upatrywał, obwiniali go także o zatrzymanie żołdu dla wojska, końcem zaspokojenia potrzeb listy cywilnej. Od roku 1786, aż do 1789 prześadywał we Francyi w charakterze Posła przy Dworze Wersalskim, gdzie układy jego, i zręczność w kierowaniu interessami swojej Ojczyzny, bardzo ważne i korzystne sprawiły dla handlu wiodki. Pod czas spokojnej rewolucyi albo raczej reformy w swojej Ojczyźnie zasłę, mianowany był Iefferson Sekretarzem Stanu Rządu związkowego chociaż obowiązki tak ważnego urzędu nie łatwymi do wypełniania były, atoli udawało mu się wszystko, co tylko przedsiębrał, a usiłowania jego i talenta publiczną pochwałą nagrodzone zostały. Po ukończeniu wielu ważnych prac, złożył ten urząd, chcąc się poświęcić domowemu życiu, lecz wkrótce zawołany był na wyższą Wiceprezydenta dostojność; którą ón nie długo piastu-

takowe embargo cierpiećby mogła; iednakże rozliczném przedstawieniom od prowincyów z tćy przyczyny do Kongressu podawaném, i wszystkiém prośbóm pojedynczych osób, którzy się od prawa tego usunąć usiłowali, i na stratę ztąd wynikającą żalili się; Iefferson z mądrą oparł się stałością, przez co utrzymał godność wolnego narodu, obywatelóm własność, Kraiowi potrzebnych maytków, i mógł się spodziwać, że pilność i przemysł bardziey się do rękodzieł i tworów przyłoży. Na iego wdanie się za bezstronną żegluga Amerykanów do Francyi i Anglii, pierwsza nie nie odpowiedziała, druga zaś wzbraniała się

iąc, udał się znowu na prywatne życie, z przyczyny, iż pewna strona zbiłaiąca iego zasady uważała go iako naczelnika opozycyi, i obwiniała o zamysł obalenia Konstytucyi Ziednoczonych Stanów, i uczynienia się Trybunem ludu. Gdy Prezydent Adams zakończył swoje urzędowanie Iefferson r. 1801 został iego następcą, a r. 1805 iednoznacznie na tenże urząd znowu był obranym; iego pospolitowanie się, rozsądek, literackie talenta i filozofia, zjednały mu szacunek u każdego patryotycznego obywatela. W roku 1807 sprzykrywszy sobie trudny ten urząd, chciał się znowu udać do prywatney zaciszy, z przyczyny wewnętrznych niezgód, które co raz więcéy górowały, i którym zapobiedz nie był w stanie; musiał atoli czekać zwykłego terminu, to jest roku 1809 w którym dopiero pozbył się tak trudnego ciężaru, a Madisson nastąpił w iego miejsce. Steins Kabinett von biograph. Gemäld.

odwołać swoje rozporządzenia gabinetowe z dnia 7. Sierpnia i 11. Listopada 1807 we względzie na Amerykę północną; dla czego też embargo zostało dnia 8. Listopada 1808 od Kongressu potwierdzonem.

Przez pokój tylżański założony od Francyi Systemat lądowy, nie tylko na nowo został utwierdzonym, ale też przez utworzenie Xięstwa Warszawskiego w kraju walecznych Sarmatów, aż do brzegów Wisły, rozciągnionym. Tylko na zachodzie przez góry pirenejskie zostawał ograniczonym; iednakże Portugalii ciągly związek z Anglią, a Hiszpanii groźne uzbraiania w pamiętnym dniu pod Ieną i Auerstadem, takoteż tajemne iey porozumienie się z Anglią względem wspierania obustronnego handlu, przenikliwemu oku Napoleona nie mogły bydz ukrytym. Pułwysep pyreneyski musiał bydz albo całkiem nowemu układowi pozyskanym, albo też przemocą pod wpływ onegoż przywiedzionym. Portugalia niechęć swoją przeciwko temu często i iawnie okazywała i nie można ją było przez żadną ugode do zerwania stosunków z Anglią nakłonić, i do pokoju morskiego, przez zamknięcie portów swoich dla tężże, przymusić. Dwór Madrycki z ciężkością się do tego przychyłał, ażeby Xięciu Rejentowi Portugalii, iako połączonemu z sobą pokrewieństwem Szwagrostwa *), wojnę wypowie-

*) Xiąże Rejent Portugalii obiał rządu Państwa

dział, i pozwolił wojskóm francuzkim przechodu przez Hiszpanią do Portugalii; iednakże Karol IV musiał względy na powinowactwo familyne podległemi uczynić owém zobowiązanióm się, które iako Sprzymierzeniec Francyi przyiął na siebie. Zwycięzca pod Frydlandem, nie miał roku 1808 przeciwko sobie żadnego nieprzyaciela oprócz Anglii, dla tego starał się ażeby ją zupełnie od stałego lądu wyłączyć, i ię samowładztwu morskiemu koniec położyć. Po zawartym Pokoju tylżańskim, od wschodu Europy nie miał się ón czego obawiać, wielka armia była uzbroiona; teraz zdawał się bydź czas naysposobniejszy, do przymuszenia zachodniéy Europy pod posłuszeństwo iego rozkazów. Ieszcze pokóy z Rossyą nie był podpisany, a iuż rozkaz dano pojedynczym korpusóm wyruszenia do Bajonny 6) w miesią-

w miesiącu Lutym roku 1792 w czasie pomieszanania zmysłów matki swoiéy Maryi Franciszki Królowéy Portugalii, a gdy zniknęła zupełnie nadzieia ię wyzdrowienia, Xiążę Rejent utrzymywaną od lat 7 Rejencyą zamienił dnia 15. Lipca 1799 w udzielnosc, i kazał się pod nazwiskiem Iana VI. ogłosić rzeczywistym Rejentem nie przybierając wszakże tytułu Króla. Iego żona Karolina Joachima była Córką Karola IV. Króla Hiszpanii, a iego starsza Córką zaślubiona była Piotrowi Karolowi Synowi Infanta Gabriela brata Karola IV.

6) Bajonne miasto francuzkie w dawnéy Gaskonii wielkie, dobrze zabudowane i warowne,

tu Sierpniu ogłoszono było, iż jeden korpus z 25000 ludzi składający się pod dowództwem Generała Lünott miał się zebrać przy Bajonnie, jednakże liczba jego urosła do 50000 gdy zaś góry pirenéyskie przeszedł, zgromadził się tym czasem korpus odwodowy, a z Niemiec i od Renu maszerowały wciąż woyska francuzkie do Bajonny, pospolita albowiem pogłoska była, że woyska francuzkie i hiszpańskie wkroczą do Portugalii, ażeby mocarstwo to z Anglią rozłączyć i do interessu Francyi naciągnąć. Przynajmnię zdawał się Traktat zawarty w Fontainebleau d. 27. Października r. 1807 między Francją i Hiszpanią, widok takowy potwierdzać. Podług niego zamierzony był podział Portugalii w ten sposób: prowincya Entre Minho e Duero z miastem Oporto dana być miała młodemu Królowi Etruryi z tytułem Królestwa południowej Luzytanii, za które tenże swoje Królestwo Etruryi w dziedziczną posiadłość Francyi odstąpi, pro-

a dla bliskości Hiszpanii mocno handlowe. Rzeka spławna Nive przepływa środkiem jego, łączy się potem z Adurem, i obydwie tworzą przed tem miastem Port przystępny dla okrętów 40 działowych, ma biskupa i 12000 mieszkańców. Tutaj wynalezione bagnety nazwane są w języku francuzkim bajonette od tego miasta. Roku 1808 był tu Seym na którym dom Burboński zrzekł się korony hiszpańskiej, i Cesarz Napoleon nadał Konstytucyę Hiszpanii.

wincya Alentejo i Królestwo Algarbii otrzymał Minister hiszpański Godoy Xiążę Pokoju z tytułem Xiążęcia Algarbii, dziedzicznie w jego familii według zwykłego w Hiszpanii porządku następstwa. O prowincyach Beira, Tras-los-montes, i Estremadurze portugalskiej, dopiero przy powszechnym pokoju zarządzić się miało, które jednakże na ten czas domowi Braganza miały być oddane, jeżeliby Anglia przez pokój, Gibraltar, Trinidad, i inne osady zajęte, powróciła Hiszpanii i jej Sprzymierzonym. Król hiszpański miał przybrać tytuł Protektora tych trzech małych krajów, tak, iż bez jego zezwolenia, udzielnicy władcy onychże ani wojnę ogłaszać, ani pokój zawierać nie mogli; także po wygaśnięciu tych domów, nowa inwestytura czyli nadanie wakujących krajów od Korony hiszpańskiej zależeć miała, same atoli wakujące Kraje nigdy z hiszpańską koroną połączone być nie powinny. Jeszcze uchwalono zostało tymże Traktatem ażeby Król hiszpański, albo przy powszechnym pokoju, albo przynajmniej w trzech latach przybrał tytuł Cesarza obojczy Ameryki; ażeby posiadłości portugalskie z tamtej strony morza podzielonemi były; i ażeby 10000 Hiszpanów prowincya Entre-Minho e Duero, a 6000 Algarbią osadzili, iako też 11000 wojska hiszpańskiego złączyło się z armią francuską pod dowództwem Generała Jünot, która 25000 piechoty, a 3000 jazdy wynosić miała.

Tym czasem Portugalia od kilku miesięcy groźnie nalegana była do koalicji przeciwko Anglii; iednakże i Anglia odgrażała, że przychylenie się Portugalii do intryg Francyi, nieochoybnie pociągnie za sobą blokadę portów i zabór osad portugalskich ze strony Anglii. Dwór Lizboński uważając tedy na co się zanosz, ile gdy mu wiadomo była, iż Francya chce koniecznle woyskiem swoim Portugalię osadzić, po długim wahaniu się postanowił nakoniec Europę opuścić, i że wszystkimi okrętami wojennymi, skarbami i woyskiem pod konwojem flotty angielskiej do Brazylji, posiadłości swojej w Ameryce południowej popłynąć. Dla uskutecznienia takowego projektu, powziął na moment przyiaźną minę ku Francyi, i rozkazał nawet pozamykać wszystkie porty swoje Anglikom, gdy tym czasem spieszne przygotowania czynił do żeglugi; tém, bardziej zaś urażonym się bydz mniemał, gdy w Monitorze francuzkim z dnia 13. Listopada publicznie ogłoszone było: „iż dom Braganza zaprzestał panować w Portugalii, ponieważ intryg Anglii słuchał, i bandlu iey w kraju swoim nie chciał zakazać.“ Tak obrażający wyraz Monitora przyspieszył odjazd Xięcia Rejenta portugalskiego ile gdy w krótcie nadeszła wiadomość że przednia straż armji francuzkiej pod sprawą Generała Lunot stanęła już w Portugalii, i spiesznym pochodem posuwała się ku Lizbonie. Dnia 27. Listopada Xiężę Rejent z Królową matką, Xiężętami familji swojej, i Urzędnikami dwo-

ru królewskiego wsiedli na okręty; prywatnym osobom, które tylko chcieli, pozwolono udać się za nimi; rachowano 36 okrętów, (na tych znajdowało się 17000 różnćy kondycyi osób) naładowanych wielkimi skarbami, które dnia 29. Listopada wyszły z rzeki Tagu pod żaglc, bez przeszkody od floty rosyjskiej pod Admiralem Siniawin, która po Pokoju tylżyckim powracając z morza srodziemnego, na Tagu kotwice zarzuciła dla zasłonięcia Francuzów od strony morskiej przeciwko napadom Anglików. Xiążę Rejent oświadczył w swojej do Portugalczyków Odezwie pożegnania: iż tylko do powszechnego pokoju w mieście Rio de Janeiro stołecznem Brazylii przemieszkwać będzie, i ustanowił w czasie swojej niebytności Radę rządową w Portugalii. Dnia 30. Listopada wojsko francuzkie weszło do Lizbony, gdzie znalazło wiele nieprzyjawnego ludu, który ledwie przymuszonym bydz mógł do wydania towarów angielskich, i który chciwie wylądowania posilkowego wojska angielskiego oczekiwał.

Po wyjeździe Xięcia Rejenta Portugalskiego z Europy, najpierwszćm staraniem było Anglii zabezpieczyć sobie wyspę Maderę będącą w dzierzawie Portugalii. Ta kolonia licząca do 80000 mieszkańców stała się dla Anglii dosyć ważną przez założone na nićy faktorye, i wielkie przychody z wina, którego corocznie w dostatecznćy ilości wydaie. Stała więc na końcu roku 1807 kapitulacya zawarta między portugalskim Gu-

bernatorém tęj wyspy, i angielskim Kontr-admirałem Hood, iakoż Generałem Beresford za dozwoleniem Xiążęcia Rejenta portugalskiego który dwoma pułkami angielskimi wyspę rzeczoną osadził; przez którą wyspa Madera z wszelkimi należytościami, prawami oraz wszelaką bronią, w posiadłość angielską została oddaną, i w mocy Anglików dopóty pozostawać będzie, dopóki wolność portów portugalskich przywróconą nie zostanie, a samowładność Portugalii wpływowi Francyi więcej podlegać nie będzie.

Nim ieszcze woyska Cesarza francuzkiego wkroczyły do Portugalii wysłał ténże na mocy Traktatu zawartego w Fontainebleau 7) dnia 27. Paździer. 1807 część woysk swoich do Florencyi. Królowa Hetruryi Marya Ludwika złożyła rządy wręce Napoleona, i udała się z całym dworém swoim do Madrytu. Zamiast Hetruryi, wprawodawczym ięzyku Francyi, bywsze nazwisko Toskanii znówu przywrócone wsiało,

7) Fontainebleau miasto francuzkie mające 7500 mieszkańców, leży w Departamencie Sekwany i Marny. Zamek tameczny w około ma bliskie lasy i składa się z 4ch budowli z których naydawniejsza założona była przez Króla Franciszka I. ale już kilka wiekami wprzody królowie francuzcy mieli tam swoje mieszkanie. Tu w roku 1767 zawarty był Traktat przedugodny między Francją, Anglią, Hiszpanią i Portugalią.

a dnia 30. Maia 1808 na mocy Wyroku cesarskiego kraj ten z Francją połączony, i na trzy departamenta podzielony został. W następującym zaś roku 1809 dnia 3. Maia utworzył Cesarz Napoleon we Florencyi nowe Wielkorządztwo powszechne na które wysadził Siostrę swoją Elizę bywszą Xiężną Luki i Piombiono, która odtąd mianowała się Wielką Xiężną Toskanii. Oprócz tego Parma i Piacencya otrzymały roku 1808 tytuł Xięstw, Arcykanclerz Cambaceres mianowany został Xiążęciem Parmy, a Arcypodskarbi Lebrün Xiążęciem Piacencyi. Przez Ustawę wydaną z Monachium (München) dnia 16. Lutego 1806 do Senatu w Paryżu, a dnia 20. Grudnia 1807 ogłoszoną (pod czas bytności Cesarza w Medyolanie) zebranych Zgromadzeniom Królestwa Włoskiego, zapewniona była pasierbowi Cesarza Napoleona Xiążęciu Eugeniuszowi Beauharnois Korona włoska (w niedostatku męskiego i naturalnego następstwa Cesarza) dziedzicznie, w jego prostém i naturalném płci męskiej następstwie, podług prawa pierworodzeństwa; lecz przytém postanowiono było, ażeby, w niedostatku Xiążęcia męskiego następstwa Korona włoska, na Syna, albo naybliższego pokrewnego Xiążęcia owego spadała, któryby we Francyi pod ów czas królował; podług tężże Ustawy zastrzeżono było wyraźnie, że przysposobienie Xiążęcia wyżey rzonego, nie upoważnia ani iego, ani następstwo onegoż ażeby wznawiać mógł roszczenia iakowe

do korony francuzkię. Przydany był także Wyrokiem Cesarza z dnia 20. Grudnia 1807 Wicekrólowi tytuł Xiążęcia Wenecyi, ażeby przez to oświadczyć miastu Wenecyi, osobiwszy dowód ukontentowania cesarskiego. Na ostatek w skutku tajemnych warunków Pokoju tylżańskiego wydana została od Rossyi dnia 7. Sierpnia twierdza Cattaro, 8) Francyi, która Napoleon razem z dawniejszą Rzeczpospolitą Raguzą 9), podług oświadczenia Marszałka Marmont danego Senatowi Raguzajskiemu dnia 13. Sierpnia z Królestwem włoskim połączył; a zaś podług tychże warunków, od Rossyi ustąpione Francyi Siedm Wysp Ionńskich, otrzymały od Cesarza dnia 1. Września tymczasowe urządzenie i rząd od Francyi zależący; mieszkańcy ich ogłoszeni byli poddanymi Cesarza, aczkolwiek dotychczasowy podział i zarządztwo zatrzymane zostały.

Na dworze hiszpańskim w końcu roku 1807 zaszły wewnętrzne intrygi, które dotąd rządzącę tamże Dynastyi Burbonów do zrzecze-

8) Cattaro twierdza w Dalmacyi nad odnogą tegoż imienia, ma port naywiększy i naybezpieczniejszy nad morzem adryatyckim.

9) Ragusa po słowiańsku Dobronitz stolica bywszy Rzeczypospolitey, leży na półwyspie pod górą Vergato, jest rezydencyą katolickiego Arcybiskupa, ma dobry port, rękodzielnie różne, i znaczny handel.

nia się tronu powodem były. Szczęście Don Manuela Godoy (znanego pod tytułem Xiążęcia Pokoju ulubienca Króla i Królowey, którego wyrokiem Królewskim iakby samego Króla považać rozkazano) pociągnęło za sobą nienawiść i zazdrość Grandesów hiszpańskich; a Królewiczowi Następcy tronu (Xiążęciu Asturyi) udało się do tego poduszczać; i już czynione były tajemne umowy, na obalenie, i wyrzucie z zaufania Królewskiego Xiążęcia Pokoju, a nawet samego Posła francuzkiego na Dworze Madryckim w tén interess wciągniono, końcem ziednania sobie we wszystkiém dzielney Opieki Cesarza Napoleona do którego (podług ogłoszonych od rządu francuzkiego Aktów tyczących się odmiany tronu w Hiszpanii) dnia 11. Października pisał Xiążę Asturyi, oświadczając życzenie swoje zaślubienia się z iedną Xięczniczką francuzką. *) Bez ogródki wyznał też przytém, iż takowe życzenie było oraz życzeniem Hiszpanów, i będzie niém także Króla iego Oyca. Zanim atoli Cesarz francuzki na takowe oświadczenia Xiążęcia Asturyi dał odpowiedź, otrzymał przez Posła hiszpańskiego

*) Xiążę Asturyi Królewicz Następcą Tronu, a terażniejszy Król hiszpański Ferdynand VII urodził się r. 1784¹ obiał rządy po zrzeczeniu się Oyca swego Karola IV. dnia 19. Marca 1808; wdowiec od roku 1796 dnia 21. Maia, po Maryi Antonii Córce Ferdynanda IV. Króla obydwóch Sycylii.

Xiążęcia Masserano List Karola IV. datowany 29. Października którym tenże uwiadomił go o odkrytém sprysiężeniu się Xięcia Asturyi, zmierzającym do wyzucia go z tronu, i pozbawienia nawet życia matki swojej. **) Chociaż o zamachu takowym przez odezwę królewską, wiadomo było całej Hiszpanii, zdaie się atoli iż zarzucane Xięciu Asturyi zbrodnie, nie mogły bydz zupełnie dowiedzionemi. Wystawienie się Królowy i iego listy, przepraszające, zjednały mu przebaczenie ze strony Oycy; został więc uwolniony z więzienia, iednakże niektórzy z iego poufących przyjaciół i poradcików, a między temi Xiąże Infantado i Kanonik d'Escoiquiz bywszy nauczyciel onegoż, zostali z Madrytu oddaleni; a za uratowanie Króla po wszystkich Kościołach hiszpańskich odprawiono modły dziękczynienia. Iakie uczestnictwo gabinet angielski miał na poprzedzających wypadkach, nie można tego widocznie okazać, iednakże Cesarz Napoleon sądził, iż potrzeba się było na każdy przypadek ubespieczyć, tym końcem rozkazał woyskóm swoim w liczbie 50000 ludzi, w miesiącu Lutym 1808 do Hiszpanii wyruszyć. Zdarzenia, iakie poźnię w 6 miesięcy w Aranjuez zaszły, usprawiedliwili takowy środek polityki. Dowództwo nad woyskiem wkraczającym do ziemi hiszpańskiej powierzonem zostało Muratowi Wielkiemu Xiążęciu Belg

**) Vosz. Zeiten, November 1808.

(po'nię Królowi neapolitańskiemu) któren dnia 15. Marca wszedł do miasta Burgos stołecznego prawinyi dawnęj Kastylii.

Na drugi dzień po wkroczeniu woyska francuzkiego do Hiszpanii, rozruchy w Madrycie i Aranjuez 10) wzięły swój początek. Ciemna pogłoska iakoby Karol IV chciał się do miasta Sewilii stołecznego prowinyi Andaluzyi schronić, a podobno, iak dóm Eraganza w Portugalii, do Ameryki popłynąć, rozbiegła się ieszcze dnia 15. Marca, a niechęć między ludem była powszechną; iednakże Król przez odezwę dnia 16. Marca napominał swoich poddanych do spokojności, ponieważ woysko iego Sprzymierzeńca (Napoleona) przybywa do Hiszpanii w spokojnych i przyiaźnych uczuciach, a zgromadzenie się gwar-

10) Aranjuez pałac Królewski w hiszpańskim powiecie Toledo na półwyspie przy zbiegu rzek Tajo i Xarama, który tu przerobiono na zupełną wyspę, przekopawszy kanał z iednęj do drugięj rzeki. To miejsce Karol V. Cesarz nabył od Zakonu Kawalerów S. Iakóba, a syn iego Filip II. założył tu pałac nie wielki, mający atoli wiele piękności z wybor-nych malowideł, pysznych posągów i zwierciadeł z fabryki S. Ildefonso. W przyległej wsi Antigola przebywają Posłowie zagraniczni, w czasie pobytu dworu w zamku tym. Droga z Madrytu do Aranjuez zrobiona iest wzorem dawnych rzymskich, a każda miła kosztowała 3 miliony reałów.

dyów czyli straży nie było celem obrony ięgo osoby, lub osłaniania go w iakię podróż, którą złość przeciwników iaką potrzebną i konieczną wystawic usiłowała. Nazajutrz woysko hiszpańskie udało się do Aranjuez; gdzie się Król z dworem swoim znaydował; a w nocy z dnia 17. na 18. Marca, pałac Xiążęcia Pokoju od roziuszonego pospółstwa został splondrowany, (dla wielkiego uciskania swoich poddanych, i niesprawiedliwego zbogacenia się) przy czém nadworna Straż królewska dzielnie dopomagała. Tegoż dnia przybył Posel francuzki do Aranjucz, a Karol IV pisał do Napoleona, iż Xiążęcia Pokoju, na ięgo własne żądanie iako Naczelnika wóysk i Admirala, uwolnił od służby, i na swoją własną osobę, obiał dowództwo siły zbroney lądowej, i morskiej. Jednakże dnia 19. Marca wyszło Oświadczenie Króla, w którym tenże dla podeszłego wieku i starganych sił swoich, zrzekał się uciążliwego rządu Państwa; nazajutrz zaś powtórny Listem swoim uwiadomił Cesarza francuzkiego, iż dla osłabionego zdrowia swojego złożył rządy, zostawiwszy ie Xięciu Asturyi, i wlagodnym powietrzkokresie na przyszłość obierze dla siebie pomieszkanie. Zdawało się tedy, że przez ten dobrowolny czyn starego Oycy swojego, Ferdynand VII (iak się Xiąże Asturyi nazywał) wstąpił na tron hiszpański. Pierwszą ięgo publiczną czynnością było znieprawienie ogromnego majątku Xiążęcia Pokoju, obróconego na dobro korony. Lecz dnia 24. Marca, którego Ferdynand

VII wjazd swój do Madrytu odprawiał, przybył także W. Xiążę Berg na czele 50000 woyska francuzkiego, którym miasto rzeczzone osadził, i na około niego 4 obozy założyć kazał. Scisła współrozumiałość Karola IV. i iego małżonki z W. Xiążęciem Bergskim, okazywała nie tylko interes z jakim się za wolność i życie Xiążęcia Pokoju wdawali, ale też zawiśnięcie i opuszczenie złożonej pary królewskiej.

W sześć niedziel po wstąpieniu na Tron Ferdynanda VII ogłoszone było Pismo Karola IV, ieszcze d. 21 Marca do Napoleona przesłane, w którym oświadczył, iż krwawe widoki w Aranjucz, tumult buntowniczy, i niebezpieczeństwo, iakie wisało nad życiem iego, Królowéy, i Xiążęcia Pokoju, zmusiły na nim zrzeczenie się Korony; z téy przyczyny polecał się względóm swojego Sprzymierzeńca, pełny zaufania we wspaniałość wielkiego męża, który się zawsze iego przyiacielem okazywał, i przyrzekał posłusznym być wszystkiemu, cokolwiek ón względem niego, Królowéy i Xcia Pokoju zarządzić przedsięweźmie. *) Widząc tedy Napoleon, iż okoliczności takowe wymagają iego przybycia do Hiszpanii, udał się do Bojonny, gdzie już dnia 15. Kwietnia stanął, końcem rozmówienia się tamże z rodziną

*) Do tego Pisma załączona była Protestacya Karola IV téż daty, względem wymuszonego zrzeczenia się tronu:

Królewską. Dnia 14. Kwietnia Xiążę Asturyi pisał do Cesarza, że ani W. Xiążę Bergski, ani Poseł francuzki, nie winszowali mu iego wstąpienia na tron, iednakże ón sam, okazał Cesarzowi dostateczne dowody swojego szacunku i podległości, i zapewnił wysłanego do siebie od Cesarza Generała Savary, iż iego dostąpienie Tronu nie przyniesie żadney odmiany w politycznych stosunkach obydwóch Państw; dla tego więc zaproszony był od Generała Savary, ażeby na przeciw Cesarzowi wyjechał. Cesarz odpowiedział Xiążęciu dnia 16. przez pamiętny List w Pismach publicznych umieszczony, w którym oświadczył, że oddalenie Xiążęcia Pokoju zdawało mu się być potrzebnem, iednakże process przeciwko niemu nie politycznym był, ile gdy wystęпки o które go odwiniano, wpłatane były w prawa do tronu. „Co się tycze zrzeczenia się Karola IV. (mówi dalej Cesarz) to przypadło w ówym prawie momencie, kiedy woyska moje do Hiszpanii wkroczyły; mogłoby się zdawać Europie i potomności, że dla tego wysłałem w ten kray tak wiele woyska, ażebym sprzymierzeńca i przyaciela mego detronizował. Jako sąsiedzkemu. Monarsze, wolno mi iest rozpoznać takowe zrzeczenie się, nim na nie zezwołę. Wyznaie przed Waszą Królewską Wysokością i całym światem: ieżeli zrzeczenie się Karola IV. było dobrowolnem iego przedsięwzięciem, ieżeli nie był do tego zmuszonym przez powstanie w Aranjuez, tedy nie ociągam się bynajmnięcy poczytać ie za

ważne, i W. K. Wysokość uznać Królém Hiszpanii. Życze atoli o tém przedmiocie rozmówić się z W. K. Wysokością. Omyliłeś się bardao W. K. Wysokość, w dowód czego przyłączam tylko ów List, któren do mnie pisałeś. Gdy W. K. Wysokość zostaniesz w czasie Królém, tedy będziesz wiedział, iak świętymi są prawa do tronu: każdy krok ze strony dziedzicznego Xiążęcia u obcego Monarchy iest występkiem.“

Ten List otrzymał Xiążę przez Generała Savary w mieście Vittoria stołeczném powiatu Alava w prowincyi Biscaya, zkąd wyjechał natychmiast do Cesarza, ażeby, (iak się w Liście swoim do tegoż z dnia 18. Kwietnia wyraził) przekonał go, iż Oyciec iego dobrowolnie, zrzekł się korony na korzyść onegoż. Król, Królowa, i Xiążę Pokoju, udali się podobnie w podróż do Bajonny, dokąd już dnia 20. Kwietnia Xiążę Asturyi przybył, i wysiadł w pomieszkaniu swego brata Don Carlos, który ieszcze wcześnięj tutaj był zjechał. Cesarz odwiedził obydwóch Infantów, lecz Pisma publiczne nie wspominają o żadnym iego zniemi znoszeniu się, dnia 24. Kwietnia przybył Xiążę Pokoju z Adjutantem Xięcia Bergskiego do Bajonny i otrzymał tegoż dnia i następujących posłuchanie u Cesarza. Karol IV. i iego małżonka dopiero 30. Kwietnia przybyli do Bajonny, gdzie uroczyscie przyjętymi zostali, i oboie uraczeni byli rozmową z Cesarzem. Dnia 2. Maia wyszedł na widok ważny

List Karola IV. do swojego Syna, w którym oświadczył temuż, iż Napoleon po zaszyłych wydarzeniach, Xięcia Asturyi nigdy Królem hiszpańskim nie uzna, że jego postępek i przejęte listy, wystawiły szranki miedziane między nim, i tronem hiszpańskim, i że on (Oyciec) przyznał się znowu do królewskich praw swoich, nakoniec wymagał po nim ażeby rzekł się przywłaszczonę sobie godności królewskiej, i mówił o ofiarach, które powinny być zapomniane, jeżeli tylko Hiszpania swą Religiją, niepodległość i dawne przywileje zatrzyma.

Wkrótce po wyjeździe Karola IV. do Bajonny powstały wielkie rozruchy w Madrycie, a wichryciele nie przestawali uragań i szyderstw z żołnierzy francuzkich czynić. W tak niespokojnym stanie rzeczy, Królowa Hetruryi, *) która jeszcze sama tylko pozostała z rodziny Królewskiej w Madrycie, umyśliła z Infantem Don Francisco bratem, a 14stoletnim, synem Karola IV. udać się do Bajonny. W. Xiążę Bergski wysłał do nię na pożegnanie Adjutanta swojego, lecz ten został na placu mieszkalni królewskiej od pospólstwa otoczony, i ledwie że niepadł ofiarą jego wściekłości. Zdarzenie to stało się znakiem do powszechnego powstania. Dzień 2gi Maia był dniem wielkiego

*) Marya Ludwika Józefina druga Córka Karola IV. wdowa po Królu Hetruryi, bywsza dziedziczna Xiężna Parmeńska.

strachu w Madrycie. Lud zgromadził się w liczbie do 20000 głów po cenniejszych ulicach miasta, pod czas gdy garnizon francuzki nie składał się z więcéy iak 3000 ludzi, między któremi było 600 jezdnych. Iako doświadczony woiownik W. Xiążę Bergski okazał dowód, iak łatwo takowe powstanie ludu przytłumioném byđź może, kiedy roztropność i odwaga, zaraz z początku miernych środków używa. Gdy tylko powstańcy ukazali się, natychmiast przywitano ich ogniem z kartaczów, a od iazdy zostali wszędy rąbani. W krótcie ponuciekali do domów, i zaczęli z okien strzelać; lecz Generał Grouchy Komendant miasta rozkazał woysku drzwi do domów wyłamywać i każdego, którenby się ukazał z orężem w rękę, zabijać. Mnóstwo chłopów, przybyłych na pomoc powstańców, podobnież zostali do Francuzów pobici, a usiłowanie ich względem opanowania arsenału, i zabrania zapasu tamże będących 10000 flint, zostało zniweczoném. Woyska francuzkie w obozach blisko Madrytu stojące, posłyszawszy działobicie, wyruszyły Francuzóm na pomoc, lecz już przed przybyciem onychże, rozruch był uśmierzony. Zamiarém powstańców było, rozbroienie woyska francuzkiego, co iednakże nie udało się, owszem około tysiąca z nich pogineło, gdy Francuzi w tymże dniu, 25 zabitych i 50 ranionych ze swojej strony liczyli.

Podobnież zaburzenia i rozruchy dały się także widzieć, ieszcze dnia 21. Kwietnia i w Te-

Ile do, niegdyś stolicy Królestwa, gdzie część ludu, jako stronnicy Króla Ferdynanda VII. splondrowała domy wiernych i przychylnych Karolowi IV. mieszkańców, i ich majątki popaliła, dopuściwszy się przytém rozmaitych wykroczeń; lecz wtargnienie francuzkiego woyska pod sprawą Generała Dupont przywróciło natychmiast spokójność. Takież buntownicze zdarzenie wydarzyło się d 29. Maia w Kadyxie, gdzie Markiz Solano generalny Kapitan i Gubernator miasta był zamordowanym. Iego przyiaźń z Admirałem Rossilly kommandantem floty francuzkięj przy Kadyxie powodem się stała wicherzycielóm spokojności, do poburzenia przeciwko niemu ludu, który skupiwszy się przy iego Pałacu pod dowództwem niektórych Oficerów hiszpańskich i kupców, domagał się wydania broni i amunicyi. Nadaremnie usiłował Markiz Solano przekonać zaburzone pospólstwo o potędze Napoleona, i o zgubie, jaką za sobą pociągnęłoby zawichrzenie spokojności publiczney; nic to nie mogło uśmierzyć rozjątrzone umysły. Nareście kazał do siebie przypuścić dwóch Deputowanych z ludu, byle się tenże od wszelkich gwałtowności wstrzymał. Ci gdy tylko weszli do iego mieszkania, zaraz iednego z pistoletu trupem położył, a drugiego pochwyciwszy za pomocą swoich Oficerów zbalkonu ztrącił, mniemając iż tym postępkem lud się zastraszy, i rozruch uśmierzy. Lecz nie tak się stało, ponieważ lud tym bardzięj rozjątrzony, wylamał drzwi do iego pałacu, gdzie wszystkich gwardystów, i sta-

żących rozbroił, a nawet samego Mærkiza Solono, którego przez dach chciał się ucieczką ratować, poymawszy, na rynek przyprowadził; a gdy tenże przestrzegał lud o nieszczęśliwych skutkach owego rozruchu, i oświadczał się, że gotów był za sprawę Napoleona życie poświęcić, został od jednego z buntowników kolbą uderzony, po czem od drugich natychmiast rozsiekany, a serce jego na pikę zatknięte, i przez miasto obnoszone. Generał Morla został po nim następcą. Toż samo stało się z Don Sawedrą Radzcą Walencyi, którego, gdy się chciał opierać powstańcom, został od nich schwytany, a potem zabity. Takowe zaburzenia i rozruchy działy się po wszystkich prowincjach Hiszpanii, najznakomitsi obywatele przychylni Francuzóm i sprzeciwiający się powstańcom, zostali od wściekłego pospólstwa, zwiedzonego intrygami Anglii, i zaślepionego dziwactwem Duchownych, najniegodniejszym sposobem iak niegdyś podczas rewolucyi francuzkiej okrutnie pomordowani.

Dowiedziawszy się Napoleon o wypadkach zaszłych dnia 2. Maia w Madrycie, uwiadomił o nich Karola IV. który natychmiast dnia 4. Maia mianował W. Xięcia Berg, Generalnym Porucznikiem Królestwa, i Pryzedentem rządzącej luntty w Madrycie, i oraz napominał poddanych, ażeby idąc za jego przykładem, dobra swojego tylko w przyjaźni i wspaniałości Cesarza Francuzów szu-

kali. *) Dnia 6. Maia Ferdynand VII. chcąc okazać Oycu swojemu dowód miłości, posłuszeństwa, i podległości, złożył powtórnie na ręce iego rządu Hiszpanii; a dnia 8. Maia zawarta była w Bajonne między Xięciem Pokoju i Generałem Dürroc pamiętna Umowa, przez którą Karol IV. wszystkie prawa domu swiego do Hiszpanii i Indyi, złożył na ręce Napoleona, z tym atoli warunkiem ażeby całość i niepodległość Państwa, bez tollerancyi iakieykolwiek innéy Religii, prócz katolickiéy, została utrzymana; za co Napoleon Królowi, iego małżonce, familii, i Xięciu Pokoju miał dozwoić schronienia we Francyi, a pałac letni cerasski w mieście Compiègne w francuzkim departamencie Oise, ze wszelkiemi przyległościami miał służyć na dożywotnie mieszkanie Karola IV, oprócz tego gwarantował Cesarz Królowi listę cywilną z 30 millionów realów, a 2 milliony Królowéy, w czasie iéy owdowienia. Obowiązał się także Césarz Infantóm hiszpańskim, i ich dziedzicóm, corocznie po 400,000 franków wypłacać, i względem tego z przyszłym Królem hiszpańskim zawrzeć Ugodę. Nakoniec zostawił Cesarz Królowi do wolnego używania i zarządzenie zamek Chambord we Francyi, z wszelkiemi przyległościami, za co ténże na korzyść Cesarza zrzekł się wszelkiéy zakrawczéy i osobnéy własności, nie do korony hiszpańskiéy lecz do

*) Büsch Geschichte der merkwürdigsten Welt-händel, 2 Th.

niego samego właściwie należący. — Druga Umowa, dla uprzątnienia sporów między Cesarzem i Xięciem Asturyi zawarta była od Generała Dūroc i Rady Stanu Escoiquiz w Bajonne dnia 10. Maja; w któręy Xiąże Asturyi przystąpił do wyżey uczynionego zrzeczenia się praw Karola IV do tronu Hiszpanii, i zrzekł się wszelkich praw przynależących sobie iako następcy tegoż tronu, za co ustąpił mu Cesarz i iego potomstwu pałace folwarki i dzierzawy w Nawarze i w Normandyi leżące, i dotychże przyległe lasy aż do 50,000 morgów. Dozwolił mu także używać tytułu: Królewska wysokość, z oznakami czci, i udzielnosciami Xiążąt francuzkich. Oprócz tego rozkazał wypłacać ze skarbu francuzkiego, iemu i następcom iego 400,000 franków stołowych pieniędzy, iako też, dożywotnią intratę 600,000 franków, z których połowę żona iego po swoim owdówieniu pobierać miała. Nakoniec dozwolił Cesarz Infantóm: Antoniemu, wujowi Xiążęcia, Karolowi i Franciszkowi bracióm iego, tytułu Królewska wysokość, a ich potomstwu Excellencya, ze wszelkimi oznakami honorn i udzielnosciami Xiążąt francuzkich; dożywotniego użytku dochodów z Kommenturyi które posiadają w Hiszpanii, pieniędzy stołowych z 400,000 franków, którego oni i ich dziedzice ciągle i zawsze używać mieli.

Po zawarciu wyżey rżaczonych Umów z Karolem IV i iego Synem Xięciem Asturyi; pier-

T O M II. D

wszy wyjechał dnia 12. Maja z całą familią swoją do Compiegne; a Napoleon pozostał jeszcze w Bajonne, gdzie Dekretem z dnia 25. Maja zwołał generalną Iuntę, czyli Zgromadzenie Stanów hiszpańskich, dla ułożenia nowej Konstytucyi. Przy tym Dekrecie wydał także Odezwę po Hiszpanów, w której oświadczał, im, iż nie chce dla siebie zatrzymywać korony hiszpańskiej, lecz włoży ją na głowę inną osobę, ponieważ zamiarem jego było, odnowić zastarzałą ich Monarchią. Już dnia 13. Maja Iunta rządowa i miasto Madryd podały supplikę Cesarzowi upraszając go, ażeby na Tronie hiszpańskim posadził jednego Xiążęcia ze swojej familii; który dogadując temu życzeniu, mianował dnia 6. Czerwca r. 1808 brata swojego Józefa dotychczasowego Króla Neapolu, Królem Hiszpanii i Indyi, gwarantując mu całość i niepodległość wszystkich jego państw leżących w Europie i innych częściach świata. Na miejsce zaś jego, obrał Królem neapolitańskim dnia 15. Lipca Szwagra swojego Wielk. Xiążęcia Bergskiego (Joachima Murat) z potomkami onegoż dziedzicznie, z wyłączeniem płci żeńskiej; iednakże gdyby siostra Cesarza Karolina, męża swojego a Króla Joachima przeżyła, na ten czas miała objąć rządy Królestwa. Wielkim Xiążęciem Berg i Cleve w następującym roku 1809 mianował Cesarz czteroletniego Syna Króla Hollandyi Napoleona Ludwika, objąwszy tym czasem aż do

iego pełnoletności, w osobie swoiëy zarządztwo rzeczzonego Xięztwa.

Wyżëy wspomniane Zgromadzenie Stanów hiszpańskich, dla ułożenia nowëy Konstytucyi, składało się podług woli Cesarza ze 150 osób, to iest: 50 z Duchowieństwa, a 100 ze Stanu cywilnego. Posiedzenia tëy Iunty rozpoczęły się dnia 15. Czerwca w Bajjonne, którëy przedstawiony był nowy plan Konstytucyi, przyczëm zalecono zostało ściśle roztrząśnienie i otwarta oneyże krytyka. Dnia 6. Lipca roku 1808 nowa ta Konstytucya została od Króla Józefa, który iuż dnia 7. Czerwca zjechał do Bajjony, i od Iunty przyjęta i zaprzysiężona. Główne iëy punkta były: Religia katolicka w Hiszpanii i wszystkich iëy posiadłościach iest Religią Króla i narodu, bez tollerancyi iakiegokolwiek innego wyznania. Korona ma byđż dziedziczną w potomstwie płci męzkiëy Króla, podług porządku pierwsodzienstwa; która w niedostatku onegoż spadać ma na Napoleona i iego potomstwo, a w braku onego na dóm hollenderski, a w niedostatku potomstwa tegoż, na dóm westfalski, wzabraknieniu zaś onegoż, na starszego syna, najstarszëy córki ostatniego Króla. Korona nigdy nie ma być połączona na teyże głowie z drugą iaką koroną. Małoletność Króla trwa aż do skończonego 18 roku; podczas którëy Król mianuje Rejentem iednego z Infantów mającego 25 lat; a w niedostatku onegoż Rejencya należy do tego Xięzcia któren podług dziedzicznego, następstwa

jest nayoddalényszyn od tronu. Dotacya (Úposa-
żenie) Korony składa się z wielu pałaców i dóbr,
których dochody do skarbu koronnego wpływają;
do którego także skarb publiczny wypłaca coroc-
cznie 2 millioey piastków. Ma bydź dziewięciu
Ministrów (sprawiedliwości, Religii, interessów
zewnątrznych i wewnętrznych, finansów, woyny,
marynarki, policyi i indyiski) i Sekretarz stanu z
rangą Ministra, któryby wszystkie akta podpisy-
wał. Ministrowie za wykonanie praw i rozkazów
królewskich są odpowiedzialnymi. Senat składa
się z Infantów dwudziestopięcioletnich i z 24
Członków, których Król mianuje, z Ministrów,
generalnych Kapitanów siły morskiej i lądowej,
Ambassadorów, Radców Stanu, i Członków Rady
kastylijskiej. Każdy Senator powinien mieć 40
lat, i jest do żywotnym. Senat czuwa nad utrzy-
maniem wolności osobistej i duku, zawiesza Kon-
stytucyą w miejscach oznaczonych w przypadku
iakowego zbroynego rokoszu, albo kiedy wewnę-
trzne rozruchy bezpieczeństwu krajowemu zagra-
żają, i t. d. Rada Stanu, na której Król zasię-
da, składa się z 60 lub przynajmniej 30 Człon-
ków, i dzieli się na 6 wydziałów: sprawiedliwo-
ści i religijny, finansowy, wojenny, morski, i in-
dyiski. Projekta w prawach cywilnych i kryminal-
nych, i ustawy dotyczące się powszechnego Zarząd-
stwa (administracyi) krajowego będą w Radzie
Stanu rozważane i układane; która także rozstrzy-
ga spory między urzędami zawiadówczemi i sądo-
wemi. — Cortes albo Zgromadzenie na

rodowe utworzone było ze 172 Członków, którzy podzieleni byli na Duchowieństwo, Szlachtę, i gminę; do 1go należało 25 biskupów, do 2go 25 Szlachty, którzy się zwali *Grandes* albo *Cortes*; do 3go zaś 62 deputatów (Posłańców) z prowincyi, 30 deputatów z miast stołecznych, 15 Kupców i sztukmistrzów i 15 deputatów z Akademii i z pomiędzy Uczonych. Mówcy Rady Stanu podają stanom (*Cortes*) wykaz corocznych przychodów i wydatków. Osady hiszpańskie używają tychże samych praw; co i kraj oyczysty. Wszystkie rodzaje wykształceń i przemysłu są wolnemi. Główne osady utrzymują przy Rządzie zawsze 22 Deputatów, którzy iako tychże Reprezentanci zasiadają na Zgromadzeniu Stanów. Dla Hiszpanii i Indyi iedną tylko Księga prawa cywilnego ma służyć. Zawiadowanie sprawiedliwością iest niepodległym. Sędziowie Trybunałów mianowani będą od Króla. Postępowanie kryminalne ma być publicznem. Sądów appellacyinych będzie 15, lub przynajmniej 9. Rada kastylijska zatrudnia się sprawą sądu kassacyjnego.

Chociaż powyższe nstanowienia i wstąpienie na tron nowéj Dynastyi, zdawały się wewnętrzną spokojność zabezpieczać, iednakże Anglia zazdrośna panowania francuzkiego Cesarza, i iego osobliwшему wpływowi do interessów mocarstw cudzoziemskich, starała się naród hiszpański na swoją stronę przeciągnąć, i tym końcem zawarła

z nim dnia 4. Lipca roku 1808 Pokóy, przez który dawne stosunki handlowe między obydwoma narodami znowu przywrócone, a woyska angielskie na wsparcie rokószanów do Hiszpanii wysłane bydź miały. W następującym zaś roku, dnia 14. Stycznia między Anglią i Iuntą hiszpańską stanął Traktat Pokoju, przyjaźni, i przymierza, podpisany od Sekretarza Stanu Canning *) i Kavalera de Apodaca, w którym Anglia przy-

*) Sir George Canning pochodził ze znaczney, chociaż nie bardzo majątney familii w Irlandyi, urodzony w roku 1770, a w następującym utraciwszy oycę swego, wychowany był od bogatego wuja kupca-londyńskiego. Za młodu rozwinęły się w nim talenta do poezyi, naybardzięj atoli poświęcił się w Akademii Oxfordzkiej (Oxonium) nauce prawa, i słynął iako mówca przed szrankami Izby sądowej w Middle - Temple, gdzie potrafił ściągnąć na siebie uwagę narodu, i pozyskać przyjaźń wielu młodzieńców z domów naypierwszey rangi, przez których prędkęy iak inni doszedł swojego celu, bo już w roku 1793 obrany był Członkiem Parlamentu z miasteczka Newton na wyspie Whigt, a wyborne przymioty iego, sprawiły mu wiele przyjaściół z pomiędzy Członków Oppozycyi, sam nawet Lord Grenville (na ów czas Sekretarz Stanu w interéssach zagranicznych, Francyi naynieubłagańszy nieprzyjaciel, który nic inszego prócz wojny zaczępnęj nie zalecał, a Pitta za Zbawcę Anglii poczytywał) wezwał go do bióra swojego, gdzie przez długi czas iako Wice-Sekretarz pracował. Zostając na tym Urzędzie, nie tylko spoufalit się z

rzekła, nie uznawać żadnego inszego Króla w Hiszpanii, iak Ferdynanda VII. i dziedziców onegoż, albo z jego Następców, którego Hiszpania

taimnicami Stanu polityki angielskiéy, ale też i z słabościami mocarstw lądowych i od tego czasu był namiętnym stronnikiem Pitta, wszystko dla niego i przez niego działając. Poświęciwszy się taimnicom gabinetowym, postępował prędko w przywłaszczaniu sobie Polityki domowéy, uczył się i wykonywał trudną sztukę pospolitowania się bez urazy iednakże Ministerium, którego w krótkim czasie został poufałym przyjacielem, mężem panującym w narodzie, podporą Parlamentu, a nawet miłośnikiem Johna Bull (pospółstwa angielskiego) dla któremu przypodobania się może, powstawał zapalczywie przeciwko wszystkiemu, co się francuzkiem nazywało, a nawet przeciw owczesnemu Imu Konsulowi Bonapartemu. Gdy w roku 1801 Pitt oddalił się z Ministerium, i on też opuścił wydział spraw zagranicznych, ponieważ podług iego myślenia sposobu, Traktat pokoin z Francją, był samobóystwem Anglii. Tym czasem uzyskał znaczny majątek przez ożenienie się z córką zmarłego Generała Scott, która mu bogate posiadłości przyniosła. W roku 1805 za wpływem Pitta, który znowu urzędowanie objął, został Członkiem wydziału handlowego i bndowniczego, oraz Podskarbisz marynarki, z roczną pensją 4000 funt. szterl. co atoli wszystko, i iego wpływ do parlamentu i gabinetu, zniknęło ze śmiercią Pitta roku 1806, po której partya Foxa zwycięzko do Ministeryum weszła; iednakże iéy władza przez krótki czas trwała, a Canning objął miejsce swego wielkiego mistrza iako Sekretarz Stanu

uznawać będą. Prócz tego przyrzekły sobie, Anglia i Hiszpania wspólne działanie, przeciw Francji; a chociaż pierwsza popierała wyłącznie interes Ferdynanda VII. iednakże najstarszy brat Karola IVgo Ferdynand IVty bywszy

w sprawach zagranicznych. Po niepomyślnéj wyprawie przeciw Antwerpii, zdarzył się przypadek który go o stratę urzędowania swiego przywiódł, to iest: zaszły pojedynék między nim i Lordem Castlereagh Ministrem wojny, do którego sam Canning powodem stał się, przez zwrocenie uwagi pierwszego Ministra Xiążęcia Portland na potrzebę odmiany w osobach Ministerium wojennego, który bynajmniej nie wahał się uwagi takowéj uznać za gruntowną; gdy się więc wyprawa na Skandzie nie powiodła, nalegał powtórnie o dymissy Ministra wbyny, na którą Xiąże Portland chętnie zezwolił; iednakże Castlereagh, któren oprócz tego ostremi wyrazami raczony był od przeciwnika swego dowiedziawszy się o zamachu na osobę swoią zamierzonym, żądał zadosyć uczynienia, a dnia 21. Września 1809 pojedynkowali się obydwu Ministrowie w borze Pultneyskim, gdzie Canning za drugim wystrzałem z pistoletu w udę raniąnym został. Wkrótce potem Xiąże Portland złożył urzędowanie swoie, poczem obydwu poidyńkuiący pozbcwieni zostali swoich godności. Takim sposobem ustąpił Canning ze sceny politycznéj, na której dotychczas grał znakomitą rolę, iednakże mówiono o iego powtórném przywołaniu, do urzędu publicznego, iakby o iakiéy niezawodnéj rzeczy. Steins Kab. v. biogr. Gem.

Król neapolitański, protestował się przeciwko wypadkóm zaszłym w Bajonnie, zawarował sobie prawa następstwa, i przeznaczył (choć bezskutecznie) tron hiszpański, dla drugiego syna swego Xiążęcia Leopolda.

Ledwie co tylko nowy Król Józef Bonaparte przybył do Hiszpanii, i po wydaney odezwie dnia 12. Lipca 1808 z Vittoryi do narodu uroczysty wiązł swój do Madrytu dnia 25. Lipca odprawił, aż wkrótce szerzące się nakszałt bystrego potoka w całej Hiszpanii powstanie, i wzięcie w niewolę korpusu francuzkiego Generałów Dupont i Vedel, przymusiły go znowu do opuszczenia stolicy. Buntownicza chorągiew zatknięta już była w Nawarrze, Arragonii, Estremadurze, obydwóch Kastyliach, Leonie, Asturyi i Galicyi. Wyuzdane społeczeństwo, będąc zapalone entuzjazmem (zachwyceniem) Duchowieństwa, dopuściło się rozlicznych i krwawych rozruchów w Kartagenie, Grenadzie, Badajoz; Kadyxie i po innych miastach. Między różnemi po większych miastach z początku samo- przez się działającemi luntami, podniosła głowę Junta Sewilska, w Sewilii stołecznem mieście Andaluzyi, i stała się wkrótce środkowym punktem powszechnego rokoszu. W Arragonii dowodził powstańcami Palafox, w Asturyi, starzec Cuesta a w Andaluzyi, Castannos; podczas gdy siła zbrojna francuzka w Hiszpanii ledwie sto tysięcy

ludzi wynosząca, w okolicach Madrydu, w dawną Kastylii, przy Barcellonie i Burgos, aż do gór biskajskich stonowisko swoje zajmowała; atoli wkrótce uyrzała się być od wielkiej masy powstańców otoczona. Generałowie Lasalle i Merle porazili Generała Cuasta przy Valladolid, i udali się potem do Asturyi. Nie należy tu zapomnieć, iż waleczne wojsko polskie, które zeszłych lat w wojnie prusko-rosyjskiej z takim bohaterstwem o istnienie i sławę polskiego imienia dobiła się, będąc wdzięczne ziszczenia onegoż Wskrzesicielowi swojemu, i w tej także kampanii dzieliło z nim prace i trudności wojenne, dawszy dowody prawdziwie rycerskiej odwagi i poświęcenia się sprawie powszechnej. Generał Lefevre Desnouettes wkroczył z 3000 Polaków (miedzy któremi jeden pułk nadwiślański znajdował się) z Pampelony do Aragonii, i odparł zwycięsko siłę zbrojną Palafoxa aż do Saragossy, gdzie złączwszy się z Generałem Verdier miasto Saragoszę zaczął blokować. Generałowie Duhesme i Lechi uśmierzyli powstanie w Katalonii, iednakże twierdze Rosas i Girona znajdowały się ieszcze w ręku Hiszpanów. Marszałek Moncey (Xiąże Conegliano) *) wyru-

*) Marszałek Xiąże Bon Adrien Jeannot Moncey, któremu Galerya wojskowa (Galerie militaire, Paris an 13. T. 6.) trojaką pochwałę: walecznego żołnierza, doświadczone-

szył z obozu przy Madrycie ku Walencji, ażeby przez podbicie ttej prowincyi ułatwić zawoiowanie Katalonii, a zaś Gen. Dupont po-

go wodza i dobrego Obywatela, daie; był iednym z nayznakomitszych wojowników Francyi. Urodzony z oycy Rzecznika (Adwokata) w Besançon w prowincyi Franche Comte, ieszcze 15letni obrał sobie stan wojskowy, który iednakże w 6 miesięcy porzucił, lecz w roku 1769 udał się znowu do 11go Pułku piechoty de Champagne w którym aż do roku 1773 iako szeregowy grenadyer służył; atoli i z tego zostawszy powtórnie wypuszczonym, udał się do Besançon i chciał się poświęcić nauce Prawa. Niemogąc iednakże ugasić w sobie ducha wojskowego, którym ieszcze z młodości był przeniknięty w roku 1774 służył znowu wojskowo w korpusie Zandarmeryi, w którym zostawał aż do roku 1778: poczem przeszedłszy do batalionu ochotników zwanego Nassau-Siegen, awansował w nim aż do stopnia Kapitana. Przy wybuchnieniu Rewolucyi, udał się z tymże batalionem do armii pyreneyskiej, w któręj popisując się nader świetnie, został nayprzód brygady, a wkrótce potém (1794) diwizyi Generałem. W takowęj randze dowodził on w szczęśliwych potyczkach pod Fontarabie i Ernani, a dnia 17. Października 1794 poraził Hiszpanów pod Villa nova, gdzie 2500 ienców 50 dział, 2 chorągwie i zdobycie prowincyi Nawarry było owocem zwycięztwa; wielu potyczek w których Gen. Moncey prędko Hiszpanów zwyciężał, sprowadziły nareszcie Pokój między niemi i Francją. W roku 1795 otrzymał on naczelne dowództwo armii brzegów morskich pod Brest, a potém

sunął się z Madrytu ku Andaluzyi, gdzie otrzymawszy wiadomość o utworzenia się Junty Sewilskiej, której naczelnikiem był podeszły w latach Arcybiskup Toletański Kardynał Bour-

kommendę 11tęj diwizyi woyskowej w Bajonne. W roku 1799 znajdował się w Paryżu i był uczestnikiem pamiętnéj Rewolucyi w Saint Cloud dnia 18. Brumaire (9. Listopada) poczem wkrótce dowodził 15tą diwizyą, woyskową w Lugdunie, a w roku 1800 spotkał go ten honor, iż od 1go Konsula policzony został między owemi, którzy mu na drodze sławy, do Włoch towarzyszyć mieli. Otrzymawszy dowództwo nad 20000cem ludzi, przeszedł z niemi górę Swgo Gotharda, i wkroczył z przednią strażą diwizyi swojej do Medyolanu, czyniąc szybkie pochody, którym tylko zawieszenie broni poprzedzające Pokój lunewilski, mogło granice położyć. Roku 1801 mianowany był pierwszym generalnym Inspektorem Żandarmeryi narodowéj, w którym charakterze towarzyszył następującego roku Imu Konsulowi w podróż iego do Bruxelli. We dwa lata później został Marszałkiem Państwa, a wkrótce potem Szefem 11tęj kohorty i Wielkim Officerem Orderu Legii honorowéj którego wstęgę dopiero w roku 1805 otrzymał; nieco zaś później Orderem hiszpańskim Karola III. zaszczycony został Mianowanie iego Xiążęciem Conegliano, przydało ieszcze większey świetności dotąd bywszym iego zaszczytóm. Przy wybuchnieniu wojny w Hiszpanii, otrzymał tamże dowództwo iednego korpusu, wkrótce atoli przeniósł się iako Gubernator cywilny i woyskowy do Rzymu, a w roku 1813 przywołany został do Paryża.

bon, i która powstanie w prowincjach Cordova, Granada, i Jaen rozszerzyła, natarł dnia 6. Czerwca na powstańców nasamprzód przy wsi Alcolea nad brzegiem rzeki Guadalquivir, 11) na której mostu bronili, i rozproszywszy onychże, uszykował woysko swoje, na dwie części, z których jedna uderzyć miała na obóz powstańców przy Jaen, 12) a na czele drugiey posuwał się Gen. Dupont ku Cordova: 13) które to miasto zostało wkrótce szturmem zdobyte, a obóz przy Jaen został podobnież opanowanym. Castannos dowódzca powstańców, zaprzysiągł

-
- 11) Guadalquivir co znaczy w ięzyku krajowym wielka rzeka, jedna z najsławniejszych w Hiszpanii, poczynająca się przy granicy Granady i Murcyi, płynie przez Andaluzją, i wpada poniżej miasta St. Lucar de Barameda w zatokę kadixską, ma wiele piaszczystych odsepów i mieysc płytkich, iest atoli spławna dla wielkich statków od Sewilii, i małych od Cordova.
- 12) Jaen wielkie piękne miasto w Andaluzyi, nad rzeką Guadalbulon, ma biskupa, 27 Kościółów, 21 młynów olejnych, piękne place, zamek na górze, i 27,500 mieszkańców. Przedtem było stolicą królestwa Maurów, i dotąd Królowie hiszpańscy między innemi tytułami, mają i ten.
- 13) Cordova po łac. Corduba wielkie i bogate miasto stołeczne prowincyi tegoż imienia tytuł królestwa mającący; iest Ojczyzną dwóch Seneków i Lukana.

zemścić się zdobycia Kordowy; rozkazał więc wojsku swojemu na około otoczyć korpus Duponta, gdy tym czasem inny oddział osadził wagę góry Sierra Morena 14) dla przerznięcia Francuzom komunikacyi z Madrytem.

14) Sierra Morena góry w Hiszpanii między Prowincjami Mancha i Sewilią tudzież królestwem Ilaen, rozciągające się na kilkadziesiąt mil francuzkich; przedtym były puste i krzakami zarosłe, lecz za staraniem Olavidesa Intendenta królewskiego, który sprowadziwszy 6000 ludzi ze Szwabii Palatynatu i Niderlandu (choć przygotowanie na ich przyjęcie, a mianowicie domy nie były pokończone, przeto ci przychodnie umieszczeni zostali, częścią w klasztorze w tych górach będącym, częścią pod gołym niebem zostawieni dla tego trzecia część wkrótce wymarła z nędzy) po zwalczeniu wielu trudności, odmieniona została w kwitnącą osadę. Między sprowadzonymi cudzoziemcami umieszczono Hiszpanów ze wszystkich prowincyi Państwa, po większej części złego życia ludzi, co się pierwszym mocno niepodobało. W niektórych okolicach tych gór mieszkania stoją odosobnione, w innych zaś mają postać porządkowanych wiosek. Miejsce główne tych gorznych okolic jest miasto Karolina założone na cześć Karola III. pod którego panowaniem przyszła do skutku ta osada. Lecz wkrótce potem fanatyczna opinia przemogła w ministerjum, osada mająca dać życie bezludnym okolicom, była nazwana przytułkiem kacerstwa, a pełen światła i ludzkości założyciel iey Olavides został wyzuty ze swego urzędu, i przesładowany.

Wojsko francuzkie wycieńczone przez trudy i choroby z gorącego klimatu, iakotęż pozbawione wszelkich żywności, zmniejszyło się do 8000 ludzi, iodnakże otrzymało wzmocnienie 6000 ludźmi, któremi Gen. Vedel dowodził. Dupont usiłował dnia 19. Lipca z tak małą garstką przedrzeć się przez Siergę Morenę, iednakże otoczony w około wojskiem Castannosa, nie tylko został ranionym, ale też musiał zawrzeć kapitulacyą, przez którą obydwą korpusy, wynoszące do 14000 ludzi, poddały się w niewolę. Podobnież w tymże miesiącu, Admirał Rosilly, któren ieszcze po bitwie Trafalgarskiej, z 5 wojennymi okrętami francuzkiemi i iedną fregatą w porcie kadyxskim spoczywał, po uporczywey zacięty walce dwudniowey z flotyllą swoją musiał się poddać Andaluzyanom. Mimo tego iednakże udało się Marszałkowi Bessieres (Xiążęciu Istrii) 14 Lipca przy mieście Medina del Rio secco, w królestwie Leonu, osłabić potęgę Generała Cuesta; Hiszpanie zostawili na poboiwisku 40 armat, i przeszło 10000 w zabitych i ranionych, około 6000 dostało się w niewolę, Francuzi 300 ludzi utracili w zabitych i ranionych, a dnia 28. Lipca Bessieres wiechał do Leonu 15).

15) Leon miasto stołeczne przedtym królestwa teraz prowincyi tegoż imienia przy spływie rzek Torrio i Bernesga, iest wielkie ale nie ludne, ma biskupa i 6000 mieszkańców. Gościół

Przez to zwycięstwo rozbroione stały prowincye, Leon, Valencya, Valladolid, Zamora, i Salamanka, a związek z Portugalią zdawał się być zabezpieczony. Jednakże woyska posiłkowe angielskie już były na brzegach hiszpańskich wylądowy; a chociaż Francuzi przy obozie swoim nad rzeką Ebro 16) utrzymywali się i posuwające się kupy powstańców odpierali, przecież atoli w miesiącu Sierpniu Portugalię za nadejściem Anglików utracić musieli. W Opporto 17) utworzyło się powstanie które prędko rozszerzone całym krain, połączyło się z powstaniem hiszpańskiem. Jeszcze w miesiącu Lipcu

katedzalny tuteyszy, jest jeden z najpiękniejszych i najbogatszych w Hiszpanii.

16) Ebro (Iberus rzeka hiszp. poczynająca się w Staréj Kastylii, przy płynąwszy przez Arragonią i Katalonią, wpada w morze śródziemne.

17) Opporto czyli Porto miasto portugalskie w prowincyi Entre Minho e Duero, przy uściu rzeki Duero. Winno swój początek mieszkańcom miasta Kale leżącego niegdys na gorze z zgięty strony rzeki; z tych niektórzy przenieśli się na ten brzeg, a osada ich otrzymała nazwisko portu miasta Kale, to jest Porto-cale od którego całe królestwo Portugalią nazwane zostało. Jest to miasto najsilniejsze po Lizbonie liczy do 30000 mieszkańców, prowadzi znaczny handel winny, ma także fabryki sukna i grubych płócien; port tameczny osłoniiony jest dwoma twierdzami.

roku 1808 wylądowali tu Anglicy w liczbie 30000 ludzi pod rozkazami GG. Dalrymple, Wellesley, i Moore; woyska francuzkie sciągnęły się przy Tagu, ażeby w skupioném stanowisku mniej od powstańców ucierpiały, albo tém silnięj na główną ich armią uderzyć mogły; a chociaż Xiążę Abrantes. (Jünott.) *) zadał im znaczne klęski w tymże miesiącu, iednakże

*) Genera Jünott wsławił się bezprzykładną odwagą i mężstwem, iako młody Sierżant, ieszcze podczas oblężenia Tulonu, gdzie Bonaparte poznawszy go, uczynił swoim Adjutantem, i wziął z sobą do Włoch, ażeby świadkiem został nowych dowodów iego waleczności w bitwach przy Lonado i Castiglione, które sprawiły mu zaufanie swego Naczelnika, a wkrótce potém towarzyszył onemuż w wyprawie do Egiptu, i przywiódł do skutku poddanie się Malty Francuzom. Po zdobyciu Egiptu, gdzie na największe narażał się niebezpieczeństwa, zostawszy Generałem brygady, był uczestnikiem wyprawy roku 1799 przedsięwziętęj do Syryi, gdzie w bitwie przy Nazareth nie mało przyłożył się do zwycięstwa z Turków i Malelaków, którzy w tęg okazyi 5 chorągwi, i około 600 ludzi stracili. Podczas odwrotu armii francuzkiey z Syryi dowodził naczelnie przednią ięj strażą, i był uczestnikiem bitwy przy Abukir, w któręj okazał nieustraszoną odwagę, a suknie iego wielu kulami podziurawione zostały. Obiąwszy Bonaparte rządy Państwa, mianował go Kommendantem Paryża, a w roku 1801 wyniósł na stopień Generała dywizyi, w którym charakterze zostawał

d. 21. Sierp. r. 1808 tak dalece został porażony, iż utraciwszy 16 dział wielu zabitych i poymanyh, przymuszony był na drugi dzień prosić o zawieszenie broni, a dnia 30. Sierpnia zawarł z woyskiem angielskim korzystną kapitulacyą, przez którą wszystkie mieysca i twierdze portugalskie Anglikóm musiały być wydane, a Francuzi, z zatrzymaniem iednakże przy sobie broni, sprzętów i artylleryi, obowiazali się z nich ustąpić, i do Francyi powrócić. — Rossyiski także Vice-Admirał Siniavin, który ieszcze w Listopadzie roku 1807 w porcie Lizbonskim na kotwicach stanął,

aż do wstąpienia onegoż na tron cesarski, od którego otrzymał Urząd Wielkiego Officera Legii honorowéy, a w roku 1805 na mieysce W. Xcia Mürata (któren udał się był do wielkiey armii dla objęcia dowództwa iednego korpusu) powierzone mu było Zarządztwo Paryża, które z takim ukontentowaniem swojego Monarchy sprawował, iż nawet pod czas wojny roku 1806 na teyże godności potwierdzonym został. Przy końcu roku 1807 będąc na czele iednego korpusu armii francuzkiey wkroczył do Portugalii, i wiechał do Stolicy tego miasta dnia 30. Listopada, gdy dniem wprzódy Xiążę Rejent Portugalski z familią swoją popłynął do Brazylii. Obiąwszy królestwo to w posiadłość Francyi, ogłosił się Generalnym Gubernatorem Portugalii, a Cesarz francuzki, w nadgrode iego zrzeczności, z jaką powierzone sobie woysko przez bezdrożne okolice przy Abrantes prowadził, mianował go Xiążęciem Abrantes. W puł roku po objęciu Portugalii

widział się być zmuszonym, flotę swoją o 10 liniowych okrętach, na których, znajdowało się 676 dział, i 5685 ludzi, ze wszelkim zapasem dnia 3. Września Anglikom poddać. Okręty te natychmiast do Anglii uprowadzone były, gdzie pomyślnie miały w składzie Króla W. Brytanii, dopóki pokoju między nim i Rosyją zawarty nie będzie, po którym w 6 miesięcy mieli być powrócone: Sam zaś Wice-Admirał Siniavin i całe wojsko rosyjskie kosztem angielskim do Rosyi odwiezione zostało. Podobnie i Markiz de la Romana, którego roku 1807 pod czas wojny

przymuszony był do zawarcia Kapitulacyi z Anglią, przez którą z całej Portugalii z wojskiem swoim ustąpił, i powrócił do Francyi. Odtąd towarzyszył Cesarzowi z korpusem swoim do Hiszpanii, i był uczestnikiem wiaźdu jego do Madrytu. Na początku roku 1809 objął dowództwo, w miejsce zachorzałego Marszałka Moncey (Xięcia Conegliano) nad 3cim korpusem wojska i kierował oblężeniem Saragossy które wkrótce potem powierzone było, Marszałkowi Lanes, (Xiążęciu Montebello). Po upadku tego miasta przywoził korpusowi służącemu za odwód wielkiej armii w Austrii, i rozłożonemu jako wojsko obserwacyjne nad Menem. W roku 1808 uposażył go Napoleon w Elektoracie hanowerskim z roczną intratą 35000 franków. W roku 1813 przybywszy do familii swojej mieszkającej w Depart. Cote d'Or, umarł tamże na ranę, którą mu w przeszłorocznej wyprawie wojennej w głowę zadano.

prusko-rossyjskię z iednym korpusem hiszpańskim Francuzów posiłkował, a teraz na wyspach duńskich, dla ułatwienia Francuzóm i Duńczykom wylądowania we Szwecyi, pod rozkazami Xięcia Pontecorvo (Bernadotte) znajdował się, przedsięwziął za pomocą Anglii woysko swoje do Hiszpanii uprowadzić. Tym końcem umówił się sekretnie z Admiralem angielskim Raets, i w połowie miesiąca Sierpnia z woyskiem hiszpańskim przeczło 10000 ludzi wynoszącym, popłynął na okrętach angielskich do Hiszpanii północney, a w początku miesiąca Września wylądował w St. Ander, 18) gdzie natychmiast złączył się z woyskiem angielskim, (które już w wielkiej liczbie na brzegach hiszpańskich wylądowało) i z własnemi kraiovcami, iednakże część iego woyska (przeszło 8000 ludzi) zostało od Duńczyków rozbroiona i do Francyi odesłana. — Teraz więc zdawała się bydź naypomysłniejsza chwila dla Iunty hiszpańskiej, od przeniesienia swoiey siedziby z Sewilli do Madrytu, i Aranjuez: na którę czele wystąpił w miejsce Kardynała Bourbon, bywszy Minister podeszły starzec Florida Blanca. Iunta rzeczona zapowiedziała półmillionna woioowników w Hiszpanii, a Poseł angielski

18) St. Ander (Andreopolis) małe miasto nadmorskie i portowe, w prowincyi Burgos przy granicach Biskajji; leży na górze i ma dwa zamki dla zastony. W okolicy iego rośnie wino, a przyległe iezioro obfituje w ryby.

Frere przyobiegał ze strony swojego Państwa iak naczynnięysze wsparcie. Tym czasem Castannos kierował poruszeniami Kastyliańców, Andaluzyanów, i siłą zbroyną Walencyi i Estremadury; Palafox dowodził w Aragonii, a Markiz Romana przewodniczył w północney Hiszpanii. Moore wyruszył z Portugalii z 20000 Anglików do Hiszpanii, a Generał Baird z 15000 ludzi na wzmocnienie onegoż wylądował w porcie galicyjskim Corunna.

Po takowey odmianie rzeczy w Hiszpanii, musiał Napoleon większą potęgą tamże ściągnąć. Dwakroć sto tysięcy woyska przeznaczone zostały do Hiszpanii, dokąd też nadciągało wiele korpusów, stojących ieszcze między Renem i Wisłą; które powiększone zostały wybraniem 80000 ludzi z konskrypcyi czyli spisu za lat 4 (1806, 1807, 1808, i 1809) Włochy i Xiążęta Ligii Reńskięyszy wysyłały zbrojne hufce do Hiszpanii. Sam Napoleon przyobiegał stawić się na ich czele, pierwey atoli udał się na sławny Kongress Erfurtski, gdzie (iak się niżej powie) ieszcze raz od Francyi i Rossyi ofiarowany był pokóy W. Brytanii, lecz nadaremnie, ponieważ ta nikogo z Dynastii Napoleona na tronie hiszpańskim uznać nie chciała. Dnia 29. Października roku 1808 udał się Napoleon do armii swoięy w Hiszpanii, którey lewe skrzydło tworzyły korpusy Marszałków Lannes i Moncey, powzdłuż rzeki Ebro; średnim punktem dowo-

dził sam Cesarz z gwardyami swoimi, i Marszałkami Bessieres i Soult; prawemu zaś skrzydłu przewodniczył Marszałek Lefebvre, a odwodowi Mar. Kellerman; oprócz tego ciągnęły jeszcze na pomoc korpusy Marszałków Mortier i Lunot. — Hiszpanie w liczbie 30000 pod dowództwem GG. Romana i Blake, zagrażali z miasta Bilbao Marszałkowi Lefebvre, chcąc Francuzów obejść, w tyle onychże miasto Pampelonę zająć, i tamże z Gen. Palofox połączyć się, podczas gdy Gen. Castanos ze środkiem Hiszpanów miał się przez rz. Ebro przeprawić, i na Francuzów uderzyć. Jednakże Marszałek Lefebvre dnia 31. Października wyszedł na przeciw GG. Romana i Blake, wyparował Hiszpanów ze wszystkich stanowisk, i nazajutrz wszedł do miasta Bilbao stołecznego prowincyi Biskaji. Nieprzyjaciel wzmocnił się był znowu wojskiem przybyłym z St. Ander, lecz Marszałek Lefebvre poraził go jeszcze raz dnia 7. Listopada w górach St. Ander i Bilbao. Dnia 10. t. m. Mar. Soult zszedł się przy wsi Gamonal niedaleko Burgos, ze środkiem hiszpańskiego wojska, uzbroionego orężem angielskim, pod sprawą Hrabiego de Torres, i natychmiast uderzył na niego z przodu, podczas gdy Marszałek Bessieres oskrzydlił go iazdą swoją; 3000 ludzi legło na poboiowisku, zdobyto 12 chorągwi i 25 armat, a 3000 jeńców wzięto w niewolę, Generał hiszpański od własnych żołnierzy został zabity, Francuzi którzy w tęg potyczce nie więcej

nad 15 zabitych, i 50 ranionych utracić mieli, osadzili wkrótce miasto Burgos, Stolicę Kastylii dawnéj, dokąd dnia 12. t. m. sam Napoleon wiechał. Podczas téj klęski armii Estremadury, która środek hiszpański tworzyła, porażone także zostało lewe skrzydło, czyli woysko Galicyi, 19) które pod rozkazami G. Blake 45000 ludzi wynosiło, od Marszałkow Víctor i Lefebre na dniu 10go i 11go Listop. przy Espinoza. Marszałek Soult oskrzydlił nieprzyaciela przez wkroczenie do Reynosa, iedynego miejsca odwrotu Hiszpanów. Generał Blake umknął w góry asturyiskie, a Generał Romana, dniem przed tą bitwą nadciągnął do St. Ander, lecz już dnia 16. t. m. Marszałek Soult zajął był to miasto. Hiszpanie utracili do 20000 ludzi w zabitych i ranionych, i 60 dział, Francuzi zaś mieli tylko 80 zabitych, a 300 ranionych. Podobnie i prawe skrzydło hiszpańskie, 45000 ludzi pod dowództwem GG. Castannos i Palafox wynoszące,

19) G a l i c y a prowincya hiszpańska z tytułem królestwa, leży między Oceanem atlantyckim i Portugalią; powietrze ma wilgotne, we środku iest górzysta i nieżyźna ku morzu atoli obfituje w pastwiska i wina; znayduie się w niéy także wiele kopalni złota, srebra, miedzi, cyny i żelaza. Mieszkańcy tameczni nie mają u siebie rękodziel, lecz uduią się do Kastylii i Portugalii iak żeńcy, winobranicy lub dzienni naiemnicy; wyżywieniem ich głównem iest rybactwo i służba morska.

pobite zostało od Marszałków Lannes i Moncey dnia 23. Listopada przy Tudela. 20) Francuzi przełamali środek Hiszpanów, a jazda przedarła się przez ową szparę dla otoczenia prawego skrzydła. Strata pierwszych wynosiła na 4000 zabitych, 3300 ranionych, 7 chorągwi i 30 armat. Francuzi zaś niewięcej nad 60 zabitych i 400 ranionych mieli utracić. Roziątrzenie Hiszpanów potęy klęsce było tak wielkie, iż wszystkich 4 dowódców swoich, o zdradziectwo obwiniali.

Trojakie to zwycięztwo ze średniego punktu i obydwóch skrzydeł Hiszpanów, utorowało Francuzóm drogę do Madrytu. Lecz ta ciągnęła się przez ciasne gościńce góry Somo Sierra, które od korpusu odwodowego (13000 ludzi) i artyleryi mającę 16 dział bronione były; przecież udało się dnia 30. Listopada Marszałkowi Victor obeyśdź je, a od Gen. Monthurnn, któren na czele iednego korpusu letkięy jazdy polskięy natarczywy atak przypuścił, tegoż dnia zdobyte zostały. Dnia 2. Grudnia Mar. Bessieres osadził wzgórze przy Madrycie, które to miasto dnia 4. t. m. poddało się przez kapitulacyą Francuzóm. Znaleziono tam 100 dział, 200,000 funtów prochu, i znaczne insze zapasy wojskowe. Wyrokiem Napoleona pod dniem 12. Listopada w

20) Tudela miasto hiszpańskie w prowincyi Nawarrze, prey połączeniu się rzek Ebro, i Quielos.

Burgos, Xiążęta hiszpańscy: Infantado, Hjar, Medina Celi, Ossuna, Castelfranco, Markiz Santa-cruz, Hrabiowie Fernan-Nunez, i Altamira, Ex-minister Cevallos, i Biskup z St. Ander, skazani byli na wygnanie z kraju. Wszystkim zaś innym Hiszpanóm, którzyby w przeciągu iednego miesiąca broń złożyli i wszelkiego związku z Anglią zrzekli się, przyobiecana była powszechna amnestya czyli przebaczenie. Ustawą z dnia 4. Grudnia zniesiony został Trybunał Świętęj Inkwizycyi, *) iako niezgodny z udzielnością i władzą świecką,

*) W roku 1484 pierwszy raz wprowadzona została do Hiszpanii Inkwizycja. Założycielem iey był haniebnęj pamięci Xiądz Torquemada Dominikan, Spowiednik królowęj Izabelli. Xiężniczka ta nim koronę obięła, musiała mu przyobiecać, że, ieżeliby na Tron wstąpiła, nie omieszką niczego do wykorzenienia kacerzów, i różnowierców. Po otrzymaniu więc swoim korony kastylijskięj, którą Ferdynandowi Królowi Aragonii, po swoim zaślubieniu się z nim posagu przyniosła, chciała ona przedsięwzięcie rzeczzone do skutku przyprowadzić, lecz ustawiczne wojny, które na początku swoich rządów z Maurami toczyć musiała, odwlekły na nieiaki czas dopięcie tak straszego układu. Po zdobyciu Grenady gdy potęga Maurów obalona została, przypomniał iey Spowiednik powyższą obietnicę, a Królowa będąc zabobonna, i przez ustawiczne wojen toczenie okrutną, dała mu się z łatwością namówić i nie wzdrygała się także

a dobra onegoż przyłączone zostały do dóbr korony i miały służyć na gwarancyą hiszpańskich papierów krajowych, (Valēs) iakoteż długu publicznego. Przez inne rozporządzenia tegoż dnia wydane, zniesione zostały dwie trzeci części klasztorów w Hiszpanii, a owe zakonne osoby, któ-

meża swojego nakłonić, ażeby u Syxtusa IV. Papieża o Bullę wprowadzenia Inkwizycyi do całej Hiszpanii nalegał, którą też niebawnie otrzymał. Torquemada za dobre usługi swoje został Kardynałem, i Generalnym Inkwizytorem, w przeciągu lat 14 sądził on więcëy iak 100,000 ludzi, z których 6000 skazał na żywo-spalenie. Król Filip III. patrząc na dwie nieszczęśliwe ofiary, prowadzone na stos przed oknami swego pałacu, okazał nad niemi politowanie, Inkwizycya wzięła to za swoją obelgę, i domagała się zadosyć uczynienia; dobry Król musiał sobie kazać krew puścić, a ta została publicznie przez kate spaloną. Inkwizycya hiszpańska żarliwsza była iak portugalska, składała się z 2700 osób duchownych, a 20000 świeckich, zwanych Familiars. Prócz dostrzegania, aby się kacerze w kraju nie szerzyli, miała sobie powierzony dozór nad Censurą ksiąg, i oświeceniem publicznym. Widoczny był, iëy szkodliwy wpływ na nauki. Aonins Palearius autor Poematu o nieśmiertelności duszy, musiał iść na stos, za to, iż pozwoił sobie za wiele pisać o Inkwizycyi. Wielki Galileusz mając lat 70, ięczał w więzieniu tego Trybunału, za to, iż dowiódł, że się ziemia koło słońca obraca, musiał to odwołać, a wszelako z więzów swoich nie był uwolniony. Limborch Historia Inquisitionis.

re sobie stan świeckich Xieży obrały, były pensionowane. *) Dobra zniesionych klasztorów obroczone zostały, na powiększenie dochodów plebańskich, a z reszty, połowa na porękę długu publicznego, połowa zaś na wynadgrózenie prowincjom i miastóm za utrzymywanie wóysk francúzskich. Tegoż dnia, zniesione zostały wszystkie prawa leune, (feudalne) zwierzchność oyczysta (jurydykcyja patrimonialna) i wszelki przymus wcielający, a przemysł znowu wolnością nadany. Po tych urządzeniach nastąpiła odezwa Napoleona dnia 7. Grudnia w której tenże oświadcza że gdyby Hiszpanie nie chcieli przyjąć ofiarowanej sobie amnestyi, z kraiem ich iako z zdobytym obchodzić się będzie, brata swego na inny tron posadzi, koronę hiszpańską na głowę swoją włoży, i téżże powagę sprawić u malkontentów potrafi.

Nim ieszcze mieszkańcy Madrytu wykonali przysięgę wierności Królowi Iozefowi, ón zaś dnia 22. Stycznia 1809 powtórnie do Stolicy Państwa wiechał; Generał Franceschi poraził dnia 30. Grudnia 1808 przy Mancilla resztę korpusu Markiza de la Romana. Podobnąż klęskę

*) Dotąd znajdowało się w Hiszpanii 2122 klasztorów męzkich, a 1130 żeńskich, w których 69000 Mnichów, a 35591 Mniszek mieściło się. Roku 1809 Król Iózef zniósł i resztą pozostałych.

zadał dnia 13. Stycznia 1809 przy mieście Cuenza w Kastilii nowę Marszałek Victor szczątkóm armii pobitéy przy Tudela, wzięwszy w niewolę 12000 ieńców. Forteca Rosas w Katalonii już dnia 6. Grudnia poddała się była, w któręy wiele zapasów wojskowych i 2705 ieńców wpadło Francuzóm w ręce. W zaciętej bitwie przy Cardedon w Katalonii dnia 16. Grudnia 1808, Generał Gouvion St. Cyr poraził Markiza Vives i Generała Reding wzięwszy im 10. armat, i 1400 ieńców, a nazajutrz wkroczył do Barcellony 21) w bliskości któręy Generał Duhesme powstańcóm mocny odpór dawał, z którym połączywszy się (przez co armia francuzka do 40,000 ludzi wzmocniona została) ciągnął aż do Lobregat 22) i dnia 21. Grudnia wypędził powstańców z ich okopów wzięwszy im

21) Barcellona m. stoł. Katalonii, w bliskości morza śródziemnego, opasane murem, rowami, i zasłonięne cytafellą. Port zasłania od nawałności grobla długa, na końcu któręy znajduje się szaniec i latarnia, z drugięy strony góra, z mocną na wierzchu cytafellą. Miasto liczy 120,000 mieszkańców, 82 kościołów i 45 klasztorów, ma Akademię umiejętności, publiczne biblioteki, wielki arsenał lądowy i morski, ludwisarnię, w któręy co rok 200 dział 24ro funtowych odlewają, i rozmaite rękodzielnie.

22) Lobregat nazwisko dwóch rzek w Katalonii, z krórch jedną przy Roses druga blisko Barcellony wpada w morze srodziemne.

900 ieniców i 25 armat, poczem osadził woyskiem miasto Tarragonę. 23) Aż do miesiąca Grudnia woyska angielskie nie dawały Hiszpanom rzeczywistego wsparcia, dopóki nakoniec nie wyruszyły z Salamanki, dla odcięcia Marszałka Soult (Xiążęcia Dalmacyi) od głównéj armii. Napoleon powziąwszy o tem wiadomość, opuścił dnia 22. Grudnia Madryt i pospieszał na przeciwko nim, iednakże ciągłe niepogody, i zepsute gościńce, tamowały postępy kolumn francuzkich. Zamiarem Generała Moore zdawało się nayprzód być wtargnienie do Kastylii dawnéj, podczas gdy główna siła francuzka znajdowała się w Kastylii nowéj, dla przerznięcia związków między Madrytem i Bajonną; iednakże posunął się on tylko do bliskości miasta Burgos, gdzie obaczył niebezpieczeństwo, na iakie się wystawiał, dla tego więc lewe swoje skrzydło, które już było aż ku Leon postąpiło, cofnął do Astorgi 24) podczas gdy prawe pod Generałem Hope stanowiło swoje w Valladolid 25) obiegło. Gdy zaś

23) Tarragona miasto znaczne i bardzo sławne w hiszpańskiéj prow. Katalonii. Za Rzymian część Hiszpanii miała nazwisko od tego miasta Hispania tarraconensis.

24) Astorga mocne miasto z 3500 mieszkańców w prow. Leon nad rzeką T u e r t o , z biskupstwem, za panowania Rzymian było znane pod imieniem Asturica.

25) Valladolid iedno z najpiękniejszych miast

usłyszał o zbliżaniu się Napoleona, przedsięwziął cofnięcie wojska swojego do Hórunny, lecz Mar. Bessieres ścigał go z 9000 jazdy, a Marszałek Soult otrzymał zlecenie dopędzić Anglików jeszcze przed ich odpłynieniem; przednia straż jego pod Generałami Merle i Colbert, natarła dnia 3. Stycznia blisko Villa franca 26) przy Prieros nad przednią straż wojska angielskiego, i zabrała mu 200 jeńców.

Zważywszy Napoleon, iż Anglicy wstępnym boiem nie chcieli walczyć, przeniósł swą główną kwaterę z Astorgi dnia 7. Stycznia znowu do Valladolid. Dnia 16. Stycznia armia angielska pod dowództwem Generałów Moore, Baird, Hope i Frazer atakowana była od Francuzów pod rozkazami Mar. Soult; dopiero aż w nocy ukończyła się ta krwawa bitwa, podczas której Anglicy wsiedli na okręty. Generał Moore wkrótce potem z ran odniesionych

hiszpańskich w Starcy Kastylii nad rzeką Pisuerga ma 30000 mieszkańców, akademią, biskupa, znaczny handel, i zamek królewski w którym Monarchowie hiszpańscy aż do Karola V Cesarza przemieszkiwali. Warownie jego składają się z murów i wież.

- 26.) Villa franca albo Francovilla miasto hiszp. w prowincyi Staréj Kastylii, ma dobre fabryki sukna, należy do Xiążąt familii Ferrandino i Montalto. Inne tegoż imienia małe miasto leży w królestwie Leonskim.

umarł, a dnia 20. t. m. Francuzi osadzili Korunnę, podobnież i Ferrol 27) poddał się dnia 26 Marszałkowi Soult, któren potem wkroczywszy do Portugalii osadził miasto Oporto, lecz gdy się woysko angielskie w Portugalii wzmocniło, w miesiącu Maju musiał się znowu do Hiszpanii cofnąć. W Ferrolu zdobyli Francuzi 8 liniowych okrętów 3 fregat, i wiele mniejszych statków wojennych, w Korunnie zaś 200 dział, i wielki skład prochu, którego Anglicy uprowadzić nie mogli. — Dnia 21. Lutego poddało się miasto Saragossa 28) po wytrzymanem ieszcze od dnia 1. Stycznia strasznem oblężeniu, i mimo najzaciętszego odporu, z iakim się stawily szcząt-

27) Ferrol i Corunna dwa porty obronne i stanowiska dla wojennych okrętów w hiszpańskiej prowincyi Gallicyi.

28) Saragosa (Caesar-Augusta) m. stoł. Aragonii nad rz. Ebro. Domy tego miasta są piękniejsze niżeli w Madrycie, a między ulicami najznakomitsza iest nazwana Święta, na której iest miejsce zwykłe przejazdki w powozach. Między 14 Kościołami, i 17 Klasztorami, nayokazalsze są 2 katedralne, ma 4 bramy, cokolwiek fortyfikacyi, choć przedmieścia iego tak niemal są obszerne iak miasto, a ludność wynosi do 60000 dusz. Starożytny zamek Królów aragońskich otoczony wałami i rówami, przerobiono na dom inkwizycyi i cytadelę. Roku 1778 pożar wybuchł z teatru podczas reprezentacyi, wiele szkod w mieście sporządził i ludzi o śmierć przyprowadził.

ki woyska hiszpańskiego, które po klęsce przy Tudela tutaj się schroniły. Iednakże nie pierwey aż dopiero po wysadzonych minami poiedyncznych domach i ulicach, (które wszystkie prawie trupami Hiszpanów zostały zawałone) przy-muszone być mogło do poddania się Marszałkowi Lannes, (Xiążęciu Montebello) któren nie przyjął od miasta żadney kapitulacyi, lecz rozkazał 15000 ludziom, z nieprzyacielskiej piechoty, i 2000 kawaleryi, broń złożyć, a nazajutrz wiechał z tryumfem do niego, gdzie 192 dział, 40 chorągwi, 100,000 broni fabryki angielskiej stały się zdobyczą zwycięzców.

Ieszcze na początku roku 1809, Napoleon opuścił Hiszpanię, dnia 17. Stycznia i powrócił do Francyi. Uzbriaania się Austrii, ściągnęły na siebie jego uwagę, i kazały się obawiać rozpoczęcia nieprzyacielskich kroków; z tego powodu wydał List rekwizytoryalny, iako Protéktor Ligi Reńskiej, do wszystkich Członków i Królów onęże, ażeby z kontyngensami swoimi do wyruszenia w pole punktualnie gotowemi byli. Iednakże wojna, która na początku wiosny z Austryą wybuchła, nie zatamowała pomyślnych sukcesów woyska francuzkiego w Hiszpanii, którego pozostałe tamże oddziały składające się z Francuzów, Włochów, Niemców i Polaków, pod rozkazami Marszałków Soult, Ney, Victor, Moncey, Angereau, i Suchet walczyły z iak naywiększym heroizmem, i przykładaly się dzielnie do poskro-

mienia powstańców hiszpańskich, których pod sprawą Generała Cuesta Marszałek Victor w bitwie przy Medelin 29) dnia 18. Marca o znaczną klęskę przyprawił, (choć z obu stron znajdowało się około 20000 ludzi pod bronią) ubiwszy im do 7000 ludzi, a 3000 w niewolę wzięwszy; prócz tego 30 armat i 12 chorągwi stały się łupem Francuzów, którzy nie więcéj nad 40 zabitych i 408 ranionych ze swojej strony utracili. Tym czasem W. Brytania dała rozkaz Generałowi Wellesley (któren wzmocniony od Portugalczyków postępował naprzód z Portugalii) do zaczępnego działania, ażeby w połączeniu z Generałem hiszpańskim Cuesta, posuwał się ku Madrytowi. Wellesley ziednoczył woyska swoje przy Alkantarze, 30) a Cuesta wzmocniony woyskami Andaluzyi, Grenady i Murcyi złączył się z nim przy Almaraz. O tymże czasie Generał Wilson wkroczył z korpusem swoim złożonym z Anglików i Portugalczyków, do Estremadury, i posuwał się naprzód gościńcem

29) Medelin małe miasto w hiszpańskiej Estremadurze nad Guadianą, z tytułem hrabstwa. Tu się urodził sławny Ferdynand Korteż.

30) Alcantara miasteczko na skale nad Tagiem w hiszpańskiej Estremadurze, założone od Maurów z mocnymi wieżami i murami, ma piękny most zbudowany za czasów Cesarza

prowadzącym z Placencyi do Madrytu. Wellesley przywoził środkiem, Cuesta prawym a Wilson lewym skrzydłem; hiszpański Generał Venegas któren się z gór Sierra Morena przybliżał, miał także przy tęg wyprawie współdziałać. Na przeciw takowęg massie wóysk wyruszył Król Józef a Marszałkami Jourdan i Victor, i Generałami Sebestiani i Dessolles, pod czas gdy Marszałek Mortier maszerował z Avila 31) z iedną częścią swojego korpusu, dla uderzenia na Generała Wilson. Już dnia 26. Lipca rozpoczęła się walka od ataku Francuzów na woysko Generała Cuesta przy Torrijos, które atoli cofnęło się na lewy brzeg rzeki Alberche; sama zaś bitwa stoczona była dnia 27. i 28. Lipca przy Talavera, 32) w któręg obydwie strony przypisywały sobie zwycięstwo, obydwie potykały się walecznie, i wiele straty poniosły. *) Cofnienie się Anglików po-

Trajana. Od niego nazywa się Order i Zakon Kawalerów hiszpańskich Alcantara.

31) Avila miasto stołeczne z 4000 mieszkańców prowincyi hiszpańskięg Avila. Góry ciągnące się od Królestwa Leonu aż do nowęg Kastylii, nazywaią się Sierra de Avila.

32) Talavera z przyimkiem de la reyna miasto nad rzeką Tagiem w nowęg Kastylii, należy do Arcybiskupa Toletańskiego.

*) Depesze Generała Wellesley o tęg bitwie

twierdziło przewagę taktyki francuzkiey, chociaż już dnia 21. Czerwca 1809 Francuzi ustąpili z Ferrolu i Korunny.

Po bitwie przy Talavera iedna część woyska Andaluzyjskiego posunęła się ku brzegóm Tagu, naprawiła most obalony przy Aranjucz, i zagrażała w tyle armii królewskiey, a przedpoczątki iey czatowały już w odległości czterech godzin od Madrytu. Król opuściwszy poboio-wisko Talavery przeprawił się przy Toledo 33) przez rzekę Tajo, (Tagus) iednakże naczelnik angielski wycięczony trzydniową bitwą, nie ważył się iść za nim w pogoń. Dnia 11go Sierpnia walczyło znów 30000 Hiszpanów z Ge-

znaydną się w Dzienniku Politycznym na miesiąc Wrzesień 1809 kar. 916. Rachuje ón stratę Francuzów na 10000 ludzi, swoją zaś na 800 zabitych, 3600 ranionych, i 610 pomieszanych.

33) Toledo miasto naywiększe po Madrycie w całej nowéj Kastylii, otoczone rowami i murami, a położone na około wysokiey skały, na którę Cesarz Karol V. zbudował mocny zamek, zwany Alcazar. Ulice tego miasta są ciasne i rozwalinami napełnione, ale domy, wewnątrz porządne; liczba mieszkańców wynosząca dawniey do 200,000 teraz nieprzecho-odzi do 25000. Skarb kościoła katedralnego iest nieoszacowany; a Arcybiskup toletański iest naybogatszym biskupem na świecie, ma bowiem 350,000 dukatów rocznego dochodu.

nerałem Venegas przy Almonacid. Armia Królewska wyparowała ich z mocnych stanowisk swoich, i rozprószyła woysko nieprzyjaciela, który 3000 zabitych, tyleż poymanyh i 35 armat w tęg rozprawie utracił. — Po takowęg klęsce niedługo się już Gen. Wellesley w swoim stanowisku przy Talavera utrzymywał; a Król Iózef, rozkazał woysku francuzkiemu z północnęg Hiszpanii wyruszyć, dla zaślönienia Kastyli i Madrytu. Marszałkowie Soult i Mortier ukazali się na brzegach Tagu przy Almaraz i Arzopisco, końcem usadowienia się między Portugalią i woyskiem Generała Wellesley, i tym sposobem przecięcia mu odwrotu; lecz on przez Alkantarę cofnął się do Portugalii, dokąd Francuzi puścili się za nim w pogoń. — Natenczas Król Iózef poznawszy w ostatecznęg chwili krytycznęg, wielu, którzy mu nie dawno przysięgę, wierności złożyli, iako zdrajców swojego interesu; przez dekret z dnia 18. Sierpnia zniósł wszystkie klasztory zakonne w całęg Hiszpanii, a a dobra ich kazał skonfiskować. W przeciągu 14 dni musiało 6000 Mnichów swoje celle poopuścić, swiecki suknie przyodziać, i na miejscach swego urodzenia z wyznaczonych sobie pensyi utrzymywać się. Z podobnąg surowością postąpił sobie Król z owemi którzy synów swoich do woysk powstańców oddawali. Każdy gospodarz powinien był tyle żołnierzy do armii królewskieg przystawić, ile synów miał u nieprzyjaciół tronu, albo zamiast nich, stosowną do miary nagrodę pie-

niężą złożyć. Kto ani pierwszemu ani drugiemu nie był w stanie uczynić zadosyć, miał być iako ieniec do Francyi wywieziony, i tamże tak długo zostawać, do póki by się synowie iego buntowniczy chorągwi nie zrzekli; znieprawiono czyli konfiskowano także majątki, tych wszystkich, którzy z buntownikami wspólnie działali.

Państwo Kościelne od owego czasu, iak Napoleon ogłosił się Królem włoskim, i świecką władzę Papieża, jeżeli nie całkowicie odjąć, to przynajmniej ograniczyć usiłował, znajdowało się także w bardzo kłótycznym stanie. Dnia 2. Lutego 1808 wojsko francuzkie w liczbie 8000 ludzi pod sprawą Generała Miollis weszło do miasta Rzymu, chociaż się Papież przeciwko temu protestował. Ze układy między Napoleonem i Papieżem naybardzię tyczyły się; zamknięcia Anglikom portów rzymskiego powiatu, i przystąpienia Papieża do Systematu politycznego, któren w królestwie włoskiem i Neapolu ściśle był zachowywany: okazuje się z Noty Ministra francuzkiego Champagny do Kardynała Legata Caprara z dnia 3go Kwietnia 1808. Gdy więc Poseł papieżki żądał swoich paszportów, a Napoleon kształtował owo żądanie paszportów, podług zwyczajów nowych czasów, uważał za wypowiedzenie wojny, tedy nie tylko, (pomimo okolicznej odpowiedzi Agentowi francuzkiemu w Rzymie dnia 19. Kwietnia daney) Agent francuzki z Rzymu odwołany został, ale też dnia 2. Kwie-

tnia z St. Cloud następujący Wyrok cesarski wydany: „Zważając że świecki panujący Rzymu, „zawsze statecznie się opierał, z Anglikami wojować, i na obronę półwyspu Włoch, do Królów „włoskiego i neapolitańskiego przyłączyć się; że „przyciem interessa tych krajów i wojsk onychże „tego wyciągaia, ażeby związek ich, nadal od „nieprzyjacielskiej mocy nie był przerywany; że „nakoniec Karol Wielki, kraie składające Państwo Kościelne, na dobro kościoła, nie zaś na „korzyść nieprzyjaciół świętej Religii, nadał; i „koteż że Poseł papieżki dnia 30. Marca paszportów swoich demagał się: mają być prowincye Urbino, Ancona, Macerata, i Camerino, nieodzownie z Królestwem włoskiem połączone.“ — Mimo protestacyi Papieża przeciwko temu oderwaniu tych prowincyi, zostały one na 3 Departamenta podzielone, kodex Napoleona tamże zaprowadzony, i jedna dywizya wojskowa z nich utworzona. — Strata, jaką Państwo Kościelne przez to poniosło, wynosiła na 207 mil \square , i 680,000 mieszkańców.

Lecz między wszystkimi odmianami w Włoszech, jakie się pod ów czas wydarzyły, najważniejszem było, zupełne zniszczenie świeckiej władzy Papieża. Nastąpiła ona wkrótce po odnowionej wojnie z Austryą przez Wyrok Napoleona, datowany z Wiednia dnia 17. Maja 1809, mocą którego świecka władza Papieża całkowicie zniesiona, a reszta Państwa Kościelnego do

Francyi wcielona została. To zgruchotanie tysięc-
letniego budynku Hierarchii, wyrażone było w
Wyroku rzeczonym z następujących powodów;
„Zważając iż Karol Wielki, Cesarz Francu-
„zów, a nasz przeświętny poprzednik, różne
„Hrabstwa i Biskupstwa Rzymowi podarował, a
„które nie inaczej, iak tylko pod tytułem lennic-
„stwa, i na dobro iego Państw nadane zostały,
„przez którą jednakże, darowiznę, Rzym nie
„przestał składać iedną część Państwa onęgoż; że
„potem mieszanina owa władzy duchowney ze
„świecką, była i teraz ieszcze iest, źródłem roz-
„terków, i Papieżów często spawodowała do nad-
„użycia wpływu iednëy, na poparcie przywłaszczeń
„drugiey; że tym sposobem osobliwe interessa
„nieba, które żadnëy zmianie nie podlegają, po-
„mieszané były z rzeczami ziemskimi, którym
„iż okoliczności i polityka czasów, co do ich
„natury, rozmaite kształty nadała; tedy przez to
„wszystko zostaliśmy skłonienieni, dla połącze-
„nia bezpieczeństwa woyska naszego, spokojności
„i szczęścia ludów naszych, godności i nienaru-
„szonëy całkowitości Państwa naszego, postanowić:
„ażeby kraie Papieża z Państwem francuzkiem
„połączone były; miasto Rzym tak sławne z
„wielkich pomników, i naypierwszą siedzibę
„Chrześcianaństwa, miastem cesarskiem i wolnëm
„ogłaszamy; ostatki pomników rzymskich mają
„być kosztem skarbu cesarskiego utrzymywane;
„dług publiczny będzie długiem cesarskim uznany,
„dobra i posiadłości Papieża, dodatkiem 2 milli-

„onów franków czystego dochodu, pomnożone zostaną; które to dobra iakoteż iego pałace, mają być od wszelkich podatków zwierzchnictwa, i urzędowego dochodzenia uwolnione.“ — Do wzięcia w posiadłość i urzędzenia Państwa Rzymskiego, utworzona była nadzwyczajna Rada Stanu, a Wyrok Cesarza ogłoszony został w Rzymie dnia 10. Czerwca roku 1810. Jednakże Oyciec Sw. tegoż dnia wydał Bulę, w której piorun kłatwy rzucił na Cesarza francuzkiego, i tych wszystkich, którzy mu przeciwko dobru kościoła działać doradzali. Dnia 13. Lipca wywieziono Oyca Sw. z Rzymu pod mocną eskortą wojskową przez Florencyą, i Turyn do Sawony 34) gdzie więcący iak przez 3 lata przesiedział, zupełnie odosobniony, pod strażą 11 żandarmów, aż póki w roku 1812 nie został przewieziony do Fontainebleau we Francyi. — Tym czasem przez Wyrok nadzwyczajney cesarskiej Konsulty dnia 8. Lipca roku 1809 zniesiony został w Rzymie Trybunał Inkwizycyi, i dotychczasne miejsca ucieczki (asyła) dla zbrodniarzy; a z resztek Państwa Rzymskiego, utworzone były Uchwa-

34) Savona miasto nadmorskie w bywszym kraju Rzeczypospolitey Genueskiej, wielkie, obronne i najludniejsze po Genui. Port tameczny Genuenczycy umyślnie zasypali, ażeby handlowi Genui nie był na przeszkodzie. Roku 1727 Xiążę Sabaudyi chciał opanować to miasto, za porozumieniem się z iego mieszkańcami, ale zamiar ten wcześniej odkryty, został zniweczony m.

ła Senatu z dnia 17. Lutego 1810 dwa departamenta: Rzymu i Trazymany, i w obydwóch jedna Senatorya urządzoną; pierwszy wysła 7, a drugi 4 Deputowanych do Ciała prawodawczego. Cesarz po odbytych koronacyi w Paryżu, powinien naydaléy w przeciągu lat 10 koronować się drugi raz w Kościele S. Piotra w Rzymie. Następca na tron francuzki, weźmie zaraz przy urodzeniu tytuł Króla rzymskiego, i honory królewskie odbierać będzie. Jeden z Xiążąt francuzkich założy swoje mieszkanie w Rzymie. Papieżowi, który zawsze będzie głową Kościoła katolickiego, bez żadney władzy świeckiey, wyznaczono dwa pałace, jeden w Paryżu, a drugi w Rzymie na mieszkalnię. Względem stosunku władzy cesarskiey do Papieżów, postanowiono było tąż Uchwałą Senatu; ażeby Papieże przy wstąpieniu swoim na Stolicę Apostolską, przysięgę wierności wykonali, że nie przedsięwzją przeciwko czterém propozycyóm Kościoła gallikańskiego, *) któ-

*) Te cztery propozycye gallikańskiego Kościoła ułożył sławny Bossuet Biskup Meldenski imieniem Duchowieństwa francuzkiego, zgromadzonego od Ludwika XIV. przeciwko Papieżowi Innocentemu XI, który za wolnością i swobodami Kościoła naybardziéy obstawał. Propozycye te były następujące: 1. Bóg Sw. Piotrowi i iego następcom, ani wprost ani ubocznie, żadney władzy w interessach doczesnych nie powierzył, azatém Panujący, w rzeczach światowych nie podlegaia żadney władzy duchowney,

re na zgromadzeniu Duchowienstwa w roku 1682 uchwalone, a teraz dla wszystkich Kościołów katolickich, francuzkiego Państwa, za ważne ogłoszone zostały.

Chociaż ieszcze w roku 1805 Dekretem Napoleona z dnia 27. Grudnia, Dynastyja burbońska ogłoszona została za pozbawioną tronu królestwa Neapolu i Sycylii, na który w następującym roku Józef Bonaparte wyniesiony został, a po zawołaniu swoim na tron hiszpański roku 1808, rządów Obydwoch Sycylii Joachimowi Bonapartemu ustąpił, za którego panowania tamże dnia 20. Czerwca 1808 nowa Konstytucya ogłoszona, a dnia 16. Listop. tegoż roku Kodex Napoleona zaprowadzony został; iednakże Ex-Król Ferdynand IV. pod opieką angielskiej osady i flotty, utrzymywał się dotąd w posiadłości Sycylii; gdzie chociaż Francuzi wylądować chcieli, przecież usiłowania ich tak niepomysłne były, iak zabiegi Anglików, i dworu sycylijskiego.

nie mogą być złożeni, ani poddani ich od przysięgi wolności rozwiązani. 2. Kościół gallikański potwierdza Dekret Bazyleyskiego Synodu, podług którego powszechne Zgromadzenie Kościoła (Concilium generale) wyższe jest od Papieża. 3. Obrzędy zaprowadzone w kościele gallikańskim, pozostają nie odmienne. 4. Ustawy Papieża w rzeczach dotyczących się wiary, dopiero po przyjęciu tychże od Kościoła, są ważnemi.

względem wyrugowania nowéj Dynastyi z Neapolu. Podług Traktatu na dniu 30. Marca 1808 między Anglią i Sycylią w Palermo stołeczném mieście Sycylii zawartego, miała pierwsza 10,000 woyska w Sycylii utrzymywać, i Królowi roczny zasilek 300,000 funtów szterlingów wypłacać; przeciwnie zaś Ferdynand IV obowiązał się żadnego pokoju oddzielnego z Francją nie zawierać. — Podobnież i z Portą Ottomańską, zawarła Anglia w następującym roku dnia 5. Stycznia, w Konstantynopolu za współdziałaniem Internuncjusza austriackiego Stürmer, Pokóy na Statum quo; z Austryą także weszła w nowy związek, atoli wiele miesięcy upłynęło, nim iakowe obroty na północném i wschodniem morzu, — na korzyść teyże przedsięwzięła. Dopiera w drugiey połowie Lipca 1809 wielka wyprawa złożona 36 fregat i szalup, iakotéż 200 statków kanonierskich, i z 40000 woyska lądowego, pod rozkazami Admirała Strachan i Generała Chatam wyszła pod żagle, a dnia 29. Lipca wylądowała na wyspie Walchern; 35) iednakże Anglicy bardzo byli zmieszani, gdy się dowiedzieli, że flotta francuzka ubezpieczyła się w Antwerpii i Lillo, 36) a

35) Walchern wyspa w Hollandyi największa i nayważniejsza z tych, które składają prowincyą Zeelandyą.

36) Lillo mała twierdza w bywszym Brabancie hollenderskim. Roku 1785 przedana była Au-

ieszcze bardzięj zastraszyła ich wiadomość, o klęsce Generała powstańców hiszpańskich Blake w Arragonii. Dowodzący na wyspie Walchern francuzki Generał Monnet, cofnął się do Flessyngi miasta leżącego na téżę; Admirał zaś Missiessy na czele iednéy eskadry z 7 francuzkich a 4 hollenderskich okrętów liniow. wypłynął powyżey Skaldy, 37) iednakże od Anglików, nie był zaczepionym, sam nawet Król hollenderski wyszedł na czele swojego woyska, dla zasłonięcia brzegów, i założył główną kwaterę swoją w Bergen-op-zom; 38) zamiar ateli dowódców angielskich, zdobycia Antwerpii 39) zupeł-

stryi, a z Niderlandem dostała się Francyi.

37) Skalda po franc. Escaut po niem. Schelde wielka rzeka francuzka poczynająca się w Pikardyi, a dwoma odnogami wpadająca w morze. W pułnocné 1784 i 1785 powstały mocne spory między Hollandyą i Cesarzem Iózefem II, który chciał aby żegluga na téy rzece była wolna, i ledwie do wojny nie przyszło; iednakże nastąpiła Umowa mocą którey lubo zostało przy dawnym co do istoty, przecież Niderlandy cesarskie otrzymały obszernieyszą żeglugę na Skaldzie.

38) Bergen-op-zom miasto nad rz. Skaldą z 5000 mieszkańców. Roku 1586 i 1622 nadaremnie było oblegane od Hiszpanów, lecz roku 1747 Francuzi go zdobyli.

39) Antwerpia wielkie i dobrze zabudowane

nie się nie udał, chociaż dnia 31. Lipca miasto Middelburg 40) kapitulowało. Bombardowanie miasta Flessyngi w teraźniejszy czasach nie miało sobie równego; kongrewskie race palne, *) roznieśli pożar po wszystkich miejscach, tak dalece, że o gaszeniu ani pomyśleć było można. Obleżenie trwało od 3. do 17. Sierpnia, a całe miasto poległo prawie w gruzach. Około 1800 ludzi krzątało się przy tém, od strony zaś lądu strzelano ze stu ciężkich armat, podczas gdy jedna część floty, od strony morza, gwałtowny ogień na miasto sypała. Klęska była tém większa, po-

miasto nad rz. Skaldą w Brabancyi, z regularną i mocną cytadellą, a na południowey stronie z portem wybornym i obszernym, któren roku 1805 zaczęto rozprzestrzeniać, i ogłoszono-go wojennym. Przedtem było to miasto iedno znayhandlownieyszych, imiało około 200,000 mieszkańców, z podupadnienia tegoż Amsterdam się podniósł; teraz liczy około 50000 mieszkańców, ma biskupa, wiele pięknych budowli i rozmaite fabryki.

40) Middelburg miasto w hollenderskiéy prowincyi Zeelandyi, na wyspie Walchern. Stamtąd idący kanał do Flessyngi, nosi naywiększe okręty, iest to iedno z naypiękniejszych miast Hollandyi, ma wyborne bydynki, i znaczny handel winem w czasie pokoju.

*) O racach kongrewskich, których także w roku 1813 przy obleżeniu Wittenberga użyto, dokładniejsza wiadomość będzie w IIIcim Tomie.

nieważ dla niskiego położenia nie było żadnych lochów do ukrycia się, a tak mieszkańcy iak i żołnierze musieli na ulicach zostawać, albo pod gruzami obalonych domów, swojego bezpieczeństwa szukać. Zburzone to miasto poddało się dnia 17. Sierpnia a osada iego wynosząca 5000 ludzi, złożyła broń na stoku, i poszła w niewolę wojenną. Iednakże francuzki Sąd woyskowy, dochodzący takowego postępku Generała Monnet, obwinil go o popełnioną wielką wadę. — Poczem bombardowali Anglicy miasto Willelmstadt 41) i dwa razy przypuszczali szturm do wyspy Cadsand 42) któren iednakże nie udał się. Nadaremne także w miesiącu Wrześniu usiłowania czynili, chcąc opanować zachodnie brzegi morskie przy Gent 43)

41) Willelmstadt małe lecz warowne miasto w Brabancie hollenderskim nad rz. Butterfliet przy której ma port. Założone od Wilhelma Księcia Oranii, przez spadek po Wilhelmie III. Królu angielskim i Statuderze hollenderskim dostało się domowi Nassau-Orange.

42) Cadsand wyspa hollenderska przy brzegach Flandryi, gdzie wyborne sery robią. Osada wygnanych Saleburczyków tu zamieszkała.

43) Gent (Gandavum) m. stoł. bywszy Flandryi austriackiej, przy uściu rzek Lys, Lievre, i More, iest miejscem uredzenia Harola V. Cesarza, ma 2 mile obwođu, 13 publicznych rynków, 300 mostów, wiele Hościołów i Klasztorów, stary zamek i ratusz zajmują wielki prze-

owszém w potyczce przy Pludenz zostali porażeni, nadto opuścić musieli fortecę Batz, zniszczywszy w nię wszystko co tylko mogli. Tym sposobem rozbił się układ zmierzający do tego, ażeby przez wielką wyprawę na morzu, rozstrzygnąć los stałego ładu Europy. — Tylko w zamorskich osadach francuzkich udały się niaizdy Anglików, którzy za pomocą woysk brazylijskich zdobyli wyspę Cayenne w Ameryce połndiowéy przymusiwszy kommandanta teyże dnia 12. Stycznia 1809 do kapitulacyi. Podobnież wyspa Martynika w Indyach Zachodnich dnia 25. Lutego 1809 poddała się Anglikóm. — Na wyspie St. Domingo, chociaż Generał Murzynów Christophe, i Naczelnik Mulattów Pethion, po zamordowaniu Dessalinesa, czyli Iakóka I. Cesarza Haity, o panowanie nad nią między sobą walczyli, *) iednakże Generał francuzki Fer-

stwór. Handel tameczny iest bardzo znaczny a liczba mieszkańców wynosi 56000.

*) W roku 1807 Wyspa ta podzielona była na 2 partye: Generał Pethion naczelnik Mulattów, nadał swoim dnia 27. Stycznia konstytucyą republikańską, siebie Prezydentem naywyższej rady na lat 4 ogłosił, i intraty 24000 dolarów na rok zapewnił; w tymże czasie, bo dnia 17. Lutego, ogłosił Generał Murzyński Christophe część swoją Haity za Rzeczpospolitą, i oney nadał konstytucyą, a siebie uczynił Prezydentem dożywotnim, z władzą wykonawczą i prawodawczą.

rand, przy posiadłości teyże dotąd się utrzymywał. Lecz w miesiącu Październiku 1808 w byw-szłej części hiszpańskisj tej wyspy, wybuchnął rozruch przeciwko Francuzóm. Gen. Ferrand chcąc powstańców uskromić, wyruszył na nich z woyskiem swoim, iednakże został porażony, a dla wielkiego wstydu sam sobie życie odebrał. Powstańcy oblegli potem twierdzę St. Domingo, a będąc zachęcani od Anglików, a od Hiszpanów z przyległej wyspy Porto-ríco wspierani, walczyli pod swoim dowódcą Sanchezem z naywiększą zaciętością. Generał Barquier, któren po śmierci Ferranda objął komendę woyska francuzkiego, wytrzymał 8 miesięczne oblężenie, dopóki w Czerwcu 1809 nie nadeszły z lamaiki angielskie woyska posiłkowe, pod sprawą Generała Carmichael, i nie wylądowały w St. Domingo. Pozbawiony wszystkich środków pomocy Barquier widział się nakoniec być przymuszonym, do zawarcia dnia 7go Lipca Kapitulacyi, przez którą reszta francuzkich posiadłości na wyspie St. Domingo utraconą została.

Wtrącanie się Rossyi do interessów Multan i Wołoszczyzny, które to Kraie ieszcze na końcu roku 1805 woyska rossyiskie zaięły, pociągnęło za sobą wypowiedzenie wojny od Porty Ottomańskiej, Rossyi, a wkrótce potem zamknięcie dla wszystkich okrętów, kanału czarnego morza. Z tój przyczyny Poseł angielski Arbuthnot opu-

ścił Konstantynopol, ile gdy nie tylko Porta przy takowym Systemacie obstawać umyśliła, ale też z Cesarzem francuzkim w ścisły związek weszła; otrzymawszy od niego francuzkich Officerów i Inżynierów, którzyby Konstantynopola przeciwko najeźdom angielskim brónili. Mogłaby w prawdzie Rossya, przy panujących pod ten czas wewnętrznych niezgodach w rządzie tureckim, więcéy pozyskać, gdyby posuwanie się Francuzów do brzegów Wisły, nie przymusiło ją ściągnąć większą część armii swojej, od Dunaju do Prus Wschodnich. Przez całe lato roku 1807 wojna między Rossyą i Portą, z pojedynczemi przerwami toczona była, i w ogółności nie miała wielkich postępów; dwa tylko ważne zwycięstwa uświetniły pomysłność oręża rossyjskiego: pierwsze przy wyspie Tenedos 44) która po klęsce floty tureckiej dnia 4go Kwietnia poddała się Rossyanóm; drugie zaś przy wyspie Lemnos 45) gdzie dnia 1go Lipca stoczona była krwawa bitwa morska mię-

44) Tenedos wyspa na morzu, czyli odnodze egeyiskiej (mare aegaeum) na przeciwko rozwalin Troi, obfita w wyborną muszkattelę.

45) Lemnos (Stalimene) wyspa tamże gdzie i poprzedzająca, obfita wzboże i wino. Ztąd wychodzi ziemia czerwona, terra sigillata, którą wschodni ludzie mają za skuteczną przeserwę przeciwko zarazie i truciznom. Z 8000 mieszkańców téj wyspy, mieszka czwarta część w mieście stołecznym tegoż nazwiaska.

dzy flotą rossyiską i turecką, która pod sprawą Kapitana Baszy Seyd-Aly w liczbie 10 lin. okrętów, 12 fregat, i wielu mniejszych statków wojennych, uderzyła na flotę rossyiską Admirała Siniawin składającą się z 12 lin. okrętów i 6 fregat. Z obydwóch stron walczoneo z wielką zaciętością przez 9 godzin, lecz Turcy w manewrach nie wyrównywali flocie rossyiskiej, na której znajdowało się wielu maytków angielskich. Prócz tego mieli Turcy na swoich okrętach wielu żołnierzy lądowych, którzy nie będąc świadomi służby morskiej, tylko większe zamieszanie czynili. Zazdrość w dowodzeniu była także przyczyną zupełnej zguby Turków; Kapitan Basza Seyd-Aly był nie dawno na urząd Wielkiego Admirała wyniesiony; to sprawiło zazdrość w Konradmirale Szeremet-Bey, który nie życząc mu żadnych nowych wawrzynów, pod czas tej bitwy nie wspierał go należycie z oddziałem swoim, dlaczego też później z trzema podręcznikami swoimi ścięty został. Wreście Kapitan Basza okazywał największe bohaterstwo, i pomimo zranienia swojego walczył przez wiele godzin na studzielowym okręcie admirałskim, z 5 rossyiskimi lin. okrętami; a chociaż z początku bitwy bomba jedna roztrzaskała maszt okrętowy, przecież atoli okręt turecki nie dostał się w ręce rossyiskie. — Skutkiem tej potyczki była zdobycie i zniszczenie całej floty tureckiej, przyczem 1200 Turków zginęło, 4 ich okręty lin. zostały od Rossyja-

nów wzięte, dwa na piasek zapędzone, a trzy inne, ogniem spłonęły.

Nie tylko zaś Państwo tureckie zewnątrz nie pokoione było wojną rossyiską, ale też i wewnątrz rozruchów i buntów doświadczać musiało. Selim III. od roku 1789 panujący Sułtan turecki, zamyślał (podobno z porady Officerów francuzkich) wojsko tureckie na wzór europejski urządzić. To przedsięwzięcie rozciąrzyło wyuzdanych Ianczarów, i wielu Magnatów Cesarstwa, a w krótkce pociągnęło za sobą zaburzenie tronu w Konstantynopolu, która za powagą Muftego prędko się ukończyła. Gdy zaś przez podwyższenie podatków, Dardanelle 46) wzmocnione zostały, Ianczarowie większą część pospólstwa na swoją stronę przeciagneli, i do podniesienia buntu przeciwko Selimowi III, (którego przyjacielem niewiernych nazywali) przywiedli. Dnia 28. Maia 1807 Selim III zrzekł się albo raczey został

46) Dardanelle są dwa zamki tureckie (obacz kar. 18) dobrze obwarowane między morzem Mar di Marmora i Archipelagiem po obydwóch stronach cieśniny zwaney Gallipoli albo Hellespontu. Pierwszy zwany Avido, albo zamek Natolii, leży w Azji drugi zaś Sesto czyli zamek Romanii w Europie. Zowią się także stare Dardanelle dla różnicy od nowych, które Mahomed IV. roku 1658 na południe od wniyscia w Hellespont, podobnież na przeciwko siebie zbudować kazał. Galletti geograf. Lexic.

pozbawionym Tronu, a syn iego brata, Mustafa IV na Tron wyniesionym. Wkrótke po swoim obraniu skassował to wszystko, co iego poprzednik względem nowego urzãdzenia woyska postanowił, rozkazał tracić kaźdego, któren się nie podobał Ianczaróm, i patrzył, iakby przez szpary, na ich łupieztwa i zbrodnie. Iednakże takowy stan rzeczy nie długo się utrzymał w Turczech, gdyż w następującym roku 1808 wybuchło nowe zaburzenie, z przyczyny zrzucenia z tronu Selima III. Gubernator twierdzy Ruszczuk w Bulgaryi, nazwiskiem Mustafa Bairaktar, zniechęcią patrzył na bezprawia i wykroczenia Ianczarów, przedsięwziął więc gwałtem i przymusem ich dzikość poskromić. Był ón przyjacielem Selima III, którego nowe urzãdzenia woyska zachwalał, i starał się o przywrócenie onegoż do Tronu i rządów. W miesiącu Lipcu 1808 wtargnął z 18000 woyska do Adrianopolu, 47) nakłonił Wielkiego Wezyra do złączenia z nim 20000 woyska swojego, i rozkazał potracić wszystkich hersztów ostatniego zaburzenia, a między innemi pewnego Kavagh-Oglu, który był pierwszą sprężyną, sprzysiężenia przeszlorocznego przeciwko Selimowi III, i w nagrodę tego został Kómmendantem Dardanel-

47) Adrianopol znaczne miasto tureckie w prowincyi Romanij, leży w wesołej okolicy nad rzeką Marica, mil 45 na zachód od Stambułu. Sułtan Machomet II roku 1455 wydarł ie Cesarzom greckim. Sułtanowie tureccy często nawiedzają to miasto.

10 w. Dnia 18. Lipca wiechał na czele 18000 woyska z świętą chorągwią Mahometa do Konstantynopola, i przymusił Mustafę IV. do złożenia wielu urzędników ze swoich godności, samego zaś siebie rozkazał mianować Generalissimum czyli naywyższym wodzem Wysokięj Porty. Lecz niekontentuiąc się ieszcze tēm, wtrącił do więzienia W. Wezyra, a od Mustafy IV żądał powrocenia Tronu Selimowi III. Mustafa uprosił sobie o godzinę na rozmyśl, a mając nadzieję, że się przy Tronie utrzyma, ieżeli Selima III ze świata zgładzi, rozkazał go w więzieniu ndusić, i trupa iego z murów Seraju na przeciwko woyskóm Baszy wyrzucić. Dowiedziawszy się o tēm Bairaktar, ogłosił Mustafę, za niezdolnego do dalszych rządów, i brata iego młodszego Mahmuda II obwołać kazał Sułtanem *). Podczas gdy huk dział, zwiastował ludowi tę nową odmianę Rządcy, Bairaktar zdobywszy Seraj szturmem, wysadził bramy onegoż, i wtrącił do więzienia Mustafę IV, dnia 26. Lipca. Nowy Sułtan w nagrodę wyniesienia swojego na Tron, mianował Bairaktara Wielkim Wezyrem, dał mu wielką pieczęć krajową, i powierzył wszystkich rządów swojego Pań-

*) Mahmud II terażniejszy Sułtan turecki, a wnuk Selima III urodził się 20. Lipca roku 1785, iest ón 29tym Monarchą z pokolenia Osmanów, 26tym Wielkim Sułtanem, a 21szym Kalifą.

stwa; którego naypiérwszym rozkazem było, czynne po wszystkim kraiu uzbraianie woyska, ponieważ Porta nieprzyjaciół miała, i wojnę toczyć przymuszona była. Prócz tego armią turecką, całkiem po europeysku urządzić i ćwiczyć rozkazał, a wszelkie usiłowania Iañczarów, dążące do zniweczenia przedsięwziętego planu surowo karał; naybardziéy zaś bacznąsć swoią zwrócił na flotę. Iednakże między Iañczarami trwała iskierka tajemnego pożaru, który wkrótce iawnie wybuchnął. Dowiedziawszy się Bairaktar o szkodliwych ichże zamiarach, przywołał na pomoc woysko swoje do Stolicy: lecz to samo przyspieszyło rozruch partyi przeciwnéy, która za obronę dawnych praw swoich, do upadłego walczyć postanowiła. Zbuntowane kupy Iañczarów napadły dnia 14. Listop. na woysko nowego urządziénia, (Seymens) które aczkolwiek broniło się mężnie, iednakże mnóstwo starowiernych Muzułmanów, złączyszy się z Iañczarami, zabiłali z wściekłą zaciętością wszystkich, trzymających stronę Sułtana. Tym czasem Bairaktar kazawszy w więzieniu zamordować Mustafę IV, schronił się do iednéy prochowni; lecz gdy wielu buntowników i tam się wcisnęło, ażeby nie wpadł w ręce nieprzyjaciół swoich, zapalił magazyn prochu, i razem z nim siebie samego na powietrze wysadził. Iañczarowie nie kontenci z pozbycia się przeciwnika swego, żądali od nowego Sułtana, ażeby przywrócił dawny porządek rzeczy, i zniósł nowe urządziénie woyska; co gdy tenże uczynić ociągał się, szturmowali do

fego pałacu, podczas gdy świeże woyska z Azji przybyło, a z okrętów stojących w kanale, strzelano nieustannie do téj strony miasta, gdzie rozruch panował; przez co, gdy na wielu miejscach ogień się zaiął, zamieszanie było powszeckne; samo nawet pospólstwo łączwyszy się z lanczarami dowodzącę nowych woysk zabiło, koszary tychże zburzyło, i wszędzie strasznych mordów dopuszczało się. Dopiero dni 21. Listop. gdy i artylerzyści przystąpili do partyi lańczarów, a przyiaciele Bairaktara ucieczką się ratowali, musiał nareście nowy sułtan Mahmud II. na wszystkie żądania lańczarów zezwolić; a tym sposobem spokójność w Stolicy z nowu przywrócona, i dalszemu rozlewowi krwi, iakoteż woynie domowéj koniec położony został.

W skutku zawartego Traktatu Pokoju w Tylży, nastąpiło także dnia 24. Sierpnia 1807 za pośrednictwem francuzkiem w Slobosta, zawieszenie broni między Rossyą i Turcyą, mocą którego pierwsza przyobiecała z Moldawii i Wołoszczyzny, w 35 dniach ustąpić, i wszystkie podczas woyny zabrane kraie, i fortece tureckie powrócić. Iednakże z tego wszystkiego nic nie nastąpiło, bo chociaż Francuzi dopiero w iesieni roku 1808 kraie pruskie opuścili, przecież Rosyanie trzymali Moldawią i Wołoszczyznę ieszcze dłużej; agdy ze strony Turcyi żadnych względem takowego postępuku, woyskowych poruszeń nie czyniono, dla tego też i zawieszenie broni trwa-

ło przez cały rok 1808. Z Anglią zawarła Porta (iako się wyżej rzekło) dnia 5. Styczn. 1809 pokoy; przez który wszystko, co było zdobytém powrócone zostało, a handlowi angielskiemu osobliwszych korzyści dozwolono. W tymże czasie wysłany był Poseł turecki do Bukarest, 48) ażeby dotychczas trwające zawieszenie broni z Rossyą, w ostateczny Traktat Pokoju zamienić. Tym końcem zgromadzony był w miesiącu Lutym Kongress w Iassach, 49) na którym Rossya dwa przedugodne warunki podała: 1) odstąpienie Multan, Wołoszczyzny, i Bessarabii; 2) oddalenie Posła angielskiego ze Stambułu albo Konstantynopola. Gdy zaś zaś Dywan turecki, ani na pierwsze, ani na drugie zezwolić nie-

48) Bukarest wielkie i otwarte miasto na Wołoszczyźnie, gdzie Xiążę czyli Hospodar mieszkać zwykł. Leży nad rzeką Dumhrowica, podzielone jest na 67 okręgów i ma przeszło 60000 mieszkańców, żyjących po największej części z handlu towarami sprowadzonymi z zagranicy, i płodami kraiowemi. Większa część domów są to nędzne gliniane chałupy, ale się też znajduje wiele kamiennych budynków, 7 wielkich cerkwi, i 28 klasztorów.

49) Iassy miasto stół. Xięztwa multańskiego czyli Moldawii, dawniejsza rezydencya Hospodara, stolica arcybiskupa greckiego, zawiera w sobie 5000 domów (po większej części przez wojny tureckie spustoszonych), między któremi do 200 jest murowanych, mieszkańców ma 15 tysięcy.

chciał, rozpoczęły się znowu nieprzyjacielskie kroki. Rossyanie wtargnęli do Bułgaryi, 51) i zdobyli pod dowództwem Generała Miłoradowicza dnia 25. Marca roku 1809 twierdze Giurgewo 51) i Słobosta, wzięwszy oprócz tego Turkom 32 chorągwi. Podobnie twierdza Izmailów 52) poddała się dnia 26. Września roku

50) Bulgaria prowincya Turcyi Europejskiej granicząca z Serwią morzem czarnym, górami Hemus i Dunajem. Nazwisko iey pochodzi od dawnych mieszkańców Bułgarów, mających iedenże ród z Węgrami, a którzy z razu mieszkali nad Wołgą, potem przeszli do Europy. Mieli w tym kraju własnych Królów, ale roku 1396 podbici byli od Turków. Przez swe połączenie z Słowianami przeieli ich język. Religii są po części greckiej, po części mahometańskiej. Kraj ten mało co znany Europowcykom: w północnych atoli okolicach ku Dunajowi iest zyzny w zboża, wino i bydło, a góry w południowych stronach napelnione lasami, mają wiele orłów po skałach, tudzież ciepłe zdrowe kempie. Rzeki wypływających z tych gór zwanych Hemus wpadają w Dunaj, kilka zaś w morze czarne. Ani względem wielkości kraju tego, ani iego ludności nie mamy pewnych podań. Należy on do wielkiego Baszostwa czyli Beglerbekiku Rumelii, a stolicy iego iest miasto Sophia.

51) Giurgewo wielkie i znaczne miasto handlowe na Wołoszczyźnie, leży po lewym brzegu Dunaju.

52) Izmailów twierdza w Bessarabii nad

1809 bez żadnego krwi rozlewu, przez kapitulacyą Rossyanom. Nie upadła iednakże przez te straty potęga woyska tureckiego, ustawicznie ciągnęły zbrojne knpy z Azyi do Europy, a nowy Sultan Mahmud II oświadczył się, że własną osobą swoją, woyskiem muzulmańskiem dowodzić będzie.

Miedzy mocarzami europeyskimi, którzy nie nawidzili Systematu francuzkiego, naywiększym się okazywał nieprzyjacielem onegoż, Gustaw IV. Król Szwedzki, ponieważ uznawał go za niesprawiedliwy, i trwał uporeczywie w ciągłym związku z Anglią, przystąpiwszy ieszcze w roku 1805 za posilkami pieniężnemi téyże, do koalicyi przeciwko Cesarzowi francuzkiemu. Iednakże nie prowadził on wojny z Francją z taką czynnością, iakię po nim oczekiwano, podobno, że szwedzcy żołnierze nie mieli ochoty do walczenia, w dalekich krainach od swoiëy oyczyzny. Gdy na początku roku 1807, Stralsund stołeczne miasto Pomeranii szwedzkiëy zostało od Francuzów wzięte, pierwszym ichże zamysłem było opanowanie małej wyspy szwedzkiëy Dö n h o l m, iednakże wojną z Rossyą, przeciwko którëy Napoleon całą swoją potęgę obrócić musiał, przerwała na nieiaki czas działania wojenne w Szwec-

Dunajem, którëy zdobycie roku 1798 Generała rossyiskiego Suwarowa, wielką liczbę ludzi kosztowało.

cyi: blokada Stralsundu była zniesioną, a w miesiącu Kwietnia roku 1807 zawarto zawieszenie broni, między Szwecyą i Francyą. Lecz w Maiu ukazał się Gustaw IV osobiście na polu bitwy w Niemczech, różym był wypowiedzianym, a pogłoska o zawartym Pokoju tylżańskim, nie wstrzymała jego nieprzyjacielskich zapędów, przeciwko zwyciężkiéy armii Napóleona. Jednakże skutek onychże nie był pomysłny; Anglicy którzy Gustawa posiłkować mieli, wrócili się nazad, a dnia 20. Sierpnia woysko francuzkie Stralsund zaięło. Podobnież wyspa Dönholm, przez ieden oddział woyska francuzkiego, pod sprawą Generała Fririon dnia 24. Sierpnia 1807 wzięta została. Gustaw IV. miał ieszcze tylko wyspę Rügen 53) w swoiéy posiadłości, na któręy znajdowało się około 16000 woyska szwedzkiego. Już było ze strony francuzkiéy do wyprawy przeciwko niéy wszystko przygotowaném, gdy tym czasem Gustaw IV odpłynął do Szwecyi, a dnia 5go Września Generał Toll udawszy się do Stralsundu, zawarł kapitulacyą z Generałem francuzkim Brune: przez która armia szwedzka miała wprzeciagu iednego miesiąca, z wyspy Rügen i

53) Wyspa Rügen leży na morzu bałtyckim w Pomeranii szwedzkiéy zawiera mł 17, mieszkańców 27,430, pełna iest przyieranych i zachwycających okolic; na którey miasto Bergen stolica Sądów krajowych, z iednym klasztorem panińskim i 1300 mieszkańcami.

innych przyległych ustąpić, i oneż woysku francuzkiemu zostawić. Tym sposobem Król Szwedzki wszystkich swoich posiadłości niemieckich został pozbawiony.

Lecz ani utrata Pomeranii, ani groźne sprzymierze Rossyi i Danii z Cesarzem francuzkim, nie mogły odwieść sposobu myślenia Gustawa IV. owszem trzymał on się wiernie danych przyrzeczeń W. Brytanii. Nowa więc wojna była nieochybną. Rossya i Dania żądały oświadczenia się Szwecyi przeciwko gwałtownościom Anglii. Szwecya żądała oddalenia woysk francuzkich od brzegów morza wschodniego, i otworzenia portów niemieckich handlowi angielskiemu. Takowe domagania się były sobie bardzo przeciwne. Dnia 8. Lutego 1808 Król Szwedzki zawarłszy w Stokholmie Umowę pożyczkową z Anglią, wszedł z nią w ściślejsze stosunki: Anglia obowiązała się co miesiąc po 10,000 funt. szterl. aż do wspólnego pokoju wypłacać, 16 lin. okrętów, i 20,000 woyska lądowego przystawić; oprócz tego zaś jeszcze 15000 najlepszego woyska swojego na wsparcie armii szwedzkiej, do Szwecyi wysłać. Nadaremnie usiłował Cesarz rossyjski, Gustawa IV. od tak niebezpiecznych zasad odwieść, i do zamknięcia Anglikom wschodniego morza (podług Traktatów z roku 1780) aż do powszechnego pokoju morskiego, nakłonić. Dnia 10. Lutego nastąpiło ze strony Danii i Rossyi wypowiedzenie wojny Szwecyi; Hollandya zaś i Prusy zrzekły się

wszelkich stosunków ze Szwecją. — Pod czas najeźdźczy zimy w miesiącu Lutym armia rossyjska 60000 ludzi wynosząca, pod sprawą Generała Buxhōwden wtargnęła do ziemi szwedzkiej Finlandyi; gdzie chociaż znajdowały się małe załogi szwedzkie iednakże te, częścią po mężnym, ale bezskutecznym odporze wzięte były w niewolę. W sześciu dniach zajęli Rossyanie miasta Lovisa, Borgo, Helsingfors, i posuwali się mimo największych mrozów do stołecznego miasta Finlandyi Abo, 54) gdzie Szwedzi część swojej floty 65 łodzi kanonierskich, i 1 fregatę) spalili, ażeby nie dostała się w ręce rossyjskie. Podobnież i ze strony Danii, wojsko francuzko-hiszpańsko-hollenderskie, pod sprawą Xięcia Pontecorvo Marszałka (Bernadotte) łącznie z wojskiem duńskim, do 32000 ludzi wynoszącym, gotowe były do wyruszenia w pole; na własność szwedzką w Danii włożony został areszt, a okręty szwedzkie wszędzie chwycić rozkazano.

Król szwedzki uwiadomiony o wybuchnieniu nieprzyjacielskich kroków, rozkazał Posła rossyjskiego Alopeus do więzienia wtrącić, dóm iego

54) Abo (Aboa) miasto nadmorskie Szwecyi, stołeczne Finlandyi południowej, ma biskupa luterskiego, akademię i wyborny port przy wyściu rzeki Aurujoki do odnogi botnijskiej, oprócz rozmaitych rękodzieł, prowadzi znaczny handel, i liczy 7000 mieszkańców,

i rodzinę strażą osadzić, i archiwa poselskie zapieczętować, chociaż Posłowie zagraniczni z Sztokholmie i nawet sam angielski, nadaremnie wstawiali się za nim do Króla. Postępek takowy pociągnął za sobą Manifest Cesarza rosyjskiego, wydany na dniu 16. Marca, przez który tenże uwiadomił wszystkie mocarstwa europejskie, że Finlandyą szwedzką, jako zdobytą częścią swą krainę uznaje, i na zawsze ją do Państwa swojego przyłącza. Od czasu wkroczenia Rosyan do Finlandyi (które mieszkańcy General Buxhöwden przez wydaną odezwę przestrzegł był, że Rosyanie jako przyjaciele do ich kraju przychodzą) aż do zajęcia miasta Abo, zachodziły nie raz krwawe utarczki między obydwiema stranami, w których Szwedzi na kilkaset ludzi utracili, i ze wszystkich prawie stanowisk wyparowani byli. W Helsingsfor 55) zdobyli Rosyanie 18 dział, 20000 kul, 4000 bomb, i 4500 strzelb. W fortecy Swartholm poddało się 800 Szwedów z liczną artylleryą, a General dowodzący Klingsporn cofnął się do Waza 56)

55) Helsingsfor miasto w Finlandyi zbudowane od Gustawa I mające najlepszy port ze wszystkich szwedzkich zasłonięty twierdzą Suenaborg; chociaż nie jest bardzo ludne, prowadzi atoli znaczny handel.

56) Waza znaczne miasto w Finlandyi zbudowane od Karola IX. który je nazwał od imienia swojej rodziny. Roku 1785 założone było na

gdy wojsko iego nadaremnie usiłowało miasta Biörneborg przeciwko Rosyjanom bronić. Podobnież wyspy Gothland i Aland, nie otrzymawszy posiłku od marynarki szwedzkiej, poddały się wojsku rosyjskiemu. Ważniejszym jeszcze było zdobycie twierdzy Sweaborg na wyspie tegoż nazwiska, którą Vice-Admirał Szwedzki Kronstedt poddał przez kapitulacyą dnia 2. Maia rosyjskiemu Generałowi Suchtelen; zawarwszy jeszcze dnia 25. Marca rozejm, w skutku którego na poddanie twierdzy Sweaborg (57) pod tem warunkiem zezwolił, jeżeliby aż do dnia 3. Maia posiłku, przynajmniej z pięciu liniowych okrętów, nie otrzymał; którego jednakże dotąd nie nastąpił. Wylądowali wprawdzie Anglicy pod sprawą Lorda Cathcart, w liczbie 6000 ludzi, z kilkoma pułkami jazdy i 14000 Hannowerczyków pod dowództwem Generała Moora na flocie Admirała Saumarez przy wyspie Gothland; nieporozumienia atoli między Królem szwedzkim, i

wyspie Kasskon nowe miasto, ludność obydwóch wynosi 2200 dusz, handel rybami jest tu znaczny. Port taweczny dla trudnego dostępu nie jest bardzo uczęszczany. Roku 1713 Szwedzi byli tu porażeni od Rosyjan.

57) Sweaborg mocna twierdza i miasto szwedzkie w Finlandy i powiecie Tavastland zbudowana na wyspach; ma dwa porty, kanał w którym budują lub naprawiają galery, warsztat okrętowy, magazyny morskie, i szkołę kadetów.

dowódcami angielskimi, woyska te posiłkowe, aż do ich prędkiego powrotu do Anglii, trzymały w nieczynności. Wice-Admirał Kronstedt po kapitulacyi twierdzy Sueaborg przyjął służbę rosyjską, lecz od Króla szwedzkiego, ogłoszonym został z całą familią swoją, i officerami porządnemi, za pozbawionego wszelkiey czci i honoru. Zdobyć twierdzy rzeczoney (które fortyfikacye nieco na lat 23 zaczęły się, i ledwie do połowy ukończonemi były, a na które Szwecya niezmiernie summyłożyć musiała) uświetniło zwycięskie tryumfy woysk rosyjskich w Finlandyi; tysiąc kruszczowych a 800 żelaznych dział, 7 pięknych fregatt, i sto mniejszych statków wojennych, stało się łupem zwycięzców; a Szwecya przez ten Gibraltarpółnocny, utraciła podporny punkt do dzieła swoich w ciasninie finlandzkiey.

Za utratę Finlandyi, podług układu angielskiego, miała być Szwecya wynadgródzona Norwegią, 58) własnością Króla duńskiego, którey

58) Norwegia, znaczne Królestwo europeyskie, ma na wschód Szwecyą, na zachód i południe otoczone jest morzem północnym. Powierzchnia ię wynosi 6966 mil □, a ludność nieprzechodzi 900,000 mieszkańców którzy są krzepcy, pracowici, skłonni do wolności i cnót towarzyskich. W tem kraiu pełno jest bagien, gór i lasów; bydło owce i konie są tutaj małe, ale mocne i trwałe; lasy dostarczają wiele drzewa okrętowego a góry różnych kruszców oso-

zdobycie łatwem się zdawało, iako takowego kraju, gdzie ani sposobów do obrony, ani zapasów nie było. Armia szwedzka pod dowództwem Generała Armfeld, dnia 11. Kwietnia wkroczyła do Norwegii, gdzie natychmiast rozszerzone były odezwy, wzywające mieszkańców do spokojnego poddania krain Królowi szwedzkiemu. Iednakże waleczni Norwegianie, zebrali się pod chorągwie Xiążęcia, duńskiego Chrystiana Augusta na Schleswiku i Holsztynie, i wkraczającemu nieprzyjacielowi dali mężny odpór; pod czas gdy Holsztyn, Iutlandya i wyspy duńskie, oprócz woyska krajowego, bronione były ze strony morza od iednego korpusu armii hollendersko - hiszpańskiéy. Od miesiąca Kwietnia aż do Czerwca utracili Szwedzi w różnych potyczkach 1030 ludzi w niewolę wziętych, 2 haubic, 309 strzelb, i wiele narzędzi woiennych; a po bitwie przy Enningdale cofnęli się z korpusem swoim, do 7000 ludzi wynoszącym, aż do granic szwedzkich, dokąd ich Norwegianie ścigali.

bliwie zelaza przedniego, z którego zrobione piece, bardzo wielki mają odbyt. Nie masz tu wsi, ale tylko folwarki bardzo znaczne i odosobnione, a czasem tyle budowli mające, że wsiom są podobne. Norwegia miała własnych Królów, ale roku 1387, Małgorzata wdowa po Hakonie 8, a córka Waldemara Króla duńskiego, po śmierci syna swego Olausą wybranego Królem od Duńczyków, połączyła na swojej głowie te obydwie korony.

Wtargnięcie Szwedów do Norwegii, i prędkie tychże wyrugowanie z tego kraju, stało się już po śmierci Króla duńskiego Christyana VII. dnia 13. Marca r. 1808, po którym Syn jego Fryderyk VI *) objął tegoż dnia rządy Królestwa. Chociaż więc Norwegia obroniona została od przywłaszczenia Szwecyi, jednakże Islandyą 59) postradać musiała Dania, którą w miesiącu Czerwcu Anglicy osadzili. Na początku wiosny usiłowali Szwedzi znowu odzyskać Finlandyą, do czego im

*) Fryderyk VI. teraźniejszy Król duński urodził się roku 1768, ogłoszony współrządcą oycy swego dnia 14. Kwietnia 1784, zaślubiony z Maryą Zofią Fryderyką Córką Xiążęcia Hessen-Kasselskiego, Karola, dnia 31. Lipca 1789; od lat 24 był on duszą politycznego systematu Danii, w którym nawet śmierć podeszłego Króla Christyana VII. żadney odmiany sprawić nie mogła.

59) Wyspa Islandyą leży na Oceanie północnym, odległa jest od Grönlandyi naydaley na północ posunięty 60, z drugiey zaś strony 35 mil; od południowego ię brzegu do miasta Drontheim w Norwegii 120 mil rachują. Powierzchnia ziemi zamieszkałey, 1505 mil □, a pustey 450 zajmuje. Powietrze nie jest bardzo zimne, w ten czas tylko nieznosne, gdy lody w wielkich massach z Grönlandyi przychodzą, i zbiorą się w odnogach. Lato trwa krótko, ale niektóre gatunki zboż dobrze się udają. Wyspa ta jest górzysta, i żadnego tu miasta nie ma, mieszkańców liczy 50,000, którzy się żywią z chowu bydła, rybołostwa, lub ptasznictwa.

po trochu szczęście służyło. Dwa razy udało im się, zwyciężyć pojedyncze oddziały wóysk rossyjskich pod sprawą Generałów Bułatowa i Czuczkowa w prowincyi Ostbotnii; odebrali także wyspy Aland 60) i Götland 61) wzięwszy na pierwszey załogę z 500, a na drugiej z 999 ludzi złożoną, razem z dowódcami onychże w niewolę woiczną. Iak tylko zaś na odnodze botniyskiéy 62) i brzegach morskich Finlandyi lody się rozpuściły, zaczęła się z naywiększą czynnością ze strony szwedzkiéy, woyna na morzu i lądzie; głównym atoli zamiarem Szwedów było odebranie południowéy Finlandyi; tym końcem Ge-

60) Aland czyli Alandya wyspa, leży na morzu bałtyckim, między Szwecyą właściwą i Finlandyą; ieden zamek Kastelholm wyspy téy jest ozdobą. Mieszkańcy w liczbie 11,000 bawią się rolnictwem, rybołóstwem, żeglarstwem, i handlem węglami drzewem i wapnem.

61) Götland czyli Gotlandya, leży na brzegach prowincyi szwedzkiéy Wschodniéy Gotlandyi, na którém miasto stołeczne Wisby handlowne i portowe. Wyspa ta ma 35 mil □, i 27,000 ludności, iest urodzayną w rozmaite kamienie, i obfita w pastwiska i lasy dębowe i sosnowe, iakotéż w zwierzynę, owce, i ryby.

62) Botniyska odnoga zowie się ta część morza bałtyckiego, która się zatacza między Szwecyą i Finlandyą; nazwisko ma od przyległéy prowincyi szwedzkiéy Botnii, i iest 80 mil długa, a a 30 szeroka.

nerał Klingsporn na czele 17,000 woyska, przypuścił nayprzód attak do miasta Nystadt, któren gdy mu się nie udał, obrócił swój oręż na stołeczne miasto Abo, lecz i tu po 18sto godzinney walce, został z wielką strąą w zabitych, ranionych, i ieńcach od Rossyanów odparty, i do cofnienia się przymuszony; podobnież nie poszczęściło się Szwedom w zdobyciu miasta Wazy, gdzie w sześciogodzinney bitwie nie małą klęskę ponieśli. Iednakże w Lipcu i Sierpniu otrzymawszy posiłki uderzyli potwornie na Rossyan, i wyrugowali ich z prowincyów finlandzkich, Botnii wschodniéy, Karelii, i Sawolaxyi, aczkolwiek nie bez krwawych utarczek, tak iż w miesiącu Sierpniu, Szwedzi już połowę Finlandyi zdobyli. Nie długo atoli Szwedom to szczęście wojenne sprzyiało, ponieważ na początku Września, Rossyanie otrzymawszy nowe posiłki wojskowe, rozpoczęli woіowanie znowu, i wszystkie wyżey rzeczzone kraie, które oręż szwedzki zawoіował, nazad odebrali. Dnia 14. Września przyszło do naywiększey i naykrwawszey bitwy, od rana aż do północy trwającéy przy Orivais, w któręy Rossyanie pod sprawą Generała Kamenskoy, 2000 Szwedów na głowę porazili, utraciwszy przytém ze swoięy strony około 1100 ludzi. Zwycięztwo to przyczyną była iż armia szwedzka od Generała Klingspor dowodzona, i do 16 tysięcy, oprócz uzbroionych chłopów, wynosząca, teraz na 9000 zmniejszyła się, a cała prowincya Waza była znowu w Rossyanów ręku.

W południowey także Finlandyi nie miały pomyślnego skutku; wszelkie śmiałe i odważnie przedsiębrane działania: Szwedzi, chociaż wsparci flotą angielską, nie zdobyli całej odnogi botnijskiej. Podobnie nie powiodła się im wojna morska z Rosyą, w której po zaciętej i krwawej bitwie przy wyspach Sando, i Comito, dnia 1 Sierp. Rosyjanie przypuściwszy natarczywy atak, zwycięstwo otrzymali. W miesiącu Sierpniu i Wrześniu zachodziły między obydwojma stronami częste utarczki na morzu, lecz te nie miały stanowczych wypadków. Już dnia 24. Czerwca Anglicy wzięli ieden kuter rosyjski o 14 działach, na którym znajdowało się 64 ludzi, zdobyli także ieden lin. okręt z floty Admirała rosyjskiego Chanykow; lecz dnia 15. Sierpnia tenże Admirał wziął Szwedom 5 okrętów przewozowych, i ieden bryg o 20 działach z 368 ludźmi. Dnia 12. Października stało zawieszenie broni ze Szwecyą, lecz gdy podług onegoż jeszcze północno-zachodnia część Finlandyi zostawała w ręku Szwedów, Cesarz rosyjski niechciał zatwierdzić rzeczzonego rozejmu, rozkazując dalsze toczenie wojny. W Listopadzie rozpoczęły się znowu nieprzyjacielskie kroki, a Szwedzi będąc ściśnieni przewagą Rosyjan, musieli ze wszystkich swoich stanowisk warownych ustąpić. Poczem dnia 14. tegoż miesiąca zawarta była nowa Uгода, mocą której wojska szwedzkie całą Finlandyą opuścili, i aż po rzekę Kemi cofnęli się. W następującym roku, w miesiącu Marcu zawarty był powtórnie rozejm, między

woyskiem rossyiskim pod sprawą Generała Barklay de Tolly, *) i szwedzkim, dowodzonym od Generała Kronstädt, lecz ten nie długo potrwał, będąc w miesiącu Maju znowu wypowie-

*) Iako człowiek tak interessowny, a iako wódz tak chwalebny mąż, Baron Barklay de Tolly, pochodził z dawnéj familii szkockiéj, która w przeciągu ośmiuset lat, zacnem Senatorami, Wojownikami, i Uczonemi iaśniała. Gdy podczas krwawych rozruchów między Szkotami i Anglikami, wiele znakomitych familii wyprowadziło się z kraju, opuściła także i owa Barklajów, swoją oyczyznę, i osiadła ieszcze na początku 17. Wieku w Państwie rossyiskim; aczkolwiek i po dziś dzień, zowie się kawał kraju między Szkocyą i Anglią Barklajschire, gdzie widzieć można pierwotny dóm, czyli gniazdo sławnéj téj familii, której Generał ten, postępując utorowaną drogą honoru i sławy, przez swój rozsadek i mężstwo, szlachetnego początku, tak rozmaicie i chlubnie udowodnił. Cesarz Alexander I. zwróciwszy uwagę na jego świetne talenta, w wyprawach roku 1806 i 1807 przeciwko Francuzóm pod sprawą Generała Benningsena, wyniosł go, w nagrodę wojskowych jego zasług, na stopień Ministra wojny. Znaomości, które ón w tym zawodzie, tylko teoretycznie znaczącemi mógł uczynić, miały się prędko w żyjącą działalność przemienić: wojna ze Szwecyą wybuchła, a Barklay otrzymał dowództwo iednego korpusu, na którego czele potykając się mężnie z nieprzyacielem miał zaszczyt zawarcia rózeymu, po którym w kilka miesięcy pokój ze Szwecyą nastąpił. W czasie kampanii roku 1812 powierzył mu Ce-

dzianym; ile że Rossya nie chciała inaczej na zawarcie pokoju zezwolić, iak pod warunkiem ustąpienia iey na zawsze Finlandyi, i zamknięcia Anglikom wszystkich portów szwedzkich, na morzu bałtyckim.

Nieszczęśliwe wypadki wojny szwedzko-rosyjskiej, utrata Finlandyi, surowe postępowanie z rozwiązaniem od Gustawa IV pułkami gwardyi, i ciężar długów, któremi wojna ta, ubogi kraj obarczyła: sprowadziły na koniec, gdy Król

sarz, wyższe dowództwo nad 1szą armią zachodnią złożoną z 6 korpusów, którą on z odmiennym szczęściem przewodził; wydawszy do niej dnia 7. Lipca w Moskwie rozkaz dzienny, w którym ią do odwagi i wytrwałości zachęcał; i list do Ministra interesów wewnętrznych, końcem rozproszenia wątpliwych mniemań Publiczności petersburskiej. Zdawszy dowództwo armii swojej Generałowi Kutuzowi, zostawał przez niejakı czas przy swiecie Cesarza. Gdy niepomysłne wypadki zdawały się okazywać niezgodność, z zamiarem ściśle odpornego Systematu, od Generała Phull ułożonego, przedsięwziął Barclay nowy plan utworzyć, który, (iako następne zdarzenia okazały) tym mocniej mógł być uskuteczniiony, im bardziej tak połączeniem się 1wszej armii zachodniej z 2gą, iak też żywiołowemi przypadki był popierany. Z początkiem roku 1813 otrzymał Generał Barclay naczelnictwo 3ciej armii zachodniej, z którą przeciwko Sasom pomyslnie działał.

przy swoich politycznych zasadach z zaciętością obstawiał, dnia 13. Marca 1809 rewolucyę tronu, przez którą Gustaw IVty panowania i rządu Szwecyi, na zawsze pozbawionym został. Nieukontentowanie iakie pod ów czas w armii zachodniéy, stojącéy pod rozkazami Generała Cederström, wszczęło się, powodem było do iawnego powstania, a część oneyże dowodzona od Generała Adlersparre, posuwała się do Sztokholmu, od którego miasta ieszcze na kilka dni drogi oddległą była, gdy Król o tém zdarzeniu uwiadomiony został. Z początku przedsięwziął ón, z dwoma pułkami pomerkańskimi w Sztokholmie, powstańcom odpór dawać, potem zaś chciał z onemiż do Linkiöping 63) stołecznego miasta w Gotlandyi wschodniéy wyruszyć, końcem ściągnięcia tamże więcéy woyska do siebie. Przed odjazdem swoim, żądał ieszcze od banku 2 milliony talarów, na toczenie wojny z powstańcami. Gdy mu to odmowioném zostało, pogroził, iż rozkaże ie gwałtem wziąć. To sprawiło tém większe roziątrzenie przeciwko niemu; a dnia 13. Marca przybyła do niego Deputacya (na któręy czele Feldmarszałek Klingsporn, któren roku zeszłego w Finlandyi dowodził, i Generał Adlerkreuz, znaydowali się) żądaiąca, ażeby Król do-

63) Linkiöping bardzo stare miasto nie daleko uyscia rzeki Stång w ieziro Rozen, ma biskupa, wspaniały kościół katedralny, piękny zamek i gimnazyum.

tychczasowych układów swoich poprzestał, i spokojność w kraju znowu przywrócił. Lecz Król zamiast odpowiedzi, uniesiony nagłym zapędem gniewu porwał się do szpady na Generała Adlerkreutz, iednakże ta natychmiast była mu z rąk wydarta, a) Deputacya ogłosiła go więźniem stanu, oddawszy przytym dla bezpieczeństwa tak iego własnego, iako też i kraju pod ścisły dozór i areszt. Wyrok ten sprawił na Królu naydotkliwsze wrazenie, któren z tego powodu wpadłszy w cholere, wydarł szpadę swoją Generałowi Strömfeld, i wybiegł z pokoju dla przywołania na obronę swoją, żołnierzy zgromadzonych na dziedzińcu zamkowym, iednakże został przytrzymanym; i nazad odprowadzonym, chociaż przy téy okazji zranił Łowczego nadwornego w ramię; następującéy zaś nocy pod konwojem 3 Officerów i 80 żołnierzy zawieziony został do Drottningholm. 64) Wkrótce potém Xiążę Sudermanii *) Wuy Króla, i Rejent Państwa w czasie małoletności Gustawa IV, ob-

64) Drottningholm zamek Królewski w pobliżności Sztokholmu, w którym znajdują się gabinety historyi naturalnéy, galerye obrazów, zbiory medalów i numismatów.

*) Karol XIII terażniejszy Król szwedzki urodził się roku 1748, zaślubiony dnia 7. Lipca roku 1774 z Iadwigą Elżbietą Karoliną, Córką Biskupa Lubeckiego, (Lübeck) Fryderyka Augusta Xiążęcia Holsztyńsko-Oldenburgskiego; nie ma żadnego potomstwa.

iał znowu Rejencyę, i zwołał na dzień 1. Maia Seym w Sztokholmie, na którym przełożył uwagi nad teraźniejszym stanem Królestwa, i polityczny systemat detronizowanego Króla; poczem szwedzkie Stany krajowe przez Akt wydany dnia 9. Maia wypowiedzieli posłuszeństwo Gustawowi IV, i onegoż z całym potomstwem iego pozabawionym po wszystkie czasy rządów Szwecyi ogłosili. Jeszcze przed rozpoczęciem Seymu dnia 29. Marca wydał Gustaw IV. Akt Rezygnacyi, (rzeczenia się) w którym wyraził: „Ponieważ „przekonani iestesmy, że nie możemy dłużej po- „wołania naszego królewskiego wykonywać, i go- „dnym nas, iakoteż poddanych naszych sposobem, „pokóy i prawny porządek w tém Królestwie u- „trzymywać, tedy poczytujemy sobie za święty o- „bowiązek, godność naszą królewską, z własney „chęci i dobrowolnie niniejszym aktem złożyć, a- „byśmy ostatek dni naszych, na chwale Bożej za- „kończyli.“ Dnia 6. Grudnia wyjechał Ex-Król Gustaw IV do Niemiec, a z tamtąd udał się do Szwajcaryi, gdzie iako prywatny człowiek żyć postanowił. *) Zgromadzone na Seym Stany Kró-

*) Gustaw Adolf IV. Xiążę Holštyński-Eutyński urodził się dnia 1. Listopada 1788, w młodości swoięy był co do temperamentu zimnym, roztroptym, przyjacielskim, otwartym, i sprawiedliwym. Nie okazywał on wprawdzie wielkich przymiotów, posiadał iednakże owe, które obiecowały po nim Króla wiernego, rzetelnego, stałego umysłu, i przywiązanego do

lestwa, ofiarowały koronę Xiążęciu Sudermannie, który dnia 6. Czerwca obiał rządy pod imieniem Karola XIII Króla Szwecyi, a nazajutrz pod-

pracy. Lud któremu geniusz Oyca iego Gustawa III był nieznośnym, karmił się nadzieją że będzie mieć rozumnego i rozsądnego Króla w osobie syna. Gdy Królewicz dochodził wieku młodzieńca, los iego i pozornosc umysłu doznały odmiany. Oyciec iego, mąż wielki, padł ofiarą wystrzału mordercy, afakcy na których nie zbywało nigdy w Szwecyi, miały podobno w tém swój interest, aby Królewicza zrobić niedowierzącym. Niektórzy przyjaciele iego jeszcze podziś dzień mniemają, iż miano mu podać pewny gatunek napoju, (Philtrum) czyli pewną mieszaninę trucizny. Od tego czasu, mówią, stał się twardym, nieżyczliwym, a czasem aż do nieprzyzwoitości burzliwym, i zasepionym. Winu ię także nauczycieli iego, że się w wychowaniu go pomysłili, i utrzymu ię, że byłby wcale innym człowiekiem, gdyby się z nim na opak nie było obchodzono, aczkolwiek umysł tego młodzieńca był przecieź z przyrodzenia takim, iżby się był zawsze skłaniał do ponurości i posępności. Gustaw, Adolf, obiąwszy rządy, był surowy, zimny, rozsądny, stały lub uporczywy, i umiarkowany we wszystkim co tylko działał lub mówił. Przecieź cała Szwecya cieszyła się gdy został Królem; o iem bowiem, że lubił prawdę, rzetelność i sprawiedliwość, owi nawet nie wątpili, którzy wręście małe o nim rokowali nadzieie. Znali wprawdzie aż nadto surową i przykrą naturę iego, obiecywali sobie iednakże, iż wolność panowania i ukochana małżonka Fryderyka Dorota Wilelmina, córka dziedzicznego Xiążęcia Baden-

pisał nową Konstytucyą złożoną z 114 artykułów, która po części utworzona była na wzór nowych konstytucyi, Królestw południowey i zachodniéy

skiego, z którą się zaślubił dnia 31. Paźdz. 1797, odeymą mu wielu z tych przywar, i uczynią go łagodniejszym i uprzejmiejszym. Pierwsze lata panowania iego były spokojne, i szczęśliwe, a lud był ieszcze dosyć kontent z niego. Seym w Norköpingu poróżnił go naypiérwéy że znaczną częścią poddanych, osobliwie ze Szlachtą, która mniemała się być zgwałcona przez władzę Królewską. Od tego czasu stosunki i umysł iego popchnęły go gwałtownie w zawikłania, z których już nie mógł więcéy wydobyć się własną siłą. Iak według uczucia iego, interessa Europy co raz pogorszały się, tak i ón stawał się coraz bardziéy ponurym i przykrym, odsuwał się od świata i przyjaciół, i był tym otrętiałym i żelaznym, któryby chciał bez zadnego ruchu, iedynie uporczywą wolą swoją, utrzymać rzeczy na cuglach. Iakoż coraz iaśniéy okazywało się, iak dalece oddanym był melancholii i lubił posępność. Dla tego téż Gripsholm był upodobaną iego siedzibą, gdzie często przemieszkował z dworem bez uciech i smutno, dopiéro wtenczas ziechał do Sztokholmu, gdy odebrał wiadomość o wkroczeniu Rossyan do Finlandyi. Gdy w roku 1808 utworzono 30stotysięczną milicyę, złożoną z samego kwiatu młodzieży królestwa, zdawały się usprawiedliwiać ten środek, potrzeba w owéy chwili, i przykład naywiększey części teraźniejszych rządów. Ależ nie do przebaczenia złém było urządzenie tey milicyi, i obeyścia się z oną; których to przyczyną były: częścią nieład w rządzie, częścią niechęć do wojny naywię-

Europy; poczęści zaś zawierała w sobie wiele właściwego, osobliwie znaczne ograniczenie władzy królewskiej. Zniesione także zostały wszyst-

kszej części narodu, częścią też osobista nienawiść wielu ku osobie Króla. Młodzież ta rozłożona była po największej części na flottach nadbrzeżnych, miała najtrudniejszą służbę, była źle umundurowana, i za skąpo żywiona; nie było ani tego ochędóstwa ani porządku, jaki być powinien; ciężkie roboty, mnogie nocne straże, odbywane często podczas śloty i burzy, na otwartym morzu, i na okrętach nie pokrytych, w pośród ostrości północnej strefy, musiały koniecznie spowodować choroby. Na początku Listopada wylądowało pod Sztokholm do 5000 młodzieży, niosąc z sobą na ląd tę chorobę i ten strach, o którym dotąd zdaleka tylko słyszano. Okropną było to rzeczą, iż nie poczyniono żadnych urządzeń ani względem lazaretów dla chorych, ani względem kwater dla zdrowych. Nakoniec przecież umieszczono ich w domu opery, który z domu uciech w dom cierpienia zamieniono. Przez 3 miesiące ciągnęły przez miasto w cichości karawany trupów; podobnież srożyło się to nieszczęście w kilku prowincjach, i dało się uczuć od iednej granicy Szwecyi do drugiej. Lecz pomimo tęg okropnej klęski zgubiła Króla fatalna rozprawa, którą miał z gwardyą swoją na wyspie Alandyi. Gwardya ta pokusiła się roku 1808 w iesieni o wylądowanie do Finlandyi, gdzie była od Rossyan odpartą, i przymuszoną wsiąść znówu na okręty, atoli dla niedostatku onychże 300 do 400 ludzi z innych pułków dostało się w niewolę wojenną. Obwiniano gwardye, iż za nadto pokwapila się z ratunkiem siebie samej, a

kie prawa zasadnicze (fundamentalne) do tych czas we Szwecyi ważące, między któremi znajdował się Akt z dnia 21. Sierpnia roku 1772, za pomocą którego Gustaw III otrzymał był udzielnosc. Gdy zaś nowoobранy Król Karol XIII. nie miał żadnego potomstwa płci męskiej, tedy w przypadku śmierci jego, Stany krajowe

drugich opuściła, Król rozgniewany na to, zniżył ją na stopień innych pułków. Postępek ten oburzył krew, i ściągnął za sobą bardzo szkodliwe skutki dla Króla, albowiem służyli w gwardyi synowie najpierwszych i najmałpiejszych rodzin szlacheckich, i stanu mieskiego, i mieli wielki wpływ na opinie całego kraju. Finlandya odpadła, a Rossyanie zagrabili Alandy i Nordlandyi, kiedy osady na flotach padały jak muchy, i kiedy na próżno starano się o środki posiłkowe do nowej wyprawy: w ten czas zwrócił Król uwagę, nie pospolitą na Hiszpanię, a rok 1809 nazwał rokiem, który miał rozstrzygnąć wielkie wypadki. Lecz iakże się nie zawodzą w rachubach swoich niedźni śmiertelnicy! Wyczytał on był w objaśnieniu Apokalipsy Doktora Iunga, na którego prorocत्वach tak bardzo zasadał się, upadek przeciwników swoich w roku 1809, aż oto sam zstąpił z tronu do więzienia. Gdy go uwięziono zaprowadzono go pierwszemu noccy do Drottingholmu, gdzie zostawał dni kilka; ztąd wywieziony był do Gripsholmu, gdzie już miał zupełny czas do rozmyślenia się nad losem swoim. W Czerwcu złączono z nim małżonkę i dzieci, (jednego syna i 3 córek) a następujący zimy popłyneli wszyscy do Niemiec. Obacz Vaterländisches Museum.

zawczasu pomyśleć musiały o wybraniu Następcy Tronu. Wybor ten dnia 18. Lipca padł na Xiążęcia duńskiego Chrystyana Augusta Szleswicko-Holsztyńskiego, który zeszłego roku jako dowódzca duński, mężnie w Norwegii przeciwko Szwedom walczył. Xiąże ten oświadczył iż przyjmie z ochotą ofiarowane sobie, to pełne zaszczytu dostojenstwo; lecz dopiero w ten czas, iak tylko pokój na północy znowu przywróconym będzie.

Przystępuję nakoniec do opisania pamiętnéy w tég Epoce (Okresie) kampanii francuzko-austriackiéy, która aż dopiero Pokoim Wiedeńskim ukończona, byt polityczny iednego z piérwszych w rządzie mocarstw europeyskich wtrząsnęła, i do utraty czwartéy prawie części posiadłości swoich onegoż przywiodła. Pod czas wojny Francyi z Prusami i Rossyą, Austrya zostawała spokojnie przy swoiéy neutralności, nie dając nawet Prusom obustronnéy pomocy, do którég się przy ostatnim podziale Polski zobowiązała była, i którą sobie wszystkie trzy mocarstwa w przypadku zagrożenia nabyciów swoich wzajemnie przyrzekły; a chociaż nieporozumienia między Francyą i Austryą, po Traktacie tylżańskim (z powodu zaięcia przez Rossyą twierdzy Cattaro w miesiącu Marcu 1807) przez Umowę dnia 10. Października 1807 załatwionemi zostały; *) iednakże w następującym

*) Patrz na łar. 23.

roku postrzeżono. w Państwie austryackim wielkie przygotowania do nowéj utarczki z Francją. Dnia 12. Maia uchwaloném zostało w Austrii urządzenie wojsk odwodowych, i 60,000 ludzi obrony krajowéj (Landwehre), którzyby po odejściu armii, wewnątrz granic krajowych służbę odbywali. Woyska rzeczóné ćwiczyły się stosownie do urządzenia swoiego w obrotach wojennych, sami nawet Xiążęta domu cesarskiego obeymowali w nich wyższe dostojenstwa, a wielu ze Szlachty krajowéj cisięło się z patryotycznym zapalem do téj siły zbroynéj, tak iż w krótkim czasie liczba wojsk austryackich stojących pod bronią do 300,000 urosła; a chociaż oświadczone było, że przy tych wszystkich uzbrajaniach, Austrya nie ma żadnego zamiaru nieprzyjacielskiego, iednakże okazało się potem, na przeciwko komu wymierzone były.

Te zbrojne przegotowania Austrii ściągnęły na siebie uwagę Napoleona, trudniącego się pod ów czas organizacją (urządzeniem) Hiszpanii w Bajonne, który usiłował wszystko tym sposobem zarządzić, ażeby Austrya nieprzyjaznych króków za prędko nie rozpoczęła. Z tego powodu Minister francuzki Champagny, miewał z Posłem austryackim Metternich, polityczne konferencye, (znoszenia się) które iednakże do żadnego celu nie dążyły, chociaż Napoleon Posłowi austryackiemu oświadczył, iż utrzymanie terażniejszej potęgi Austrii, do intercessu Francyi nie było stosowném. Dla większego zaś zabezpiecze-

czenia, nie od rzeczy zdawało się Napoleonowi, zawrzeć ścisły allians z Cesarzem rosyjskim, tym końcem zamyslał ón osobiście widzieć się z nim na Kongressie Erfurckim. Z Prusami zaś zawarła była dnia 8. Września roku 1808 Umowa, mocą której woyska francuzkie ustąpić miały z krajów pruskich, wyiawszy 3 fortece nadodrzańskie, Głogów, Kistrzyn, i Szczecin, które sposobem zastawnym, za 140,000,000 franków kontrybucyi zaległy od Pruss, woyskiem francuzkim osadzone być miały. Nim zaś woyska francuzkie wyciągnęły z Pruss do Hiszpanii, i nim się jeszcze inne oddziały armii Napoleona zebrały przy górach pirenejskich i rzece Ebro; rozpoczęło się już dnia 27. Września, trwające aż do 14. Paździer. świetne Zgromadzenie czyli Kongress w Erfurcie. 65) Znajdowało się na nim dwóch Cesarzów, (francuzki i rosyjski) czterech Królów, (saski, bawarski, wirtemberski, i westfalski) 34 Xiążąt Ligi Reńskiej, 24 Ministrów Stanu, i więcej nad 30 Generałów wojskowych. Ze strony Austrii wysłany był także Hrabia St. Vincent, z listem swojego Monarchy do

65) Erfurt miasto stol. Księstwa tegoż imienia, leży nad rzeką Gera, umocnione twierdzą i dwoma cytafellami, ma uniwersytet, gimnazjum luterskie, akademię umiejętności, i 17,700 mieszkańców. Pamiętne Zjazdem Monarchów roku 1808.

Na pole ona, w którym nayspokojniejszy sentymenta (uczucia) wyrażone były. Stosownie do tego oświadczenia, upoważnił Cesarz Xiążęta Ligi Reńskię, ażeby rozkazali woyskom swoim powrócić na stopę pokoju. Z odpowiedzi iego do Cesarza Austrii uwagi godnemi są owe pamiętne wyrazy: „Było to w moięy mocy, ażebym Monarchią W. C. Mości rozerwał, albo też bardziey, niż przedtym osłabił, iednakże niechciałem tego „uczynić. Czém ona iest, tēm iest przezemnie „przez moje upodobanie; co daie nayoczewiszy dowód, żeśmy się zupełnie pogodzili. Zawwsze gotów iestem, całość Monarchii W. C. Monarchii Mości gwarantować, i nie nieprzydsiewezmę, przeciwko osobliwyszemu interessowi „Państw W. C. Mości; lecz W. C. Mość nie „chciey czynić przedmiotem, nowych poróżnień „tego, co pietnastoletnia wojna stanowczo rozstrzygnęła.“

Chociaż polityczne układy na Kongressie Erfurckim dotąd niebyły iawnie ogłoszone, iednakże cała Eurropa ze Ziazdu tego obydwóch Cesarzów, upoważniona była do czynienia wniosków, o ich ściśłym i przyjacielskim między sobą związku. Na tymże kongressie Xiążę Oldenburgski 66) przystąpił do Ligi Reńskię, którego

66) Oldenburg niegdys hrabstwo udzielne, w Cyrkule Westfalskim w Niemczech, między

Kontyngens wojskowy miał wynosić 800 ludzi. Oprócz tego powyższa umowa zawarta między Prusami i Francją dnia 8. Września została także zatwierdzona; do której dnia 8. Października dołożone były niektóre przydatki, a za wstawieniem się rosyjskiego Cesarza, z kontrybucyi 140 millionów franków, zostało 20 millionów Prusom darowane, a 120 millionów, obiecał dwór berliński, w zastawach i wexlach, różnemi czasy wypłacić. Do Londynu posłano także z Erfurtu Kuryerów, ze strony obydwóch Cesarzów, z nowe-

Ostfryzją i Bremą nad morzem niemieckim. Iest to gniazdo domu Holsztyńskiego, linii teraz w Danii panującej, do której też było przyłączone roku 1667 po wygaszeniu panującej w nim linii. W roku 1773 Dania ustąpiła tego hrabstwa, oraz z hrabstwem Delmenhorst, W. Xięciu Rosyjskiemu Pawłowi, w zamian za część jego w Xięstwie Holsztyńskim, a ten oddał kraj ten swemu pokrewnemu Biskupowi Lubeki. Cesarz potwierdził to, i podniósł ie do tytułu Xięstwa. W roku 1802 panujący w nim Xiążę, otrzymał za wplywem Rosvi Biskupstwo Lubeki którego dotąd był administratorem, iako dziedzictwo; a tak teraz posiadłości tego Xięstwa wynoszą 78 mil □, 160,000 mieszkańców, i 420,000 talarów dochodu. Oldenburg miasto stołeczne tegoż Xięstwa, iest dość warowne, ma do 5000 mieszkańców, leży nad rzeką Hunte, i iest siedliskim kollegiów krajowych. W roku 1808 kraj ten przystąpił do Konfederacyi Ren-
skiej.

mi projektami pokoju, *) na posadzie teraźniejszego stanu posiadłości; (uti possidetis) na które Minister rossyjski Romanzow w Paryżu, oczekiwać miał odpowiedzi. Gabinet londyński okazał się być gotowym, na przystąpienie do układów pokoju, gdy zaś w odpowiedzi swojej z dnia 22. Października domagał się, ażeby i Sprzymierzeńcy jego osobliwie Król szwedzki, portugalski, i władze hiszpańskie, do tychże układów przypuszczonemi zostali; a Francya przez Deklaracyą (oświadczenie) z dnia 28. Listopada Królów szwedzkiego, sycylijskiego, i portugalskiego, przypuścić do układów pokoju nie wzbraniała się, na przypuszczenie zaś powstańców hiszpańskich nie zezwalała, podobnym sposobem iak Rząd angielski

*) List obydwóch Cesarzów do Xiążęcia Rejenta Anglii był następujący:

SIRE! Okoliczności w których się Europa znajduje, są przyczyną zgromadzenia się naszego w Erfurcie. Naypierwsza myśl nasza dąży do tego, ażeby żądaniom wszystkich narodów zadosyć uczynić, i iak nayprędzszym pokojem obdarzyć. Daiemy W. Król. Mosci niniejszym listem wyrozumieć życzenia nasze. W Europie stało się wielu odmian, i mogą się jeszcze większe wydarzyć, któreby ze szkodą narodu angielskiego być mogły; pokój więc dla Anglii jest naywiększą potrzebą. Zaklinamy tedy z tych powodów W. Król Mość, ażeby głosu ludzkości usłuchała.

Alexander.
Napoleon.

nie chciał przypuścić katolickich rokoszanów w Irlandyi, do układów pokoju między Francją i Anglią, zatrzymawszy sobie prócz tego rozstrzygnięcie wszystkich interessów hiszpańskich; tedy dnia 15 Grudnia roku 1808 ogłoszono zostało w Londynie, iż wszystkie dotychczasowe układy z Francją przerwanemi zostały; w następującym zaś roku 1809 dnia 19. Stycznia, kazał Xiążę Rejent uwiadomić obydwie Izby, że projekta pokoju, które Francya i Rossya na Kongressie Erfurckim podała, przyjętemi być nie mogą, lecz wojna musi być i nadal toczona. Oświadczone także na Posiedzeniu Parlamentu, iż wszystkie brzegi morza śródziemnego zostają wstanie blokady. Tym czasem Austrya weszła w nowy związek z Anglią, co zdawało się potwierdzać odpłynienie z Portsmouth 67) dnia 17. Grudnia wysłanego z Wiednia z tajnymi zleceniami kuryera, którego miał przez Triest powrócić. Nowe układy między dworami Paryżkim i Wiedeńskim, na których pierwszy projektował Cesarzowi austriackiemu troista gwarancją z Imperatorem rosyjskim, niezdażyły do końca, *) ponieważ Austrya posta-

67) Portsmouth mocne i ludne miasto handlowe angielskie, nad rzeką Portea, jest zwyczajnem miejscem zgromadzenia flotów angielskich; ma port, warsztaty okrętowe, akademię morską, szpital żeglarski, i 20,000 mieszkańców.

*) Vosz Zeiten. Julius 1809.

nowiła u siebie, jeszcze raz w otwartym boju przeciwko Francyi wystąpić, i spodziewała się przywrócenia dawnego stanu rzeczy Niemczech i we Włoszech. Dnia 28. Lutego Poseł francuzki *Andreossi* opuścił Stolicę Austrii.

Gdy obowiązek utrzymania samoistnienia własnego, nie pozwalał Cesarzowi austriackiemu przystać na warunki, na których gabinet francuzki trwałość przyszłego pokoju zasadzał; nie chciał także być przymuszonym, do zrzeczenia się sprawiedliwych środków obrony. Prócz tego, odebranie dynastyi Burbonów hiszpańskiego tronu, odmiany czyli reformy przez Cesarza francuzkiego poczynione we Włoszech, i postęпки onegoż przeciwko osobie Rzymskiego Papieża, stały się powodem, do ogłoszenia ze strony Austrii dnia 9. Kwietnia 1809, Francyi i iey Sprzymierzeńcom wojny. Główna armia austriacka pod rozkazami naczelnego dowódcy Arcy-Księcia Karola, podzielona na 9 korpusów, zebrała się w Czechach i Austrii, przeciw Bawarczykom i Francuzóm; armię tyrolską i włoską dowodził Arcyksiążę Jan, a wojskiem w Galicyi Arcyksiążę Ferdynand. Cesarz Napoleon, który już dawniey uwagę swoją na te uzhrobiania się Austrii zwrócił, wprowadziwszy brata swojego Józefa do Madrytu, i zaleciwszy Xiążętom Związku Renńskiego, ściąganie swoich Kontyngensów, powracał z Hiszpanii spiesznemi kroki, ażeby się stawił jeszcze raz na polu bitwy przeciwko Austrii. Wojska francuz-

kie i Związku Reńskiego posuneli się częścią do Bawaryi, częścią też z głębi Francyi były ieszcze w ciągnieniu. Napoleon nie pierwéy wyiechał z Paryża, aż dopóki nie powziął telegraficznéy wiadomości o rozpoczęciu kroków nieprzyjacielskich. Tym czasem woyska austriackie przeprawiwszy się przez rzeką Inn, wkroczyły do Bawaryi, Tyrolu, i Królestwa włoskiego, wszędy rozszerzając odezwy do ludów Niemiec, Włoch, i Xięstwa Warszawskiego, za któremi nastąpił obszerny Manifest wojny. Iednakże nigdzie nie działały się w krajach niemieckich, większe środki obrony na korzyść Austrii, iak w byłéy prowincyi austriackiéy Tyrolu, gdzie utworzyło się powstanie ludu, które łącznie z woyskiem austriackim, pod sprawą Generała Chasteler, atakowało dnia 10. Kwietnia Bawarczyków. Urzędnicy bawarscy, byli od tychże powstańców prześladowani i znieważani, a miasto Innsbruck (68) po nadaremnyim odporze słabego garnizonu bawarskiego, zostało od nich opanowane, przyczyn 8000 Francuzów i Bawarczyków, z dwoma Generalami, 110 Oficerami, z artylerją i bagażem poddało się woyskom austriackim. Dwa korpusy bawarskie (Królewicza Następcy tronu, i Generała

68) Innsbruck (Oenipons) miasto stołeczne Tyrolu nad rzeką Inn leży między 7 do 8000 stopni wysokiemi górami; ma gimnazyum, szkołę lekarską towarzystwo ekonomiczno-rolnicze, i 10000 mieszkańców.

Wrede) pod naczelnem dowództwem Marszałka Lefebvre wkroczyły do Tyrolu. Na próżno usiłował Marszałek Lefebvre, przez mocne odezwę nakłonić mieszkańców tego kraju, do połączenia się z sobą, i wydania hersztów rokoszu Chastelera i Hormayra; wezwanie to nie prawiliło na zaślepionęj massie zbuntowanego ludu żadnego wrażenia, i stało się bezskuteczne. Dnia 11. Maia Bawarczyki zdobywszy gościńce Lofer i Strub, porazili 3800 Austryaków pod sprawą Generała Chasteler, a d. 13. Maia przy Vörgel, przymusili ich do zniesienia blokady twierdzy Kufstein, 69) i szturmem zburzyli miasto Schwatz; przy czém Austryacy 11 dział, 200 ludzi zabitych i ranionych, iakoteż przeszło 700 ienców, mieli utracić. Wkrótce potem osadzili miasto Innsbruck; ledwie atoli do wielkiey armii zostali zawołani, gdy natychmiast Tyrolczyki przez Sharnitz wpadli do wyższyć Bawaryi, przez có Generał Wrede przymuszonym został do odwrotu, w ciągnieniu swoim ku miastu Linz 70) ażeby ich znowu poskromić. Iednakże w bitwie przy

69) Kufstein, miasto i twierdza gornicza nad rzeką Inn, gdzie przedtym trzymano więźniów stanu.

70) Linz miasto stołeczne Austrii powyżey rzeki Ens, w piękney okolicy nad Dunajem, z zamkiem (który roku 1800 pogorzał) i 17,000 mieszkańców. Tameczne rękodzielnie wełniane zatrudniają kilka tysięcy ludzi.

Scharnitz, i w pobliżności miasta Brixen 71) Bawarczyki i Xiążęco-Saskie woyska ponieśli znaczną klęskę, i zostali powtórnie od Austryaków z całego Tyrolu wyrugowani, gdzie Austryacy aż do przyszłego zawieszenia broni utrzymywali się, dopóki na mocy onegoż nie opuścili téy krainy. Podobnież mieszkańcy Vorarlbergu 72) wzięli się do oręża, i czynili wycieczki do Bawaryi i Szwabii, ku miastom Kempten, Memingen i aż do Bregenz, przez co Szwaycarowie spowodowani byli, do zaciągnięcia neutralnego kordonu na granicy Gryzonii. 73)

Gdy się Bawarczyki po nieznacznym odporze przy Landshut 74) cofneli, Austryacy osadzili Munich (Monachium) stołeczne mias. Bawaryi d. 16 Kwie-

71) Brixen bywsze Xięztwo w Tyrolu nad rz. Eisach, z miastem stołecznym tegoż nazwiska mającem 4000 ludności.

72) Vorarlberg mały kray tyrolski, któren góra Arlberg przedziela od Tyrolu; ma na 38 mil □ około 100,000 mieszk.

73) Gryzonja (Graubündten) ieden znaywiększych kantonów Szwaycarskich, nad Renem, zawierający 141 mil □, i 120,000 mieszkańców.

74) Landshut miasto dobrze zabudowane, w dolney Bawaryi nad rzeką Iser, ma 6 bram, 8 kościołów, 7300 mieszkańców, rozmaite fabryki, i zamek stary, mający 134 pokoiów.

tnia po wyjeździe Króla z onegoż do Dillingen; podobnie i Król saski oddalił się z Drezna do Lipska, a potem do Frankfurtu nad Me-
nem, z obawy wkroczenia Austryaków do swojej
stolicy. Na drugi dzień po zajęciu od Austrya-
ków Munichu, ukazał się Napoleon w Dona u-
werth. Mocna i dobitna odezwa, poprzedzała
zwycięstwa jego przy Dunaju. Dnia 19. Kwie-
tnia Generał Oudinot wyruszywszy z Augs-
burga odparł przy Pfaffenhofen 3 do 4000
Austryaków. Tegoż dnia Generałowie St. Hilai-
re i Friant uderzyli na przewyższającego licz-
bą nieprzyaciela, we wsi Peiszing, i pobijwszy
onegoż, wzięli mu około 600 jeńców. Podobnie
udało się Gen. Morand i jedną dywizją austryac-
ką przy Tann, wprowadzić w nieporządek, i rozpe-
dzić. Na drugi dzień po tych wypadkach zwycię-
żył Napoleon w bitwie przy Abensberg 75)
na czele wojsk bawarskich i wirtemberskich, po-
łączone korpusy armii Arcyksięcia Ludwika i
Generała Hiller, wynoszące około 60,000 ludzi;
podczas gdy Marszałek Davoust, z 3ma innemi
korpusami austryackimi rozprawiał się, ażeby po-
siłkować A. X. Ludwika nie mogły. Austryacy
utracili w téj bitwie 8 chorągwi, 12 dział, i 18000
jeńców; nazajutrz Bawarczyki z Francuzami prze-
szedłszy rzekę Isar, wkroczyli do Landshutu,
i ścigali na kilka mil cofających się Austryaków,

75) Abensberg małe miasto w niższej Bawa-
ryi, ze starym zamkiem nad rzeką Abens.

Którzy podług doniesień francuzkich 30 dział 9000 ięćców, 600 wozów z ammunicyą, i 300 z bagażem podczas tego cofania się utracić mieli. — Tegoż dnia (20. Kwietnia) miasto Regensburg przymusili Austriacy do kapitulowania, gdzie cały pułk liniowy francuzki dostał im się w niewolą. Napoleon z dwoma korpusami, tyleż oddziałami jazdy i, wojskiem wirtembergskim obrócił się dnia 22. Kwietnia na północ ku Dunajowi, i zastał 4 korpusy austriackie, około 110,000 ludzi wynoszące, pod naczelnictwem A. X. Karola przy Ekmühl uszykowane do bitwy. Marszałek Lannes i Generał Gudin posilkowani od Bawarczyków i jednego oddziału jazdy, oskrzydliłi Austryaków po lewéj stronie. Po południu cała armia ze wszystkich stron była atakowana, na lewym skrzydle otoczona, i zwołna ze wszystkich stanowisk swoich wypędzona. Bitwa trwała aż do samego zmroku; Austriacy utracili 15 Chorągwi, wiele dzieł i 20,000 ięćców. Podczas nocy cofnęli się byli do Regensburgu, iednakże Francuzi zawczasie osadzili wszystkie wzgórza, i strzelali do miasta, a korpus Marszałka Lannes w murach uczyniwszy wyłom, cisnął się do Regensburgu, w którym już 134 domów stało się państwą płomieni. Nakoniec Austriacy z wielką stratą opuścili miasto, niemając nawet czasu do zburzenia mostu na Dunaju. W dzień po téj bitwie zniósł Napoleon Zakon niemiecki (Orda

teutonicus) *) nadawszy rozproszone posiadłości onegoż, tym Xiążętom Ligi Reńskiéy, w których

*) Początek tego Zakonu kładą niektórzy Dzieiopisowie na rok 1190, podczas oblężenia od Chrześcian miasta Akry, czyli Ptolomaidy. Gdy wielu żołnierzy w woysku oblegającym, z niedostatku potrzebnego wsparcia, i nędzy umierało; niektórzy Bremenczycy i Lübeckanie, zdęci litością nad cierpiącemi, wystawili z namiotów, pokrytych żaglami okrętowemi, szpital, do którego chorych i ranionych żołnierzy przyjmowali. Pápież Celestyn III. przewidując iak pożytecznemi w czasie ci Kawalerowie staćby się mogli, potwierdził ten Zakon, nadawszy mu Regulę S. Augustyna, i też same przywileje, iakich Kawalerowie S. Iana Ierozolimskiego, i Templaryusze, używali. Czterdziestu Szlachty niemieckiej, którzy się przy oblężeniu Akry znajdowali, przyjęło najprzód habit tego Zakonu, (który się składał z płaszcza białego, z krzyżem czarnym) z rąk Henryka Króla Ierozolimskiego. Przyimowano do niego samych rodowitych i szlachetnych Niemców, z téy przyczyny nazwany był Zakonem Niemieckim, a najpierwszym Wielkim Mistrzem onego był Henryk Walpotten; który kupiwszy grunt za miastem Akrą, zbudował na nim kościół i szpital dla kawalerów, i założył tamże najpierwszą siedzibę Zakonu, W krótkim czasie rozmnożył się ón, nietylko w Palestynie, ale też w Sycylii, Romanii, Armenii, Niemczech, i Węgrach, a późniéj opanował mocą oręża całe Prusy, zamieszkałe podówczas przez dzikie i nieokrzesane narody; lecz w roku 1521 kawalerowie ci, idąc za przykładem W. Mistrza Alberta Brandeburskiego,

powiecie takowe leżały. **) Dnia 24 Kwietnia Arcyksiążę Karol zaczął się cofać łącznie z korpusem Generała Bellegarde do Czech, iednakże ustęp takowy, nie będąc nawet niepokoicnym od Francuzów, dla utraty i niedostatku powozów, ciągnął się bardzo powoli.

Przez te zwycięstwa, nie tylko działania wojsk austriackich w Bawaryi zostały zniweczone, ale też i armia tak rozdzielona została, iż lewe skrzydło pod dowództwem Generała Hiller, musiało się cofnąć do Austrii, na południowy brzeg Dunaju; a chociaż Generał Hiller złączywszy się z idącym z Munichu Generałem Iellachich, uderzył ze skutkiem dnia 24 Kwie-tnia na Bawarczyków pod sprawą Generała Wrede przy Neumarku; iednakże Marszałek Bes-

przyjęli naukę Marcina Lutra. W połowie 18. wieku Zakon ten składał się jeszcze z 12 prowincyi; każda z nich miała osobne Komtu-rye, które wszystkie razem podlegały Mistrzo-wi niemieckiemu, iako głowie Zakonu, obowiązane były onemuż do posłuszeństwa, miały prawo zwoływać kapitułę, i obierać następcę po śmierci niemieckiego Mistrza. Obacz Hely-ots Geschichte der Kloster-und Ritterorden, III B.

**) Król wirtemberski zajął podtenczaś w posiadłość miasto Mergentheim zwykłą siedzibę Wielkiego Mistrza tegoż Zakonu.

sieres przyspieszywszy z posiłkami, przymusił Austryaków do cofnienia się aż po Vils; podczas gdy Marszałek Lefebre ścigał Generała Jelachich (któren przez góry Saloburskie cofnął się do Tyrolu) i osadził miasto Salzburg, dnia 29. Kwietnia. Teatr wojny przemieścił się z początkiem Maia na austryacką ziemię. Francuzi przeprawivszy się przez rzeki Salza, Traun, i Ens, odparli Korpusy austryackie dnia 3. i 5. Maia przy Ebersberg i Steyer 76) które na przeciwko nim stanęły, przy czem miasta rzucone ogniem niszczały. Dnia 6. Maia Generał Vandamme wkroczył do Linca, a we dwa dni potem lekkie woyska Marszałka Lannes, ukazały się w pobliżności Wiednia, 77) gdzie Arcyksiążę Maximilian, naczelnie dowodził. Nadzieia, że A. X. Karol wczesnie przyspieszy, i przez natarcie na Francuzów Stolicę Austryi uratuje, była mu powodem do bronienia oneyże. Załoga miasta Wiednia

76) Steyer miasto w Austryi powyżey rzeki Ens, przy spływie rzeki Steyer w Ensę, ma 370 domów, i 2200 mieszkańców, żywiących się z rękodziel zelaza i strzelby.

77) Wiedeń stołeczne miasto rządów wszystkich prowincyi, berła austryackiemu podległych, rezydencya Monarchy i Arcybiskupa, leży nad rzeką Dunaem; ma 30 przedmieść, 22 placów, wiele pięknych kościołów, między któremi wiedzienia godny jest, kościół katedralny Sw. Stefana ze wspaniałą gotyckiey architektury wie-

składała się z 3 do 4000 regularnego woyska, z tyleż mieyskiéy, i kilka batalionów krajowéy milicyi; działa różnego kalibru (wagemiaru) zotoczono na wały, przedmieścia zostały opuszczone, a różne wyspy dunayskie, i błonie po za miastem będące, woyskiem osadzone. Armia A. X. Karola już się była przybliżyła na odsiecz Wiedniowi, lecz Napoleon użył wszystkich sposobów, ażeby takowa skutku swóiego nie dopięła. A. X. Maximilian *) odrzuciwszy wezwanie do poddania miasta, rozkazał z niego na przedmieścia w których się Francuzi znajdowali, strze-

żąc, zamek cesarski w mieście samém twierdząc opasaném, (tę roku 1809 Francuzi zburzyli) 6500 domów, 1000 pałaców. Roku 1803 ludność Wiednia wynosiła 242,942 obywateli. Znajdują się tu rozmaite gabinety, historyi naturalnéy i kunsztów, liczne biblioteki Akademia, towarzystwo sztuk i umiejętności, szpital dla głuchoniemych, obserwatorium astronomiczne, i wiele innych instytutów publicznych. Z resztą handel Dunajem ma być znaczny.

*) Arcyksiąż Maxymilian, C. K. Generał, Polny Marszałek - Porucznik, Właściciel 2go Pułku artylleryi, i Kawaler Zakonu niemieckiego, urodzony roku 1782, był synem Arcyksięcia Ferdynanda (brata Ces. Leopolda II) bywszego Księcia Modeny, późniéy Brisgowii, i Gubernatora Lombardyi austriackiéy; i Maryi Beatrix d'Esté Księżny Massy i Carrary a córki Herkulesa Raynalda Księcia Modeny.

lać. Iednakże ci przeprawiwszy się przez małą odnogę Dunaiu, wystawili po tęg stronie baterye, z których bomby do miasta przez dwa dni (11. i 12. Maja) rzucali; przez co i domów było spalonych, i ięszcze więkšie zniszczenie zagrażało. Gdy więc nieprzyiciel z wielu na dorędziu będących statków korzystał, ażeby wąskie przesmyki Dunaju osadził, załogę z błoniów pobliskich wyparował, i przeciął komunikacyę ię z lewym brzegiem; przymuszone było miasto (podobnież iak w roku 1805) do poddania się przez kapitulacyę, a woyska austryackie z Arcyksięciem cofnęły się przez wielki most taborowy, spaliwszy go za sobą; dnia 13. Maja weszli Francuzi do miasta. *)

Po zdobyciu Wiednia Francuzi stali na prawym, Austriacy zaś na lewym brzegu Dunaju; Generał Kolłowrat uderzył wprawdzie na Sasów i Wirtemberczyków pod wodzą Xięcia Ponte-corvo, dnia 17 Maja przy Lincu, iednakże został odpartym; a dnia 20. Maja Napoleon korzystając z niektórych wysp Dunaju krzakami zarosłych, przeprawił się przezeń dnia 20go Maja przy Ebersdorf. 78) Arcyksięzę Karol

*) Reissers, Darstellung der allgem. Geschichte.

78) Ebersdorf przedtym zamek cesarski nad Dunaiem o 2 mili od Wiednia, gdzie za Ma-

znaydował się z woyskiem swoim w Marchfeld, francuzkie zaś woyska rozłożone były między Aspern i Eszlingen. Napoleon chciał z kawalerią swoją centrum austriackie przełamać, co jednakże zupełnie się nie udało. Dnia 21. Maia rozpoczęła się mordereza chociaż nie stanowcza bitwa, między Aspern i Eszlingen. Austriacy walczyli z bohaterską odwagą, i heroizmem niewypowiedzianym; piechota formowała massy które iazdę nieprzyaciela ze wszech stron odpięrały, gdy tym czasem ciężka iazda austriacka na francuzką rzuciła się, a lekka skrzydła nieprzyaciela połamala. Aspern 79) było po kilka razy wzięte i utracone, a Eszling po powtarzanym szturmie nie mogło się utrzymać; nadchodząca noc położyła koniec tęg zacięteg walce. Napoleon widział się być zmuszonym, następniego dnia za własną samobytność walczyć, z tęg przyczyny ściągnął był wszystkie oddziały woysk swoich z Wiednia i od Dunaju, rozkazał z ostatnim usiłowaniem nad wystawieniem wielkiego mostu pracować, i rozpoczął dnia 22. na nowo potyczkę która przez cały dzień trwała; dopiero wieczorem

ryi Teresy niegdys był dom wychowania 50 córek officerskich.

79) Aspern wieś i zamek niedaleko Wiednia, sławne pamiętną potyczką między woyskiem austriackim i francuzkim d. 22go Maia 1809.

wszystkie zamachy nieprzyjaciela zniweczone były, a odwaga wojsk austriackich uwieńczona została najzupełniejszém zwycięstwem. Francuzi utraciwszy w tęg bitwie 7000 w zabitych, 29000 raniomych i 5000 ieńców, oprócz tego za przerwany m związkim z prawym brzegiem Dunaju poniosłszy niedostatek amunicyi, cofneli się na wyspę Lobau. Marszałek Lannes *) (Xiąże Mon-

*) Do bohaterów, o których zasługach i czynach Francya nigdy nie zapomni, należy i ten waleczny mąż, któren zrodzony w południowych ięg okolicach, zaczął w bardzo młodym wieku wojskowy swój zawód, gdy odgłos trąby wojennég rozlegał się od wierzchołku Pyreneów, aż do brzegów Renu, i synów wolności do walczenia zwoływał. Lannes zagrzany miłością oycyzny, walczył z nie małą liczbą nieprzyjaciół, we wschodnich okolicach Pyreneów. Iego talenta i odwaga, ściagnęła nań uwagę Dowódców, a w krótkim czasie postępując ze stopnia na stopień, dosłużył się rangi Szefa Brygady, przy armii wschodnio-pyrenejskiej. — Wziąwszy dimissyą od Generała Aubry, zdawał się być na ciągły spoczynek przeznaczonym, iednakże Zdobycwa Włoskiej ziemi, powołał znowu wszystkich walecznych kraiowców do broni, a Lannes pospieszył czym prędzég jako wolontaryusz pod iego chorągwie. Generał Banel którego niegdys towarzyszem oręża był, przyjął go z radością i szacunkiem, i przedstawił go Bonapartemu, który nie mogąc dosyć ocenić wielkich przymiotów tak młodego męża, nadał mu znowu rangę Szefa Brygady w Korpusie Generała Banel. — Po rozpoczęciu kampanii Lannes popisał się ze sławą

te bello został śmiertelnie raniony, a GG. Espagne i St. Hilaire poległ na placu. Strata Austryaków wynosiła na 4286 zabitych, i 16314 ra-

w wielu potyczkach i bitwach, osobliwie przy Millesimo i Bassano. Pod czas przeprawy przez Po, on był najpierwszy który na czele iednego batalionu piechoty z przednięj straży, z odwagą i rostopnością uderzywszy na 8000 nieprzyaciół, oszańcowanych we wsi Frombio rozpędził, 300 ludzi ubił, 150 w niewolę wziął, 300 koni i wielu bagażów zabrał, ścigając nieprzyaciela aż do rzeki Adda. — Armia włoska zwyciężywszy wszelkie przeszkody, posuwała się zwycięzko naprzód. Mieszkańcy Pawii chcieli się sprzeciwić przechodowi woyska francuzkiego; Bonaparte posłał Lannesa, ażeby zbuntowany lud do podległości przywiódł; musiał on działać prędko i odważnie. Przybywszy do Binazo spostrzegł 800 wieśniaków zgromadzonych przede wsią, natychmiast uderzył na nich, rozprószył, i wies ową spalił; wkrótce potem miasto Pawię wziął szturmem, a ukarawszy buntowników, spokojność przywrócił; w nagrodę tego czynu mianowany był Generałem Brygady. Przy oblężeniu Mantui rzucił się z 600 piechoty na przedmieście St. Georges, wziął ie bagnetem, i opanował szaniec przedmestowy. Tak dalece okazywał się czynnym w bitwach przy Governolo i Arcole, świadkiem tego są rany, które w obydwóch otrzymał, a ledwie co z nich wyleczony został, wyruszył ze swoją brygadą ku Rzymowi, ponieważ dwór tameczny przyłączył się był do Sprzymierzonych przeciwko Francyi. Posuwając się z dywizją Generała Victor odebrał oszańcowania od 4000 rzymskich żołnierzy bronione, i

nionych. A. X. Karol nie ścigał cofającego się nieprzyaciela, lecz zajął toż samo stanowisko które przed bitwą posiadał. Między obydwojma ar-

wtargnął do miasta Imoli, następującego zaś dnia do Faenza i Forli. Po zawartym pokoju z Papieżem, udał się w charakterze Posła francuzkiego do Rzymu, gdzie od Piusa VI z największymi oznakami honoru przyjmowany był. Roku 1796 otrzymawszy od Dyrektorium komendę 4 Departamentów francuzkich, udał się w podróż do Tulonu; wdrodze napadło na niego 8 zbóyców, którzy wyciągnawszy go z poiaźdu, domagali się pieniędzy, trzech Office-rów towarzyszących onemuż, natychmiast porwali flinty, wystrzelili do zbóyców, poymali ich, i oddali pod straż żandarmeryi. Lannes znajdował się także w rzędzie owych walecznych, którzy Bonapartemu do Egiptu towarzyszyli, był przytomny wyprawie syryjskiej, popisał się z odwagą przy oblężeniu Akry, i zasłaniał czuynościa swoją i roztropeństwem urzędzeniem w przedoię strażi odwrót Francuzów z Egiptu. W potyczce przy Abukir diwizya jego, której na ten czas Generałem został, tworzyła prawe skrzydło. I o uczynieniu przygotowań do ataku, rozkazano téż diwizyi udać się na piaszczyste wzgórza, w lewą stronę pierwszey linii nieprzyaciela, mającego 2000 ludzi i 2 armat; iak tylko korpus, na który diwizya Lannes a maszerowała, spostrzegł cofające się prawe skrzydło pierwszey linii, i obaczył iazdę otaczającą swoje stanowisko, natychmiast zaięty panickim strachem (*terror panicus*) wziął się do ucieczki, i pełen rozpaczycy wrzucił się w morze. Z sześcia tysięcy ludzi nie uszedł ani ieden człowiek, i prawie wszyscy potoneli.

miami zaszło kilkotygodniowe zawieszenie broni. Podobnież i we Włoszech udało się z początku Arcy-Xięciu Janowi w bitwie przy Fontanna

Przy zdobyciu Abukir zraniony został w nogę, a w końcu roku 1798 powrócił do Paryża, gdzie wyzdrowiawszy mianowany był kommandantem 9tęy i 10tęy dywizyi wojskowéy, poczem udawszy się do Tuluzy, przywrócił porządek i spokojność w mieście tém, przez faksye i wewnętrzne niesnaski zaburzonym. W roku 1799 za wyrokiem Rządu, otrzymał kommandę i inspekcyą gwardyi konsularnéy. Po rozpoczęciu nieprzyjacielskich kroków z Austryą wyruszył z woyskiem swoim w pole, i spotkał nieprzyjaciela nie daleko Aosty, zdobył tę wies szturmem, i osadził wzgorza przytykające do zamku Bard; poczem opanował miasto i cytadellę Ivrea, wziął 10 armat, i ścigał nieprzyjaciela aż do Turynu, poymawszy mu 400 jeńców; oprócz tego wkroczył powtórnie do Pawii, i zdobył w nięy liczną artylleryą, 800 fl t; i bardzo wiele ammunicyi. W bitwie pod Marengo dopełnił Lannes obowiązków Generała i żołnierza z naywiększą punktualnością; znalazł się ón w ten czas na czele piechoty gwardyi konsularnéy, i przyczynił się nie mało, do otrzymania w tym dniu świetnego zwycięstwa; w nagrodę czego, otrzymał od Konsulów Rzeczypospolitęy szpadę honorową, z stosownym do tęg okoliczności napisem; a powróciwszy do Paryża mianowany był Wielkim Ambassadorem Rzeczypospolitęy francuzkiéy przy dworze portugalskim. Po wyniesieniu swoim na Cesarstwo, Napoleon dał mu urząd Marszałka Państwa. I w tym Charakterze nieprzestawał ieszcze zbierać laury wojenne; w r. 1805 dopomógł nie

Freda dnia 15. i 16. Kwietnia porazić Wice-Króla włoskiego (Eugeniusza Napoleona) odeprzeć go aż po rzekę Piave; przy czém

mało do klęsk Austryaków pod Ulmą i Austerlicem, gdzie pod ten czas walecznym lewym skrzydłem wojska francuzkiego dowodził; podobnież i w bitwie pod Jeną r. 1806 wojsko jego tworzyło centrum i przypuściło najpierwszy atak na nieprzyziaciela, który po mężnój dwugodzinnej utarczce musiał nareście ustąpić. W V miesiącu Pzǳdzierniku przeprowadził się przez Wisłę i zajął miasto Toruń, poczem obrócił się ku Warszawie, i był uczestnikiem bitwy pod Pułtuskim, poraziwszy Rossyjan, przy czém lekko raniony został kulą flintową, a chociaż przez 10 dni chorował, niechciał atoli oddalić się od korpusu swojego, z którym następującego roku w potyczce pod Frydlandem nasamprzód rozpoczął walkę; Rossyjanie czynili wszelkie usiłowania chcąc przełamać centrum francuzkie, iednakże wcale nie mogli tego dokazać, i wielu z nich poległo od bagnietów francuzkich. Po zawartym pokoju Lannes żył przez nieiaki czas w domowej zaciszy, miejsca urodzenia swego Lectoure we Francyi, dopóki Cesarz znówu go niezawołał do służby. Przed Kongressem Erfurckim wyszedł na przeciwko Cesarzowi Rossyi aż do Wisły, dla powitania onegoż w imieniu swojego Monarchy, poczem objął dowództwo iednego korpusu, przeznaczonego przeciwko powstańcom hiszpańskim. Przy zaprowadzeniu dziedzicznego Szlachectwa on był najpierwszy, któremu się godność książęca w udziale dostała. Napoleon mianował go Książęciem Montebello i nadał mu obszerne włości w krainie hannower-

tenże przeszło 9000 w zabitych i ranionych, 7000 w ieńcach, i wielu bagażów z bronią utracił; iakoż w powtórnej bitwie przy Castelfranco,

skim, z roczną intratą 50,000 franków. Pod czas dowództwa swojego w Hiszpanii, kierował oblężeniem Saragossy, i przymusił to miasto chcące się do upadłego bronić, do poddania się woysku francuzkiemu. Z Hiszpanii udał się za Cesarzem do Niemiec, gdzie na początku r. 1809 wojna austriacka rozpoczęła się, i towarzyszył Monarsze swojemu we wszystkich polityczkach, uskutecznił rozmaite manewry, i był przytomny zdobyciu Regensburga. Bitwa pod Eszlingen przyniosła koniec iego bohaterskiemu życiu; dnia 21. Maia Cesarz powierzył mu był obronę téj wsi, któręj stanowisko gdy nazajutrz chciał rozpoznać, ażeby odwrót armii francuzkiey zasłonić, zraniony był śmiertelnie od kuli działowey w udo; przewidując blisko śmierć swoją, kazał się do Wiednia zawieść, gdzie nadaremnie sztuka lekarska wysilała się w uratowaniu iego. Dnia 31. Maia umarł, a Napoleon rozkazał zwłoki iego nabalsamować, i do Francyi odwieść. W Bordeaux odprawiły się zaś dnia 16 Czerwca pompatyczne Exekwie. Na katafalku dały się widzieć nazwiska: Eszlingen, Saragossa, Marengo, Abukir, Mantua, Lodi, Arcole, i Bassano, z napisem, „Umarł na polu sławy. Żyje dla potomności. Cieniom Xiążęcia Montebello.” Armia francuzka nazywa go Rolandem Francyi. Od 16 lat (mówi Dziennik Polityczny, Sierp. 1809) był on przyjacielem, powiernikiem, i towarzyszem broni, iednego z największych Bohatérów. Dla Napoleona był on tym, czym był Sully dla

Austryacy porazili zupełnie gwardye Wice-Kröla, i wtargneli przez Vicenza i Caldiero aż do rzeki Etsch (Adiga) przy czém Gen. Sorbier dostał się w niewolę. Klęski przy Dunaju zawołały A. K. Iana do Austrii; cofanie się było w dobrym porządku, nie bez znaczney atoli straty, ponieważ armia francuzka ścigała go bez przestanku, i walczyła z nim dnia 7. i 8go Maja przy Bassano i Salvadore. Dnia 12. Maja wkroczył Wice-Król do Karyntyi; wziął szturmie twierdze Malborghetto i Tarvis; a dnia 20. Maja osadził miasta Villach i Klagenfurt; i uskutečnił (po zбиciu i większą częścią poymaniu przez Gen. Serras jednego korpusu Austryaków, cofających się z Gen. Ielachich z Tyrolu, d. 25. Maja) połączenie się przy górze Sömmering z główną armią francuzką. Prawe skrzydło włoskie pod sprawą Gen. Macdonald przeprawiwszy się przez rzekę Isonzo; opanowało miasta Gorycę, Triest, i Laibach, a nareście zaięło także stołeczne miasto Styryi (Stayermark) Grätz. W Dalmacyi dowodził Generał Marmont przeciwko Austryakóm pod wodzą Generała Stoichewich, których we wielokrotnych potyczkach pobiwszy, dnia 22. Maja miasto Fiume osadził. — Arcyksiążę Ian po klęsce swojej we Włoszech udał się do Węgier z 35 do 40,000 wojską, gdzie wzmocniony posiłkami bra-

Henryka IVgo. — Stein Kabinett von biogra Gemäld.

ta swojego Arcyksięcia Palatyna Józefa, oczekiwał w okolicy Prezburga na Wicekróla włoskiego, który po złączenia się swoim z główną armią francuską przy górze Sömmering (iako się wyżey mówiło) wtargnął był do Węgier. Już dnia 15. Maia wydał Napoleon odezwę do Węgrów, w któręj ofiarował im pokóy i całość ich posiadłości, wzywając onychże do uczynienia się niepodległemi, zgromadzenia się na Seymie, i obrania nowego Króla. Dnia 14. Czerwca natarło 35000 Francuzów pod dowództwem Wicekróla, na weyske Arcyksiążąt Jana i Józefa przy mieście Raab, i przymusiło ie po krwawęj potyczce (w któręj 3000 w zabitych i tyleż w ranionych, 6 dział i 4 chorągwi, Francuzi zaś, 900 zabitych i ranionych utracili) do cofnienia się do twierdzy Komorn. Miasto Raab 80) które 1800 ludzi załogi miało, dopiero aż po kilkadniowym bombardowaniu poddało się Generałowi Lauriston. Także i miasto Prezburg, *) od dnia 26 do 29 było bombardowane, chociaż Austriacy nie raz wycieczki czynili.

80) Raab (Jaurinum) miasto znaczne węgierskie, ma 20,000 mieszk. i biskupa podlegającego Arcybiskupowi w Gran. Przyrodzenie po większej części przyłożyło się do obwarowania, gdyż rzeki Dunay, Raab, i Rahnitz oblewają one. Położenie tego miasta iest nader piękne, i do handlu korzystne, w r. 1743 uznane zostało za miasto wolne królewskie.

Wśród owego czasu, gdy Arcyksiążęta austriaccy Karol i Jan z wojskiem Napoleona i jego sprzymierzeńców, w Austrii i we Włoszech, krwawe Stacjali potyczki, Arcyksiążę Ferdynand *) obrócił swój oręż na Xięztwo Warszawskie, i wkroczył weń dnia 15. Kwietnia 1809, Większa część wojsk Xięztwa owego, znajdowała się na ten czas w Hiszpanii, aresztą pozostałych, (przeszło 10,000 ludzi) dowodził Xiążę Józef Poniatowski. **) Arcyksiążę Ferdynand przeprawiwszy się z 30,000cznym wojskiem przez Pilicę 81) mimo walęcznego odporu, poraził dnia 19. Kwietnia pod Radzynem 82) wojska

*) Arcyksiążę Ferdynand, Kawaler Orderu złotego Runa i wojskowego Maryi Teresy, C. K. Generał Iazdy i Właściciel 3go Pułku Huzarów, syn zmarłego Arcyksięcia Ferdynanda, Xiążęcia Modeny, (brata Cesarza Leopolda II) i Maryi Beatrix de Este, córki Herkulesa Raynałda Xiążęcia Modeny, wdowy od roku 1806, urodził się dnia 25go Kwietnia r. 1781.

**) Biografia tego sławnego męża i wojownika nastąpi w 3cim Tomie.

81) Pilica rzeka polska poczynająca się w Departamencie krakowskim, niedaleko miasteczka Pilicy płynie z północy na wschód, i wpada w Wisłę pod Mniszewem, 7 mil na południe od Warszawy.

82) Radzyn, miasto powiatowe w Departamencie Siedleckim, z starożytnym Kościołem farnym,

Księcia Poniatowskiego, a wkrótce potem zbliżył się do Warszawy, która dnia 23. Kwiet. poddała mu się przez kapitulacyą. Już był Arcyksiążę Ferdynand z wojskiem swoim posunął się aż do Torunia, 83) lecz po bitwach pod Grochowem i Górą, opuścił dnia 3. Maja obydwa brzegi Wisły; czem ośmielony Xiążę Poniatowski, rozkazał wojsku swojemu wkroczyć w Zachodnią Galicyą, które dnia 14. Maja weszło do Lublina 84) a w kilka dni potem w liczbie

i pięknym pałacem, (z francuzkim ogrodem i przechadzką angielską) założonym przez Potockich, teraz należy do sławnego z nauk Aleksandra Xiążęcia Sapiehy.

83) Toruń miasto przedtym wolne pod opieką Polski, leży nad Wisłą w Departam. bydgoskim. Założone było od Krzyżaków, i jest dotąd Niemcami po większej części osiadłe. Stan jego obecny nie jest najlepszy, wiele domów ma spustoszałych, a ludność nie odpowiadającą obszerności. R. 1472 narodził się tu Mikołaj Kopernik, któremu Rząd polski roku 1810 wystawił pomnik, w tém jego rodowitem mieście. Dóm należący do rodziców tego Astronoma sławnego, dotąd się utrzymuje.

84) Lublin miasto znaczne przeszło 10,000 mieszkań. mające, niegdyś stolica małopolskiego Trybunału koronnego, leży nad rz. Bystrycą. Na górze stoi spustoszały zamek a pod górą leży miasto żydowskie. Roku 1569 stanęła tu sławna Unia (Zjednoczenie) Korony polskiej z Litwą.

1500 ludzi przypuściło szturm do Sandomirza 85) gdzie 4000cna załoga przymuszona była do poddania się. Dnia 20. Maia w téjże saméj liczbie woyska zdobyli warowną twierdzę Zamościa, 86) iakoteż miasto Iarosław, 87) przy końcu zaś tego miesiąca naszli stołeczne miasto Galicyi Lwów 88) z kąd już kilka dniami wprzód

85) Sandomirz znaczne miasto polskie w Depart. radomskim na lewym brzegu Wisły, niedaleko uścia w nią Sanu. W 12 wieku było stolicą Xiążąt sandomirskich i lubelskich, a od Kazimierza W. otoczone murem, i obwarowane zamkiem, który za czasów Zygmunta I. został odnowiony i dotąd stoi na pagórku bliskim miasta. Liczba mieszkań. wynosi 2062 dusz.

86) Zamość iedno z najpiękniejszych miast polskich, założone r. 1580 przez sławnego w dziejach Polski Jana Zamoyskiego na wzór miast włoskich, z pod sieniami u domów w rynku, który iest bardzo piękny i obszerny, z ozdobnym ratuszem. Ma to miasto 6545 mieszkańców, okazały pałac, a przy nim kościół kolegiacki, (w którym są groby domu Zamoyskich) z obszerną budowlą Akademii, i fortecą którą w r. 1813 waleczny Generał francuzki Hauke przeciw woysku rossyjskiemu bronił.

87) Iarosław osiadłe miasto, mocno handlowne i dobre zabudowane, nad rzeką Sanem w Galicyi, ma fabryki płatna i świec woskowych.

88) Lwów miasto stoł. Galicyi, górami wyniosłemi otoczone, leży nad małą rzeką Peltew w

dy Austriacy z artylerją i zaprzęgiem wszelkim ustąpili byli; i posuneli się, (aczkolwiek z niemałą stratą swoją) aż do odległych brzegów Zbrucza i Dniestru.

przyległemu i żyznemu okolicy. Założone od Leona czyli Lwa, Xiążęcia Rusi Czerwonej, w pierwszą połowę 13 Wieku: teraz jest wielkie, ludne, bogate, i bardzo porządne. Zwykle mieszka tu Gubernator, i 3 Arcybiskupów; łaciński, grecko-katolicki, i ormiański. Katedra łacińska. Kościół starożytny i nader okazały, stoi przy wielkim i pięknym rynku. Grecka leży opodal za miastem na górze zwaną w języku miejscowym S. Iura, ma piękną okragłą Cerkiew, otoczoną klasztorem niegdyś XX. Bazylianów, z pałacem biskupim wyborną budową. Między miastem i przedmieściami rozległością i okazałością swoją, z samem miastem równającą się, dawne fortyfikacje (warownie) zniesione, zostały zamienione w przepyszną przechadzkę, znacznie podniesioną, osadzoną drzewami, i mianowicie w letnią porę podwieczór uczęszczaną; otacza ona właściwe miasto, przedstawiając z jednej strony pyszne jego budowle, z drugiej liczne i okazałe domy przedmieść, a przed niemi ustawiczne poruszenie wielkiego mnóstwa powozów, i ludzi. Liczba mieszkańców Chrześcian (nie rachując wojskowych) wynosi do 40,000, żydów do 12,000. Były tu 2 zamki jeden na wysokiej górze nad miastem, drugi na dole w mieście, na ulicy długiej; obydwie są dawno zniesione. Między najsławniejszymi budowlami we Lwowie są, Kościół dominikański okrągły, po-jezuicki bardzo wspaniały, z grobami rodziny Iabłonowskich, bernardyński ze zwłokami Błogosławionego Iana z Dukli, i

Po długim i nadaremnyim nad brzegami Wiśły krążeniu, zagroził powtórnie Toruniowi A. X. Ferdynand, i do przedmostowego szan-cu, szturm dzielny przypuścił. Zbyt uporczywie woysko Xięstwa warszawskiego broniło piaszczy-stych i do obrony niepodobnych okopów; przemo-gło iednakże, a wyparłszy wdzierających się na most Austryaków, i tenże w ich obliczu ogniem zniszczywszy, wniwecz obrócili te śmiałe zama-chy i tym sposobem Toruń ocalili. Podobnież nie były pomyślnemi przeciw Częstochowie, 89)

starożytny Panny Maryi za bramą krakow-ską. Pałac Króla Jana Sobieskiego w ryn-ku nie tylko w dobrym stanie utrzymywany, a-le też w najlepszym smaku ozdobiony; iest tam wyborny zbiór obrazów, biblioteka, i piękne suffity gipsowe. W bywszym kolegium po-ie-zuickim mieszczą się różne Magistratury rządo-we. Przy tutejszey Akademii iest biblioteka liczna i porządna, zbiór naturalnych osobliwo-ści, muzeum fizyczno-mechaniczne, i amfiteatr anatomiczny. Na ulicy długiey znayduie się wielka redutowa sala z okazałym teatrem; oprócz tego iest tu wiele prywatnych domów w nay-większych stolicach dobrze wydać się mogących. Handel tego miasta iest znaczny, iuż dla wiel-kiej liczby majątnych Galicyi i przyległych kra-ów obywateli, którym Lwów mianowicie w zámie ulubionym iest pobytem, iuż, że to mia-sto iest środkowém między Austryą, Rossyą, Królestwem Polskim, i Turcyą, z któremi zwią-zek ułatwiony, wielu wybornemi we Lwowie się krzyżującemi drogami.

30) Częstochowa, miasto polskie w Départa-

ani skuteczniejszemi przeciw Poznaniowi i Kaliszowi 90) powtórzone Austryaków zapędy, zawsze dzielnie odparte. Nie długo iednakże utrzymało się wojsko Xięstwa Warszawskiego w posiadaniu Galicyi wschodniéj: w połowie miesiąca Czerwca przybyły znaczne Austryakóm posiłki, złożone po większéj części z powstańców Morawii i Węgier, które natychmiast wkroczyły do Lwowa i przyległych okolic, a wojsko Xięstwa

mencie Kaliskim, dzieli się na Częstochowę starą i małą, pierwsza dosyć dobrze zabudowana leży w równinach nad rzeką Wartą, ma 452 domów a 2409 mieszkańców. O ćwierć mili leży miasto Małą Częstochową zwane; nad tém znajduje się góra lasną nazwana, na której jest Klasztor i Kościół XX. Paulinów. z cudownym Obrazem N. P. Maryi, do którego schodzi się lud nie tylko z okolicy, ale też ze Szląska, Morawii, Czech i t. d. Była to sławna przez kilka wieków forteczka, dawała mężny odpór osobliwie Szwedom, roku 1655 i Rossyanóm roku 1772. Lecz w 1813 zdobyta od tychże, a warownie iéj rozebrane i zniesione.

90) Kalisz miasto polskie, murem opasane i bardzo dawne, leży w pięknej okolicy, bogatej w łąki i pastwiska, między dwoma pasmami pagórków, w dolinie i na trzech wyspach, utworzonych 4ma ramionami rzeki Przósny. Jest tam wielki i piękny dom kadetów, przytém władz rządowych i wspaniały Kościół farny. R. 1792 Kalisz wielką szkodę poniósł od ognia, lecz późniéj odbudowany bardzo ozdobnie, teraz liczy około 6000 mieszkańców.

Warszawskiego cofnąć się musiało aż po San, 91) broniąc przyścia onegoż Austryakóm; lecz ci w kilkunastu tysięcy ludzi natarli na nie pod Wřzawą gdzie w zacięty i krwawey 8godzinney bitwie znaczną mu klęskę zadali. Tym czasem oblegający Sandomirz Austryacy uderzyli dnia 12 Czerwca na wszystkie stanowiska armii Xięstwa Warszawskiego, lecz mężnego doznali odporu; dopóki nareście po bitwie pod Wřzawą nie wyruszył z 14000 woyska naczelný wódz austryacki, przeciwko Sandomirzowi, którego załoga nie przechodziła 4500 ludzi, i z naywiększą zaciętością działać nie zaczął. Siedm razy ponawiany szturm, i nieustanne działobicie, nie zdołały przełamać broniomych przez woysko Xięstwa Warszawskiego szanów; iednakże brak wieku rzeczy potrzebnych do życia; a mianowicie zapasów wojennych, przynaglił ie dnia 18. Czerwca do poddania z artylleryą i wszelką bronią Sandomierza, i cofnienia się na słowo honoru, aż do Pilicy. Ieszcze tylko w Krakowie 92) utrzymywał się ieden oddział

91) San rzeka w Galicyi poczynająca się w górach karpackich, płynąca kręto ku pułnocy, po pod Sanok Przemyśl (gdzie zaczyna być spławna) larosław i Sieniawę, i wpadająca do Wisły na przeciwko Sandomierza. Okolice przez które San płynie są dziwnie urodzajne i rokoszne.

92) Krakow starożytne miasto polskie, i drngie po Warszawie leży nad Wisłą. Niegdys było stolicą całego Królestwa, późniéy mieyscem

Austryaków, gdy dnia 13. Lipca woyska rossyjskie i Xięztwa Warszawskiego zbliżywszy się do tego miasta, zmusiły ich do ustąpienia z niego. Względem osadzenia Krakowa, między pierwszymi i drugimi, mało co nie przyszło do nieporozumień, iednakże ostatnie zajęły to miasto; a wiadomość o zawartém zawieszeniu broni, przyniosła także wypocznienie od oręża i w Galicyi wschodniéj, którą jeszcze na początku Lipca, woyska rossyjskie pod wodzą Generała Xiążęcia Galliczyna zajęły, i dopiero aż po zawartym Pokoju Wiedeńskim, na początku miesiąca Grudnia 1809 z niéj ustąpiły.

W czasie tych wydarzeń wojennych Napoleon główną armią swoją uzupełnił, i wzmocnił

koronacyi Królów, skład skarbów i klejnotów, tudzież pierwsze siedlisko muz polskich. Nazwisko swoje powziął od Xiążęcia Krakusa zwego założyciela i pomnożyciela. W Kościele katedralnym przy zamku na górze Wawel leżącym, godne widzenia są pamiętne groby Monarchów polskich; tu ciało S. Stanisława biskupa krakowskiego spoczywa. Wiele Kościołów wspaniałych, Akademia z okazałemi budowlami, ratusz z piękną wieżą, i sukienice, (gmach gotyckiej struktury) zdobią Kraków, który na Kongressie Wiedeńskim ogłoszonym został miastem wolnem i niepodległym. Ludność za Zygmunta I. dochodziła do 80000 mieszkańców, terazniejsza ledwo 30000 wynosi. Obarcz

Krótki Zbiór Geografii Królestwa polsk. w Wrocławiu 1810.

przez nadeszłe woyska z Francyi i Niemiec. Sasi i Bawarczyki znajdowali się także przy nim. Na jego rozkaz założono więcęć mostów dla przeyscia przez Dunay, iakotęż znaczne oszańcowania na wyspie Lobau i innych przyległych wyspach dunayskich, a zaś A. X. Karol zasłonił woysko swoje mocnem oszańcowaniem przy Aspern. W nocy z dnia 4. na 5 Lipca przeprawiła się armia francuzka przy Enzersdorf przez Dunay, a nazajutrz uderzyła na rozłożone po wzgórzach w całej linii woysko austriackie; iednakże, chociaż Austriacy wszystkie attaki Francuzów mężnie odparli, i na prawem skrzydle swoim zwycięztwo otrzymać mniemali, bitwa ta nie była stanowcza; dopiero dnia 6. Lipca gdy Napoleon przełamanie centrum austriackiego, i obeyscie lewego ich skrzydła pod Deutsch-Wagram 93) do skutku przyprowadził, nayzupełniejszy zwycięztwo okryło sławą pomyślność oręza francuzkiego. *) W zaciętych owęć i morderczēć walce, w którēć około 400,000 woyska z obydwóch stron ucierało się, Austriacy utracili 4 Generałów, 120 Officerów i 5507 żołnierzy w zabitych; 13 Generałów, 616 Officerów i 17990

93) Deutsch-wagram zamek i włość należąca do Majoratu hrabów tegoż imienia w gornęć Austrii, dzielnicę Hausruckviertel.

*) Relacyę o tēć bitwie obaczyć można w Dzienniku Politycznym, Grudzień 1809 kar. 1200.

żołnierzy w ranionych; 17 Generalów, 111 Officerów, i 7474 żołnierzy w ienicach, 9 armat i kilka chorągwi. Strata Francuzów wynosiła 1500 w zabitych, 4000 w ranionych, 7000 w poymanych w 12 orłach i chorągwiach, i 11 działach. Arcyksiążę Jan za późno już przybył z woyskiem swoim do uczestnictwa w tęj pamiętnéj walce, po której Austriacy będąc odciętemi od Węgier, mogli się jeszcze tylko do Czech i Morawii retyrować; iednakże Francuzi ścigali ich nieustannie, a dnia 10 Lipca General Massena dopadłszy na tylną straż austryacką przy Hollabrunn 94) zadał iey znakomitą klęskę, a na zaiutrz rozpoczęła już była pod Znaym 95) nowa powszechna bitwa, gdy Cesarz austryacki przez Xięcia Lichtensteina upraszać rozkazał o zawieszenie broni, które dnia 12 Lipca w obozie pod Znaym, przez Xięcia Neufchatel ze strony francuzkiey, i Generała Wimpfen z austryackiey zawarte i podpisane zostało. Podług tego linia demarkacyjna między obydwoma armiami, miała się rozciągać od granicy między Czechami i Austryą, w iedną linię pograniczną od Morawii aż do miasta

94) Hollabrunn miasteczko w Austryi należące do hrabiów Dietrichstein.

95) Znaym piękne i dobrze zabudowane miasto w Morawii nad rzeką Teyn, 18 mil od Wiednia, ma 6000 mieszk. bardzo piękny starożytny zamek, iakotóż godny widzenia kościół farny i ratusz.

Raab, a z tamtąd powzdłuż rzeki tego nazwiska aż do granicy styryjskiej, z obięciem Styryi, Karyntyi, Istrii, i Fiume. Prócz tego cyta-
dellę Brunn i Graetz, iakoteż twierdza Sach-
senburg miały być Francuzóm wydane, a zaś z
Tyrolu i Vorarlbergu Austriacy powinni
byli ustąpić.

Z powodu odniesionego pod Wagram zwy-
cięstwa z Austriaków Napoleon, pisał do Bi-
skupów Francyi, rozkazując ażeby po wszystkich
Kościołach odprawiono modły dziękczynienia za po-
myślną successa francuzkiego oręża. Mimo tego
i ednakże Xiążę Brunswicko - Olesnicki *):

*) Fryderyk Wilhelm Xiążę Brunswicko-Lü-
neburgski, Olesnicki i Bernstadzki był 4tym i
najmłodszym synem Xiążęcia Brunswickiego, o
którym wzmianka była w Tomie Iwszym, u-
rodził się r. 1771, przeznaczony do stanu woj-
skowego cwiezył się w naukach potrzebnych do
tęj sztuki, a po odbytęj podróży do Szwaycaryi,
otrzymał stopień Kapitana piechoty w garnizonie
magdeburskim; w czasie zaś wojny rewolucyi-
ney r. 1792 walczył na stronie pruskiej z nie-
pospolitą odwagą, i dwa razy okryty był rana-
mi. Po zawartym Pokoju baselskim został Ge-
nerałem Majorem własnego pułku, a w roku
1802 ożenił się z Xiężniczką badenską z którą
dwoch synów spłodził. Po śmierci wuja swe-
go Fryderyka Augusta Xiążęcia Oels i
Bernstadt obiał successyą, (do której ieszcze
roku 1785 mianowany był od Króla pruskiego
Fryderyka W.) i rządu, otrzymawszy pier-

(Braunschweig-Oels) nie mając względu na zawieszenie broni, przedarł się z podjazdowym korpusem swoim do Saxonii, nakazawszy miastu

węu uwolnienie od służby wojskowej. W miesiącu Wrześniu 1806 zaszła śmierć starszego brata iego, a dnia 10 Listopada ojciec iego w bitwie pod Auerstädt życie zakończył, po którym gdy obydwu starsi bracia, mocą Umowy z dnia 27. Października 1806 z rzekli się rządów Xięztwa brunświckiego, na korzyść iegoż samego, obiał w posiadłość rzeczzone Xięztwo, względem którego jednak Traktatem tyłżańskim inaczej zarządzono zostało. Po śmierci żony swojej, pod czas wojny r. 1809 udał się do Czech i uzbroił tam za angielskie posiłki pieniężne korpus ochotników, z którym udawszy się do Saxonii i złączywszy się z korpusem austrackim Generała Amende zajął miasta Drezno i Lipsk, lecz gdy król westfalski wyruszył przeciwko niemu, po 14 dniach opuścić musiał te miejsca, i cofnąć się do Frankonii. Rozeym dnia 12. Lipca zawarty pod Znaim wstrzymał w tęg okolicy kroki nieprzyjacielskie, Austracy udali się do Czech, a Xięże widząc się pozbawionym ich wsparcia, postanowił zupełnie opuścić stronę Austraków, i udac się z korpusem swoim 1900 ludzi wynoszącym na wyspę Helgoland. Usiłowanie te chociaż nader trudne, i z wielą niebezpieczeństw połączone, przywiódł jednakże śmieie do skutku. Nayprzód pociągnął on z wojskiem swoim do Lipska, gdzie po przywróceniu spokoju, niewiele woyska znajdowało się, a przybycie iego wcale nie oczekiwanem było, iednakże osada tameczna dnia 26. Lipca dawała mu odpór, lecz on po krótkięg walce zajął miasto na 2gi dzień.

Lipskowi 20,000 talarów kontrybucyi zapłacić. dobył także szturmem miasto Halberstadt, gdzie w zaciętéj bitwie podczas grubéj nocy oko-

z rana, po południu atoli opuścił je, i udał się do Halberstadtu, gdzie dnia 30. t. m. stanął. W mieście tem zużyłował się jeden pułk piechoty westfalskiéj, którego chociaż nie miał dla wsparcia swojego, ani artylleryi ani iazdy, jednakże spotkał się odważnie z korpusem Xiążęcia, dopóki nareście po długiej i krwawej utarczce, nie uległ jego przemocy. Zład pociągnął Xiążę z woyskiem swoim do miejsca urodzenia swojego, i byłéj siedziby przodków swóich, Brunswiku, gdzie dnia 31. wieczorem przybył, i noc następującą na wałach miejskich, okryty płaszczem przepędził. Nie chciał ón sobie żadnego spoczynku pozwalać, wiedząc, iż był od nieprzyjaciół swoich, krokiem za krokiem ścigany. Generał westfalski Rewbel dopędziwszy go w 4000 ludzi, stoczył z nim dnia 1. Sierpnia pod Oelper bitwę, w którój Xiążę utraciwszy pod sobą konia, nazajutrz opuścił miejsce swojego urodzenia. Sądzone powszechnie, iż obróci się ku Celle, z tój przyczyny woyska westfalskie i inne pociągnęły tamże; lecz ón ze wszech stron ścigany, niespodzianie ukazał się dnia 3. t. m. w Hannoverze; z ład wyruszywszy ze zwykłą szybkością przez Neustadt i Nienburg, przeprawił się przez Wezerę, zburzył mosty za sobą, i d. 4. stanął w Hoya. Podczas przeciągu swego przez Xięstwo Oldenburskie, wysłał jeden oddział woyska do Bremy, którego d. 5. stanawszy tamże, bramy miasta osadził, lecz nazajutrz rano spieszenie się z tamtąd oddalił, dokąd Generał Rewbel dnia 7. już późno przybył. Xią-

ło 300 ludzi z obu stron zginęło, i cały pułk westfalski dostał się w niewolę. Podobnież i w Tyrolu (złąd Austriacy w skutku zawartego rozejmu wyciągneli) trwało jeszcze powstanie, pod przewodnictwem Majora Teimer i karczmarza Hofer, które się aż da gór szlceburskich szerzyło. Nadaremnie usiłował Xiążę Gdański Marszałek Lefebre, (któren po zawarciu rozejmu, z wojskiem swoim wszedł był do Tyrolu) to złe zatamować; owszem w miesiącu Sierpniu,

że przepędziwszy noc z dnia 5. na 6 Sierpień w Delmenhorst, wyruszył dalej; mniemano iż pociągnie do Fryzyi wschodniéy, i tamże na okręty wsiędzie, lecz ón nagle przeprawił się przez małą rzekę Hunte, i wszedł do Elsfléth, gdzie włożywszy areszt na wszystkie, większą częścią próżne okręty kupieckie, przymusił maytków do służenia na nich, a dnia 7. rano pod flagą angielską rozpuścił żagle, i nazajutrz wylądował na wyspie Helgoland, gdzie się załoga angielska znajdowała; złąd dnia 11. Sierpnia z ludźmi swoimi popłynął do Anglii, uniknąwszy bezprzykładną szybkością swoją, i utaieniem właściwego celu swojego, ścigającego siebie Generała Rewbel (któren dopiero dnia 8. Sierpnia w Elsfléth stanął, gdy się już Xiążę na wyspie Helgoland znajdował) i nie utraciwszy więcéy nád z okręty złe sprzętami, i nieco ludźmi, które Duńczyki, zabrali. — Iak tylko przybył do Londynu, przyjęty został z naywiększym zapalem, i wszelką uroczystością, gdzie natychmiast w randze Generała Porucznika przyjął służbę angielską.

woyska iego, iakoteż posiłkowe saskie i bawarskie poniosły od rokoszanów niedaleko miasta Brixen, znakomitą klęskę; i nie pierwéy, aż dopiero po Traktacie wiedeńskim, iako się niżej powie, cały Tyrol został do posłuszeństwa rządóm francuzkim i spokojności, przyprowadzonym.

OKRES IV.

Od Traktatu Pokoju Wiedeńskiego, aż do
rozpoczęcia kampanii na Północy. 1809 —

1812.

Po upływie terminu zawartego na jeden miesiąc rozejmu, nie rozpoczynano już z obydwóch stron żadnych nieprzyjacielskich kroków; lecz myślano o jak najprędszém zawarciu Pokoju. Układy w tym interesie odbywały się na zamku Altenburskim 96) między Ministrem francuzkim Champagny, i austryackim Metternich; ieszcze od d. 17 Sierpnia roku 1809, bardzo powoli. Gdy zaś usiłowanie Anglików w przedsięwziętém wyładowaniu na wyspie Walchern, zupełnie nie udało się, przybył na końcu Września, Xiążę Lich-

96) Altenburg po węgiersku O-vär Stare Hrad, dobrze zabudowane miasteczko w Komitacie (Gespanschaft) wieselburskim, przy w płynie rzeki Leitha do Dunaju, leży na jednéj wyspie, ma piękny zamek, i prowadzi mocny handel bydłem rogatém, i zbożem.

tenstein do Cesarza Napoleona, mieszkającego natenczas w Schönbrunnie, żądając nayszybciejszego ukończenia interessu pokoju. Iakoż w krótkce potem, to iest dnia 14. Października podpisany został w Wiedniu, od tegoż Xiążęcia Lichtensteina, i Hrabiego Champagny (Xiążęcia Cadore) Traktat Pokoju, którym Austria, na rzecz Napoleona, i Cesarza rosyjskiego, następujące kraie i posiadłości swoje odstąpiła: *)

Xięztwo Salcburskie i Berchtesgaden zawiera-

jące 171 mil □ i 196,000 mieszk.

Innviertel z twierdzą Braun-

nau 41 $\frac{3}{4}$ — — 120,000 —

Hausrukviertel 41 — — 94,000 —

Cyrkuł Villach w

Karyntyi . . 108 — — 160,000 —

Xięztwo Karniolę 233 $\frac{1}{4}$ — — 419,200 —

Powiat Triestski 1 $\frac{1}{2}$ — — 30,000 —

Hrabstwo Gorycyi.

i Friaulu . . 60 — — 76,400 —

*) Podług dokładnéj rachuby, Austria utraciła tym Pokoim, więcéj nad 2000 mil □, i 3,462,000 ludności, tak, iż całą ięj powierzchnia wynosiła przedtém około 9500 mil □, i 19 do 20 milionów ludności. Pölitz Weltgeschichte IV. B.

Kraie leżące na prawym brzegu Sa-
wy aż do granic
Bosnii . . . 300 mil □ i 570,000 mieszk.

Państwo Razüns
w powiecie Gryzo-
nów, i włości na-
leżące do Czech a
olięte w granicach
Królest. saskiego 2 — — 6,000 — —

Całą Galicyą za-
chodnią: miasto
Kraków z okrę-
giem na prawym
brzegu Wisły,
i Cyrkuł Zamoys-
ski . . . 900 — — 1,400,000 — —

Kawał kraiu w Ga-
licyi, wschod-
nię, wyjąwszy
miasto Brody 170 — — 400,000 — —

Inne warunki tego Pokoju były: powiewaź
Zakon niemiecki, wyrokiem Napoleona dnia
24. Kwiśtnia w Regensburgu *) w Państwach
Ligi Reńskięy zniesionym został; tedy Arcyxiąże
Antoni, zrzeka się Wielkiego Mistrzostwa teu-
tońskiego, i uznaie odmiany w posiadłościach te-
goż Zakonu poczynione. Cesarz francuzki przy-
rzeka zupełne odpuśczenie winy mieszkańcom

*) Obacz kar. 140.

Tyrolu i Vorarlbergu; a zaś Cesarz austriacki mieszkańcom Wschodniej Galicyi pod panowanie swoje powracającym, którzyby należeli do tworzenia woyska, urządzenia Trybunałów, lub iakięykółwiek bądź czynności podczas wojny. Leńcy mają być z obu stron w 40 dni po zatwierdzeniu na wzajem oddani. Francya gwarantuie posiadłości Austrii według stanu, w jakim są podług Traktatu niniejszego; Austriya zaś uznaje wszystkie nastąpione lub nastąpić mające odmiany, w Hiszpanii Portugalii i Włoszech. Niniejszy Pokój ma być wspólny Królóm: hiszpańskiemu, hollenderskiemu, neapolitańskiemu, bawarskiemu, wirtemberskiemu, saskiemu i westfalskiemu, tudzież wszystkim Xiążętóm Związku Reńskiego. Nakoniec Cesarz austriacki przychyla się do Pokoju morskiego, przystępuje do Systematu zamknięcia handlu angielskiego, przez czas wojny morskiej, i przyrzeka zerwać wszystkie stosunki z Anglią.

Tegoż samego dnia, w którym Traktat wiedeński zawarty został, utworzył Cesarz Napoleon, z większej części ustąpionych od Austrii krajów, nowe Państwo, któremu nazwisko Prowincye Illiryjskie 97) nadane było.

97) Illirya za Rzymian Illiricum było osobną prowincją; w ostatnich czasach podzielona była na węgierską i turecką; iwsza zajmowała większą część Dalmacyi, Kroatyi, Slawonii,

Składały się one z Cyркуłu Villachskiego, Xięztwa Karnioli, części austriackiej Istrii, z Fiume i Triestu, z krajów nadbrzeżnych, (Littorale) z Dalmaeyi, Kroatyi na prawym brzegu Sawy, Istrii, i Raguzy z przyległemi wyspami. Państwo to przeszło 1000 mil □ obejmujące, z ludnością pułtora milliona dusz, zostało później ne siedm prowincyi podzielone, to iest: Karniołę, Karyntyą, Istrią, Dalmacyą, Raguzę, Kroatyą cywilną, i woyskową; i podług praw francuzkich przez generalnego Gubeanatora (od którego bezpośrednio siła morska i lądowa, gwardya narodowa, i żandarmerya prowincjonalna zależy; któremu także generalny Intendant finansów, i Kommissarz sprawiedliwości przydani zostali) rządzona. — Nim zaś Napoleon z krajów austriackich oddalił się, rozkazał zburzyć wszystkie warownie czyli fortyfikacye, ktore mocą oręża w iego ręku się znaydowały. Nayprzód zaczęto od wiedeńskich, przy bramie zamkowej, i karynckiej, potem przy-

Syrmii, do zgiey należała Bosnia, Serwia, i część dwóch pierwszych. Za 3cią część Illiry można uważać Rzeczpospolitą Raguzanską. Mieszkańcy są Słowianie pomieszani z Niemcami, Węgrami, i Turkami. Nazwisko pochodzi od dawnego ludu Illirów, od których dzisieyscy mieszkańcy wcale są odmienni. Roku 1815 prowincye illiryskie powróciły znówu do Austrii, od której Pokoim wiedeńskim ustąpione zostały Francyi.

szła kolej na *Spielberg* niedaleko miasta *Brünn* w *Morawii*, i cytadelę *Grätz* w *Styryi*, nakoniec warownie miasta *Klagenfurt* w *Karyntyi* zostały wysadzone. To się działo tegoż prawie czasu, gdy twierdza *Zara* w *Dalmacyi* przez woyska austriackie blokowana, natychmiast opuszczoną została, iak tylko się dowiedziano o zawartym Pokoju, i gdy miasta *Fiume* i *Karlstadt* w *Kroacyi*, znajdujące się ieszcze w ręku Austriaków, mocą Traktatu wiedeńskiego, woysku francuzkiemu wydane zostały.

W *Karnioli* 98) i *Istryi* wybuchnęły rozruchy, niewiadomo, czyli z powodu uciążliwości iakich się woyska francuzkie w tych *Kraiach* dopuszczały, lub z przywiązania mieszkańców tamiecznych do *Austrii*, od której mieli być odłączonymi. *Wiesniacy* nasamprzód zaczęli mordować rozkwaterowanych u siebie żołnierzy z armii włoskiej, w krótcie potem skupiali się około *Gottschee* i *Möttling*, dla uczynienia z korzyścią napadu na nieprzyjaciół. Generał *Baraguay*

98) *Karniola* do niem. *Krain* po słowiańsku *Kraina*, Xięstwo należące do *Austrii*, między *Styryą*, *Karyntyą* i *Friaulem*, otoczone wysokimi górami podobnemi do *Alpów* szwajcarskich, ma 233 mil □ powierzchni, i sławne jezioro *Cirknickie*. Mieszkańcy tameczni w liczbie 432,000 są *Włochy*, *Słowianie*, albo też *Illyrowie*, i zatrudniają się naybardziej rękodzielami zelaza i stali.

d'Hilliers dowodzący w tych prowincyach, widział się przez to zmuszonym do dania odporu. Polland i Kestel główne siedziby rokoszanów, zostały spalone, a gdy z nich któren z orgązem w ręku był schwytanym, natychmiast karę śmierci ponosił. Nadaremnie Biskup z Laybachu 99) w towarzystwie iednego Plebana, udał się do mieysc zaborzonych, zbawienne napomnienia iego zostały bezowocne, a powstanie wzmagło się codziennie. Mieszkańcy wyższyć Istrii 100) już byli we wspólnem porozumieniu z

99) Laybach po słow. Lublana, miasto stoł. Karnioli nad rzeką spławną tegoż imienia, jest siedliskiem władz rządowych, i mieszkaniem biskupa, ma observatorium czyli uważalnię astronomiczną, bibliotekę publiczną, 5 szkół łacińskich, i 1 normalną, różne fabryki, znaczny handel przechodowy, i 14,000 mieszkańców. Stary zamek na górze leżący, służy teraz za więzienie. Roku 1800 spaliło się tam około 60 domów.

100) Istria kraina w południowey części Włoch, rozciągająca się w kształt półwyspu w morze weneckie, a mająca na 52 milach □ powierzchni 6 miast, 12 miasteczek, 570 wsi, i przeszło 90,000 mieszkańców; ma niezdrowe powietrze, ale obfituje w wino, oliwę, miód, zboże, i drzewo do budowy, także połów ryb jest tam znaczny, tudzież wywóz marmuru i innych kamieni. Mieszkańcy mieyscy są włoskiego rodu, wieyscy Słowianie, mówiący bardzo grubym językiem. Weneccowie posiadali 2 trzecie części tego kraju, reszta należała do Austrii, która r.

mieszkańcami niższymi Istrii, gdy Generał Baraguay zawołany do Tyrolu, powierzył dowództwo tameczne Generalowi Quetard, któremu udało się nareście po zbiciu powstańców przy Pola, i rozstrzelaniu 9 hersztów spiskowych, spokójność w nadbrzeżnych owych krainach, znowu przywrócić.

Lecz daleko częściej było uspokojenie Tyrolu. Podczas gdy pułkownicy Tyrolczycy wojsko Xiążęcia Gdańska odparli, południowi wkroczyli do Włoch, i aż do Mantui miasteczka i wsie naieżdżali. Dla wstrzymania tego nieładu, wysłany był Generał Peyri, który z trudnością powstańców z ich oszańcowañ wypędził, i przez wydane groźne odezwy do złożenia broni i poddania się nalegał; lecz wszystkie usiłowania jego byłyby nadaremne, gdyby pokój z Austryją, Cesarzowi francuzkiemu nie wydarzył sposobności do uderzenia z przemagającymi siłami na Tyrolczaków, i do przymaszenia onychże do posłuszeństwa ku sobie. Tym końcem rozkazał ón Wicekrólowi włoskiemu, posunąć się z mocnym korpusem wojska, przez Haryntę do Tyrolu; który gdy tylko stanął w Villach, 101) wydał odezwę,

1809 odstąpiła go Francji. Miasto stoł. zowie się Capo de Istria, leży na małej wyspie w golfie weneckim, ma biskupa, kilka kościołów, sztuczny wodociąg, i 5000 ludności.

101) Villach małe ale stare miasto z 3000

wzywając Tyrolczyków do przyjęcia obiecaney im Traktatem wiedeńskim amnestyi; podczas gdy w połowie miesiąca Października, woyska bawarskie mając na czele swoim, bawarskiego Królewicza następcę tronu, i 4 Generałów, na nowo w pułnocny Tyrol wkroczyły, przez co armia franczka stała się dosyć mocną, ażeby po zbiciu rokoszaków przy Lofer, iednym pociągciem do Insbruku wkroczyła. Iakoż co tylko tam nadeszła, Królewicz Następcą tronu bawarski, w tęg części Tyrolu, odezwę Wicekróla włoskiego natychmiast ogłosić rozkazał. Rokoszanie w bliskości Insbruku na górze Iselberg stali obozem, nie pierwéy atoli uderzono na nich, aż póki Scharnitz od Bawarczyków zdobyte nie było. Podczas gdy iedną dywizyą bawarską, powzdłuż drogi do Löwenhaus stanęła w szyku, druga tym czasem przypuściła attak na rokoszaków. Walka była zacięta, iednakże udało się Bawarczykom oszańcowania ich wziąć szturmém, podczas gdy 1 batalion piechoty i 2 szwadrony iazdy posunęły się na prawy brzeg rzeki Sill, dla odcięcia cofających się rokoszaków od tych, którzy przy Hall

mieszk. w Karyntyi górney, przy połączeniu się rzek Drawy i Geil, stołeczne przedtém wszystkich dóbr biskupstwa Bamberskiego posiadanych w Karyntyi, a roku 1759 przedanych domowi austryackiemu. Ma znaczne fabryki żelazne i stalowe, także handel towarami augsburskiemi do Wenecyi.

i Wolders stali. Zwycięstwo tego dnia było tém osobliwsze, gdyż ieden batalion bawarski wsparty od Generała Majora Rechberga, zdobył wzgórze, które przed kilką dniami od Tyrolczyków były osadzone.

Wkrótce potem nastąpił rozeym, z którego Andrzej Hofer korzystał, dla wzbudzenia w ziemiach swoich chęci, do przyięcia spokojnych uczuciów. Złożenie broni stało się tém potrzebniejsze, iak tylko Generał bawarski Minucci, od 4000 powstańców osadzone miejsce przy Cell w dolinie Ciller, a Generał Bekers prawie tegoż czasu (d. 7. Listop.) wzgórze Matrei przy Steinach, opanowali. Do Generała Bekers przyszedł nieiaki Sieberer z listem od Hofera, w którym poddanie się obiecował; niektóre powiaty zaczęły już oddawać broń swoją Francuzóm, iednakże, z obu stron trwało podeyryzenie, bo Tyrolczyków bolało to, gdy się widzieli być rozbroionemi, a Bawarczyki i Francuzi musieli, że nie będą mogli zupełnéy rękoyami przyszłego posłuszeństwa otrzymać, i dla tego musieli sobie życzeć, ażeby nowe powstanie upoważniło ich do dostąpienia drogą potęgi tego, czego iak długo Hofer żył, i siebie im za równego uważał, drogą dobroci, dostatecznie otrzymać nie można było. Tak tedy zaburzenie nie ustało, a Hofer, który się nie tylko upodlonym, ale też i zagrożonym być widział, miał dosyć nierozumu, do podniecenia na nowo pożogi rozruchu. W ten czas,

gdy Bawarowie i Francuzi przy mieście Brixen w allians weszli, wydał on nowe rozkazy do powstania, w których powiadał się być oszukanym od Duchownych, i chciał zwrócić uwagę ludu na skutki takiego pokoju, któren, iak mniemał w 14 dniach mógłby Tyrol z młodzieży огоłocić i wszystkie Kościoły i klasztory w niwecz obrócić. Usłuchano iego odezwy, a miasto Brixen zostało wkrótce od Tyrolczyków opasanem. Tym czasem nowi powstańcy usadowili się w dolinach Winschgau i Passeier, a gdy Generał Baraguay żadney chwili nie opuścił do zaięcia miasta Meranu, 102) tedy same te doliny zostały zagrożone. Przypadłe na tenczas zimno, nie nie przyniosło do zmniejszenia odporu, bo mieszkanie na Alpach 103) było tём nieznosiensze im dłużej trwało.

W tych okolicznościach wyruszył Generał Broussier z 5000 ludźmi do Windischmat-

102) Meran mierne miasto przedtём stołeczne Tyrolu (od którego w średnim wieku iedna familia xiążęca nazwisko powzięła), nad rzeką Passer przy uściu ięy w Adigę. Znayduie się tu nie tylko dobre wino, ale też i wody mineralne.

103) Alpy wielkie góry europeyskie, między Francją Szwajcaryą, Niemcami i włoską ziemią, na 180 mil rozciągające się; od których Departamenta: wyższych i niższych Alpów w południowey Francyi mają swie nazwisko.

trey, i rozkazał w dzień swego przybycia, z każdej gromady po 4 mężów przed sobą stawić, którym nakazał niezwłocznie oddanie wszelakiej broni. W tymże czasie złożony Sąd wojskowy zatrudniał się badaniem wielu schwytanych hersztów rokoszu, z których winniejsi zostali wkrótce rozstrzelani. Takież los trafił kilka Duchownych, przekonanych o uczestnictwo na powstaniu. Z Windischmattrey udał się Generał Broussier z 6 batalionami piechoty do Bruneken, z kąd naczelnika rokoszanów (Hofera) aż do najdalejszych kątów śledzić rozkazał. Ktokolwiek był przekonany o uczestnictwo z rokoszanami, tego nie ubłagano wieszano. Wkrótce postrach powszechny tyle skutkował, iż że wszęch okolic przychodziły sanie, orężem i bronią powstańców naładowane.

Tym sposobem wyższa i niższa Innthal 104) były uspokojone; lecz dotąd jeszcze Hofra nie schwytano, a Generał Baraguay, przedsięwziął poty z Tyrolu nie ustąpić, dopóki naczelną głowę rebellizantów, w swoich ręku mieć nie będzie. Hofer oddalony od swojej rodziny, w towarzystwie swego pisarza, ubogiego Studenta z Grätzu,

104) Innthal, okolica w hrabstwie tyrolskim prze którą płynie rzeka Inn, dzieli się na górną i dolną. jest bardzo żyzna, zawiera 17 włości, 20 klasztorów, 20 parafii, 60 zamków i około 320 wsi.

przesiadywał na wysokich Alpach, w odległym kącie doliny passeierskiej, w ubogiej chatce pastuszej, w pośród ustawicznej obawy, ile że na głowę jego cenę położono. Pewny Xiążd nazwiskiem Donai, przedtym poufały Hofra przyjaciel, dał znać o jego siedzibie Francuzom, a Generał Baraguay wysłał kilkaset piechoty, i 30 konnych z trochę żandarmeryi na schwytanie onegoż. Ci przybywszy na rzeczony miejsce, nie znaleźli żadnego odporu. On sam otworzył drzwi pukającym do chatki swojej żołnierzom, mówiąc: „ja jestem Andrzej Hofer, los mój jest w ręku Francuzów, niechay mię zabiją, tylko niech przypuszczą mojej żonie i dzieciom, którzy za pościepek mój żadną miarą odpowiedzialni nie są.“ Znaleziono przy nim 4 nabitych rusznic, torbę z papierami, i worek w którym było około 1200 złotych w różnej monecie, i 28000 ryńskich w bankocetlach. Z spokojnem poddaniem się szedł z prowadzącymi go żołnierzami. Za przybyciem swoim do Botzen 105) zadziwieni zostali jego przyjaciele i znajomi z odmiany, iakięj od kilka miesięcy doświadczył: zgryzota, głód i zimno zmieniły bardzo jego cerę, i cały układ ciała. Zaprowadzony został do wygodnego więzienia, gdzie nie tylko wolno mu było z należącymi do siebie widzieć się, ale też odwiedziny przyjmować od

105) Botzen, (Bolsanum) miasto w południowej części Tyrolu, ma 8000 mieszkańców, rozmaite rękodzieła i 3 roczne iarmarki.

wszystkich, których ciekawość albo politowanie sprowadziły. Nakoniec los jego, od rządu francuzkiego został rozstrzygnięty; zawieszono go do Mantui, 106), gdzie dnia 19. Lutego po wydanym nań przez Sąd wojskowy, wyroku śmierci, przy zbiegu niezliczonych widzów, na baszcie fortecy tamteczney został rozstrzelanym. Wkrótce po śmierci Hofra, zniknęło nawet imię jego oyczyzny, gdyż połnocna część Tyrolu do Królestwa bawarskiego, południowa do włoskiego, a wschodnia do prowincyi illiryskich przyłączona została. Zamiarem tego podziału było, ażeby Tyrolczyki znowu się kiedyś buntować, i podobne pierwszym rozruchy wszczynać nie mogli.

Gdy się Anglicy przy wyspie Walchern*) utrzymać nie zdołali, uznał Rząd W. Brytanii za rzecz konieczną, ażeby szkodliwe to nabycie opuścić, w którego posiadaniu około 5 miesięcy zostawał. Po nadejściu więc, potrzebnych na po-

106) Mantua piękne miasto włoskie, stołeczne byłszego Xięstwa tegoż imienia, leży (na wyspie jeziora utworzonego rzeką Mincio; ma warowną cytadelę i dostateczną załogę, podczas wojny 30 letniej wiele ucierpiało, później podniosło się znowu, liczy 20,000 mieszkańców. Roku 1796 zdobyli je Francuzi, we 3 lata później odebrali Austriacy przez oblężenie formalne, lecz Traktatem lunewilskim powrócili je znowu Francuzóm.

*) Patrz na kar. 91.

wrót wojska okrętów przewozowych, dnia 25 Listopa do Flessyngi, zaczęto na drugi dzień, umowione z Generałem Porucznikiem Don, środki, względem zburzenia bassinu, arsenału, i warowniów od strony morza, do skutku przyprowadzać. Sześćset maytków i ogniomistrzów pod rozkazami Kapitana Moore zatrudniało się tą pracą, a gdy roboty podminowania dnia 10. Grudnia 1809 ukończonemi już były, zaczęło wojsko, z wyięciem tylnęj straży, na okręty wsiadać. Dnia 23. Grudnia opuściła flotta angielska z 260 wojskowych i przewozowych okrętów złożona, pod dowództwem Admirala Otway i Kommodora Owen wyspę wyżęj rzeczoną. Szkody od Anglików wyrządzone, zdawały się rządowi francuzkiemu mnieysze, niżeli się spodziewał. Podług iego zeznania szkody rzeczone wynosiły na 2 milliony franków, iednakże warownie Flessyngi 107) które Anglicy naprawili, od samych Iadzyńców francuzkich oszacowane były na 500,000 franków. Oprócz tego zostawili oni przy opuszczeniu tęg wyspy mnóstwo kul, bomb, dział polowych, i mundurów. Podług listy angielskiego bióra wojennego przełożonęj Parlamentowi, z całej tęg wyprawy angielskięj przeznaczonęj do

107) Flessinga (Vliessingen) miasto portowe i obronne, niegdys Xiążąt Oranii, w prowincy holenderskięj Seelandyi, przy uściu rzeki Skaldy; ma 8000 mieszkańców, warsztaty okrętowe, magazyny morskie, i towarzystwo umiejętności.

Walchern składający się z 1738 Officerów i 37181 prostych żołnierzy, zginęło 47 Officerów, i 5100 żołnierzy w różnych utarczkach; umarło przez zagaśzone w woysku choroby 20 Officerów, i 1854 żołnierzy, a 179 Officerów i 11289 po większej części chorych żołnierzy powróciło do Anglii. Natychmiast po odpłynieniu Anglików, woyska francuzkie i hollenderskie osadzili wyspę Walchern.

W miesiąc po zatwierdzeniu Traktatu Wiedeńskiego, nastąpiła ewakuacja (uprzątnienie) krajów powrôconych Cesarzowi Austrii z woysk francuzkich i sprzymierzonych. Dnia 20 Listopada Gubernator francuzki Hrabia Andreossy *)

*) Antoni Franciszek Andreossy winien był wcześniejsze swoje ukształcenie Metenskiéy (Metz) w Lotaryngii szkole artyleryi. Nauczyciele jego uformowali go prędko na sprawnego taktyka, po którym oyczyna wielkich korzyści spodziewać się mogła. Przy woysku wstąpił się najpierwéy roku 1796 w czasie przeprawy armii francuzkiéy przez rzekę Po, (Padus) gdzie iako Szef dowodził iednym battalionem artylleryi. Generał Bonaparte, w raporcie swoim o téy przeprawie, do Dyrektoryum, zalecał go, iak najlepszego z Officerów woyska. Wczasie oblężenia Mantui, przypusciwszy fałszywy atak z pięcią szalupami kanonierskimi, cały ogień artylleryi oblężonych na siebie zwrócił, i przez to Generałom Murat i Dallemagne, wzięcie szturmem oszańcowanego obozu pod Mantuą, sposobném uczynił.

oddął klucze miasta Wiednia austryackiemu Generałowi Devaux. W kilka dni potem wiechał weń na czele licznego korpusu, Polny Mar-

Wkrótce potem zostawszy Szefem brigady artylleryi, otrzymał roku 1797 zlecenie, doświadczyć, czyliby nie można się było, przez rzekę Lisonzo pieszo przeprawić. Andreossy wszedł najpierw w pomienioną rzekę i przebrnął ją odważnie tam i nazad. Po zawartym Pokoju w Campo-formio udał się do Paryża, gdzie roku 1798 mianowany był iednym z 4rech Kommissarzy, którym przysposobienie i urządzenie wyładowania w Anglii osobiwie zleconém zostało. Iednakże prędko potem Konwencya (Zgromadzenie) narodowa zmieniła takowe zamiary, a wyprawa do Anglii przeistoczyła się w wyprawę do Egiptu. Andreossy udał się tam za zdobywcą Włoch, od którego otrzymał w ciągu tój kampanii wiele przytrudnych do wykonania, tak we względzie wojskowym, iak litterackim, zleceń, uskutecznił one, zupełnie ze smakiem swoiego Naczelnika; powrócił w towarzystwie onegoż do Paryża, i stał się iednym z najznacniejszych współdziałaczów Rewolucyi z dnia 18 Brumaire (9. Listop. 1799) Po czem wkrótce mianowany został Szefem Sztabu generalnego 17tęj dywizyi wojskowej, a później Generałem Inspektorem artylleryi, i Szefem 3go oddziału Ministerium wojny; króre urzędowanie nim ieszcze obiał, umieszczony był iako Generał dywizyi w wojsku batawskim pod rozkazami Marszałka Angereau. Po zawartym Pokoju w Amiens, bawił się aż do roku 1803 iako Minister francuzki na dworze Londyńskim, gdzie mu służyło rzadkie owo szczęście, iż obydwóm

szalek Xiąże Lichtentsein. Sam Cesarz powrócił do swojej Stolicy dnia 27. Listopada, i ledwie co tylko powoz jego przybliżył się do murów mieyskich, natychmiast od niezmiernego tłumu otoczony, i radośnemi okrzykami powitany został. We dwa dni potem udał się Cesarz w towarzystwie Członków Dworu, Sztabu generalnego, i milicyi mieyskiej do Kościoła katedralnego, i był przytomny na odspiewaniu uroczystego Te Deum. Skutki atoli poprzedzających wojny trwały jeszcze dotychczas, gdyż częścią przez mocne kontrybucye, które Cesarzowi powrót do swoich dziedzicznych krajów utorowały, częścią przez u-

narodóm umiał zadosyc uczynić, i u obydwóch aczkolwiek bardzo od siebie różniących się ludów, ziednać sobie powagę i szacunek. Roku 1804 wyniesiony był na stopień Wielkiego Oficera Legii honorowej, a w następującym udał się za Monarchą swoim do Niemiec, którym po zawartym Pokoju Presburskim wysłał go w Charakterze pełnomocnego Ministra do Dworu austriackiego, a wkrótce potem wyniósł na dostojność Hrabiego. Zostawał on w Wiedniu aż do roku 1809, a gdy wybuchnienie wojny między Francją i Austryą nie podlegało już żadney wątpliwości, tedy udał się do armii swojego Cesarza, który po wkroczeniu Francuzów do Wiednia, mianował go Generałem Gubernatorem tego miasta, z kąd po zawartym pokoju powrócił do Paryża, i otrzymał urząd Prezesa Wydziału wojskowego w Radzie Stanu; a w roku 1812 przeznaczony został Ambassadorem do Carogrodu.

tratę nadbrzeżnych prowincyi, i nastąpiłone przez to rozłączenie handlu zagranicznego; austriackie papierowe pieniądze tak dalece wartość swą utraciły, że tylko dzieje assygnatów francuzkich podobne zdarzenie wystawiają. Naybardzięj ucierpiała przez to klasa urzędników krajowych, których roczna pensya w bankocetlach płacona, ledwie na nieuchronne życia potrzeby wystarczała. To złe powiększyło się nie mnięj i przez to, że wskutku odstąpienia niektórych krajów, różne subsellia musiały być zniesione, lub zredukowane, przez co wielka liczba urzędników, do utraty urzędów swoich przywiedziona została. W obydwóch tych okolicznościach łaskawość Cesarza umiała zaradzić, rozkazując ażeby pensya Officyalistów 50tym procentem powiększona, owych zaś krórzy w odstąpionych Traktatem Wiedeńskim prowincyach, urzędów swoich pozbawieni zostali, należytość aż do 1. Listopada roku 1811 wypłacana była. Podobnież odmiany i przy woysku poczyniono, wiele pułków zostało zwiniętych, a obrońcy krajowi (Landwehren) do domów swoich odesłani byli. *) Znaczne oddziały woysk rozłożono na wschodnich granicach, dla obserwacyi wydarzeń w krajach tureckich. Wierny uwowie, która zerwanie wszystkich stosunków z W. Brytanią, nakazała, zniósł Cesarz austriacki wszelkie współuczestnictwo z tym krajem; a gdy Lord Ba-

*) Buchholz Geschichte der europ. Staat.
I Band.

thurst jako Posel angielski dwór wiedeński opuścił, powrócił też i Książę Stahremberg (który od dnia 17. Maja 1809 w tymże charakterze w Anglii przysiadawał) z Londynu do Wiednia.

Cesarz Napoleon już przy końcu miesiąca Października przyjechał do Paryża. Wkrótce po przynocy iego udali się tamże wszyscy Królowie i Książęta Ligi Reńskięj, w których przytomności dzień 2go Grudnia, jako rocznica koronacyi Cesarza obchodzony był z naywiększą pompą. Po nabożeństwie odprawioném, i odspiewaniu uroczystego Te Deum w Kościele Notre Dame, udał się Cesarz do pałacu Ciała prawodawczego, gdzie otoczony od Królów saskiego, wirtemberskiego, westfalskiego i neapolitańskiego (bawarski podówczas nie zjechał był jeszcze) iakoteż od Dygnitarzów i wielkich urzędników Państwa, siedząc na tronie, miał mowę do Deputatów z różnych departamentów, w któręj wyszczegulniał ważniejsze dzieła woyska swojego w różnych Państwach Europy, i rozmaite urządzenia przez siebie poczynione dla dobra, wielkości, i sławy narodu francuzkiego, oraz niepodległości Francyi, i bezpieczeństwa tronu swojego. Wspaniały festyn który miasto Paryż w dniu następującym dla Cesarza wyprawilo, i uczta na 3000 osób, między któremi i przytomni pod ten czas Królowie i Książęta zagraniczni znajdowali się, będą wickopomne w dziejach tego Narodu,

Tegoż czasu nastąpiło formalne poiednanie poiednanie się Cesarza francuzkiego, z Królem pruskim, przez wysłanie Generała Krusemark do Paryża. Dwór pruski opuścił miasto Królewiec 108) a przy końcu roku 1809 przybył Król w towarzystwie swoich ministrów i Radzców, po dłuższey iak trzyletnihey niebytności swoihey do Berlina. 109) Dzień iego wiazdu był dniem powszechnhey radości, i oraz dobrodzieystwem dla miasta, które tak podczas wojny, iakoteż bezpośrednio po ukończeniu teyże, przez zatamowania

108) **Królewiec** (Königsberg, Regiomontum) stolica Pruss wschódnich przy uýściu rzeki Pregel do zatoki fryskihey (Frisch-haff.) morza bałtyckiego; składa się z 3 miast i 4 przedmieść, ma stary zamek królewski, sławny Uniwersytet, w którym Wielki Filozof Kant lekcyę dawał, handel morski, i 56,410 mieszkańców.

109) **Berlin** miasto stołeczne państw pruskich, i rezydencya Króla, iedno z naypiękniejszych w Europie, leży po obu brzegach rzeki Spree, iest wielkie i 2 mile obwodu maiące, składa się z 5 miast i 4 wielkich przedmieść, ludność iego wynosi 145,941. Rozmaite fabryki czynią to miasto środkiem przemysłu Kraiowego. Między wspaniałemi budowlami iego liczą się: arsenał mieszkalnia Królewska, teatr, okazały Kościół katolicki, biblioteka, i dóm inwalidów; oprócz tego znajduje się tu akademia umieiętności, akademia sztuk i nauk mechanicznych, 4 gimnazya, szkoła realna, akademia woyskowa, i druga artylleryi, towarzystwo lekarskie, i wiele innych.

wielu przemysłów nazbyt ucierpiało. Trzy fortece nadodrzańskie Głogów, Kiestryn i Szczecin zostawały dotąd w ręku Cesarza francuzkiego, z przyczyny że kontrybucye zaległe ieszcze wypłacone nie były. We względzie na stosunki zewnętrzne musiały Prusy, isko środkowe państwo między połączonemi podtenczas obydwoma dwory cesarskiemi, do systematu lądowego, przeciwko Anglii i Szwecyi przystąpić; lecz to, co w zaludnieniu i rozległości utraciły, usiłowały przez nowe urządzenie wewnętrznęj formy Państwa swojego, wynagrodzić. Wcale nowe stosunki były rozwinięcia się swojego bliskie, chociaż na ten czas trudno było przewidzieć tę rolę, do któręj grania trzema laty późnięj Prusy przeznaczonemi były.

Xiążęta Ligi Reńskięj, i Królowie zagraniczni ieszcze nie odiechali byli z Paryża, gdy Cesarz Napoleon w przytomności Arcykanclerza Państwa Sekretarza Stanu i członków familii cesarskięj oświadczył o chęci swoięj rozvodu z Cesarzową Józefiną, *) nie mając już nadziei do-

*) Cesarzowa Józefina była z domu Tacher de la Pagerie, urodziła się dnia 20 Czerwca roku 1763 w St. Pierre, na Wyspie Martynice, gdzie iey rodzice mieli plantacye, i bogatemi oraz znakomitemi byli Obywatelami. Przed rewolucyą francuzką poszła była za Wikońta Beauharnois który podczas rewolucyi, francuzkim woyskiem reńskim dowodził; lecz w czasach terroryzmu gilltynowanym został, ona

czekania się, z nięj potomka, którenby tron ięgo, po nim mógł odziedziczyć. Gdy zaś i ze strony Cesarzowęj taż sama chęć ponowiona została, wydany był dnia 15. Grudnia na Sessyi Senatu, wyrok, ogłaszający że małżeństwo między Napoleonem i Józefiną uznać się za rozwiązane; Cesarzowa pozostanie przy tytule i randze swoięj, będzie miała wyznaczone sobie mieszkanie na

zaś sama była aresztowana. Upadek Robespiera roku 1794 powrócił ięj wolność, a we 2 lata później (dnia 8. Marca 1796) stała się małżonką owoczesnego Generała diwizyi Napoleona Bonapartego, a to krótki czas przed powierzeniem mu dowództwa we Włoszech, dokąd za nim pojechała, dzieląc z nim później wszystkie losy, póki dnia 16. Grudnia roku 1809 za zezwoleniem ięj uroczysty rozwód nie nastąpił: Dzieci ięj z 1go małżeństwa Eugeniusza później Wicekróla włoskiego, Hortenzyę później Królowę hollenderską, tudzież iedną z ięj Siostrzenic Stephanie, wydaną za Xięcia Następcę Baadeńskiego, przyjął był Cesarz Napoleon za dzieci swoje. — W Malmaison zachorowawszy na gwałtowne zapalenie gardła, umarła dnia 29. Maia roku 1814 pomimo wszelkich środków, które dla ratowania ięj przedsiębrano. Miała ona dla swoich szczególniejszych przymiotów i wiadomości, powszechny szacunek. Wsparciu oneyże winne są byt swóy przepyszne botaniczne dzieła. Obsypywała procz tego dobrodzieystwami wiele biednych familii, i była bardzo żalowana. Umarła w 5tym roku po swoim rozwodzie, na łonie swiego syna i córki.

zamku Malmaison 110) i roczną pensją 2 miliony franków pobierać, wszelkie zaś ustawy Cesarza na ię korzyść wypadłe, następców onegoż obowiązują. Ze strony duchownej wydał Sąd dycecezalny Officjałatu paryzkiego Deklaracyą: że małżeństwo Cesarza i Cesarzowej we względzie duchownego związku żadnem i nie ważnem było; która dnia 12 Stycznia od metropolitalnego Officjałatu paryzkiego po wysłuchaniu trzech świadków, to jest, Xiążąt Neufchatel, (Berthier), Benewentu (Taleyrand) i Friaulu (Düroc) przez Kardynałów Maury i Fesch, tudzież wielu Biskupów francuzkich zatwierdzona została. W następujący miesiąc to jest, dnia 8. Lutego na Zgromadzeniu familii cesarskiej i wielu urzędników Państwa, oświadczył chęć swoją zaślubienia się z Maryą Ludwiką *) Arcyksiężniczką. Au-

110) Malmaison dom wiejski i ogród angielski między Paryżem i St. Germain nie daleko Sekwany. Dostawszy się małżonce Cesarza Napoleona, był od niej dziwnym sposobem ozdobiony; jest nie wielki, ale bogaty w piękności wszelkiego rodzaju.

*) Marya Ludwika bywsza Cesarzowa francuzka, z teraźniejsza Xiężna Parmy, Piacencyi, i Guastalli, Dama Orderu Krzyża gwiazdzistego, urodzona w roku 1791 dnia 12. Grudnia z Maryi Teressy Córki Ferdynanda IV Króla obojga Sycylii (urodzonej 6 Czerwca roku 1772, zmarłej 8 Kwiet. 1807) a drugiej żony Franciszka I. Cesarza Austrii.

stryacką. Xiążę Neufchatel otrzymał zlecenie od Cesarza, ażeby w charakterze Wielkiego Ambassadors udał się do Wiednia, i tamże upraszał o rękę Arcyksiężniczki dla Cesarza francuzkiego. Nowe to zaślubienie skutecznionem zostało, nayprzód przez Zastępstwo *) dnia 11go

*) Zaślubienie przez Zastępstwo (par Procuration) ma tylko miejsce u Królów i Xiążąt, i w tym tylko przypadku, jeżeli Oblubienica za daleko jest oddalona, albo się w obcym znajduje krain. Umocowany od Oblubienca bierze urzędzicie podług obrządków kościelnych ślub z oblubienicą. Dawniej musiała Oblubienica do ślubie w istocie kłaść się w łóżnicy, zastępca zaś dobrze i zupełnie uzbrojony, kładł w łóżko uzbrojoną nogę, a to w przytomności całego dworu. Zaślubienie takowe jest ważnem, i niepotrzebuje już drugiego błogosławieństwa, chociaż takowe za zwyczaj następuje. Przykładem tego jest ożenienie się Henryka Wielkiego z Maryą de Medicis, strykiem W. Xiążę Ferdynand zaślubił się z nią imieniem Króla we Florencyi, i gdy przybyła do Lugdunu, żaden już nie zaszedł kościelny obrządek. Równie pamiętny mamy przykład, że uroczyscie przez prokuracyą zawarte małżeństwo, uważane było za nie ważne: przypadek ten zaszedł w zaślubieniu się Cesarza Rzymskiego Maxymiliana I. z dziedziczką Bretanii Anną. Iako następca cesarski wziął z nią ślub Hrabia Engelbrecht Nassau, lecz Karol VIII Król francuzki odebrał mu tę bogatą Oblubienicę, i bez żadnych przeszkód ożenił się z nią. Maxymilian wprawdzie mocno się żalił na

Marca w Wiedniu z tymże Ambasadorem francuzkim, a po sprowadzeniu Arcyksiężniczki odbył się Akt cywilny zaślubienia Cesarza Napoleona z Maryą Ludwiką dnia 2. Kwietnia w Pałacu paryzkim St. Cloud, 111) następującego zaś dnia (2. Kwietnia) w kaplicy na Luwrze odprawiła się ze zwykłemi obrządkami ceremonia religijna.

Rzekło się wyżej o odmianach iakowe zaszyły w Państwie Kościelném *) stosownie do owego prawidła: że wykonywanie iakiejkolwiek udziałności niezgadza się z duchowną powagą wewnątrz Państwa; któremu dano wkrótce taką rozwekłość, iż nawet rozciągała się do samych Niemiec, gdzie posiadłości doczesne Xiążęcia Prymasa przymienione zostały na Wielkie Xięztwo Frankfurckie, 112) które po śmierci W.

wyrządzoną mu hańbę, i gwałtowne przestąpienie ślubu kościelnego, lecz Karol zatrzymał co miał.

- 111) St. Cloud znaczna wieś francuzka w Departamencie Seiny i Oazy, leży w przyjemnej okolicy nad Sekwaną, ma wspaniały pałac cesarski, będący niegdyś ulubionym mieszkaniem Napoleona.

*) Obacz kar. 85.

- 112) Wielkie Xięztwo Frankfurckie składało się z Xięztwa Aszafenburskiego, miasta Frankfurtu i jego powiatu nad Me-

Xiążęcia (owoczesnego Prymasa) dostać się miało Wicekrólowi włoskiemu (Engeniuszowi) i jego naturalnym następcom płci męskiej. Francya z téy okazji korzystała dla zrobienia nowego nabycia na prawym brzegu Renu. Gdy bowiem w roku 1806 Kardynał Fesch, pokrewny Napoleonowi, mianowany był Roadjutorem i następcą Xięcia Prymasa, a teraz przez zniesienie godności Prymasowskiej we Związku Reńskim, następstwo rzeczone ustało, tedy rozkazał Napoleon Xiętom owego Związku, kraje i posiadłości Xięcia Prymasa, dziedzicznie i właściwie dla siebie odstąpić, ażeby i z téy strony zabezpieczył sobie korzyść wolnego przystępu do Niemiec. A ponieważ Xiężęta Ligi reńskiej uważali się nie tak za Sprzymierzeńców, jak raczëy za Wazallow, którzy na każdą usługę Pana gotowemi być powinni, więc Cesarzowi francuzkiemu nie śmieli niczego odmawiać, ani też przeciwko powiększeniu jego Państwa cokolwiek zarzucać. Dzierżawy W. Xiążęcia pomnożone ieszcze zostały większą częścią Hrabstwa Hanau i Xięstwa Fuldy, lecz za to odstąpił dotychczasny Xiążę Prymas

nem, Xięstwa Hanau i Fuldy, i hrabstwa Wetzler. Powierzchnia jego wynosiła 79 $\frac{1}{2}$ mil \square , a ludność 108,800 mieszkańców. Cały kraj podzielony był na 4 Departamenty a dochodu czynił Wielk. Xiążęciu 4 miliony złotych. Oprócz tego należy do tego W. Xięstwa, dziedzictwa Xiążąt Wertheim i Reineck, mające 13 mil \square , i 33,600 ludności.

kraj Regensburski Bawaryi, i wprowadził Konstytucyą francuzką do swojego kraju małego, iak dalece ta do onegoż stosowną była.

Podobnież odmiana zaszła w Brólestwie Westfalii, 113) do którego mocą Dekretu z dnia 1. Marca 1810 wcielona została reszta Elektoratu Hannowerskiego, w skutku Umowy między Cesarzem francuzkim i Królem westfalskim, przez co Królestwu temu przybyły trzy nowe departamenta, i około 600,000 mieszkańców, Iednakże wyrokiem Cesarza z d. 15 Grudnia roku 1810, odpadło od Westfalii 322 mil kwadratowych i 400,000 mieszkańców, dla sprostowania granic Francyi. Powiat Lauenburski 114) miał pozostawać

113) Westfalia ieden z bywszych Cyrkułów Cesarstwa niemieckiego, od Napoleona roku 1807 podniesiony na godność Królewską, i podzielony na 10 Departamentów, leży między Saxonią, Niderlandem, i Prusami. Cały kraj przerywną góry szczególnię hercyńskie (Montes herciniae; Hartzgebirge) klimat iest umiarkowany, powietrze zdrowe, i obfitość w zboże, wino, drzewo, bydło, i inne płody kraio-
we; fabryki ma liczne, i w kwitnącym stanie. Powierzchnia iego wynosi 825 mil \square , a ludność 2,065,973 mieszkańców. Miasto stołeczne Kassel, wielkie i piękne, ma 20,000 ludności.

114) Lauenburg bywsze Xięztwo w Saxonii dolnćy nad Elbą, miało przedtćm własnych Xiążąt z domu Askanskiego czyli anhaltskiego, po których wygaśnieniu Elektor hannowerski odzie-

stawać oddzielnie od Hannoveru pod zarządzeniem Cesarza francuzkiego, nie dla tego, ażeby iak niektórzy mniemali, dany był w czasie przyszłego pokoju w rekompensę Anglii, ponieważ o takowey już więcéy nie myślano, lecz ażeby w połączeniu z miastami hanzeatyckimi, i niektórymi innemi powiatami Niemiec północnych, stał się bezpośrednie istotną częścią Państwa francuzkiego, chociaż Napoleon zapewniał, iż to było stałym przedsięwzięciem iego, bezpośrednich posiadłości swoich za Ren nie rozciągając.

Podczas tych wydarzeń w krajach niemieckich, ukończyła się rewolucya tronu w Królestwie szwedzkim. Pierwszém staraniem nowo obranego Króla Karola XIII było prędkie zakończenie wojny z Rosyją, i formalne poiednanie się z Cesarzem francuzkim. Z pierwszą Traktat Pokoju zawarty był dnia 17. Września 1809 w Friedrichsham; 115) niebardzo atoli dla Szwecyi ko-

dziczył ie roku 1359, kray ten miał 27 mil □, i około 50,000 mieszkańców, żyjących z rolnictwa, chowu bydła, rybołóstwa, ogrodnictwa, i handlu drzewem dość obfitęm w tym kraju. Miasto stoł. tegoż imienia leży na górze nad Elbą i Stekenitzą, ma 35,000 mieszkańców.

115) Frydrychsham właściwie Fridrichshavn miasto rossyiskie, przedtym szwedzkie, w Gubernii finlandzkiey, portowe i warowne, leży w korzystnym położeniu nad zatoką finlandzką. Roku 1742 pogorzało, lecz na nowo zostało od-

rzystny, ile gdy przez niego pozbawiona została trzecięć części swoich posiadłości i zaludnienia. Za nową granicę między Rossyą i Szwecyą służyć miała zatoka alandzka i cieśnina botnijska, w północy zaś pociągnięta została linia przez rzeki Tornea i Munio, aż do granic Norwegii. Rossya nabyła Trakratem rzeczonym całą Finlandyą, 116) wschodnią, i zachodnią Botnią 117) aż do rzeki Tornea 118). Wys-

budowane, chociaż drewnianemi domy. Liczba mieszcz. wynosi 1030.

116) Finlandya wielkie Xięztwo między Laponią, Rossyą, Szwecyą, botnicką i finlandzką cieśniną należało od kilku wieków do korony szwedzkiej, w ostatniej wojnie zdobyte od Rosyi, było iey ustąpionc. Wychowuie wielu bydła i iest obfite w zboże. Zagraniczny handel tego kraiu iest znaczny, i zawisł naybardziej na zbożu, rybach, bydle, mięsie solonym drzewie etc. Ogrodnictwo i wychowanie owoców polepszyły się od niejakiego czasu. Ludność iego wynosi 898,463 mieszkańców, a powierzchnia 4688 mil □.

117) Botnia wielki kray w prowincyi szwedzkiej Nordlandyi, leży po obu brzegach cieśnicy botnijskiej, i dzieli się na wschodnią i zachodnią. Pierwsza ma 37000, druga 66000 mieszkańców. Mimo zimnego klimatu iest urodzajny, i wydaie zboże w dostatecznej ilości.

118) Tornea wielka rzeka szwedzka stanowiąca granicę między Szwecyą i Rossyą, płynie od

py alandzkie *) leżące na brzegach fińskich odstąpione były Rosyi, a zaś na brzegach szwedzkich, pozostały przy Szwecyi. Prócz tego obowiązała się Szwecya zamknąć porty swoje okrętom angielskim. Granice między Szwecyą i Rosyą, zostały na posadzie tego pokoju, osobnym Traktatem dnia 8. Listop. 1810 ściśle oznaczone. — Korzystniejszy atoli był Pokój zawarty dnia 6. Stycznia 1810 w Paryżu między Szwecyą i Francyą, przez który Cesarz Napoleon powrócił Królowi szwedzkiemu Pomeranią 119) i wyspę Rügen; **) (z uznaniem atoli

Laponii duńskiej, i wpada w odnogę botniyską, przy której uściu leży miasto Tornea bardzo handlowne i portowe. Ludwik XV Król francuzki wysłał do tego miasta uczonego Maupertuis z innemi dla, czynienia obserwacyi astronomicznych, których skutkiem było odkrycie, że ziemia ma kształt kuli spłaszczonej przy biegunach.

*) Ob. kart. 115.

**) Ob. kart. 107.

119) Pomerania, (Pommern) Xięztwo w byw. szym Cyrkule górney Saxonii nad morzem bałtyckim; dzieli ją rzeka Odra na przednią i tylną; była niegdyś wielką częścią starożytnego Królestwa słowiańskiego Wéndów. Od roku 1025 mieć zaczęła własnych Xiążąt. Z tych ostatni zszedł roku 1637 w czasie 30letnięj wojny, właśnie gdy Szwedzi zajmowali cały

owych darowizn, które poczynił w rzeczonych kraiach) i wszystkie przed wstąpieniem na tron Karola XIII zabrane szwedzkie okręty; Król szwedzki zaś przystąpił zupełnie do Systematu lądowego, i przyobiecał zamknięcie portów swoich handlowi angielskiemu. Mimo tego iednakże uskarżała się Szwecya przez wiele lat późnię, na niedopełnienie tego artykułu Traktatu, przez który zezwolił Cesarz francuzki na powrócenie szwedzkich okrętów, i znajdujących się na nich (wyiąwszy angielskich) towarów, które w iego imieniu za rozkazem iego zabrane zostały. Formalnego wypowiedzenia wojny, nie domagała się jeszcze Francya od Szwecyi, ponieważ widoczną było rzeczą, że mocarstwo to wycieńczone wojną rossyiską,

kraj iego, przeto Elektor brandeburski, chociaż mający umowę z zesłym Xięciem względem następstwa nie mógł przyść do niego zupełnie, ale tylko otrzymał Pomeranią tylną a całą przednią musiał ustąpić Szwecyi. Lecz w nieszczęśliwych wojnach za Karola XII Szwedzi utracili całą Pomeranią, prócz prawie 6tę części z miastem Stralsund i wyspą Rügen, które aż do naszych czasów zwana były Pomeranią Szwedzką. Ta Pomerania ma 6 mil □ powierzchni, a 88000 mieszk. Kraj ten obfity jest w zboże, len, i konopie, bardziey niż Pomerania pruska mająca 442 mil □ a 490,000 ludności. Najznakomitsze przedmioty handlu Pomeranii, są okręty z kraiowego drzewa, sukiennictwo, i różne roboty z bursztynu.

nie miało ieszczé dostatecznych sił do mierzenia się z potężnym nieprzyjacielem na morzu. Handel z Anglią nie ustawał, ponieważ porty szwedzkie okrętóm iéy nie były zamkniętymi; Gotlandya 120) służyła za skład wszelkich towarów osadniczych i rękodzielnianych, któremi się nie tylko kraj opatrywał, ale też rozsyłał ie do portów niemiecko - północnych. Dwie okoliczności przeszkadzały Szwecyi przystąpić do Systematu lądowego, że pomimo naylepszej chęci życzenióm Cesarza francuzkiego nie mogłaby była dogodzić: pierwsza była iéy ubóstwo w produkta, czyniące handel potrzebnym, a druga, rozwlekłe i pełne zatok iey brzegi morskie, które ią w stanie kontrebandy tak bardzo wspierały; było więc niepodobieństwem, ażeby rząd szwedzki do iakiegoś ślepego poświęcenia się Francyi dał się nakłonić.

Mianowanie przez stany krajowe dnia 18go Lipca r. 1809* Xiążęcia duńskiego Chrystyana Augusta na Szleswiku i Holsztynie, Nastapcą tronu szwedzkiego, *) stało się powodem

120) Gotlandya naypołudniejsza i oraz nayżyźniejsza prowincya szwedzka, mająca 1,400,000 mieszk, leży między właściwą Szwecyą, Norwegią, Sundem, i morzem bałtyckim, podzielona na Wschodnią, Zachodnią, i Południową Gotlandyą; a powierzchnia iéy wynosi 2012 mil □. O wyspie tegoż imienia patrz na kar. 115.

*) Obacz kar. 127.

do zawarcia pokoju na Statum quo między Szwecją i Danią w Jönköping 121) dnia 10go Grudnia r. 1809, po którym rzeczony Xiążę przybywszy do Sztokholmu, 122) przysposobiony został od Króla dnia 24. Stycznia 1810, i następstwo onemuż uroczyscie zostało zaręczone. Nie długo jednakże trwały te piękne nadzieie, iakie sobie Szwecya o wspaniałym Następcy tronu czyniła, ponieważ dnia 28. Maia wyiechawszy na popis wojskowy iednego pułku iazdy, na błoniach przy Quidinge w prowincyi Skanii, (Schenen) tlnięty paraliżem spadł z konia, i w puł godziny życie zakończył. Smierci iego podeyrzenie padło na Marszałka Państwa Axel-Fersen, iego Siotrę Hrabinę Piper, i Lekarza nadwornego Rossi. Z tego powodu, gdy zwłoki iego dnia 20go Czerwca uroczyscie do Sztokholmu prowadzo-

121) Jönköping miasto z zamkiem w prowincyi Smalandyi, leży blisko ieziora Wetersee; iest siedliskiem nadwornego Sądu gotyckiego, ma znaczną fabrykę broni, arsenał i 3000 ludności.

122) Sztokholm po łacinie Holmia miasto stołeczne królestwa Szwedzkiego, leżące częścią na wyspach, częścią na pułwyspach, które połączone wielą mostami, stawiaią podobieństwo Wenecyi. Dla wielości wód w mieście, a ogrodów na przedmieściach, ma obwodu przeszło 2 mile szwedzkie, 5. tysięcy domów, a 80,000 mieszkańców. W ostatnich czasach iest zabudowane bardzo regularnie.

no, a Marszałek Axel-Fersen podług zwyczajów w sześciokonnym powozie orszak ten poprzedzał, roziuszone pospółstwo zaczęło ciskać kamieniami na powóz Marszałka, i haniebne obelgi miotać na tegoż osobę. Obawiając się tedy o swoje życie, wyszedł z powozu, i schronił się do pewnego prywatnego domu, iednakże pospółstwo otoczyło tenże, i żądało wydania Marszałka, iako sprawcę śmierci Xiążęcia. Na próżno dwóch Generałów usiłowało złagodzić rozhułkane umysły gminu, sam nawet Marszałek ukazawszy się, oświadczał niewinność swoją, lecz roziuszone pospółstwo porwawszy go odebrało mu szpadę i order, a zdjąwszy z niego suknie, włóczyło go po ziemi, deptając nogami i biąc kamieniami, dotąd póki ducha nie wyzionął. Nie kontente z tak okrutnego postępk, szuka jeszcze Hrabiny Piper i Hrabiego Ugglas, iako uczestników śmierci Xiążęcia, chcąc ich podobnymże sposobem poświęcić swojej wściekłości; lecz Generał Adlerkreutz ukazawszy się na czele liczego woyska, pogroził nie ubłaganą surowością, co widząc pospółstwo, dopiëro się uspokoiło a hersztowie rozruchu uwięzieni i skarani zostali. Pogłoska o śmierci Następcy tronu doszła wiadomości Exkróla Gustawa IV; spodziewając się więc, że tron szwedzki iemu i następcom swoim znowu przywrócony będzie, wyjechał ze Szwajcaryi, gdzie pod ten czas przebywał, i udał się przez Prusy do Rosyi w nadziei, że Cesarz rosyjski uymie się za nim; lecz gdy w tężże zawiezionym się obaczył, popłynął do Anglii, gdzie na-

daremnie przez 5 miesięcy pomyślnego sukcesu oczekując, przy końcu roku 1810 powrócił znowu przez Danią do Szwaycaryi. — Gdy zaś wiek podeszły i słabowite zdrowie Karola XIII, doradzało obranie nowego Następcy tronu, tym końcem zgromadziły się Stany Królestwa dnia 30go Czerwca w Örebro, 123) nayprzód było wiele głosów na starszego brata zmarłego Xiążęcia Następcy, i jużby był projekt ten do skutku przywiedzionym, gdyby pewna okoliczność całej postaci rzeczy nie zmieniła: iedna partya na któręj czele Generał Wrede (przybyły nie dawno z Paryża, dokąd z powinszowaniem od Króla Szwecyi nowego zaślubienia Cesarzowi francuzkiemu ieździł) przodkował, podała na kardydata do rzeczzonego wyboru, Marszałka francuzkiego Jana Bernadotte*) (Xiążęcia Pontecorvo) Król przedsta-

123) Örebro dawne miasto szwedzkie w prowincyi Norike iest długie i wąskie, ma znaczny handel, port nad ieziorem Hilmar, zamek, szkołę i 3600 mieszkańców. Tu w roku zgromadzony był Seym, na którym Marszałek francuzki Bernadotte mianowany został Następcą tronu.

*) Rewolucya francuzka i ięj skutki obznaioły nas z mężami, o których bez nięj podobno nie byśmy nieślyszeli, ponieważ iak wszędy tak i we Francyi przesąd ten panował, że bez wysokiego urodzenia, żadnego geniuszu i talentu człowiek posiadać nie może, i nie iest zdolnym do wielkich czynów, któreby uwagi świata god-

wił go Stanom, od których dnia 21. Sierpnia iednomyślnie obrany został Następcą Tronu, i po przybyciu swoim w miesiącu Październiku do

nemi były. Iak tylko zaś owe przeistoczenie Państwa poszczęściło się nieiako, zniknęło mnóstwo zastarzałych przesądów, a z pospólitego gminu podnieśli się bohaterowie i Politycy, których nazwiska Historya z uczeniem wspomina. W rzędzie owych walecznych Francyi, niepoślednie miejsce zabiera Bernadotte; urodzony roku 1768 w Pau w departamencie niższych Pyreneów, posiadał ognistą fantazyą i wysokie uczucie, za honor sobie poczytnąć ieszcze w młodości swoięy wziąć się do oręża, gdy o to szło, ażeby nowo zdobytą wolność od despotyzmu ubezpieczyć. Już 15 lat strawił był na służbie wojskowéy, gdy pierwsza pogłoska o niebezpieczeństwie Oyczyzny wezwiała go, ażeby się przyłączył do liczby ięy obrońców. W wielokrotnych utarczkach wyszczególnił się przezornością i męstwem, a przeszedłszy wszystkie stopnie wojskowe, posunięty został do rangi Generała dywizyi. — Armia Renu przy któręy się ón znajdował. zwyciężała w rozlicznych utarczkach, które ięy podziwienie świata sprawiły; Jourdan naczelny ięy dowódzca, zgromadził około siebie 8 do 10 Generałów dywizyi, posiadających wielką roztropność, zręczność, doświadczenie i odwagę, między temi liczył się także i Bernadotte. Iego zwycięstwo z Austryaków pod sprawą Generała Kray, zdobycie ich magazynów przy Menie, blokada Moguncyi, pomimo strasznego ognia nieprzyjaciół, przeyscie przez Ren, i wiele inszych świetnych czynów, służyły mu za posadę do sławy wojennéy. Czarna atoli potwarz usiłowała

Szwecyi, przyjąwszy Religiją luterską, pod imieniem Iana Karola przyspobionym został, podobnież iak iego poprzednik) od Karola XIII Kró-

splamić osobę iego, oskarżony albowiem został, iż dozwolił woysku swojemu przez 24 godzin plondrować miasto Norymbergę, i pod zagrożeniem zupełnego zniszczenia, domagał się niezmiernęj kontrybucyi od mieszkańców tegoż. Bernadotte rozjątrzony tak haniebną potwarzą, gorzko się żalił na nią u Dyrektorium, i został usprawiełliwiony gruntownie i z przekonaniem. Bonaparte uwiadomiony o iego sławnych dziełach wezwał go do armii włoskiéy. Szczęście które mu na początku sprzyjało, mogło służyć owczesnemu Naczelnikowi za bezpieczną rekoymię na przyszłość. W potyczkach które staczał, nim zdobył twierdze Gradiskę, wystawiał się na największe niebezpieczeństwa, szedł naksztalt prostego żołnierza na nieprzyjacielski ogień, i dał przykład woysku swojemu, osobistę odwagi i przytomności ducha. Chcąc Bonaparte znakomite iego usługi przy armii włoskiéy nagrodzić, wysłał go w poselstwie do Dyrektorium z temi chorągwiami które Austryakom w bitwie pod Rivoli odebrał. Dyrektorium na uroczystym posiedzeniu swoim przyjęło go ze wszelkimi oznakami honoru, iakowe tak mężnemu woioownikowi przynależały. Po zawarciu przedugodnych warunków pokoju w Leoben, wyniknęły w południowęj Francyi wewnętrzne niepokoie; Dyrektorium zleciło Bernadottemu skarcenie wichrzycielów, lecz on podziękowawszy za ten honor, powrócił znowu do swoiéy dywizyi we Włoszech. Gdy przez Pokój w Campo formio przywrócone były stosunki przyjaźni między Cesarzem nie-

la Szwecyi; a w czasie choroby onegoż (od dnia 17go Marca 1811) przez kilka miesięcy rządy Państwa wyłącznie sprawował. Syn jego Fran-

mieckim i Rzeczpospolitą franc., mianowany był od nięj Posłem do Dworu wiedeńskiego, od którego przyjęty został zaszczytnie. Takowe przyjęcie obraziło innych cudzoziemskich Posłów, osobiście angielskiego, który niechętny ze stosunków przyjaźni między Cesarzem i Rzeczpospolitą, zdawał się chcieć one wszelkimi sposobami zachwiać; iakoż mniemano że rozruch pospółstwa wiedeńskiego, które do Hotelu Bernadottiego szturmowało, z okazji wywieżenia na nim trójfarbnęj chorągwi stał się był za poduszczeniem angielskiego Posła. Bernadotte w oczekiwaniu przyrzeczonego od Cesarza za obrażone prawo narodów zadosyć uczynienia, udał się do Rasztadu, gdzie względem tego wypadku wszelkie nieporozumienia usunięte zostały. Żył potem przez nieiaki czas oddalony od wszystkich interessów, niechcąc przyjąć ofiarowego sobie dowództwa 8męj dywizyi i poselskiego urzędu do Hagi. Tym czasem układy rasztadzkie długo się ciągnęły, zaczęto się na nowo uzbraiać do wojny, a Bernadotte w randze Generała en Chef otrzymał naczelne dowództwo armii obserwacyney przeciwko Arcyksięciu Karolowi, i przeprawiwszy się przez Ren, blokował twierdzę Filipsburg podczas gdy armia Dunaju posuwała się ku Austryi. Gdy Kommendant rzezonęj twierdzy nie chciał ięj poddać Francuzom, Bernadotte rozpoczął bombardowanie iednakże choroba jego dla której zmuszony był oddalić się od armii, zatamowała skutecznie owego rozkazu. Rozwiązanie Kongresu

wiszek Józef Oscar mianowany był Xiążęciem Sudermanii. — Względem złożonego z tronu Gustawa IV który po śmierci Następcy (iako

su Rastadzkiego, odnowione kroki nieprzyjacielskie na wszystkich punktach, i ustęp Generała Jourdan odmieniły zupełnie postać rzeczy. Rossyanie byli Panami Włochów, większa część warownych placów na początku kampanii została utracona, a potrzeba chwycenia się nadzwyczajnych środków i sposobów, zdawała się być nagłą. Bernadotte obrany został od Dyrektorium Zarządcą nadzwyczajnie pod ten czas zwątlonego Departamentu wojny, i ledwie trzy miesiące urzędował iako Minister wojenny, natychmiast okazały się widocznie skutki jego powagi u armiiów, jego wpływu dotychczas, iakoteż porządku i punktualności w zawiadywaniu interessami; iednakże nie spodzianie usunięto go od tego urzędu, i chciano go przy wojsku umieścić. Zmartwiony tą rzeczą Minister odpowiedział, iż na żadne dalsze umieszczenie siebie nie zezwoli, ale raczemy iako prywatny człowiek żyć będzie, ponieważ mu takowe urzędowanie odbierano którą on właściwie dopiero korzystnem uczynił, i na którym spodziewał się cokolwiek dobrego działać. Gdy Bonaparte po rewolucyi dnia 8. Brumaire r. 1799 objął rządy Francyi, Bernadotte ze spokojnego zacisza, powołany był znowu na urząd Radcy Stanu w wydziale wojennym, a ponieważ pierwszym staraniem nowego rządu było przytłumić pożar wojny domowej w Wende, Bernadotte otrzymał zlecenie ażeby w mieyscu Generała Brune, którego inny na urząd został powołany, zatrudnił się tą sprawą; iako Generał en Chef armii zachodniej,

się wyżey mówiło) nowe nadzieie i plany do przywrócenia sobie korony szwedzkiey układał, uchwaliły Stany krajowe, ażeby nie tylko on i po-

częścią przez surowość, częścią przez dobroć poskromił buntowników, którzy chociaż usiłowali znowu potym rozruchy wszczynać, iednakże jego energia i restropność wszystkie ich zabiegi zniweczyła, a spokojność trwała aż do wylądowania Anglików na pułwyspę Quiberon, dla podniecania na nowo przytłumionego dopiero ognia wojny domowey. Ledwie atoli w liczbie 12,000 woyska ukazali się, wyszedł na przeciwko nim Bernadotte z 4000 ludźmi, i wszędzie ich poraziwszy, zmusił do spieszego cofnienia się do Anglii. Na początku 19go Wieku mianowała go Rzplita Ambassadorem swoim u Ziednoczonych Stanów Ameryki północney, po wstąpieniu zaś Napoleona na tron francuzki, został Marszałkiem Państwa i Generałem Gubernatorem Hannoveru, z kąd po wybuchnieniu wojny między Austryą i Francyą 1805 wyszedłszy z korpusem swoim, wzmoconym Bawarczykami ciągnął przez Hessyą Frankonią i powiat Ansbachski, i wprawił Generała Makena w nayrozpaczniejsze położenie. Po katastrofie pod Ulmą ścigał nieprzyjacielskie szczątki, dnia 27. Paździer. przeprawił się przez rzekę Inn, i już dnia 30go wkroczył do Salcburga. W czasie bitwy austerlickiey dowodził środkiem armii. Po zawartym pokoju Prezburskim wyniósł go Napoleon na Księstwo Ponte-corvo. W r. 1806 wyruszył z korpusem swoim z Dornburg, w celu uderzenia na Prusaków z tyłu, gdy chcieli wkroczyć do Naumburgu lub leny; poczem marszerował na przeciwko Książęciu Eugeniu-

tomstwo jego na zawsze wyłączony został od rządów, ale też Król wszelkich użył środków, w celu utrzymania téj uchwały w swojej mocy, i pozyskania spokoyności i bezpieczeństwa.

szowi z Wirtembergu, który z 20,000cznym odwodem przybył do Halle, wziął to miasto szturmem, i wypędził Prusaków, którzy 5000 ienców i 34 dział przytém utracili. Posunąwszy się potém do Berlina ścigał pospółu z W. Xiążęciem Berg, i Marszałkiem Soult, korpus Generała Blüchera aż do miasta Lubecki, które gdy podobnież szturmem wzięte zostało Prusacy po morderczey bitwie byli z niego wyrugowani, o dowodzca ich do poddania całego korpusu swego przymuszonym. Po zaięciu Lubecki pierwszym jego staraniem było, sprawienia ile możności ulgi miastu, i przywrócenia w niem spokoyności, tym końcem wydawszy rozkaz dzienny napominał woyska swoje, ażeby po zwycięstwie pełnemi uczucia i ludzkiemi były. Roku 1807 dnia 25. Stycznia powziąwszy wiadomość, że przednia straż rossyjska posuwa się ku Osterrode, dla przerznięcia pierwszemu korpusowi francuzkiemu związku z armią, przywołał woysko które Elbląg osadziło do siebie, zgromadził dywizyą swoją przy Mohrunge, i uszykował ją natychmiast do bitwy. Tu powstała iak naysięciwsza walka; orzel 9 pułku piechoty francuzkiey był wzięty, iednakże został znowu zdobyty, a wieś którą Rossyianie iak nymężniey bronili, pomimo morderczy rzezi, od Francuzów była opanowana. Nieprzyaciół ścigany aż na pół mili, utracił 400 ienców i 2 armat, a chociaż 14000 świeżego woyska liczył, nie mógł wydołać przeciwko 8000oczney sile Xiążęcia. Następującego dnia Xiąże powoli masze-

Po powtorem zaślubieniu się swoim z córką Cesarza Austrii, Napoleon odbierał powin-
szowania od Senatorów Francyi i Włoch, Rady

rował, dla zasłonięcia lewego boku wielkiej armii, i przez to dania jej czasu do połączenia się. W bitwie pod Iławą pruską (Preussisch-Eylau) okazał się podobnie nader czynnym, i działał z zaszczytem armii francuskiej. Dnia 5. Czerwca, gdy armia rosyjska przy Spandau zaczęła czynić poruszenia, manewrował Xiążę przy rzece Passarga ztak wielką zręcznością i odwagą, iż zamiar nieprzyjaciela przejścia tej rzeki całkiem się nie udał. Przy rozpoznawaniu oszańcowañ podczas ataku, któremu osobiście dowodził, odebrał lekką ranę, z której przyczyny musiał się na niejaki czas od wojska oddalić, a miejsce jego zastąpił Generał Victor. Po Traktacie tyłżańskim zdane mu było dowództwo korpusu wojska złożonego z Francuzów, Hiszpanów, Hollendrów i Duńczyków, a przeznaczonego do Szwecyi. Stan rzeczy i rozkazy jego Monarchi odwlekły tym czasem przedsięwziętą wyprawę a Xiążę przebywał w pobliżności Hamburga aż do roku 1809, którego nowo wybuchła wojna francusko-austriacka, wezwwała go znowu do uczestnictwa w walkach. Dnia 22 Marca zjechał do Dreżna, gdzie się zatrudnił urządzeniem wojskowym, jako Najwyższy Naczelnik Saskiego korpusu. Ztąd udawszy się do granic czeskich a potem przez Regensburg do Linca, tworzył tylną straż wielkiej armii francuskiej, a dnia 17. Maja z korpusem swoim miał już okazję do działalności: podług raportów francuskich 30000 Austriaków usiłowało przeprawić się przez Dunaj dla uderzenia z tyłu na wojsko fran-

Stanu i Ciała prawodawczego, iakoteż od wszystkich Xiążąt i Władców stałego ładu; sama tylko Anglia zostawała w dotychczasowem położeniu. Mniemano, iakoby pod ów moment mogłaby się zachwiać, okazało się atoli wkrótce, iż podług mocno ustalonych praw rządzony naród, za tak wielkie dobrodzieystwo sam przez się do posłuszeństwa powrócił. Powód i zdarzenie było następujące: Przy rozpoczęciu rozpraw nad niepomysłną wyprawą na Skaldzie, w niższej Izbie Parlamentu, żądali przyjaciele Ministrów, ażeby wszyscy słuchacze z galeryów ustąpili. Wiele osób rozjątrzonych takowym krokiem, i bardzięj niż kiedy o utrzymanie wolności druku troskli-

cuzkie, iednakże ze stratą zostali odparci, a zamiar ich zniweczonym. Po bitwie pod Aspern i Eslingen przywołał go Napoleon z iego Sasami dla wzmocnienia armii, do Wiednia. W bitwie pod Wagram korpus iego tworzył drugą linię pod czas przeprawy, i walczył potem na lewym skrzydle dosyć walecznie, chociaż nie tak iak prawe skrzydło pomysłnie. W Sierpniu gdy Anglicy w Seelandy i wylądowali, i Antwerpii, gdzie stała francuzka flotta wojenna, zagrażali, otrzymał dowództwo armii zgromadzonej przy Skaldzie, która Anglikom tak straszną była, iż nie ważyli się niczego podeymować przeciwko stałemu ładowi. Ieszcze przed mienowaniem iego Następcą tronu Szwecyi, uposażył go Cesarz dobrami w kraiu hanowerskim, które co rocznie przynosiły dochodu 100,000 franków. Steins

Rabinett von biograf. Gemäld.

wych, pozwoliło sobie nieprzystoynych i bardo obraźliwych pocisków, nie tylko przeciwko Ministróm, ale też i owym Członkom Parlamentu, których o przekupstwo i nierzetelność w podeyrzeniu miano. Nieiaki Jones, który w tój mierze daleko zaszedł, został za pewny artykuł Gazety, honor Parlamentu obrażający, od Ministrów onegoż uwięziony. Gdy już przez miesiąc w areszcie zostawał, ujął się za nim w podaný nocie Francis Burdett, bogactwy i popularnością swoją znamienity członek partyi oppozycyynéy. Gdy zaś wspomnioną notę odrzucono, rozkazał Burdett drukowane pismo do swoich komitentów, obywatelów Westminsteru rozesać, w którym postępek Izby niższéy, że obywatela z łona swéy familii porwała, i bez żadnego badania prawnego uwięziła, despotycznym i niesprawiedliwym zazywał, i w nayostrzejszych wyrazach przeciwko temu protestował się. Ledwie to pismo na widok wyszło, natychmiast w Izbie niższéy domagano się ażeby ie ogłosić za ublizające przywileióm Parlamentu. Po długich i żwawych rozprawach dnia 5 Kwietnia, wniosek ten nie tylko został przyiętym, ale też większością głosów uchwalono, ażeby Burdett do Towru 124) wsadzony został. Ten dekret przesłany był przez Sierżanta broni Burdetowi, któren pod ten czas w pobliskości Londynu przemieszkiwał, lecz na to

124) Tower stara forteca w Londynie dziś na więzienie osób stanu, arsenał, mennicę, archiwum państwa i skład klejnotów obrocóna.

odpowiedział: iż takowy dekret był nieważny, któremu nie chce być posłusznym, a w przeciwnym razie gwałt gwałtem odeprzeć potrafi.

Tym czasem wyrok Izby niższey sprawił w Londynie powszechny rozruch, lud cisnął się od samego poranku do Toweru oczekując tamże zaprowadzenia Bardetta, jeszcze licznięy skupiał się około domu iego w Piccadilly, gdzie samego iak tylko się ukazał i przyiaciół iego radośnemi okrzykami powitał. W krótcie ukazały się błękitne wstęgi z napisem Vivat Burdett, a na wszystkich rogach ulic poprzylepiano zapraszania do podpisu prozby względem zgromadzenia Elektorów Westminsteru, które się miało naradzać nad mającemi się przedsięwziąć środkami. Na owych którzy okrzyków ludu nie chcieli przyklaskiwać, zaczęto błotem rzucać; pod wieczor zaś wyszedłszy pospólstwo z Piccadilly powybijało okna w domu Pana Lethbridge, który uczynił wniosek w Izbie niższey, że pismo Bardetta było obrażającem przywileię Parlamentu; toż samo zrobił w domu Lorda Castlereagh, iako autora wyprawy na Skaldzie, i Pana Lorke który żądał ażeby słuchacze podczas rozpraw o tę wyprawie z galeryów oddalili się. Gdy Burdett w coraz wzrastającem mnośtwie ludu spodziewał się obronę swoją znaleźć, tedy Rząd ściągawszy pierwey wszystkie woyska liniowe w okolicach Londynu stojące, kazał przeczytać tak zwane Riot-act, to jest, prawo które pozwala

użyć gwałtu przeciwko tym wszystkim, którzyby się na rozkaz urzędników Policji rozęść nie chcieli. Lecz gdy i to nie miało żadnego skutku, natychmiast wystąpiło 200 gardystów przed mieszkanie Burdetta, iednakże lud przywitał ich obelgą i ciskaniem błota; iazda atoli rzuciwszy się na niego z orężem w rękę, rozpędziła z ulicy Piccadilly. W tych zaburzeniach udał się znowu Sierżant broni do domu Burdeta, gdzie znalazłszy drzwi mocno zatarasowane, musiał odeysć. Pod wieczór zatoczono działa po wszystkich ulicach miasta, iednakże lud spokojnie się zachował w nocy, i nie przyszło do żadnych zatargów między nim a wojskiem. Następującego dnia (9 Kwiet.) Szerif Londynu którego Burdett obrony żądał przeciwko gwałtownościom woyska, udał się do domu iego z wielką liczbą Policyantów, i rozkazawszy drzwi wysadzić, wszedł do pomieszkania Burdetta, który po niejakich prótestacyach uległ nareście przemocy, i został podliczną eskortą iazdy do Toweru zawiezionym. Tym sposobem ukończyły się te rozruchy. Burdett siedział kilka miesięcy w więzieniu, a gdy z okazji jakiegoś publicznego festynu wypuszczony był, przyjaciele iego chcieli go z tryumfem odprowadzić, lecz ón uboczną drogą powrócił do swojego domu. Wkrótce po uwolnieniu swoim zasiadł znowu w Parlamencie iako Członek o-negoż, gdzie potrzebę reformy Parlamentu podobnież iak wprzód z równą statecznością okazywał, nie przewidując nawet, iż ta reforma, mo-

głaby za sobą pociągnąć upadek nie tylko partyi opozycyjney, ale też i samę Konstytucyi angielskiej.

Uwaga Rządu W. Brytanii naybardzięj pod ten czas zwrócona była na półwysep pirenejski, gdzie na końcu roku 1809 nayważniejsze wypadki zaszły, które wątpliwę czyniły, ażeby Hiszpania pomimo wszelkich usiłowań nie wpadła w ręce Cesarza francuzkiego; a tak swoją wolność i niepodległość na zawsze nie utraciła. Na wszystkich punktach półwyspu szerzyła się woyna. W pułnocno-wschodnięj stronie dowodził Xiążę Castiglione mając na przeciwko sobie Generała hiszpańskiego Blake. W pułnocno-zachodnięj nie było żadnego woyska francuzkiego, lecz tym czynnięj mieszkańcy Asturyi, Galicji, Leonu działali w poruszeniu zaczepnym i odpornym; angielsko-portugalska armia pod sprawą Lorda Wellingtona cofnęła się była do granic Portugalii, pod czas gdy korpus armii francuzkiej pod rozkazami Xiążąt Belluno, Dalmacyi, i Treviso zgromadził się około Madrytu, oczekując nadchodzących posiłków. Południowa strona zostawała ieszcze od oręża francuzkiego nie tknięta. Junta generalna zasłonięta armią w Sierra Morena, miała swoją siedzibę w Sewilii; na ięj czele znajdował się Arcybiskup Laodycenski, (Episcopus in partibus) działała ona w porozumieniu z Anglią, i za ięj staraniem flotta pod sprawą Kapitana Hotham dnia 21 Paźdźier-

nika r. 1809 z Ferrolu przypłynęła do Kadixu. W tych okolicznościach postanowili Hiszpanie z Sierry Moreny wtargnąć aż do Madrytu, dla ułatwienia drogi Anglikom na granicy portugalskiéy. Ich liczba pod sprawą Generała Arzaga wynosiła do 55,000 ludzi, mieli też z sobą 80 dział. Już dnia 18. Listopada posuneli się do Occana 125) gdy Xiążę Treviso z 24000 wojskiem wyszedł przeciwko nim. Hiszpanie w środku i na skrzydłach najżywiej atakowani, bronili się przez trzy godziny z największą zaciętością, i dopóty nie ustąpili z placu, dopóki przewaga francuzkiéy artylleryi taki nieład w nich niesprawiła, że się cofnąć musieli. Ponieważ Francuzi nie upędzali się daleko za niemi, tedy łańcuch ten gór dzielących Kastylią nową od Andaluzyi rozłączył znowu woyska nieprzyjacielskie. Wkroczenie w Andaluzyą nie mogło być prędkiej rozpoczęte, dopóki świeże woyska z Francyi nie nadeszły, co dopiero w dwóch ostatnich miesiącu roku 1809 nastąpiło. Nim zaś wydarzenia w téj części Półwyspu opiszemy, potrzeba nam do Katalonii i sąsiedzkich prowincyi powrócić.

Xiążę Castiglione wsparty od Generała Suchet przedsięwziął zaczepne działania. Głównym przedmiotem jego zamiaru, było zdobycie

125) Occana znaczne i obmurowane miasto w kastylijskim powiecie Toledo ma 4800 mieszkańców i szkołę Kadetów konnych.

fortecy Girony na spływie rzek Onhar i Dut. Nim się atoli formalne oblężenie rozpoczęło, zamysłano oddalić woysko Generała Blake który na wzgórzach Brunola usadowił się był. Zamiar ten zlecono Generałowi Souham, lecz nim tenże Generał Blake dopędził, stanął Generał Blake dnia 28 Października r. 1809. w nocy na wzgórzach Santa Caloma i Ilazia z korpusem 8400 ludzi. Bez odwłoki Generał Souham dnia 1. Listopada z 8 batalionami i 3 szwadronami wyruszył przeciwko niemu, i znalazł go oszańcowanego w Santa Caloma, gdzie wszystkie domy strzelcami osadzone były. Dla wypędzenia go z owego stanowiska Pułkownik Espert między niem, i Rica de Renas musiał się przez rzekę przeprawić, końcem obeyscia Hiszpanów na prawym skrzydle, i pozyskania wzgórzów, podczas gdy dwa bataliony w okolicy Farnes przez wawężę posuwać się miały, ażeby nieprzyjaciela ile możności i na lewym skrzydle zaczepić. Oprócz tego Generał Domoulin odebrał rozkaz na czele 3 batalionów i 3 szwadronów Santa Caloma bagnietem zdobyć, co natychmiast uskuteczniono, a po 3godzinney bitwie, Hiszpanie cofneli się do St. Hiliario, gdzie stały sozątki korpusu Generała Blake któren już oddalił się był. Lecz zamiast pociągnąć do Girony, rozkazał Xiążę Castiglione woysku swojemu Hostalric 126) opanować, dowiedziawszy

126) Hostalric małe miasto hiszpańskie z zam-

aię iż tam znaczne magazyny założono. General Pino uskutecznił ten zamiar bez przeszkody, podczas gdy General Verdier, Santa Caloma osadził, i mocne oddziały woyska do St. Hilario i Albucias wysyłał. Woyska hiszpańskie stojące dla obrony Hostalric przy Massenet zostały od Generala Mazzuchelli spędzone. Ażeby skutecznie wziąć miasto, mocnym opasane murem i od dwutysięcznego woyska bronione, rozkazał General Pino iednemu pułkowi z iednym batalionem naprzód wyruszyć, gdy tymczasem General Mazzuchelli miasto z prawej strony miał obeysć. Ten pułk i batalion przywitani byli z fortecy ogniem działowym i z ręcznej broni, lecz dowódzca ich nie namyslaiąc się długo, rozkazał bramę zapalić, a piechocie na mury wskoczyć. W mieście samem zaszły nowe trudności, ponieważ z głównej wieży murowej kartańczami a ze wszystkich domów kulami strzelano. Tymczasem General Mazzuchelli wkroczył do miasta z prawej strony, przez co zmusił Hiszpanów do cofnienia się na wzgórze w środku Hostalric. Dopiero General Pino rozkazał na nieprzyaciela od frontu i z boku natrzeć, i pomimo najsilniejszego odporu, wszystkich jego ludzi pozabijał. Według raportów francuzkich utracili Hiszpani w téj walce, baadzo wiele ienów, nie licząc ranionych 8 do 900 ludzi; a mała

kiem, w powiecie Girony nad rzeką Tordera.

tylko garstka cofnęła się do fortecy. Za wzięciem Hostalriku trudności połączone z dobytciem Girony bardzo się zmniejszyły, atoli upłynął cały miesiąc, nim twierdzę ową zdobyto. Co się pod ten czas w Katalonii działo, niewiadomo. Mariano Alvarez, który iako Gubernator Girony przyrzekł był Iuncie generalney, że niedopusci inaczey, iak tylko po swoim trupie nieprzyjacielowi do miasta wniść, bez wątpienia dotrzymał danego słowa, lecz o tym mężu aż dotąd najmniejszey wzmianki nie uczyniono. Toż samo woyska, które Hostalric zdobyły, użyte także zostały do opanowania, Girony. 127) Dnia 2. Grudnia armia włoska wzięła iedno przedmieście na pół wystrzału z flinty od fortecy, a w 4 dni potem zdobył Generał Pino iedną redutę na wzgórzu, będącą w połączeniu z miastem i fortecą; tegoż czasu woysko sprzymierzone niemieckie pod sprawą Generała Amey wzięło przedmieście la Gironella. Chociaż osada miasta i fortecy ieszcze dnia 7. uczyniła powszechną wycieczkę dla odebrania znowu utraconych części, iednakże ze stratą odpędzona została, i wzięto iey ieszcze dwie redut. Nareście dnia 10 Gru-

127) Girona nie wielkie, lecz warowne miasto hiszpańskie z 10,000 mieszkańcami w Katalonii, leży na pogórku, ma 5 zamków, biskupa, tytuł Xięztwa, małą akademią i prowadzi znaczny handel. Okolice tego miasta obfita iest w wino, oliwę, owoce, zboże etc.

dnia forteca poddała się, a na drugi dzień Xiążę Castiglione osadził ją wojskiem swoim. Przy téj okazji Francuzi zdobyli 8 chorągwi i 200 armat; osada z 5000 ludzi składająca się, złożyła broń na stoku, dostała się w niewolę wojenną, i zaprowadzona była do Francyi.

Upadek Girony nie zmiękczył Katalończyków, owszem postanowili oni powszechnym powstaniem zemścić się onegoż. Generał Blake przed Wyższą Iuntą prowincyi zaręczył na głowę swoją, iż całą Katalonią z wojsk francuzkich oswobodzi, tym końcem rozkazał nowe woyska zaciągnąć. Xiążę Castiglione chcąc zapobiedz powstaniu, kazał Generałowi Verdier do Anguillana, Massenat, St. Laurent de la monga etc. a Generałowi Souham do Bagnolas, Crespia etc. pociągnąć, zleciwszy im ażeby wszędy na przeciw nieprzyjacielowi występowali. Od 21 Grudnia przez 4 dni nieprzerwane zachodziły utarczki, a mnóstwo chłopów z bronią w ręku schwytanych na drzewach powieszono. Dnia 25. Generał Souham wkroczył do Olot, gdzie Generał Fontana z włoską brygadą złączył się z nim; pierwsza dywizya Generała Blake w pobliskości tego miasta stojąca cofnęła się wstecz, a od téj chwili Xiążę Castiglione był w stanie uprowiantowania Girony z iéy warowniami dla 4rotysięczney załogi.

W Arragonii i prowincyach zachodnich Hisz-

panii trwało powstanie nakształt hydry, która sto razy zwoiowana, znowu się atoli podnosi. Zdarzenia w tój części półwyspu zasze, trudno jest opisać częścią dla ich mnóstwa i rozmaitości częścią dla otzywistego braku połączenia z głównymi wypadkami. Na wszystkich punktach formowały się tak zwane Guerillas, czyli bandy ochotników większey lub mniejszey siły, z których każda miała przez siebie obieranego dowódcę, i własnym kosztem prowadziła wojnę. Gościńce niebezpiecznemi czynić, konwoje przecinać, małe potyczki staczać, związki nieprzyjaciela przerywać i z niepospolitą odwagą na same granice wkraczać, ażeby miasta i wsie podpalać, to było powszechną zabawą tój hałastry. *) Na położenie

*) Pewny Officer rodem z Niemiec, który roku 1810 służył w Hiszpanii w woysku francuzkim, podał następujące opisanie Gwerillów:

Osobliwsze te kupy składaia się z hiszpańskich mieszczan i chłopów, z rozproszonych żołnierzy woyska rokoszaków, i ze zbiegów w szyskich narodów. Właściwy zaś krzew ich składa się po naywiększey części z istotnych rabusiów, na których nigdy nie zbywało w Hiszpanii. Herszty ich i przywódcy, iednają sobie u nich powagę przez zasługi, lub też przez stosunki familyne. Często zostają niemi sprawni żołnierze i podofficerowie, którzy do tych kup przechodzą. Kupy te staraia się przywiązywać ich do siebie przez bogatę mundury, piękne konie, znakomite place, i dalsze na przyszłość widoki. Ubior ich nie jest nigdy

łamy uszkodzeniom, jakie działali Guerillas, kommandanci wojska francuzkiego w Burgos Vittoria etc powysyłali oddziały, które kray ze

iednakim, oprócz pasa czerwonego, którego koniec jest workiem pieniężnym. Kapelusze ich ozdobione są pstręm piórem. Ieżeli się im francuzkie mundury dostaną w zdobyczy, z ochotą wdziewają je na siebie, ażeby mogli w potyczce mieć tём łatwiej, i sprawiać zamieszanie. Pospolicie oni na nieuieżdżonych ieżdżą koniach lub mułach, i dobrze są uzbroieni. Para pistoletów za pasem, pałasz, strzelba i pika, są ich bronią; poduszka wełniana zamiast siodła, przewieszane postronki, z porobionemi na końcach uszkami naksztalt strzemion, i przewiązany przez pysk koniowi lub mułowi postronek, służy im zamiast uździennicy. Z tём wszystkiём dobrzy są z nich ieżdźce, i posiadają wiele zręczności. Nie dzielą się ani na kompanie, ani też na bataliony, lecz składają tylko dziką kupę wojska, gdzie w potyczce każdy dowodzi, który tylko ma zdatność i przewagę. Na czele ich iedzie Dobosz, na którym im wiele zależy. Przesadzają oni w prawdzie często naboie, celują ieżnak i trafiają bardzo dobrze. Ciagnąć do boju, zapowiadają go już z daleka dzikim wraskim, lecz nie są pijanemi co się bardzo rzadko u Hiszpanów wydarza. Mówią także o karności i szlachetności tych kup, które przy rzemiośle ich i okrucieństwie szczególnie są uderzające. Zamysłając na jakie stanowisko napaść, oznajmują to formalnie doiem przody i wyznaczają nawet godzinę ataku. Osobliwszy ten sposób prowadzenia zgadza się z dumą Hiszpanów, i jest iakoby wyzwaniem, którego prawie zawsze dotrzymują. Uderzają

wszystkich strón przeciągać musieli. Generał Simon wysławszy podiażdy w góry Nawarry 128) wszedł dnia 10. Grudnia do Estella 129) które od powstańców osadzone było, natychmiast rozpoczęła się walka, w której wszyscy, nie mogący się ucieczką ratować, zostali pobici. Następującego dnia dopędził ten Generał powstańców przy Puente del reyna, i tamże zadał im znakomitą klęskę. W Soto handa powstańców od Generała Loison w 4000 ludzi została nartarta, niedotrzymała placu, i była ścigana aż do Manilla. Generał Loison dnia 25. Grudnia przeniósł swoją główną kwaterę do Arnedo 130)

z wielką natarczywością, lecz w największym nieporządku; i rzadko kiedy wytrzymują regularną utarczkę, lecz rozpraszaia się i kryją w pieczary skał swoich. Pardonu nie dają nikomu, ani go też przymiują.

128) Nawarra prowincya hiszpańska z przydatkiem gorna, (dolna należy bowiem do Francyi) kray ten iest cały gorami pyreneyskiemi przetrzynięty, dla tego też nieurodzayny, niezbywamui jednakże na pastwiskach, owocach, zwierzyźnie i rudach; powietrze ma czyste, i nie tak gorące iak w innych prowincyach.

129) Estella miasto znaczne w hiszpańskiej Nawarrze nad rzeką Ega, ma przyjemne położenie, mocny zamek, znaczne fabryki wełniane i 4600 mieszkańców.

130) Arnedo miasto hiszpańskie w prowincyi

a rząd francuzki chlubił się, iż owocem tych kampanii było uspokojenie prowincyi Alawa, Biskaja, Guipuscoa i Navarra, wybrania 1,800,000 Zł. podatku, zabrania 700 marków naczyn śrebrnych, i wszystkich magazynów broni, mundurów, i ammunicyi powstańców.

W głębi kraju Generał Milhaud wojskiem francuzkim osadził miasta Budia, Duron, i Aesion. Gdy dnia 24. Grudnia 400 powstańców napadło na jeden szwadron jazdy, która już się chciała cofnąć, Generał Milhaud z piechotą swoją przybył mu na pomoc, i powstańców w góry rozpedził. Pewny Oficer z tęg bandy został schwytanym, i na rozkaz Generała Milhaud, na wieży miasta Huete obwieszonym; druga zaś kupa powstańców, powyżey tego miasta była od jednego szwadronu jazdy dopędzona i zrabana. We wschodnicy Aragonii 131) wojsko Genera-

Burgos należy do familii Xiążąt Frias, ma w okolicy dobre wino i wody zdrowe.

131) Aragonia Królestwo hiszpańskie na południe gor pirenejskich a na zachód Katalonii położone, przeszło 710 □ mil mające. Kray ten w niektórych okolicach jest bardzo żyzny, w innych zaś ma grunta piaszczyste i kamieniste, wydaie atoli wiele zelaza i innych kruszców, iakoteż szafranu, oliwy, i przedniego wina. Mieszkańcy w liczbie 625,000 są pracowici i trudnią się naybardzię uprawą iedwabiu. Miasto stołeczne Saragossa ob. kart. 79.

ła Palafoxa z Talwy i Buenavare wyparowane, w Lascuar zostało dopędzone i zbite; tenże los potkał 2000 chłopów przy Janova. Jeden pułk francuzki od 1000 Hiszpanów atakowany przy Calussion, bronił się mężnie, dopóki Gen. Habert nie nadszedł, i powstańców aż do Lerida 132) niezapędził. Niektórzy z nich chcieli opanować miasto Tudela, tylko od dwóchset Francuzów bronione, i most za którym się Komendant oszańcował podpalić, iednakże przez ulicę miasta zostali odpędzeni. Na lewym brzegu rzeki Ebro przedpocztę francuzkie niepokoione były od powstańców, natychmiast Mar. Suchet rozkazał Generałowi Musnier do Maella i Batea maszerować; Maella zostało od Francuzów wzięte, a gdy powstańcy korzystne stanowisko przy Batea, opanować chcieli, uprzedzili ich Francuzi, tak dalece, iż obrony Batei poprzestac i cofnąć się musieli. Twierdza Venasque 133) dostała się Francuzom, po odparciu 150 ludzi broniących przystępu w dolinę. Po-

132) Lerida znaczne miasto w Katalonii, leży nad rzeką Segre w pięknej okolicy, jest warowne, ma biskupa, 4 kościoły farne, 16 klasztorów, szpital, i 12,000 mieszkańców.

133) Venasque mocna twierdza hiszpańska w Arragonii ku granicom francuzkim, osłaniająca ważne przeyscie w górach pirenejskich. Miasteczko ma przywilej celny, na węgiel hiszpański, przechodzący do Francyi.

wstańcy w dolinach między Bielsa i Gistum zostali rozbrojeni, a klasztor w Labaix w Katalonii, jako kryjówkę powstańców Francuzi zburzyli. Ponieważ woyska Generała Blanka po różnych placach rozłożone stały, tedy rozkazał Marszałek Suchet Pułkownikowi Robert przedsięwziąć rozpoznawanie przy Noguera; 134) który trafiawszy na 1200 ludzi na wzgórzach przy Alfaraz, chcących ie bronić, rozpoczął z nimi potyczkę: zwycięstwo pozostało przy Francuzach, Alguery i Ivaz zostały wzięte dnia zaś 22. Grudnia wtargnął Pułkownik Robert do Terruel, gdzie w piękney dolinie Xilata, Magistrat i duchowieństwo na przyjęcie onegoż wyszło. W dzień potym osadził woyskiem Ruviellos de Mora, które Junta hiszpańska dopiero co opuściła.

Powszechny ten duch zaburzenia, nie przez co innego był zdziałany, iak przez surowe prawo względem dochodów publicznych, które Król Iózef po bitwie przy Talavera wydał. Iednakże ażeby nie tracić wiele czasu, nie można było żadnego względu mieć, na wydarzenia w tyle i na skrzydłach głównéy armii zasła. Postanowiono więc działania wojenne daléy prowadzić. /Pierw-

134) Noguera rzeka hiszpańska poczynająca się nie daleko źródeł Garonny, w górach pyrenejskich, w dalszym biegu dzieli Katalonię od Aragonii, i wpada w rzekę Segre.

szych dni nowego roku 1810 wyruszyła główna armia z 60,000 woyska złożona, z okolic Madrytu i Aranjuez, dla złamania przegrody dzielącej południową Hiszpanią od północnej. Klęska, którą Hiszpani dnia 18. Listopada r. z. przy Occana ponieśli, powiększyła się zwycięstwem odniezionym przez Generała Kellerman, z Xiążęcia del Parque przy Alba de Tormez. 135) Mimo tego iednakże nie tracili oni nadziei, że obroną Sierra Morenę. Stanowisko ich w tym łańcuchu gór rozciągało się od Monteson, aż do Puerto i Lano na 15 mil francuzkich; dla zasłonięcia téj przestrzeni nie mieli więcej nad 20,000 woyska, z których 5000 wysłano do Almaden de Azoge, ażeby niedopuszczyć odcięcia lewego skrzydła od Kordowy. Na wniścii do przesmyków porobiono oszańcowania, na gościńcach któremiby nieprzyjaciel przechodzić chciał, drogi przecięto, a na brzegach przepaściów, miny pozakładano. Gdy więc w takim stanie Francuzów oczekiwali, przybliżył się do nich Król Józef w orszaku trzech Xiążąt i tyleż Generałów; a będąc dobrze świadomy stanowiska Hiszpanów, wysłał najmocniejszy korpus woyska, ku obydwóm punktom końcowym ich linii. Xiąże Belluno udał się do Almaden, a Generał Se-

135) Alba de Tormes miasto hiszp. w prowincyi Salamanka z pięknym pałacem. Sławny Xiąże Alby pod panowaniem Karola V. i Syna jego Filipa II. posiadał to miejsce.

bastiani de Villaneuva de los infantes. Hiszpani widząc się na prawem skrzydle zagrożonemi, wzmocnili go swoim środkiem, lecz przez to wszystkie sposoby obrony uczynili mdłe i bezsilne. Już dnia 19. Stycznia przeniósł Król główną swoją kwaterę do St. Cruz de Mudela, dokąd dniem wprzód nadeszła już była gwardya królewska, 5ty korpus woyska, i brygada hiszpańska. Tegoż dnia dywizya Generała Dessoles osadziła el Viso, i el Visello; a Generał Sebastiani zająwszy stanowisko w Villa maurique, wypędził z niego Hiszpanów, i wkroczył potem do Torre de Iuan, Abad, i Almedina. Ledwie Xiążę Belluno ukazał się w okolicy Almaden, zaraz oddział Hiszpanów mających bronić tego miejsca, cofnął się do Kordowy, a Xiążę pozyskał przez to czas, do dalszego ciągu rozpoznawań swoich, przez Guadalquivir aż do St. Euphemia i Belacazar. Wszystko więc było gotowe do wielkiego zamachu, Gdy Król d. 20. Stycznia przedsięwziął atakować Hiszpanów, tedy rozkazał Generałowi Dessoles opuścić el Viso, i starym gościńcem ciągnącym się przez Puerto del Rey, do Karoliny 136) pociągnąć. W tymże czasie Xiążę

136) Karolina miasto stołeczne w osadzie gór Sierra Morena w hiszpańskiej prowincyi Jaen, dla swęj piękności i regularności, należy do najznaczniejszych w kraju, ma 8000 mieszkańców.

Tervizo otrzymał rozkaz, ażeby z 5tym korpu-
sem uderzył na stanowisko Despena Perros,
gdzie Hiszpanie gościniec przecieli i podminowali
byli. Za tym korpusem udała się także gwardya
królewska i brygada hiszpańska. Generał Se-
bestiani miał uderzyć na nieprzyjaciela w jego
stanowiskach przy Ventaneuva, Ventaque-
made, i San Estevan, a potem albo aż do
Linares ścigać, albo ku Baeza, i Ubeda po-
suwać się, podług tego, iakiby tenże kierunek
powziął. Gdy zaś Xiążę Belluno odebrał wia-
domość, że drogi prowadzące z Almeda do
Kordowy, zmusiłyby go do manowców, któremi-
by artylleryą swoją prowadzić nie mógł, i że tyl-
ko z iazdą i piechotą prostą drogą do Gwa-
delkwiwiru udać się można; tedy zlecono mu
było, artylleryą i wszystkie bagaże nazad odesłać,
z iazdą zaś i piechotą tak manewrować, ażeby,
albo przez wysłanie oddziałów, prostą drogą przez
Sierre Morenę do Karoliny, albo też przez
iakowy pochód do Gwadalkwiwiru dywersyą
zrobił, podług tego, iak pierwsze lub drugie za
przyzwoite swojemu zamiarowi osądzi.

To było nakształt iakiegoś przygotowania do
zbliżających się walki. — Generał Dessoles wy-
ruszył dnia 20. Stycznia z el Viso wziął sztur-
mem Puerto del rey, i zmusił Hiszpanów
broniących tego miejsca, do tak spiesznego od-
wrotu, iż bardzo mało ienców mógł zabrać. Te-
goż czasu wyszła dywizya Generała Gazan z el

Viso i oddzieliła brigadę Gen. Brayer dla zdobycia wawązu Mula dor, do którego trudna ścieżka, przy zakręcie zwanym De las corderas, w tyle wszystkich oszańcowowań, profilów, i min na główny gościńiec wychodząca, prowadziła; druga zaś brygada dywizyi miała się pięć na górę między tem przejściem i Despena perros dla wsparcia brygady Generała Brayer. Brygada Generała Girard, za którą szła gwardya Królewska, hiszpańska brygada, i jazda, trzymała się na wielkim gościńcu; posuwając się tylko podług miary, którą dywizya Generała Gazan nieprzyjaciela zmuszała do porzucenia swoich stanowisk, oszańcowowań, artylleryi, i żywności. Trzy miny założone na drodze między prostopadłemi skały i głębokimi pochyłościami, wyleciały w powietrze, nie sprawiwszy innego skutku, tylko że poruszenia kolumn francuzkich na kwadrans wstrzymały. Gdy więc rozłożona od Hiszpanów dywizya, na wzgórzu Callados de los Iardines, udała się na wstęp gościńca wiodącego do St. Helena; opuściła spiesźnie oszańcowany swój obóz, i zemknęła na góry, a wkrótce potem między Hiszpanami stało się powszechne zamieszanie. Nadchodząca noc i trudności tamecznego gruntu, przeszkodziły Francuzom do zabrania wielu ieńców, lecz na drogach i bateriach zostawili Hiszpani 15 dział, wiele ammunicyi i bagażów, a w obozach znaleziono znaczny zapas żywności. Choć Francuzi już bardzo późno przyszli do Karoliny, iednakże wiele magazynów w tem mie-

ście znaleźli; ieden tylko wielki magazyn Hiszpanie spalili. — Następującego dnia, to iest, 21. Stycz. 1810 5ty korpus francuzki przeciągał przez Baylen do Andujar, gdzie Generał Marisy natychmiast opanował most na rzece Guadalquivir. Generał Dessoles złączył się więc z woyskiem Generała Sebastiani, który zdobywszy wawąż San Estevan, tamże 10 armat, 3000 ieńców, i wiele chorągwi zabrał; a gdy się dowiedział, że hiszpański Generał Castejon, z dywizją swoją między Montoson i Aguilas stoi, natychmiast udał się tamże, i tegoż Generała z częścią jego dywizyi poymał. W krótcie potem wyruszył ku Ubeda 137) i Baeza 138) dla opanowania drugiego mostu na rzece Guadalquivir. Tym sposobem plan działania Hiszpanów, przez przewagę francuzką, i mądre ustawy Xięcia Dalmacyi, został zniweczony. Już dnia 22. Stycznia rachowali zwycięzcy 6000 ieńców, (między któremi było trzech Generałów) i 25 zdobytych dział. Król Iózef nie zważając na żadne przeszkody posuwał się z główną armią swoją przez Kordowę i Ecjia do Sewilii: miasto

137) Ubeda miasto znaczne w Andaluzyi, leży w zynney okolicy, i ma mocny zamek, sławne zwycięstwem otrzymanym r. 1212 z Maurów.

138) Baeza, miasto hiszpańskie ze sławną akademią, leży w południowey stronie prowincyi Andaluzyi.

to na pierwsze wezwanie otworzyło bramy swoje Francuzóm, a Iunta generalna uniknęła z tąd do wyspy Leon, gdzie zwołała Stany hiszpańskie (Cortes) w imieniu Ferdynanda VII. Szczątki armii hiszpańskięj ścigane od Generała Sebastiani cofnęły się większą częścią do Grenady. Generał Arezaga został z urzędu swojego złożony, a Generał Blake na jego miejsce nastąpił.

Tym czasem przybliżył się Xiążę Belluno ku muróm Sewilii; 239) w ludném tém mieście znajdowało się 260 haubic, i znaczne amunicyi zapasy, na około zaś wielkie szance były założone, do których się w przypadku klęski w

139) Sewilia miasto stołeczne prowincyi hiszpańskięj tegoż imienia, nad rzeką Guadalquivir, na wielkięj równinie w Andaluzyi; jest naywiększém miastem w Hiszpanii nawet od Madrytu. Wzięte z przedmieściami ma obwodu 4 i pół mile, 62000 mieszkańców, 30 kościołów i 82 klasztorów. Lubo w mieście tym ulice są bardzo ciasne i nieregularne, iednakże jest w Hiszpanii przysłowie: kto Sewilii nie widział, ten nic nie widział. Między rozmaitemi budowlami jest tam piękny wodociąg, który miasto opatruje w wodę. Kościół katedralny niezmiernie posiada bogactwa, znajduje się w nim ołtarz z lanego srebra. Za miastem jest fabryka królewska tytoniu i tabaki, pracuje w nięj do 2000 ludzi a 190 koni obracaia 80 młynów. Handel i fabryki tego miasta bardzo się zmniejszyły, iednak wywóz oliwy i owoców jest dotąd znaczny.

Sierra Morena cofnąć zamyślano. Sami Francuzi mniemali że Hiszpanie dawać będą odpór, ile gdy wiedzieli, iż z Estremadury przybyła dywizya hiszpańska, pod sprawą Xiążęcia Albu-berque, która łącznie z niedawno nadeszłą dywizyą Generała Saires, przeznaczona była do bronienia miasta. Jednakże za zbliżeniem się Francuzów do téj Stolicy Andaluzyi, 6 do 7000 woyska, stojącego z Xiążęciem Albu-berque przy Carmona, i tamże bronić się mogącego, spiesźnie cofnęło się do wyspy Leon. Choć przedpocztą francuzkie przy Sewilii przyjęte były kilką wystrzałami działowemi, lecz iak tylko Xiąże Belluno pogroził, przypuszczeniem szturmu do miasta, natychmiast ukazali się Parlamentarze, mający zlecenie, za iego niepodległość i należytą powagę układać się; żądaiące przy tém ażeby Stany zwołane były dla ułożenia praw krajowych. Gdy więc Xiąże Belluno dał pisemienne zapewnienie: że Król mieszkańcom Sewilii bezpieczeństwo i obronę zaręcza, że nikt za opinie i sprawy przeciwne interessowi Króla do sądu pociągany i karany nie będzie, że na Kościoły i klasztory osobliwie wzgląd miany będzie, że woyskowi nie chcący być w służbie królewskiej, do domów swoich powrócą; wszelkie nieprawne podatki zniesionemi zostaną, a woysko francuzkie w koszarach, a w niedostatku tych po klasztorach rozkwaterowanem będzie; tedy powrocili Parlamentarze z ukontentowaniem do współobywatelów swoich, a Xiąże Belluno dnia 1go Lu-

tego z woyskiem swoim wszedł po miasta Se-
wili.

Biorąc ogólnie rzecz, Andaluzyanie po
pierwszym wkroczeniu Francuzów w południową
Hiszpanią, byli ku nim iakożkolwiek przychelnemi
Uważali bowiem ich iako wybawców swoich od
Rządu takiego, który pomimo ofiar wszelkiego ro-
dzaju, nader ich uciemieżał; ponieważ po bitwach
przy Occana, i Alba de Tormes, Junta gene-
ralna wyrokowała: ażeby wszystkie zbyteczne na-
czynia srebrne i złote z Kościołów pozabiera-
ne, podatek nadzwyczajny od wszystkich klass
ludu wybrany, pożyczka 6 millionów złotych w
Hiszpanii, a 40 millionów w Ameryce utworzona,
i połowa wartości od wszystkich naczyń srebrnych
i kleynotów, w gotowiźnie zapłacona była. Nie
ukontentowanie iakie ten wyrok za sobą pocią-
gnął, ieszcze się bardziéj powiększyło przez oba-
wę, że Hiszpania przez dalszy ciąg anarchii dale-
ko gorzéj upadnie, niżeli przez bezsilny rząd o-
statnich Burbonów. Król Iózef wydał z Kor-
dowy odezwę w któręj wystawiwszy stan teraż-
niejszy Hiszpanii, i nieszczęścia z wojny wynik-
łe, starał się umysły Hiszpanów ułagodzić, i przez
mądre urządzenia, dobro kraiowe polepszyć. W
Almagro (140) miała być założona szkoła, na

140) Almagro miasto w prowincyi hiszp. de
la Manche bywsza rezydencya Przeoryszy Or-
deru damskiego Calatrava; znajduje się tu
akademia, 10 kościołów, i wody mineralne.

które uposażenie 60,000 realów z dóbr zniesionych klasztorów wyznaczono. Tegoż dobrodziejstwa miały być uczestnikami inne miasta południowey Hiszpanii, a Sewilia sławne urodzeniem Trajana, Hadriana, i Teodozyusza W. dawne nazwisko swoje Italca miało znowu otrzymać; oprócz tego wyznaczony był roczny dochód 50000 realów na wygrzebywanie amfiteatru w pobliżności klasztoru S. Isidoro del Campo; lecz wojna przeszkodziła do uskutecznienia tych aczkolwiek dobrych, iednakże gustowi i potrzebie Hiszpanów nie ze wszystkim odpowiadających projektów; nawet imie Italica w Sewilii nie było używane.

Podczas gdy Generał Sebastiani udał się do Królestwa Granady, i dnia 5. Lutego z orężem w ręku wtargnął do Malagi, 141) ciągnął Xiążę Belluno z korpusem swoim do Kadysu. Poprzednim zdaniem Francuzów było, że handlowe to miasto prędko i bez żadney zawady opanować mieli; iednakże mniemanie to zasadzało się, na całkowitey niewiadomości położenia tego mia-

141) Malaga znaczne ale ciasno zabudowane miasto w królestwie hiszpańskim Granada, ma 3 przedmieść dobry port, biskupa, 4 kościołów parafialnych, 24 klasztorów, i 50,000 mieszkańców trudniących się handlem, osobiwie owoców tamecznych. To miasto ma wielki udział w handlu z Ameryką. Roku 1803 i 1804 zaraźliwa choroba wielkie tam sprawiła spustoszenie.

sta, które zbudowane od przezornych Kartaginczyków, od stałego lądu tak jest odłączone, że największe i najmężniejsze woysko znudzić może, jeżeli nie będzie wsparte flottami. Lecz nie tylko ta okoliczność zwycięzki zawód Francuzów tamowała, ale też i Anglicy wiedząc o ich postępkach w Andaluzyi 142) nie tracili żadnej chwili, ażeby ubezpieczyć okręty stojące w odnodze Kadyxu, i zburzyć różne warownie flankujące nurt morski. W mieście samem znajdowało się 4000 liniowego woyska, które niedawno z Lizbony 143) nadeszło. To wszystko stało się

142) Andaluzya prowincya hiszp. przedtym obeymująca królestwa Sewilii, Korduby, Iañ, i Granady; ma 194 mil □, powierzchni, i przeszło 1 million mieszk. który różni się znacznie od innych Hiszpanów, i wiele maia podobieństwa z Maurami, od których pochodzą. Imię swoje wzięła od Wandalów osiadłych tam w 5tym wieku, ile że często używano nazwiska Wandalicya; jest to kraj górzysty, atoli najzdrowszy i najżyźniejszy w całej Hiszpanii. Dziś nazwisko Andaluzyi nie jest używane, ale każda prowincya ma swoje własne.

143) — Lizbona (Lissabon, Ulissipona) miasto stołeczne królestwa portugalskiego, w prowincyi Estremadura nad rzeką Tagiem, leży w kształt amfiteatru, i zajmuje 7 pagórków w swoim obwodzie. Jest zupełnie otwarte, długie na wiele geograficzną wzdłuż rzeki, ale miejscami bardzo wąskie. Ma wyborny port, Arcybiskupa będącego razem i Patryarchą, piękny plac handlowy, nowy pałac królewski, arsenał, bursę,

nał oczekiwanie Francuzów, którzy, ponieważ z pierwszego szturmowania nie umieli korzystać, widzieli się być zmuszonemi, do tak długiego i kosztownego oblężenia, które przez całe dwa lata trwało; a gdy wszystkie sposoby sztuki zostały wyczerpane, musieli go nareście zaniechać.

Obroty, iakie rzeczy pod ów czas w Hiszpanii miały, były też nie mniej przeciwne tak oczekiwanióm, iak i życzenióm angielskiego Rządu; mimo tego iednakże skłonnym ón był, do statecznego prowadzenia wojny, iak się to widzieć dało z mowy mianéy dnia 28. Stycz. 1810 przy otworzeniu imieniem Króla Parlamentu, i z uzbraiań w Portugalii, gdzie Polny Marszałek Beresford cały naród do wojny sposobił. Forteca hiszpańska Ceuta, leżąca w królestwie afrykańskim Fez, na samym brzegu nappółnocnieyszym naprzeciw Gibraltaru, od lunt y generalnéy ustąpiona została Anglii; a ieżeli ta okoliczność wkładała obowiązek na Rząd W. Brytanii do dalszego wspierania Hiszpanów, tedy stateczność Anglików zachęcona była na nowo przez zdobycie wyspy Gwadelupy, które pod ten czas prawie nastąpiło, gdy Francuzi przybliżali się do Kadyxu.

dóm indyjski, znaczny handel, i rozmaite rękodzielnie. Liczba domów ma wynosić do 38000 a mieszkańców do 305,000. Dnia 1. Listopada roku 1755 doznało okropnego trzęsienia ziemi, przy którym 15 do 20,000 ludzi utraciło życie, lecz roku 1789 już było zupełnie odbudowane.

W ostatnich dniach Stycznia, znaczna liczba wojska angielskiego wylądowała pod Generałami Becwihrt i Horcourt na te wyspy, a po zwyciężonej utarczce dnia 3. Lutego Generał Kapitan Ennoui widział się być zmuszonym do zawarcia kapitulacyi, przez którą załoga téj wyspy dostała się w niewolę wojenną. Podobnie i Hollendrom jako Sprzymierzeńcom Francyi, wydarli Anglicy dnia 22go Lutego wyspy Sw. Eustachiusza 144) i Amboine 145). Od tego czasu Francya nie miała już żadnych osad innych, oprócz wysp Isle de France 146) i Bour-

144) Sw. Eustachiusza wyspa, jedna z małych antylskich, albo karaibskich, w Indyach Zach. jest tylko czczą skałą, jednak przemysłem Hollendrów użyźnioną została, ma jedną milę obwodu, przeszło 20,000 mieszkańców i dosyć mocną twierdzę. Położenie iéy ułatwia handel przekradkowy w tych okolicach.

145) Amboina jedna z wysp moluckich czyli korzennych, w Indyach Wschodnich, składa się z 8 wielkich i trzech małych wysp, na których Hollendrzy utrzymują około 4000 gwózdzi-kowych ogrodów; zawiera około 23 mil □ powierzchni, a ludność iéy wynosi do 24,000 dusz.

146) Isle de France albo wyspa francuzka na wschodnich brzegach Afryki dawniej Wyspa Maurycego. Góry na téj wyspie są największe z rodzaju wulkanicznych, ziemia jednakże wydaie zboża różnego gatunku, cukier, indygo, bawełnę i gwozdziiki. Lasy obfitują w zwie-

bon 147) lecz i te postanowili nie bronić się dalej przeciwko przewyższającej mocy, a w końcu r. 1810 (2 Grudnia) francuzki Generał kapitan Decaen poddał obydwie przez kapitulacyą angielskiemu Viceadmirałowi Bertie i Generałowi Abercrombie. Tak więc zostały Francya i Anglia wiernemi swoim systematom, podczas gdy pierwsza w uiarzmieniu Europy szukała podwyższenia samęj siebie, starała się drugą panowanie swoje na morzu ugruntować, i samo nawet podobieństwo potęgi morskięj Państwa francuzkiego w niwecz obrócić.

Nie spuszczaiąc z oka Pułwyspu pireneyskiego, zamysłano w Anglii po zdobyciu przez Francuzów Andaluzyi, o nowych środkach wzniecenia

rzynę, a bydło rogate z Europy sprowadzone dobrze się udało. Mieszkańcy utrzymują związki handlowe z Goą, Suratą, odnogą perską i Zangwebarem.

147) Bourbon wyspa na wschodnich brzegach afrykańskich należąca do Francyi, w rewolucyi przezwana była wyspą Ziednoczenia (Reunion) później Bonapartego; wśródku ięj są wysokie góry wulkaniczne, a lawy z nich płynące często niszczą zagrody i pola zasiane. Wreście kraj też iest bardzo żyzny i przyjemny, którego głównym płodem iest kawa, najlepsza po arabskięj. Obydwie te wyspy odkryte były od Piotra Maskarenhas Portugalczyka, w roku 1505, i od niego dotąd zowią się Maskareńskie.

siły odpornéy Hiszpanów. Między wszystkiemi nayskuteczniejszym mniemano, uwiedzenie Xiążęcia Asturyi z iego więzienia w Valenzay 148) Pewny Irlandczyk nazwiskiem Kolly, przedsięwziął tę awanturę. Opatrzony kredytywą, nie czyniącą żadney wątpliwości o swoim poselstwie, także listem Króla W. Brytanii, do uwiecznionego Xiążęcia, iakoteż fałszywemi paszportami, i rozkazami do Ministrów morskich i lądowych, mając 200,000 franków w dyamentach, i nieograniczony kredyt na domy Maenlof i Clancy w Londynie, puścił się ku końcowi Stycznia 1810 w drogę do Francyi, i iak tylko w Quiberon 149) na ląd wysiadł, nie opuścił żadnego momentu udać się do Paryża, tamże swoje dyamenty sprzedać, i do uwiedzenia Xiążęcia wszystko przygotować. Naybezpieczniejszy do tego sposób zdawał mu się być, zmyślanie handlarza kupersztychów. Opatrzywszy się tedy w potrzebne towary, udał

148) Valenzay albo Valence znaczne miasto franc. w bywszym Delfinacie, leży na spływie Rodanu i Izary, iest dobrze obwarowane, ma biskupa i akademią.

149) Quiberon miasto z 2000 mieszkańców, w bywszey Bretanii na wązkim klinie ziemi w morze się zapuszczającym, na którym są 2 porty płytkie, ale mocno fortyfikacyami obwarowane, z przyczyny łatwego tam lądowania, którego w r. 1795 na próżno Anglicy z emigrantami francuzkiemi doświadczali.

się do Valenzay. Według iego planu miał on Xiążęciu swoje układy przedstawić, a gdyby ie tenże potwierdził; o dniu do uwiedzenia onegoż z nim się umówić; potém zaś do brzegów morskich przybyć, dla uwiadomienia kommandanta floty przy Quiberon stojący, a z tąd do Paryża powrócić, i tamże potrzebnych dla siebie ludzi i koni przysposobić; nakoniec pod wieczór umowionego dnia, Xiążęcia tak uprowadzić, ażeby, nim ieszcze iego ucieczka spostrzeżona będzie, ten przeciąg czasu dostateczny był, do ubezpieczenia pomysłnego przybycia w Quiberon. Za pomocą fałszywych paszportów, przybył Kolly szczęśliwie do Valenzay, iednakże plan iego nie udał się przez niedowierzanie Xiążęcia Asturyi; bądź dla tego, iż tenże nie chciał się w żadne usiłowania wdawać, które gdyby zawodnemi były, łatwoby stan iego pogorszyć mogły, bądź przez mniemanie, iżby mógł korzystać z uczynioney sobie propozycji, względem polepszenia stosunków swoich z Cesarzem francuzkim. Kolly naradzał się o tём z Intendantem Xiążęcia, i bratem iego Don Antonio, którzy też nie omieszkiwali przykładac się do tego ze swoihey strony; lecz Xiążę tak był nieostrożnym, iż nawet samego Gubernatora w Valenzay o przybyciu i zamiarach Kellego uwiadomił. Skutkiem tego doniesienia było, że Irlandczyk natychmiast aresztowanym i do Policyi Paryzkiey odesłanym został. Ta znalazła przy nim łaciński list Karola IV., uwiadomiałący Króla angielskiego o zaślubieniu się

Xiążęcia Asturyi, z córką Króla neapolitańskiego; drugi list z podpisem Georg Rex zawierał w sobie zachęcenie Xiążęcia do ucieczki z więzienia, z którego bynajmnię nie wątpiono o zamiarze rządu angielskiego, uprowadzenia Xięcia Asturyi. Kolly pod czas czynionych z nim wybadywań, okazywał w swoich odpowiedziach otwartość godną człowieka, który sądził iż dobrą sprawę chciał uskutecznić. Tym czasem, gdy on w areszcie paryzkim przebywał, widział się być X. Asturyi oszukany w swoięj nadziei: że doniesienie o Kollego zamiarze, nie tylko mu nie sprawiło oddalenia się z Valenzay, gdzie mu się najgorzēj powodziło, ale tēż i przysposobienia (adopcyi) ze strony Cesarza francuzkiego, o którą wyraźnie upraszał. Zostawał on z bratem swoim w Valenzay w tymże co i pierwēy stanie, i tylko rodzicom iego dozwolono było, udać się do południowej Francyi, gdzie przez długi czas w Marsylii przebywali, dopóki w kilka lat późniē nie przenieśli się do Rzymu.

Nim opiszemy dalsze działania wojenne armii francuzkiē w Hiszpanii, potrzeba nam rzut oka uczynić na resztę Państw europejskich, dla rozważenia odmian iakowē zaszły w różnych krajach tēj części świata. — Szczęście które sprzyjało Rossyanóm w wojnie tureckiē r. 1809, zostało naglę zmienione po śmierci obydwóch Naczelników armii rossyjskiē: Generała Michelson i Xiążęcia Prozorowskiego. Po tylu znaczą-

nych klęskach, które Turcy od Rossyan pod ich dowództwem ponieśli, i zdobyciu ważnych twierdz tureckich, udało się im przecie na końcu Października, znacznie armią rossyiską porazić. Huk dział na przedmieściu carogrodzkim Tofana ogłosił dnia 1go Listopada zwycięstwo które Turcy nad woyskiem rossyiskim pod sprawą Generała Bagration dnia 22go Października pod Silistrią 150) odnieśli. Podług rapportu przesłanego w tęg mierze od W. Wezyra, bitwa zaczęła się bardzo rano, i trwała aż do zmroku. Rossyanie którzy przy wsi Tatariso na linię turecką uderzyli, mieli w tęg walce przeszło 10,000 w zabitych a 9000 w ieńcach utracić. Walczono nawięczę pałaszami; a Muchtar Syn Baszy Ianiyny nadciągnawszy z 12,000 Albańczyków, rozstrzygnął los bitwy, która przez 2 dni trwała; i dopiero 2go dnia zwycięstwo przechiliło się na stronę Turków, gdy rzeczony Muchtar w stanowiącęg chwili przybył na pomoc. Rossyanie cofneli się do oszańcowanego obozu swego pod Silistrią, z kąd załoga uczyniwszy wycieczkę na 2 dni przed wspomnioną bitwą, o do 10,000 obłężenców ubiła. W. Wezyr przesłał oraz Porcie otomańskieg szczegóły tęg bitwy, w któręg Rossyanie zostali pokonani, i utraciwszy liczną artyllę

150) Silistria dość znaczne miasto tureckie, w Bulgaryi nie daleko Dunaju, iest stołeczne Sandziakatu i metropolity greckiego, ma też dość ważne warownie.

ryą amunicją i sprzęty wojskowe, przymuszeni byli ustąpić z prawego brzegu Dunaju, co jednak nie udało się tylko piechocie, która przeprawiła się za tę rzekę przy Hirsowa, a iazda cofanie się zaskłaniająca, przymuszona została, (ponieważ udało się Turkom zburzyć most) ratować się ucieczką do Babagad, dla przeprawienia się przez Matschin za Dunay. Turcy ścigali wszelako żywo tę iazdę, i przy odejściu raportu wiele ieńców do głównéj kwatery W. Wezyra przyprowadzono. O tym zwycięztwie doniosła Porta zagranicznym Posłom i przez trzy wieczory Seral wspaniale był oświecony.

Na początku roku 1810 rozpoczęła się znowu kompania na ziemi tureckiej, przez uderzenie dnia 14. Marca na wyspę Dunaju Ostromana, którą Turcy już przedtym osadzili. Trzy tysiące wojska rossyjskiego wyszło tym końcem z Bannatu Serwii Kratowo, lecz przedsięwzięcie to z mierzło do tym większego zabezpieczenia związku z Serwianami, posuwającemi się aż pod Widdyn, 151) poczem Rossyanie ustąpili znowu z tój okolicy. W. Wezyr z niebezpiecznej

151) Widdyn albo Biżyn dość mocna twierdza pograniczna, w Bulgaryi nad Dunajem od strony Serwii, mająca 20,000 mieszkańców. Roku 1737 wojska austriackie nadaremnie ją obległy. Z iednej wyspy na Dunaju zrobiono cytadelę. O kilka mil od Dunaju są szczątki mostu Cesarza Trajana.

choroby przyszedłszy do zdrowia, i posiadający nieograniczoną ufność W. Sultana sposobił się ciągle do nowęj kampanii, a W. Sultán przez wydane odezwy do Ministrów i woyska, zachęcał Muzulmanów do dzielnego walczenia; lecz woysko azyatyckie nadciągało w małej liczbie, i nazbyt opieszale do armii tureckiej, co nie mało posłużyło do zwycięstwa Rossyanóm po zwiedzionych kilku stanowczych bitwach, z téj strony Dunaju. Dnia 20. Maia dobyli szturmem fortecę Bazárd. schik pod dowództwem Generała Kamenskoy, do którój Seraskier Pegliwan, pod daremném usiłowaniu wydarcia Rossyanóm Mangali, cofnął się był. Tam otoczony od Rossyan bronił się iak nayusilniey, ale iak tylko do szturm przyszło, zmuszony był poddać się w niewolę. — Tym czasem Generał Langeron rozpoczął oblężenie Silistryi. Twierdza ta otworzyła swoje wrota, iak tylko aprosze czyli przystępy dnia 30. Maia otworzone zostały. Ledwo co owę trudność uprzątniono, Rossyanie widzieli się być zmuszonymi wyjść naprzeciw tureckiemu korpusowi, który pod sprawą Baszy Terur Machmet w spieszonym pochodzie nadciągał. Generał Sabanejew wysłany od Naczelnika dla uderzenia nań, znalazł go na wzgórzach Rasgradu, i po uporczywéj bitwie natychmiast stoczonéj zdobyli Rossyanie obóz turecki, przy czym drugi dowódzca Turków i moldawski Xiążę Callimachi dostali się w niewolę: 3900 niedobitków, którzy do Rasgradu umkneli, poddali się z Terur Mach-

metem, iak tylko Rossyanie do tego miasta strzelać poczeli.

Usiłowania Rossyan nie miały innego celu, iak tylko ażeby przyspieszyć upadek twierdzy Ruszczuka, leżący nad Dunajem w Bulgaryi, tym końcem udał się Naczelnik rossyjski do korpusu oblegającego, a Generał-Porucznik Saass, rozkazał znieść komunikacyą między Ruszczukiem i twierdzą Nikopolis 152) leżącą podobnie nad Dunajem w Bulgaryi. Zaraz potem otworzone zostały przystępy, i zaczęło się bombardowanie, które do 12. Lipca trwało. Gdy oblężeni ustawicznie odpór dawali, i przez odważne wycieczki Rossyanóm nie małe szkody czynili, tedy przedsięwziął Generał Kamenskoj szturm, który dnia 4. Sierpnia z największą natarczywością przypuszczony został. Rossyanie wdarli się na szaniec zewnątrz i zdobyli wielką liczbę dział, jednakże tu przez niespodziewaną przeszkodę widzieli się być wstrzymanemi: Ruszczuk bowiem z północnej strony przytyka do Dunaju, a z trzech innych stron opasany jest głębokimi rowy. Iak tylko Rossyanie przy tych rowach staneli, i ani w przód ani w tył cofnąć się

152) Nikopolis miasto tureckie w Bulgaryi, pamiętne porażką Chrześcian od Turków, roku 1396, po której Zygmunt Król węgierski, ledwie zdołał się schronić do Konstantynopola, leży na prawym brzegu Dunaju; i ma 20,000 mieszkańców.

nie mogli, korzystali obłążeni z tego momentu, i żwawy atak przypuścili, który pomyślnie na ich stronę wypadł. Podług rapportów tureckich trwała bitwa przez 15 godzin, pod czas której równy napelnili się trupami, iednego Gen. rossyiskiego, wielu Officerów i 250 żołnierzy wzięli Turcy w niewolę, a Generał Kamenskoy po utracie około 5000 ludzi widział się być zmuszonym poprzestać dalszego działania.

Wprzód ieszcze nim się to stało, między Iussuf Baszą, i bratem Naczelnika rossyiskiego przyszło do nowych utarczek. W Wezyr rozpostarł się obozem na granicach Prowincyi tureckiej Romanii. 153) Obóz ten tak wielki był, iż 4 godzin drogi w okręgu wynosił, otoczony szanćami, pallisadami, i równami. Mimo tego nie omieszkał iednakże Generał Kamenskoy uderzyć na niego. Bitwa trwała przez 2 godziny, przednia straż turecka została porażona, a prawie

153) Romania (Rumelia) w starożytności greckiej Thracia, wieka kraina turecka, granicząca na północ z górami Argentara, dzielącemi ją od Bułgaryi, na Zachód z Macedonią, na południe z Archipelagiem, na wschód z morzem czarnym i zatoką Marmora. Powierzchnia iey wynosi 1680 mil \square , a ludność 2,400,000 mieszk. Nazwisko Romanii, a po turecku Rumili pochodzi z tąd, że Konstantynopol zwał się nowym Rzymem. Dla tego też Turcy niekiedy wyrazem Rum oznaczają całą Europę, a przez Rumili Europeczyków.

skrzydło rossyiskie', osadziło krzakami zarosłe wzgórza, leżące iak naybliżey na przeciw oszańcowan tureckich. Następującego dnia Naczelnik Turków, natychmiast obrócił całą swoją siłę przeciwko tym wzgórzóm. Tym czasem Generał Porucznik Lewis po prawey stronie uformował wielki czworogran, a Xiążę Trubeckoy po lewey, dwa inne czworograny. Dla zrzucenia tych ostatnich wycienczali Turcy ostatnie siły swoje, lecz Rossyanie nie ustąpili, i przymusili Turków cofnąć się do swoich szanów. Centrum i lewe skrzydło tureckie zostawały w swoim stanowisku, a ponieważ bardze straszne były, tedy Rossyanie z téy strony, nie nie rozpoczynali. Po południu około 5000 iazdy tureckiey wypadło z oszańcowan swoich, na lewe skrzydło rossyiskie, lecz przez czynność artylleryi rossyiskiey, zamach ten zniweczony został. Widząc tedy Rossyanie iż w tym stanowisku nie mogli się utrzymać, zaczęli ustępować, chociaż nie tylko wiele Turków na placu położyli, ale też 40 chorągwi z buławy baszowskie i wiele dział w zdobyczy otrzymali. Z początku Turcy cofających się Rossyan niepokoiłi, lecz gdy przeciwko czworogranóm ich nie nie mogli wydolać, tedy na końcu Lipca powrócili do oszańcowanego obozu swiego przy Szumli.

Teraz o nic bardziéy tak nie chodziło, iak o danie odsieczy Ruszczukowi. Tym końcem wysłał W. Wezyr (Iussuf Basza) 12000 Albańczyków pod dowóztwem Muchtar Baszy w

okolice Tirnowa i Szistowa, gdzie się miał z wojskami Kuhandiali Halib Baszy, Achmet Baszy, i wszystkich Agów Bulgaryi złączyć, przez co wojsko Muchtar Baszy doszło do 40,000 głów. Zbliżywszy się więc do twierdzy, obiał stsnowisko przy spływie rzeki Iantry i Dunaju. Gdy oprócz tego ieszcze, korpus ieden turecki z Szumli wyciągnął tedy rossyiskie wojsko oblegające wpadłoby w nie małe zawikłanie, gdyby Generał Kamenskoy temu nie zapobiegł: przywołał on korpus Generała Langezona w okolice Ruszczuka, a w tym czasie gdy Gen. Sass zlecił opassać twierdzę Giurgevo, i Ruszczuk od strony wyspy atakować, on sam dnia 4. Września z częścią armii oblegającej, i z korpusami Generałów Woroncowa i Uwarowa, do których się ieszcze starszy brat jego z flotyllą Pułkownika Berlier przyłączył, przeciwko Muchtarowi Baszy pociągnął. Główna siła rossyiska na spływie Iantry i Dunaju składała się z 5 kolumn; z których 2 pierwsze, brat Naczelnika prowadził ku froncie trzech oszańcowanych obozów tureckich, podczas gdy sam Kamenskoy z trzema innemi, ku lewemu skrzydłu Turków posuwał się. Bitwa rozpoczęła się z rana dnia 7. Września; kolumna Generała Iłowayskiego zdobyła reduty, i wszystkie warownie, zasłaniające lewe skrzydło obozu tureckiego, a gdy tegoż czasu Generał Kulniew na czele 5tęy kolumny, z innęy strony ku Dunajowi posunął się, i mały obóz turecki opanował

tedy obaczyli się Turcy niespodzianie w swoich okopach otoczonemi; iednakże tym żwawszy odpór dawali, im mnię rosyjskie kule działowe onymże szkodziły. Dla uczynienia stanowczego attaku, Generał Kamenskoy wtargnął z 12 batalionami do obozu tureckiego, którego lewe skrzydło przełamał; gdy zaś w równymże czasie, Generał Sabanciew z czwartą kolumnę na prawe skrzydło tureckie uderzył, tedy woysko rzeczzone poniosło klęskę nie małą. Ieszcze pozostawał ieden okop turecki, do którego się Achmet Basza z większą częścią woyska był schronił; lecz i ten został takż zdobytym, gdy szczupłość mieysca nie pozwalała Turkom uszykować się. Przez to ważne zwycięztwo dostał się cały obóz turecki ze wszystką artyllerią, bronią, bagażem, wielą buławami baszowskiemi, 178 chorągwiami, i trzema flagami, w rosyjskie ręce; więcéy nad 5000 Turków dostało się w niewolę. Tym sposobem znaczne woysko tureckie, wysłane na odsiecz Rusczyka, zostało częścią pobite, częścią poymane, a częścią rozproszone; między zabitemi znajdował się też Kahandiali Halib Basza. Strata Rossyan w zabitych i ranionych nie wiele wynosiła. Z powodu tego zwycięztwa odprawiło się w Petersburgu uroczyste dziękczynne Nabożeństwo, na którym Alexander Cesarz z małżonką swoją, W. Xiążęciem, i zagranicznych dworów Ministrami był przytomnym.

Bezpośrednim skutkiem bitwy przy spływie

Iantry i Dunaju było, zdobycie między Nikopolem i Ruszczukiem leżącego miasta Szistowa, 154) które się Generałowi St. Priest dnia 27go Września poddało, a z nim cała flotta turecka na Dunaju, i znaczny zapas amunicyi z żywnością, dostały się Rossyanóm. Wkrótce potem kapitulowała załoga Kłodawy otrzymawszy pozwolenie udania się z bronią swoją do Widdynu. Ruszczuk nie mając już nadziei otrzymania posiłków poddał się tegoż dnia, co i twierdza Giurgewo (27. Września) i obrocony został od Naczelnika na koszary dla armii rossyjskiej, zostając pod jego dowództwem. Zamialem Kamenskiego było, podbicie ieszcze innych fortec bulgarskich, po czemby mógł tym łatwiej W. Wezyra, w jego obwarowanym obozie, atakować. Najważniejsze dotąd niezdobyte place były: Warna, 155) Nikopolis, i Widdyn, nad Dunajem leżące, i mniej lub więcej umocnione. Do opanowania ich potrzeba było nowych posiłków, których Naczelnik rossyjski ieszcz oczekiwał. W. Wezyr ściągał prawie codzien-

154) Szistowa miasto tureckie w Bulgaryi przy Dunaju, sławne zawartym tam pokojem między Austryą i Portą r. 1791.

155) Warna miasto portowe nad morzem czarnym, stolica metropolity greckiego, i główny skład towarów między Bulgaryą, Wołoszczyzną i Carogrodem; pamiętne śmiercią Władysława III. Króla polskiego i węgierskiego r. 1444.

nie świeże woyska do siebie, cała Turcyja europeyska i azyatycka gotowa była do pospolitego ruszenia; i w samęy rzeczy, państwo tureckie nie wysilało się w żadney wojnie tak bardzięy iak w terażniejszy. Chęć W. Sułtana, udania się osobiście do obozu, zapal ludu znacznie powiększyła. Cypr, Kandya i wszystkie wyspy Archipelagu 156) wysyłały liczne woyska do Carogrodu, a majątni właściciele dóbr przedstawiali Baszóm prowincyonalnym dobrowolnie więcęy rekrutów, niżeli obowiązani byli; wielu nawet osobiście się zaciągało. Generał Porucznik Sass na czele iednego korpusu armii, i w połączeniu zpowstańcami serwijskimi, opanował małe fortece Orava, Praovo, i Negotina, poczem prawemu skrzydłu posunąć się kazał ku Widdynowi, a lewemu ku Orsowie; 157) co tём łatwięy zostało uskutecznione, ponieważ armia turecka, która podług planu swojego Serwii 158)

156) Archipelag tak nazywa się każdy zbiór wysp, atoli naypospolicięy pod tём imieniem rozumicią się wyspy leżące między Grecyą i Turcyą, od Turków zwane morzem wysp, albo białem.

157) Orsowa dwie twierdze tego imienia nad Dunajem w Temeswarskim powiecie na Węgrzech. Stara Orsowa po wielokrotnym przeysciu w ręce tureckie należy dotąd do Austrii; nowa Orsowa podobnież była kilkakrotnie brana i odbierana, teraz należy do Turków.

158) Serwia prowincya turecka od północy

opanować, i na tylną straż rossyiską uderzyć zamysłała, do Nissy 159) nazad powróciła. Na końcu Października twierdze Włddyn i Nikopolis wpadły w ręce rossyiskie, a z tym wypadkiem ukończyła się kampania roku 1810, w tych okolicach, w któręj imie Generała Kamenskiego świetne zasługi pozyskało.

W Niemczech zaszły odmiany do których Traktat Wiedeński niejakie przygotowanie uczynił. Xiążęta Ligi Reńskięj, iako posłuszne narzędzia w ręku Napoleona, za czynione usługi w ostatnięj wojnie, mieli otrzymać nagrodę; która iednakże połączona była z niektórymi zamianami, ażeby Niemcy zawsze obojętniejszemi byli ku swoim Xiążętom, i oprócz Cesarza francuzkiego, na nikogo względu mieć nie mogli. Bawaryja

przedzielona Dunajem od Węgier. Mieszkańcy tego kraju są Słowianie, zwani w swym ięzyku *S y r b a m i* a z słowianami w Saxonii mieszkającymi wiele podobieństwa mający. Kraj ten długi iest mil 36 i tyleż szeroki obfity w zboże bydło i kruszce. Pokołem Passarowickim r. 1718 ustąpiona była Serwia Austrii, ale w r. 1739 nazad Porcie wrocona została, tak, że Dunaj między obydwoma państwami miał stonować granicę.

159) Nissa miasto tureckie znaczne ale źle zabudowane w Serwii, z twierdzą którą Austriacy opanowali w latach 1689 i 1737, lecz późnięj nazad musieli oddać.

odstąpiła Królowi włoskiemu południowy Tyrol, a Królowi wirtemberskiemu miasto Ulmę, i powiat złożony z siedmiu dystryktów za co otrzymała oprócz Xieztw Regensburg i Beureuth, Xieztwo Salzburskie i 6 dystryktów; przez co ludność ięy do 3,531,510 mieszkańców powiększyła się. Król wirtemberski odstąpił Bawaryi, kawał kraiu złożony z kilku powiatów, a Wielk. Xięciu Badeńskiemu hrabstwo Nellenburg, i 7 oberamtów czyli Starostw generalnych, za co otrzymał od Bawaryi wyżey rzeczony powiat z miastem Ulmą, przez co ludność królestwa (pod ten czas na 12 departamentów podzielonego) na 1,200,000 dusz przyrosła. W. Xieztwo Frankfurckie do którego Xieztwo Hanau i Fulda wcielone zostały, ustąpiło W. Xięciu Badeńskiemu 6 amtów. Ludność iego wynosiła do 300,000 dusz, podzielone było na 4 departamenta, i przyięło Konstytucyę królestwa westfalskiego, zniósłszy wszystkie osobne Konstytucye prowincyów, miast, i gmin. Uchwalono także, ażeby po przeniesieniu Stolicy arcybiskupięy z Regensburga do Frankfurtu, W. Xiążę zobowiązał się Arcybiskupowi 60,000 franków roczney pensyi wypłacać. W. Xieztwo Heskie powiększyło się nabyciem większey części amtów Xiążąt Leningen, Löwenstein-Wertheim, iakoteż niektórych włości nad Menem. Za ten dystrykt 15,000 ludności mający, i do W. Xieztwa Heskiego graniczący, otrzymało W. Xieztwo Badeńskie większy i daleko

ludniejszy powiat odstąpiony od Króla wirtemberskiego. Ludność pierwszego wynosiła około pół milliona, a drugiego około milliona dusz.

Gdy dotychczas ze strony Francyi, lub innych mocarstw Europy, nie mogła być jawna i otwarta wojna z Anglią rozpoczęta, dla niedostatku znaczney ilości okrętów wojennych, tedy przyszło Cesarzowi francuzkiemu na myśl, ażeby przez zawieszenie handlu z Anglią, Systema lądowe jeszcze bardziéj usadowić. Tym końcem wydał on tak zwaną Taryfę z Trianon 160) dnia 5go Sierp. 1810 zakazującą wszelkiego handlu z Anglią, i ogłaszającą, iż wszelkie towary osadnicze, tak mają być uważane, iakoby z angielskiego handlu pochodziły. Wszystkie artykuły handlowe, rzeczony taryfie podpadały, która ich na 50 procentu, i jeszcze wyżej podrożyła. Ażeby zaś Taryfę owę powszechną uczynić, starano się oprócz Francyi i Włoch, także ią do innych krajów rozciągnąć. Liga Reńska najpierwéj Taryfę trianonską przyjęła, za której przykładem poszły Prusy, Dania i Austria. Szwecya z niechęcią poddała się iey, a Turcya zupełnie ią odrzuciła. Rossya mniemała, iż przyjąwszy Taryfę zupełnie

160) Trianon pałacyk letni królewski przy ogrodzie wersalskim we Francyi. Drugi zwany mały Trianon leży blisko tamtego, a należał do nieszczęśliwéj Królowy Maryi Antoniny. Jest ozdobiony bardziéj rokosznymi plantacykami, iak wewnątrzniemi bogactwy.

Francyi podległą zostanie, chociaż widocznie okazało się, iż bieg rzeczy w tém Państwie do takiej wysokości doszedł, mocą któręý każde mocarstwo, zbraniające się przyjąc Taryfę wspomnioną, wojnę na siebie ściągnąćby mogło. Lecz nie dosyć ieszcze było na powyższęý Taryfie; przez inny Wyrok z dnia 19 Października, nakazał Cesarz francuzki zniszczenie wszystkich towarów, z angielskich fabryk pochodzących. Wyrok ten nie tylko rozciągał się do samęý Francyi, ale też do Hiszpanii, Włoch, Neapolu, Illyrii, i wszystkich krajów i miast, w których tylko wojska francuzkie osadą stały. Wszystkie te towary powinny być spalone, a to z przyczyny: ażeby użyć prawa odwetu na Anglii, która, iak twierdzono, żadnych fabrykatów obcych nie cierpiała. Żaden wyrok nie zgadzał się bardzięý z duchem czasu, i sprawiedliwemi widokami. w naturze handlu, nad wyżęý rzeczony; iednakże przyięły go te wszystkie kraie, które Taryfę z Trianon przyjąć musiały; nie dla tego, ażeby przez to wiele towarów angielskich zniweczyć, ale że iuż po przyięciu pierwszego, nie można było do niewykonania drugiego przystąpić.

Ze stosunków, w iakich od początku wojny r. 1810, Cesarz francuzki zostawał z Austryą, a tym bardzięý z wojny którą Rossyą z Turcyą toczyła, można było sądzić, iż z owoczesnych okoliczności korzystać będzie do czynienia nowych

przywłaszczeń; które to mniemanie bezzasadném nie było. Początkiem takowych stał się postępек z Rzeczpospolitą Wallizeyską. Kray ten sprzymierzony ze Szwaycaryą należał do tak zwanych przydatkowych mieysc, które na Seymie ani głosu ani krzesła nie mieli. To trwało do r. 1798, kiedy woyska francuzkie Szwaycaryą zrewoltowały, (zaburzyły) na ten czas bowiem kray Wallizeyski został od Szwaycaryi oddzielony, i na Rzeczpospolitą samą przez się istniejącą obrocony, która miała być od Seymu, dwa razy na rok zebranego, i Rady Stanu, zarządzana. W takim stanie trwała ta Rzplita lat 12; dopiero dnia 20. Listop. r. 1810 przez wcielenie swoje do Francyi, zniknęła. Wyrokiem Cesarza nakazującym to wcielenie zarzucano Walizyczykóm, że obowiązku swojego w założeniu wielkiego traktu (gościnca), który miał Francją z Włochami łączyć, nie dopełnili; i w anarchii zostawali, w której jedna partya ludu przeciwko drugiej, prawa samowładztwa ważnemi czyniła. Po wcieleniu swoim do Francyi, kray ten przybrał nazwisko Departamentu Simplon, i w tym względzie zajmował 7mą dywizyą woyskową.

Ważniejszym ieszcze było wcielenie północnych brzegów morza niemieckiego do Francyi. Obeymowało ono z miastami hanzeatyckimi wszystkie te kraie, które leżeli między morzem północnym i linią rozciągniętą od uyscia rzeki Lippy do Renu, aż do Halteren, ztąd aż do rzeki Emsy

powyżej Telget, od Emsy aż do wpływu rzeki westfalskiej Werry w Wezerę, i od Stolpenau aż do Elby powyżej spływu tejże z rzeką Stekenitz. Wyrokiem wydanym dnia 10 Grud. 1810 w téj mierze do Senatu usprawiedliwiał Napoleon ten postępek swój, potrzebą nowych gwarancyi dla Państwa francuzkiego, kiedy Rząd W. Brytanii, przez wyroki swoje wydane w roku 1806 i 1807, prawo publiczne Europy zniweczył, przeciw któremu nader przywłaszczającemu Systematowi, wcielenie uśc Skaldy, Mozy, Renu, Emsy, Wezery i Elby osądził być najpierwszym i najważniejszym środkiem odpornym. Cały więc kraj nadbrzeżny niemiecki został na 10 departamentów podzielony, miasta Amsterdam, Roterodam, Hamburg, Brema, i Lubeka otrzymały nazwisko dobrych miast, a ich Burmistrze mieli być przytomnemi podczas przysięgi Cesarza, przy wstąpieniu onegoż na tron. Dla uskutecznienia związku Francyi z morzem bałtyckim, projektowany był kanał, który zaczęty od kanału między Hamburgiem i Lubeką, miał połączyć Elbę z Wezerą, a Wezerę z Emzą, tę zaś z Renem, i w kilku latach powinien zostać ukończonym.

Wcielenie to było tém bardziej znienawidzone, im widoczniej prawom iednego Xiążęcia niemieckiego ubliżało. Był to Xiąże Oldenburski, który iako Członek Ligi^o Reńskiej, naywayż-

nieysze rozszczenia miał do opieki, i którego nie można było o co innego obwinać, tylko że poddani iego korzystali z pobliskości Helgolandu. (małey wyspy duńskię na morzu pólnocnem) ażeby mogli handel prowadzić angielskimi towarami osadniczemi. Iako udzielny Xiążę, nie mógł on iuż więcęj podług praw Państwa francuzkiego, w posiadłości kraiu swojego utrzymać się, po wcieleniu onegoż do Francyi. Nadaremnie dawano mu Xięztwo Erfurckie na wynagrodzenie za utracone iego dzierzawę: odrzucił on takowe nabycie, którem według swego upodobania zarządzać, Cesarz francuzki nie miał prawa; i raczęj obrał sobie ustąpić przemocy, i udać się do Rosyi pod opiekę Cesarza Alexandra. Takim postępkim stał się Cesarz francuzki w téy samęj chwili, iak tylko granice Renu przekroczył, gwałcicielem Aktu Związkowego, który był fundamentalną Ligi Reńskięj posadą. A ieżeli i Król westfalski przez wcielenie niektórych kraiów swoich do Francyi uszkodzonym został, *) nie mogło to być poczytanem za wielkie nadwerczenie, bo chociaż on iako udzielny Monarcha był uważany, iednakże winien był dobroci brata swego, całe Królestwo swoje; gdy zaś Napoleon nie przestawał w Westfalii podatki celne wybierać, i fortecach tamecznych żałog francuzkich trzymać, tedy można było Królestwo rzeczzone bardzięj iako francuzką prowincyą, niżeli iako część istotną Ligi Reńskięj uważać.

*) Obacz kar. 196.

Hollandya, chociaż jeszcze od połowy roku 1806, którego na królestwo wyniesiona została, przez brata Cesarza francuzkiego, Ludwika, rządzona była; iednakże handlowne to Państwo, najmnięj skłonnem się okazywało, do odpowiadania surowym zamiaróm francuzkiego Cesarza, tyczącym się wyłączenia Anglików od stałego ładu Europy; sam nawet Ludwik, zdawał się, skrytęm wspieraniem handlu hollenderskiego z Anglią, ściągnąć na siebie nieukontentowanie swojego brata; które tęp bardzięj powiększonem było przez wyprawę Anglików na wyspę Walchern, a wszystkie nieszczęścia pochodzące ztąd, przypisywano złęj woli narodu. Pódlug wyrazu Ministra francuzkiego Champagny, w Nocie podanęj dnia 24. Stycznia 1810, hollenderskiemu Ministrowi interessów zewnętrzných van Roell: Hollandya stała się winną zdrady interessu wspólnego. Oświadczone przytęp: że, kiedy Anglia politycznego Systematu swego nie odmieni, Cesarz francuzki przymuszonym będzie, brata swego Króla Hollandyi, znowu do siebie przywołać, wszystkie uścia rzek i porty hollenderskie wojskiem francuzkim osadzić, i wszystkich środków użycie ażeby Hollandyą do Systematu ładuwego przyciągnąć. Na końcu Listop. 1809 Król Ludwik wyjechał do Paryża, a Hollandya zdawała się już na tenczas być przeznaczona, do wcieleńia siebie Państwu francuzkiemu; iednakże Traktat między Cesarzem i Królem hollenderskim, zawarty w Paryżu dnia 16. Marca 1810, odwlekt ie-

szcze ten krok, na kilka miesięcy. Warunki one-
go były: ażeby między Cesarzem francuzkim i
Królem Hollandyi zaszły nieporozumieniom ko-
niec uczynić, i niepodległość Hollandyi z nowym
stanem rzeczy pogodzić, zrzeka się Hollandya
wszelkiego handlu z Anglią, utrzymywać będzie
18,000czny korpus wojska (między temi 9000 Francu-
zów) który wspólnie z poborcami francuzkiemi ma
być rozłożony na brzegach hollenderskich. Tak
tylko Anglia ordynans swojego gabinetu z roku
1807 uroczyście odwoła, wojska francuzkie opu-
szczą Hollandyą, która na ten czas w zupełney
niepodległości swoiey zostawać będzie. Ponieważ
we Francyi uważanem było za prawo konsty-
tucyjne: że talweg Renu tworzy granicę Państwa
francuzkiego, a warsztaty okrętowe Antwerpii,
przy owoczesnym położeniu granic obydwóch
Państw, na niebezpieczeństwo nieprzyacielskiego
nawisłu wystawione były; tedy ustępuje Hollandya
Francyi: Brabancyą hollenderską, całą
Zelandyą i wyspę Schouven, z częścią Gel-
dryi na lewym brzegu Waali, z miastami Nim-
megen, Dommel, i Vaudrichem. Naresz-
cie w 6 miesięcy dostawi i zupełnie uzbroi Hol-
landya eskadrę z 9 okrętów liniowych 6 fregat, i
100 szalup kanonierskich, która na dzień 1. Lip-
ca ma być do wyjścia pod żagle gotowa. Oprócz
tego wszystkie towary, sprowadzone od dnia 1go
Stycznia 1809 na okrętach amerykańskich, oddają
się pod zarządzenie Francyi. W zaufaniu dopeł-
nienia należytego tych warunków, Cesarz fran-

cuzki zaręcza całość hollenderskich Pasiadłości. Przez wyrok Senatu z dnia 26 Kwietnia, odstąpione od Hollandyi prowincye, połączone zostały, jako całkowita część, z Państwem francuzkim, i na departamenta podzielone. *)

Wkrótce po zaślubieniu się Cesarza z Arcyksiężniczką Austrii, Król powrócił znowu do Hollandyi. Na końcu Kwietnia r. 1810 Cesarz obieżdzał nowo nabyte prowincye, a ieden korpus woyska pod dowództwem Marszałka Oudinot (Xięcia Reggio) rozłożony był na granicach Hollandyi. Dnia 1. Lipca ukazał się niespodziany Manifest Króla Ludwika, przez który tenże zrzekł się królewskięj godności, na rzecz najstarszego syna swego Napoleona Ludwika (mianowanego ieszcze dnia 3. Marca 1809 W. Xiążęciem Bergskim) i brata onegoż Karola Ludwika Napoleona **) mianując oprócz tego Małżonkę swoją Hortenzyą Rejentką Królestwa, z przydaniem ięj Rady rządowęj. Sam zaś natychmiast

*) Obszerność Hollandyi za rządów Króla Ludwika wynosiła 644 □, a ludność 1,811,811 mieszkańców; cały kraj podzielony był na 10 Departamentów, które i po wcieleniu iego do Francyi dawniejsze nazwiska swoje zatrzymały.

**) Ludwik Napoleon Król hollenderski podówczas miał 2 synów: 1) Napoleona Ludwika, zrodzonego w roku 1804 w Paryżu, i 2) Karola Ludwika Napoleona zrodz. r. 1808 tamże.

wyjechał z Hollandyi w najsćislejszẽm Incognito, i udał się najprzód do Töplitz, 161) a potem do Grätz 162) gdzie przez nieiaki czas przemieskiwał. Dn. 4 Lipca 1810 Mar. Oudinot Xiążę Regio *) osadził wojskiem francuzkim miasto

161) Töplitz ciepłe kąpiele w Czechach w Cyrkule Leutmeritzkim. Dziedzic tego miasta Xiążę Auersberg zbudował tam piękny pałac.

162) Grätz miasto stoł. Styryi nad rzeką Muhr, jest warowne, i ma zamek na górze połączony przez most z samem miastem, a służący miannowicie na więzienie. Akademia toteysza fundowana r. 2384 obrócona została r. 1782 na Lyceum kraiove. Miasto to ma Katedrę biskupią, 27 kościołów, wiele pięknych budowli, i 36 000 mieszkańców, żyjących z rozmaitych rękodzieł i handlu.

*) Karol Mikołaj Oudinot Xiążę Reggio, był między bohaterami Francyi jednym z nabytegleyszych i nacywiczeńszych w sprawowaniu i kierowaniu interessów wojskowych. Od dawnego czasu widziano go osobliwie iako Naczelnika wielkiego Sztabu generalnego, rozwijającego świetne talenta swoje. Był on jednym z nawayalcześniejszych wojowników i Generałów Francyi, którzy wojskowy zawód swój od nayniższego stopnia poczynali. Urodził się dnia 25. Sierpnia 1765, w Bar-sur-Ornain w Departamencie Mozy. Rewolucya przerwała iego szczęśliwe postęпки w naukach, i przymusiła go chwycić się oręża, z którym aż do r. 1789. z nie małym zaszczytem iako szeregowy żołniere władał, dopóki tegoż roku nie był posu-

A m s t e r d a m , a dnia 9go Lipca ogłoszony był Wyrok Napoleona przyłączający Hollandyą do Francyi. W raporcie Ministra Champagny (Xiążęcia Cadore) do Cesarza, wyszczególnione były

nięty na stopień Generała brygady, w któręj to randze pierwszy raz ukazał się na widowni wojskowej, w pamiętnęj kampanii armii Renu r. 1796, lecz dopiero we dwa lata dożmiej pod dowództwem Marszałka Masseny, do obrony Szwajcarów dzielnie się przykładał, i nie iedną bliżnę w różnych potyczkach odniósł. W roku 1700 opuścił Szwajcaryą i mianowany był od 1go Konsula Szefem Sztabu generalnego przy armii włoskiej na którém dostojenstwie kilka lat przypędził, używając pod czas krotkiego pokoju, na łonie swoięj rodziny, spokojności, i publicznego, na który tak bardzo zasłużył, szacunku; przodkował także r. 1803 kollegiom (zgromadzeniom) obierczym departamentu Moz, i w krótce potém został Senatorem Ciała prawodawczego. Gdy wojna z Austryą wybuchła r. 1805 Oudinot otrzymał dowództwo iednęj dywizyi; był on ieden z naypierwszych którzy się przez Ren przeprawili, i z nayodważniejszych podczas krwawych dni pod Werdingen i Amstetten, a chociaż raniony w bitwie przy Iuntersdorf, w krótce atoli ozdrowiał w zdobytej Stolicy Austrii, i powrócił znowu do woyska, objąwszy dowództwo iednego batalionu granadyerów, z którymi ieszcze w kompaniach r. 1806 i 1807 w Prusach i w Polsce, iakoteż w pamiętnych bitwach w Bawaryi i Austrii r. 1809 (mając sobie zdana od Napoleona komendę drugiego korpusu, po zranionym śmiertelnie Marszałku Lannes) z równą nieustraszonoscią iak odwagę walczył.

powody tegoż przyłączenia: niegodziwe z rzeczeniem się tronu Króla Hollandyi i jego ustawy względem Korony, nie mogły być ważnemi bez potwierdzenia Cesarza; przez połączenie zaś Hollandyi z Francją, marynarka teyże nowego wzrostu nabędzie, a morski despotyzm Anglii mocno zagrożonym zostanie. Dnia 14. Lipca udał się Xiążę Placencyi (Lębrün) w imieniu Cesarza do Amsterdamu, gdzie natychmiast zniósł Radę rządową, ustanowił Rząd tymczasowy Hollandyi, aż do ostatecznego ięć połączenia z Francją i podziału na nowe departamenta. Amsterdam 163) ogłoszony był po Paryżu i Rży-

163) Amsterdam narwiększe i naypiękniejsze miasto w Hollandyi, leżące nad małą zatoką zwaną Y, czyli Het, połączoną z ieziołem Zuydersee; mało iest na świecie, miast, którymby ustępował wielkością, bogactwy, i okazałością. Powstał ón z małej rybackiej wioski, atoli już roku 1370 był miastem bardzo handlowném, a r. 1584 znacznie się powiększył, mianowicie po zdobyciu Antwerpii, z kąd wiele tysięcy mieszkańców przeniosło się do Amsterdamu. Roku 1796 liczono tu 217,000 mieszkańców. Rzeczka Amstel płynąca przez środek miasta, dzieli je na stare i nowe. Zbudowane iest całe na palach, i na wszystkie strony kanałami przezniete. Ze strony lądu obwarowane iest mocnemi bastionami i głębokiem rowami, a ze strony zatoki Y ma z rzędy pallisad, do wchodu i wychodu okrętów na noc zamykanych. Między osobliwościami jego liczą się wspaniały ratusz, arsenały, dóm kompanii indyjskiej, gymnazyum,

mie trzecim miastem francuzkiego Państwa. Hollandya upoważniona była mianować 6 Senatorów, i tyleż Deputowanych w Radzie Stanu, 25 Deputowanych w Ciele prawodawczem, i dwóch Sędziów przy Sądzie kassacyinym. Hollenderska Rada prawodawcza miała wyznaczyć kommissyę z 15 członków, któraby się trudniła uregulowaniem długów publicznych i prywatnych, iakoteż interesami, kraiu. Appanaż, czyli stołowe pieniądze Króla Ludwika, iako Xiążęcia francuzkiego, składać się miał z dwóch millionów franków rocznego dochodu, którego połowa z lasów i dóbr koronnych w Hollandyi, połowa zaś ze Skarbu publicznego pobierać się miała. Gdy zaś starszy syn byłego Króla, za tron hollenderski W. Xięstwem Bergskim dostatecznie wynagrodzony został, tedy po śmierci królewskiej iedna połowa appanazu miała się dostać drugiemu synowi onegoż, druga zaś na Skarb publiczny miała przypadać. Dnia 13. Grudnia utworzone zostało generalne Wielkorządztwo w Hollandyi, podobnież iak we Włoszech i Toskanii, a od 1go Stycznia 1811 rząd francuzki miał swoją czynność rozpocząć.

Przez wcielenie miast hanzeatyckich i Hollandyi, Francya w stronie północney Niemiec tak

bursa, pałac admiralicyi, mnóstwo kanałów, ulice drzewami wysadzone, osobliwe ochędóstwo, wiele pysznych domów prywatnych, warsztaty okrętowe, i inne. Woyna r. 1780 wiele uszkodziła handel tego miasta, i majątki Hollendrów.

była rozszerzona, iak przez prowincye Illyryjskiego w stronie południowey krajów niemieckich. Iako Pani uýścia rzek była te¿ Panią lądu, a gdy mieszkańcom połnocnych Niemiec przyrzeczono zostało, że nieprzastaną być nigdy częściami istotnemi wielkiego Państwa, (le grand Empire) tedy można była uważać wolność niemiecką za zginioną. Napoleon udawał, iakoby mu o to chodziło, ażeby z Anglią interess ułatwić: chcąc marynarkę swółą do lepszego stanu przyprowadzić. rozkazał, ażeby okręgi nadbrzeżne nienależały więcę do konskrypcyi (spisu) woyska lądowego ale tylko do konskrypcyi na służbę morską obowiązanemi były. Do czego miały nowe departamenta, i prowincye illiryskie wchodzić, którym mieszkańcy iako rodowici żeglarze uważani byli. Ażeby zaś do wszystkich trudów życia morskigo tychże przyzwyczaić, rozkazano wybierać na służbę morską młodzieńców od 13 do 16 lat mających. Oprócz tego założono dwa ekipaże, ieden dla okrętów woyskowych, a drugi dla flotty: pierwszy z nowo zaciężnych, drugi zaś z zdawnych maytków miał się składać. Dla prętkiego wygotowania flotty w Antwerpii, upraszano także o duńskich żeglarzów, którzy bez odwłoki od Króla duńskiego do Francyi wyprawieni zostali.

Wpóśród tych samowolnych zaborów, i pozornych przeciwko Anglii ustanowień, pałał Napoleon żądzą namowienia Szwecyi do wydania wojny Anglii. Ledwie Xiążą Pontecorvo iako

Następca Tronu szwedzkiego do Sztokholmu przybył, i ledwie mu Stany krajowe hołd swój oddali, tedy ukazał się Poseł francuzki przy dworze szwedzkim z oświadczeniem: że jeżeli Szwecya natychmiast towarów angielskich gdziekolwiek się znajdujących nie skonfiskuje, (znieprawni) i przez zabranie wszystkich statków angielskich w portach swoich będących, wojny Anglii nie wyda; on, podług danego sobie rozkazu w pięciu dniach bez pożegnania z Sztokholmu wyiedzie. Jeżeli Rząd szwedzki przez tak peremptoryczne (zniweczające) oświadczenie, w niemały uwikłał się ambarass, tedy tym bardziéy Następca tronu przez taki postępek mocno musiał być zmieszany. Po przybyciu swoim do Szwecyi powratrzał on nie raz: że przestał być Francuzem, i nie może o interessie innym myśleć i trudnić się, iak tylko o uszczęśliwieniu powierzonego sobie narodu. To przyrzeczenie tak bardzo położeniu jego odpowiadające, nie mało wstrząśnioném było groźnym postępkim francuzkiego Cesarza; bo nie naturalnieyszego nie było, nad owe mniemanie Szwedów: iakby ich Cesarz francuzki używał nakształt narzędzi, do uwikiania ich w wojnę, do której oni żadnego powodu nie dali. W tak krytycznym stanie postanowił Następca tronu poddać się całkiem wyrokóm Króla, i nie mieć żadnego uczestnictwa na działaniach Rady Stanu. Lecz Król nie mógł tego przewidzieć, że wydanie wojny Anglii, pociągnie za sobą utratę wszystkich statków, które naładowane żelazem do Anglii o-

deszły, nie mogły mu oraz być tajnemi trudności potączone z zabezpieczeniem floty w Karlskronie, 164) i uzbroieniem wojska. Mimo tego iednakże nastąpiło dnia 17. Listop. ogłoszenie wojny przeciwko W. Brytanii, iedynie dla zadożyć uczynienia chęci francuzk. Cesarza; poczem dopiero poznano w iaką się przepaść złego wtrącono. Rada wojskowa opierała się konfiskacyi (znieprawnieniu), pilnowanie zaś brzegów morskich, daleko rozciąglých i pełnych zatok, nie było rzeczą podobną, a szkoda iaką skarb przez ustanie handlu ponosił, zdawała się być niewynagrodzona. Dla zapobieżenia tym pciążliwościom, prosiła Szwecya o francuzkie posiłki; iednakże Napoleon na nic więcej, iak na wywóz francuzkiego zboża, gdyby go Szwecya potrzebowała, nie zezwolił. Za co iednakże domagał się od Szwecyi 2000 maytków dla uzbroienia floty bresteńskiej; żądanie, iakiemu Król szwedzki nie mógł dogodzić bez naruszenia Konstytucyi Państwa. Wę wszystkim okazało się, że Szwecya i Francya nie długo między sobą w zgodzie pozostaną. Szczęściem było dla pierwszey, że Anglia wydała sobie wojny, poczytywała za dzieło naglących

164) Karlskrona miasto szwedzkie w południowey Gotlandyi, ma mocno utwierdzony port, w nim wygodny przystęp, i jest stanowiskiem floty wojenney. Znajduie się tu morski arsenał, i szpital dla maytków, a w porcie budują okręty wojenne. Nie ma to miasto żadnego handlu, a ludność iego wynosi przeszło 10,000 dusz.

okoliczności, dla tego na to wydanie nie nastąpiła zadane odpowiedź ze strony angielskiej. Tym czasem Król szwedzki mianował Następcę Tronu najwyższym Naczelnikiem siły morskiej i lądowej, który w tym charakterze okazał podziwienią godną czynność. Siła lądowa Szwecyi podniesiona została do 60,000 a morska do 14,000 ludzi; skutek zaś okazał, iż prawie w téj chwili gotową była do walczenia, gdy inna część Europy ię wsparcia potrzebowała.

Na początku roku 1811 zaszła w Anglii odmiana Rządu. Dawna choroba Króla podniosła się znowu tak gwałtownie, iż to Publiczności angielskiej ukrytém być nie mogło. Lekarze królewscy, zapytani w Parlamencie czyliby mieli jaką nadzieję ozdrowienia onegoż? nie mogli się wstrzymać, ażeby nie dali zaprzeczającej odpowiedzi. Gdy przy téj okoliczności utrzymywano to zdanie: że Król od początku choroby swojej w roku 1788, nigdy do prawdziwego używania sił umysłowych nie powrócił; tedy partya opozycyjna nalegała tym bardziey o odmianę w Rządzie; a prerogatywy Xiążęcia Wallii stały się przedmiotem dość ważnych rozpraw. Czynili wprowadzić Ministrowie co mogli, ażeby odmiany Rządu nie dopuścić; iednakże widzieli się być do uległości zmuszonemi: częścią, ażeby w terażniejszym Stanie królestwa nie byli do odpowiedzialności pociągani, częścią że podeszły wiek Króla Ierzego III (który już 72 rok życia swego ukończył)

żadney nie czynił nadziei ozdrowienia; przestali iednakże na przełożeniu warunków Xiążęcia Wallii, *) pod któremi Rządy Państwa, onemuż miały być powierzone. Chociaż z początku Xiąże opierał się temu, a nawet i bracia iego utwierdzali go w niechęci, sprzeciwiając się ustawóm Ministrów i Parlamentu; iednakże za naleganiem swoich przyjaciół dał się nakłonić, i wykonał iako Rejent Anglii dnia 6. Lutego 1811 przysięgę w obecności wszystkich Członków rady tajney. Ci którzy się mniemali polityczne prawidła tego Xiążęcia poznawać; czynili sobie, przy obięciu iego rządów W. Brytanii, nadzieję rychłego pokoju; iednakże między Francją i Anglią nie nastąpiło żadne poiednanie się; nie przyszło nawet do żadney odmiany w Ministerium, a Rząd angielski zwyczajnym swoim trybem, bez przeszkody dalsze działania swoje prowadził. Że zaś Anglików pod ów czas nie tak bardzięj nie interessowało, iak postęпки hiszpańskięj wojny, tedy iuż czas iest, wrócić się do Półwyspu pirenejskiego.

*) Jerzy Fryderyk August Xiąże Wallii, Kornwallii i Notsay, Hrabia Chester urodził się dnia 2go Sierpnia r. 1762, zaślubiony z Karoliną Amalią Elżbietą Córka Karola Wilhelma Ferdynanda Xiążęcia Brunswicko-Wolfenbütel'skiego, dnia 5. Kwietnia r. 1795. Ogłoszony Rejentem Anglii dnia 6. Kwiet. 1811.

Z oblężeniem Kadyxu, od Xiążęcia Belluno przedsięwziętém, połączone były naywiększe trudności. Miasto owo leżące w części zachodniéy skalistéy wyspy St. Leon, utworzonéy od morza za pomocą dwóch wybrzeżów, i iednego kanału na wązkim ięzyku ziemi, nad obszerną zatoką mającą naybezpieczniejszy port, i mocną twierdzę z zamkami obronnemi; iuż to przez naturalné położenie swoje, iuż przez zasłonę od licznéy flotty hiszpańsko-angielskiéy, nie czyniło o sobie nadziei tak prędkiego zdobycia. Iunta generalna która się tu schroniła, spodziewała się podobnież, iż plan Cesarza francuzkiego zniweczy; a wsparta radą angielskich Officerów, osobliwie Admirała Cotton i Gen. Graham, czyniła różne układy do powszechnego poruszenia wszystkich powstańców hiszpańskich, ażeby armią francuzką która Andaluzyą opanovała, do ustępu przymusić. Nim atoli o uskutecznieniu tego zamiaru pomyśla-no, zgromadził do siebie Xże Belluno całe woysko oblegające. Burza która od 6. do 8. Marca 1810 na morzu huczała, przypędziła do brzegu 4 liniowych okrętów, kilka fregatt, i więoéy iak 50 statków, między uściem Quadalquiviru, i wnętrzem odnogi kadyxskiéy. W celu spalenia tychże ubiegali się tak Francuzi iako Anglicy, przy czém 600 Anglików dostało się pierwszym w niewolę. Podczas gdy Generał Latour-Mauborg, powstańców, którzy się na górach między Ronda i St. Roch ukazali, ścigał, natarł Xiąże Bel-

luno za trzech strón na Kadyx i wyspę Leon. Wzięcie fortecy Lovi, z prawej strony było nader ważnem, ponieważ nie tylko port zasłaniała, ale też posuwaniu się bateriów, przeszkodę czyniła; rozkazał tedy Xiążę ze 40 dział i moździerzów, na ten punkt ogień przypuścić: przez co tak bardzo go osłabił, iż Anglicy po 24 godzinach ustąpić z niego musieli; poczem Francuzi zaraz go opanowali, lecz iedyna korzyść krółą przysiętem odnieśli była ta, że związek między wewnętrzną i zewnętrzną odnogą został przezwanym, gdyż flotta hiszpańsko - angielska nie była już więcéy bezpieczną. Sam Kadyx został nie naruszony, od kul działowych na siebie puszcanych. Dla zdobycia wyspy St. Leon musiała być wystawiona flottylla, którą podczas gdy się zatrudniano, zdarzyła się Francuzom iedna z najznakomitszych scen, iakowe wiek nasz obfity w awantury urodził.

Okręt ieden liniowy, będąc rozbroiony i ściągany od hiszpańsko-angielskich, przybliżył się do wojska oblągającego dla otrzymania wsparcia, które zadziwione, pytało się między sobą, coby to znaczyło? Był to okręt aresztowy, w którym Hiszpanie około 1200 ienców wojennych, Francuzów i Szwaycarów trzymali. Ci nieszczęśliwi uważali w wojsku oblęgającym swoich obrońców, i przyjaściół, lecz nie podobną im było rzeczą, rodaków o swoim losie uwiadomić, a nawałność dnia 6 i 8 Marca odiegła im żądę ucieczki. Od tego czasu

nie było dnia, któregooby nie myśleli o swoim uwolnieniu. Trzydziestu pięciu Officerów udało się opanować okręt, pozabijawszy opatrujących go w wodę, i tym sposobem szczęśliwie umknąć. Wielu usiłowało pływaniem uratować się, lecz ci albo potoneli, albo też w oczach uwięzionych rozstrzelani zostali. Dla zapobieżenia dalszemu zbiegostwu, rozkazał Rząd Kadyxu, ażeby za iednego, któregooby zbiegł, lub złapanym został, dwóch powieszono. Przez taką surowość do rozpacz przywiedzeni, nie raz cierpieli nayprzykrzejszy niedostatek wody, owszem pogrożono im odesłaniem do Wysp kanaryjskich. Nie mogąc dłużej ponosić tak ciężkiego losu, postanowili ratować się z jakimkolwiek niebezpieczeństwem. Gdy więc dnia 15 Marca odmienna pogoda na morzu ich przedsięwzięciu sprzyiała, rzucili się na wartę hiszpańską, która ich na okręcie pilnowała, poprzecinali liny, i przy pomyślném wietrze powierzyli się fluktom morza, obierając sobie raczćy umrzeć, a niżeli tak kaniebną niewolę znosić. Anglicy i Hiszpanie nie wiedząc o ich zamiarach, nie przeszkadzali im tćy żeglugi, lecz skoro się tylko spostrzegli, natychmiast puścili się w pogoń za okrętem. Przez dwie godzin uwięzieni byli igrzyskiem fluktów, dopóki nie przyładowali do zatoki hiszpańskićy Puntales. Tu się mieli już za zginionych, gdy w godzinę potem pomyślny wiatr zachodni powstał, i do pożądanego brzegu ich dopędził. Dla ułatwienia im ratunku wysłali Francuzi wiele łodzi na morze, lecz wiatr przeciwny zapę-

dził okręt na piasek. Nadeszła tymczasem noc, podczas której przybyła jedna barka francuzkich pontonierów, która oprócz żywności przywiozła im strzelbę i broń, ażeby się w przypadku napaści bronić mogli. Nie mając nadziei wydobycia okrętu z piasku, korzystali z czasu nocnego na porobienie tratew z porozrywanych parkanów, rozbitych stołów, i próżnych beczek, dla tych którzy pływać nie umieli. Jednakże ledwie dzień ziaśniał, zaczęli Hiszpanie straszny ogień działowy sypać na okręt. W baterye okrętowe wpadła jedna bomba, która dwóch Officerów zabiła, zraniwszy wielu innych, i zapaliwszy tylną część okrętu, która chociaż została ugaszona, lecz opłakany stan więźniów trwał jeszcze dotąd, ile gdy Hiszpanie niezmiernie usiłowania czynili, dla niedopuszczenia ich ratunku od Francuzów, którzy nie mniejszą pilności przykładali, w doprowadzeniu ich szczęśliwie do brzegu. Już było 360 uratowanych, gdy wkrótce Hiszpanie ze wszech stron podpalili okręt. W tak okropnym stanie, nayodważniejsi skoczyli w wodę i wypłyneli, resztę z nich nie umiejącą pływać, ogień pochłoniął; ogółem było ich 450 uratowanych. Na obydwóch brzegach dał się słyszeć lament kobiet i dzieci, i podobno nie było w nowszych woynach takowej sceny, któraby tę w obrzydliwości przechodziła.

To gdy się w odnodze Puntales działo, Generał Romana wzmocniony korpusem portugalskim posuwał się przez wawąże andaluzyjskie,

i osadził Arecina, Santa Olalla, Monasterro, i Guadalcanal. Pod czas pobytu iego w tych okolicach, oddział ieden z woyska onegoż, przez 4 dni atakował bramę do Castillo de los Guardios, z kąd atoli odpartym został. Wkrótce potem 2000 Hiszpanów wkroczyło do Fuente Ovejuna gdzie tylko 96 Francuzów znajdowało się; mała ta garsta przez wiele godzin dawała odpór, nayprzód przy wstępie do wsi, potem w kwaterach swoich, dalęy w kościele, a wreszcie i na wieży, obierając raczëy zginąć niżeli się poddać. Gdy więc Hiszpanie po utracie 200 ludzi, stracili nadzieję do zwyciężenia onychże, podpalili wieżę kościelną, i jużby był cały oddział zgorzał, gdyby nie nadszedł ieden pułk francuzki który naiezdników do ucieczki przymusił, swoich zaś uratował, iednakże już się na ten czas o połowę zmniejszyli. Tym czasem Xiążę Dalmacyi 6ty korpus armii przy Ronquillo zgromadził, chcąc Hiszpanów i Portugalczyków w głąb Estremadury zapędzić. Owi którzy przy Santa Olalla i Monasterro znajdowali się, byli wyrugowani, a zamiar ich Sewilię niespodziewanie naiechać, został zniweczonym. Generał la Romana udał się do Anglików w Portugalii, a 5ty korpus armii wkroczył już aż do Zafra. 165)

165) Zafra, małe lecz warowne miasto z mocną cytafellą i 2000 mieszkańców, w hiszpańskięy Estemadurze. Roku 1711 było od Portugalczyków wzięte i spustoszone. Sławne są tameczne

Gdy w miesiącu Sierpniu miastu Kadyx zaczęło zbywać na żywnościach, próbowali oblężeni, iakby się mogli na nowo uprowiantować przez uczynienie dywersyi ku Riotinto. Tym końcem Generał Lascy wylądował z 5000 ludzi między Moguer i Terre del oro, i natychmiast pociągnął przeciwko Xięciu Ahremberg, który miasto Moguer dwomaset ieźdzcami ze swojego pułku osadził. W tymże czasie posuwał się i Generał Copons z 1500 ludźmi, od granic portugalskich ku Riotinto, końcem odcięcia rzeczennemu Xiążęciu ustępu. Lecz ten walcząc przez cały dzień, ku wieczorowi stanął w Villarasa, nie dawszy się w prawić w nieporządek, a następującego dnia przybył do San Lucar major, 166) gdzie złączywszy się z oddziałem 5go korpusu, uderzył na Hiszpanów przy Mazzanilla, ścigał ich aż do Villalba i wszedł znowu do Moguer, z kąd już Hiszpanie pod sprawą Generała Lascy dawniiej wyciągneli.

Granicóm królestwa Granady 167) zagra-

rękawiczki z iagnięcych skurek tak wybornie wyprawnych, że mogą się chować w łupinę wielkiego orzecha włoskiego.

166) San Lucar la major, miasto hiszpańskie nad rzeką Quadiamar, opatrzone dobrymi murami o 6 mil od Sewilli.

167) Granada, Królestwo hiszpańskie nad morzem śródziemnym, mające 580 mil □ powierz-

zał Generał Blake, lecz Generał Sebastiani ostatnich dni Sierpnia wyszedłszy przeciwko niemu, uderzył na wojsko jego, i wprawił je w nieład; a chociaż pomyślnie wtargnął był do Murcyi, 168) iednakże nadaremnie usiłował dognać przeciwnika swego, dwa tylko oddziały Hiszpanów były w bliskości Kartageny, 169) dopędzone,

chni, i około 700,000 ludności iest to kraj urodzajny, ma powietrze zdrowe, i dla wiatrów od morza, chłodnieysze nad inne prowincye. Miasto stoł. tegoż imienia pod górą Sierra Nevada nad rzekami Xenil i Dorro, liczy 53,300 mieszkańców, stolica kancelaryi królewskiej Arcybiskupa i Inkwizycyi, ma Uniwersytet, 24 kościołów, 41 klasztorów, fabryki salitry, iedwabiu i papieru.

168) Murcy a, Królestwo hiszpańskie nad morzem śródziemnem, około 240 mil □ obszerne i 350,000 ludności liczące; kraj górzysty i cierpiący niedostatek wody, dla sprowadzenia której wykopano kanał, przechodzący przez miasta Lorkę, Murcyą i Kartaginę, który się po mniejszych kanałach rozlewa. Miasto stołeczne Murcy a nad Segurą liczy 44,000 mieszkańców, stolica Intendentury, biskupa i Inkwizycyi, ma 11 kościołów i 18 klasztorów. Za miastem są cieplice zwane Archena które ieszcze za Rzymian słynęły. Są tu fabryki iedwabiu i robienia salitry.

169) Kartagena, miasto hiszpańskie w królestwie Murcyi, położone w końcu zatoki morskiej, gdzie iest port kilka szanćami obronny, i stanowisko dla woiennych okrętów; ma 30,000

i częścią w pień wycięte, częścią rozproszone. Tym czasem nieprzytomność Generała Sebastianiego, zachęcała malkontentów, w królestwie Granady, uderzyć na stolicę; wyszli tedy z gór, i byli już w bliskości samego Madrytu, gdy ieden szwadron Francuzów wyciągnął przeciwko nim, i wprawił ich w rozsypkę. Szczęśliwie także korzystali z nieprzytomności Generała Sebastianiego Anglicy, którzy wyładowawszy zdobyli zamki Motril i Almunejar, i dopóty nie odplyneli, dopóki Generał Werle przeciwko nim nie wyruszył

To było niby przygotowaniem do ważniejszych jeszcze wypadków, iakie na końcu miesiąca Września 1810 przy Kadyx 170) nastąpiły. Oblę-

mieszkańców, znaczny handel, arsenał morski, i warsztaty okrętowe, przy których codziennie do 2000 ludzi pracuje. W okolicy przyległej wykopują wiele złota, diamentów, rubinów, ametystów, i innych kamieni drogich.

170) Kadyx, (Gades) wielkie miasto hiszpańskie, iedno z nayhandlowniejszych, leży, w części zachodniej wyspy Leon, na wązkim ięzyku ziemi, nad obszerną zatoką, w której jest naybezpieczniejszy port, zwyczajne stanowisko okrętów wojennych, i mocna twierdza z zamkami obronnemi. Ma to miasto stolicę biskupią, korpus kaddecki lądowy i morski, uważalnią astronomiczną, ogród botaniczny, teatr narodowy, fabryki iedwabne i wełniane, piękną przechadzkę nad morzem, i 58,000 ludności.

żeni sposobili się do ataków na środek francuzki, któremu atoli poruszenia nieprzyjaciół nie były tajnemi, dla tego więc uzbraiał się do dania mężnego odporu. W nocy z dnia 28. na 29. Września Hiszpanie połączeni z Anglikami, chcieli zamierzony sobie atak skutecznić, i wsparci od szalup kanonierskich, przeszli w liczbie 4 do 5000 ludzi, most przy Suazo i Coraca, lecz, ieden pułk francuzki wyszedłszy przeciwko nim ze swooszańców, przymusił ich do ustępu. Owe statki które w obydwóch zatokach manewrowali, chcąc się zbliżyć do lądu, zmuszone były, przez ogień dawany z 3 redut francuzkich, nazad się cofnąć. Tym sposobem nie udało się to przedsięwzięcie, a roboty Francuzów do zamknięcia wybrzeża trwały nie ustannie.

Wśród owego czasu działy się ustawiczne poruszenia na skrzydłach armii francuzkiey. Powstańcy usiłowali znowu usadowić się przy uścieniu rzeki pod Rio tinto, i inż byli się pod zastłoną niektórych szalup kanonierskich oszańcowali przy Huelva, gdy dnia 13. Października od Francuzów zostali wypędzeni. Ieden korpus złożony z 1200 powstańców, niepokoił góry Ponda, i czynił w tylę armii francuzkiey wycieczki, któren atoli przy el Bosque pobitym został. Dnia 14go Października eskadra angielska o 2 lin. okrętach 4 fregattach, 3 brygach, 4 szalupach kanonierskich i 7 przewozowych statkach, ukazała się przy Fuenengirol, małej fortecy na zachód od Malagi,

w krótko potém 5000 Anglików i Hiszpanów, pod dowództwem Generała angielskiego Blayna y, podczas działobicia do fortecy, zostało na ląd wysadzonych. Następującego dnia były wszystkie wzgórza otaczające fortece, wojskiem osadzone, i pięciodziałowa bateria usypana. W tym położeniu wzywał Generał angielski fortecę do poddania się; lecz iak tylko Kapitan Młokosiewicz, dowodzący załogą teyże z Polaków złożoną, Parlamentarzystów odprawił, natychmiast zaczęto strzelać do fortecy. W momencie atoli ukazał się Generał Sebastiani na czele 3000 ludzi; tym widokiem załoga ośmielona, uczyniła wycieczkę, a Hiszpanie i Anglicy ażeby nie byli z przodu i z tyłu napadnieni, umknęli z pośpiechem na okręty. W Murcyi Generał Blake wysyłał korpusy naiezdne, któreby związki Francuzów od Jean, ku Waas i Casorta nie pokoil, lecz Generał Godinot naiazdom owym koniec położył. Poczém Generał Blake udał się do Radyxu, gdzie zaraz po iego przybyciu Rejencya została zniesiona, a nowa władza wykonawcza na której czele Agar, Blake, i Ciscar przodkowali, utworzona. Stany zwołane były do Leon, i bez wątpienia było to uwagi godną sceną, widzieć, iak rząd Hiszpanii w Radyxie ścisniony, chwiał się między Rzecząpospolitą i Monarchią.

Pod czas gdy się to działo, Francuzi już byli flottyllę potrzebną do zdobycia wyspy Leon ukończyli. Ażeby zaś owę część teyże, która w St.

Lucar de Barameda 171) przy uścicia Quadalkviviru zbudowana była, połączyć ze stojącą na pogotowiu w porcie St. Maria, potrzeba było nie małych usiłowań. Tym końcem wypłynęło w nocy z St. Lucar, 14 szalup kanonierskich i 17 peniszów, lecz dla przeciwnych wiatrów nie mogły wszystkie do portu St. Maria dopłynąć, reszta z nich zebrała się w porcie Rota; jedna tylko szalupa miała nieszczęście zabłądzić, i na piasek wpaść, gdzie od Anglików została zniszczona, a wojsko na nięć będące ucieczką się ratowało. Podobnego losu obawiała się część flotylli w porcie Rota, lecz gdy mocny wiatr powstał i Anglików do odwrotu przymusił, część owa korzystając z téj okazji, puściła się do St. Maria, chociaż Anglicy usiłowali konwoj ten przerznąć, co iednakże przez dzielność baterji lądowych nie przyszło do skutku; tym sposobem cały zaciąg wpłynął do St. Maria. Flotta tego portu składała się już z 30 szalup kanonierskich, 10 statków bombardowych, i 50 peniszów. W Puerto Real uzbroiono 2gą, a w kanałach Chicla-na 3cią. Te wszystkie miały się połączyć w Tro-

171) St. Lucar de Barameda, miasto hiszpańskie w Andaluzji przy uściciu rzeki Quadalkvivar, na pochyłości góry ma okazałe budowle, a między temi wspaniały skład towarów kupieckich. Tutaj zbiegają się okręty ze wszystkich osad hiszpańsko-zaeuropejskich. Że zaś to miasto leży przy samem wejściu do rzeki przeto zwane jest kluczem sewilskim.

cadero, iednakże zachodziło przy iém wiele trudów, ponieważ na 300 sążni odległości, mimo fortefy Puntał przeprawić się musiano, która na wybrzeżu kadyxskim leżąc, mnóstwem pływających bateryi i szalup kanonierskich otoczona była; dla uniknienia więc niebezpieczeństwa, postanowił Xiążę Belluno flottyllę owę przez ląd od Rio de St. Pedro, aż do Trocadero na walcach przeprowadzić; tym sposobem iedna część onęj stanęła dnia 11. Grudnia w Trocadero, pod czas gdy na Kadyx tlejącemi kulami i bombami strzelano, które iednakże, gdy ich bardzo mało wpadło do miasta, nie wiele szkody przyniosły.

Anglicy i Hiszpanie nie przestawali tym czasem, myśleć o nowych środkach odsieczy Kadyxowi. Pod czas gdy (jak się niżej powie) wielka armia francuzka wtargnęła wgląb Portugalii, ułożony był projekt, ażeby Generał Graham na linią francuzką przy Kadyxie z tyłu uderzył, i warownie przez przypuszczony atak od załogi tego miasta, łącznie z okrętami wojennemi zburzył; dla lepszego zaś uskutecznienia tego projektu, rozkazano Generałowi hiszpańskiemu Balasteros pociągnąć ku Sewilii, ile gdy o tym czasie powstanie w Granadzie w poruszeniu było. Tym końcem Generał angielski dnia 25. Lutego 1811, z wielu oddziałami angielskiego i hiszpańskiego woyska, wsiadł na okręty w Kadyx, i przyładował do Algesiras, małego portu w Królestwie sęwilskim nie daleko od Kadyxu leżącego.

Korpus iego wynoszący podług rapportów francuzkich 16 do 18,000, podług zaś angielskich 7 do 8000 woyska, udał się do Casas Viejas, ażeby ztąd do Chiclana, gdzie się francuzkie magazyny znajdowały, mógł wtargnąć. Xiążę Belluno ledwie co otrzymał wiadomość o poruszeniach nieprzyziaciela, wyszedł na przeciw niemu z 6000 ludźmi z korpusu oblegającego, który ieszcze pod czas ciągnienia, załogą z Medina Sidonia¹⁷²⁾ wzmocnieni zostali. Z tego woyska zostawiwszy dwie brygady odwodowe z Generałem Ruffin w Chiclana, zaczął się przybliżać ku Generałowi angielskiemu. Dnia 4. Marca w bliskości Chiclana przyszło do bitwy. Podług iego powieści zbitem zostało wszystko, co się usadowić chciało, atoli rzecz inaczey się miała. Wzgórza przy Barossa przez Generała Ruffin zostały wzięte, a Generał Villatte zdobył szaniec przedmostowy przy San Pedro, gdy tym czasem Graham, ażeby nie był otoczony, ustawił swój korpus w 4 linie, z których każda po 2000 ludzi miała. Tym postępkim Xiążę Belluno w ambarass wprawiony, rozkazał Generałowi Villatte, upuścić do wyspy Leon otworzyć, i do prawego skrzydła udać się, a zaś Generałowi Ruffin, wzgórze Barossa opuścić, i do lewego skrzydła przyłączyć się. Myślą iego było uszykować linię równoległą z brze-

¹⁷²⁾ Medina Sidonia, małe i źle zabudowane miasto między Kadix i Gibraltarem, ma 8000 ludności, i kilka kościołów.

giem morza, i iedną iuż odciętą dywizyą Hiszpanów w karbach utrzymać; iednakże Generał Ruffin znajdował się iuż w utarczce wręcznëy, i wkrótce potem uległ losowi swoiemu, będąc zranionym i od Anglików w niewolę wziętym. Attaki które Generał Graham na środek francuzkie wywierał, zostały w prawdzie odparte, iednakże Anglicy i Hiszpanie pomimo tego wrócili się znowu do Leon, a nawet odcięta iuż dywizya hiszpańska, tąż drogą w nocy uiknęła. Strata Książęcia Belluno wynosiła na 1300, nieprzyjaciół zaś na 4000 głów, Medina Sidonia od nich wzięta, po skonczoney bitwie dostała się znowu Francuzóm. Attak Anglików i Hiszpanów w odnogach Kadyxu, więcéy miał im samym niżeli Francuzom zaszkodzić. Niebardzo świetny wypadek bitwy przy Chiclana przypisywano okoliczności: ze Książę Dalmacyi przed wyjazdem swoim do Estremadury 173) zapomniiał był wszystkie woyska w Andaluzyi i Grenadzie będące, poddać rozkazóm Obłężyciela Kadyxu. Czwarty i obserwacyiny korpus pod Generałem Goditot, nie mieli udziału na tøy bitwie, a Generał Seba-

173) Estremadura, dwie prowincye tego nazwiska: iedna hiszpańska, granicząca z Portugalią, iest zyzna we zboże, owoce, wyborne bydło; i ma na 640 milach □ powierzchni, 412,000 mieszkańców; druga portugalska leżąca na obydwóch brzegach Tagu, nayzyznieysza w wino, oliwę, miód, i sól, w całym królestwie, zawiera 340 mil □ powierzchni, i 750,000 ludności.

stiani przez rokoszaków w Murcyi na lewym skrzydle swoim ściśniony, obawiał się, ażeby wyładowanie przy Algeziras, lewemu jego skrzydłu nie zagroziło. W okolicach Sewilii i Ronda ukazali się wprawdzie rokoszanie, iednakże od Francuzów wypędzeni zostali. Tak się ukonczyło usiłowanie Anglików i Hiszpanów, przeciwko którym, ażeby położenie swoje tym bardziey ubezpieczyć, założył Xiążę Belluno na około Kadyxu warownie, i wzmocnił miasta Puerto real, i Puerto de San Maria na przeciw Kadyxu leżące. Te były główne wydarzenia przy oblężeniu Kadyxu aż do połowy Marca 1811 i myślny ie w tym związku przedstawili, ażeby ośnowę historyi często przerywać, i znowu zaczynać nie potrzeba było.

Wkrótce po otoczeniu Kadyxu Król Iózef do Stolicy Hiszpańskię powrócił, i po zdobyciu Andaluzyi całą Hiszpanią Wyrokiem swoim z d. 17. Kwiet. 1810 na wzór Cesarstwa francuzkiego na 38 departamentów, i 15 dywizyi wojskowych podzielił; a urzędowania Prefektów, Podprefektów, Korregidorów, albo Oficjalistów rządowych pojedynczych gmin ściśle oznaczył. Zamianem tego podziału było, z iednęj strony zniesienie owęj różnicy prowincjonalnęj, podług której zamiast iednego królestwa jakim Hiszpania być powinna, tyle królestw następowało, ile prowincyi liczono; z drugiey zaś ułatwienie wykonania praw, które tylko tam zabezpieczone być mogło,

gdzie stér rządu był sprostowanym, i przedkiéy odpowiedzialności podległym. Dobroć tego zamiaru była widoczna, iednakże większość Hiszpanów daleka ieszcze od tego była, ażeby w Józe-
fie Napóleonie uznawać miała swojego Monarchę, którenby im prawa przepisować ważył się. I tak więc stało się, że na Wyrok względem nowego podziału Hiszpanii, tak mało zważano, iak na wszystkie inne od brata Cesarza francuzkiego dotąd wyszłe ustawy. Podobnież i odezwa iego, ieszcze dnia 22. Marca 1810 wydana do krain południowo-amerykańskich, po wybuchnieniu tamże rokoshu, nie miała żadnego skutku.

Przez całą wiosną roku 1810 zbierała się w pułnocnéy Hiszpanii nowa francuzka armia, przeznaczona do wypędzenia Anglików z Portugalii, i opanowania iéy Stolicy Lizbony. Po złączeniu się wszystkich wóysk, Xiążę Rivoli, (Masse-
na) który od czasu bitwy pod Wagram, otrzymał tytuł Xiążęcia Eszling, wystąpił na ich czele. Od téy chwili oczekiwano iuż prędkiego zaćmienia sławy Xiążęcia Wellingtona, którą sobie przez bitwę pod Talavera de la reyna pozyskał, lecz przeznaczenie chciało, ażeby oczekiwanie to nie było stwierdzoném. Ku końcowi Maja przeniósł Xiążę Eszling główną swoją kwaterę z Salamanki 174) do granicy Portuga-

174) Salamanka, dawne dość wielkie i ludne miasto hiszpańskie w królestwie Leonu nad

lii, w mniemaniu podobno, że Wellington bez odwołki wyidzie przeciwko niemu, i przez walną bitwę utarczkę rozstrzygnie, lecz dowódca angielski cofnął się ostrożnie, i przeniósł główną swoją kwaterę do Viseu, przez co miasto Ciudad Rodrigo 175) wystawił na oblężenie, które przez długi czas dla deszczów, złych dróg, i trudności w przewozach przeszkodzone, dopiero w połowie miesiąca Czerwca rozpoczęte zostało. W nocy z dnia 15. na 16 Maja otworzone były aprosze. (przystępy) Upatrzona do ataku część placu, wystawiała wysoki wał, otoczony murem z kwadratowych kamieni, mający przed sobą jeszcze drugi wał nakszałt gwiazdy z rowem i murywaną kontreskarpą; po obydwóch zaś stronach mieli oblężeni dwa mocno oszańcowane klasztory. Na przeciwko Almeida stała angielsko-portugał-

rzeką Tormes. Mieszkańcy w liczbie 15,000 mają znaczne wyżywienie z akademii, i liczney Szlachty mieszkającej tutaj dla taniego i dobrego życia. Akademia tuteysza przeniesiona z Palencyi roku 1240 jest najsławniejsza w całej Hiszpanii, ma 61 nauczycieli, a 4000 Uczniów. Most na rzece Tormes długi na 300 kroków, zbudowany był jeszcze przez Rzymian.

175) Ciudad Rodrigo (Civitas Roderici, Rodericopolis) znaczne miasto hiszpańskie w królestwie Leonu nad rzeką Agueda, ma biskupa, ważny skład towarów, kilka kościołów, 3 szpitale, i przeszło 6000 mieszkańców.

skn armia, i jeden korpus portugalski z mocną przednią strażą. Miasto Ciudad Rodrigo było z prawego brzegu rzeki Agueda od Xiążęcia Eszling otoczone, na lewym zaś stało 8000 wojska z bgo korpusu armii, odwód, jazda, i jedna diwizya, częścią ażeby otoczenie ukończyć, częścią dla uważania armii nieprzyjacielskiej. Dnia 25. Czerwca zaczęto z 46 dział strzelać do placu, który pod zasłoną wałów, bronił się odstrzeleniem z dział i haubic na oblegających. W tym straszhwym boju, obydwie klasztory z przedmieściem wzięte zostały. Nadaremnie oblężeni czynili wycieczki, lecz i napróżno także przypuszczano atak na wał. Ponieważ iego wewnątrz bateriami na 250 sążni opatrzone było, tedy musiano się bliżej posunąć. Już była druga linia równoległa ukończona, kontreskarpa opasana, i miny podłożone, gdy Naczelnik o tymże czasie rozkazał jedną baterję ku frontowi atakowemu założyć, i więcę blisko przedmieścia postawionym baterjom z moździerzy i haubic złożonym, przybliżyć się. Podczas gdy dnia 9 Lipca z nowę baterji, dla uczy-nienia wyłomu z dział strzelano, wyrwał każdy wystrzał wielkie sztuki, i przez trwające 36 godzinne działobicie, uczyniono w obydwóch wałach na 15 sążni szeroki wyłom. Następującey nocę miny wywróciły kontreskarpę w rów. Wyłom uważano za dosyć szeroki dla przypuszczenia szturmu, o którym już zamysłono, i już przybliżały się kolumny z muzyką do fortecy, gdy Gubernator téżże białą chorągiew zatknął, i poddał

sę na dyskretya. Tak tedy miasto Ciudad Rodrigo w obliczu Naczelnika angielskiego upadło, będąc uszkodzone we wszystkich częściach swoich. Załoga złożyła broń, i dostała się w niewolę wojenną; w samém zaś mieście zdobyli Francuzi 125 dział.

Dowiedziawszy się Xiążę Belluno, że angielsko-portugalska armia w poruszeniu była, wysłał mocny oddział na rozpoznawanie ku fortecy la Concepcion, z rozkazem udania się do Almeidy. To samo prawie było, czego sobie Wellington życzył; forteca la Concepcion była podminowana, i miała być w powietrze wysadzona, iakby się Francuzi przybliżyli. Dla przynęcenia ich ku nię, iazda angielska osadziła wzgórze otaczające fortecę. Lecz i w tym razie Francuzi przez swoją ostrożność, uszli tych zasadzek. Atak który Generał Treilhard przypuścił, był tak niespodziewany, że Anglikóm czasu nie stało do podpalenia wszystkich min, i tylko belward rogaty, i kilka pułkiewiczów wysadzone zostały w powietrze. Tak więc odpędzeni z lewego brzegu rzeki Turone, iakotóż z gościńca prowadzącego do Almeidy, Anglicy i Portugalczyki w liczbie przeszło 2000 ludzi z 3ma działami, usadowili się przy Val de mola w porządku do bitwy, lecz 5 pułków francuzkich dowodzonych od Generała Treilhard, poruszały się ustępem do la Guardia i Pinhel. Wtedy dopiero X. Eszling rozkazał Almeida opasać;

mocna ta twierdza w prowincyi portugalskiej Beira, leży przy granicy hiszpańskiej na wierzchołku wysokiey góry, oddzielona bystrą rzeką Coa, od obszerney iedney doliny, i ieszoze w roku 1762 odzyskana była na Hiszpanach.

Od owego czasu teatr wojny przeniósł się do Portugalii. Anglicy cofneli się do Celorico, a gdy Valverde i Pinhel Francuzi osadzili, Almeida została ściśle opasana. Trudności oblężenia, zachodziły częścią na właściwem położeniu twierdzy, częścią na pomocy iaką oblężeni do obrony mieli, do czego należało 6 kamiennych bastyonów, szeroki rów, i pokryta droga; osada składała się z pułków portugalskich pod sprawą angielskiego Pułkownika Coxe. Aprosze zosały dnia 16. Sierpnia otworzone, i pod czas gdy uwaga oblężonych zwrócona była na atak, przypuszczony od strony pułnocney miasta, 2000 robotników ukończyło mimo trudności gruntu pierwszą linię równoległą. Dnia 25. Sierpn. założono na liniach równoległych 11 bateryi, a w nocy zrobiono 2gą linię równoległą, w skale na 150 sążni od twierdzy. Bombardowanie zaczęło się dnia 26. Sierp. i trwało od rana aż do wieczora, z 65 dział rozłożonych na 11 bateriach strzelano nieustannie do twierdzy, która dzielny odpór dawała, ale o 4tey godzinie po połndniu iuż więcej nie odstrzeliwała; o godzinie 7mey bomba iedna francuzka wysadziła na powietrze magazyn prochu będący we twierdzy; huk ztąd pochodzący

był okropny, który z strasliwym wyrzutem nakształ trzęsienia ziemi wybuchnął, i większą część miasta w perzynę obrocił. Stan takowy rzeczy skłonił Xiążęcia Eszling do wezwania Kommandanta ażeby się poddał; przysłał on do niego Parlamentarżów względem zawarcia kapitulacyi; a Xiążę Eszling dał im poznać warunki oneyże, kilka godzin upłynęło na umawianiu się, z którego atoli nie było pożądanego skutku. Rozkazał więc Xiążę Eszling powtórnie ogień sypać do twierdzy, a ten tyle skutkował, iż we 3 godziny Kommandant podpisał kapitulacyą. Podług tęg załoga dostała się w niewolę wojenną, złożywszy pierwéy broń na stoku twierdzy; mieszkańcy zachowani przy swoich własnościach; ammunicye wojskowe, działa, kassy i magazyny etc. wydane były Francuzóm; chorzy z wojska angielskiego i portugalskiego mieli być utrzymywani kosztem francuzkim. Znaleziono w twierdzy 98 dział na bateriach, i bardzo wielki zapas rozmaitéy żywności.

Po upadku Almeidy nie było już w Portugalii żadnych fortec do zdobycia, a od tęg chwili Lord Wellington musiał się bronić przeciwko licznég armii francuzkiég, która już do 100,000 głów w Portugalią wkroczyła. Lecz on do tég walki był już przygotowanym, i podczas odwrotu swojego od rzeki Tagu rozkazał to wszystko zniszczyć, coby nieprzyjacielowi utrzymanie się sprawić mogło, a nieszczęśliwym mieszkańcóm

tych okolic, kazał się przeprowadzić do Lizbony, i miejsc pobliskich tego miasta. Przeciwnie temu oskarżali się głośno Francuzi, nazywając ten krok Wellingtona barbarzyńskim, i poczynając mu to za niemąły występki, że pomiędzy innymi zburzeniami, fabrykę bawełny (jedyną w Portugalii) w pobliżności Alcobaja zniszczono. Lecz Wellington nieuważając na to, cofnął się do Beiry, 176) gdzie wysokie ściany gór zastaniały go od napadu iazdy francuzkiej, i wszystko bagnetem rozstrzygnięte być musiało. Dnia 25go Września dwa korpusy francuzkie, pod sprawą Xiążęcia Elchingen (Ney) i Generała Regnier, przeprawiły się przez rzekę Criz, dla szukania Anglików i Portugalczyków; znaleźli ich na wysokiej ścianie góry Sierra Busaco, zebranych w massie pod wodzą Generałów Hill i Fohne, z których pierwszy na zasłonienie prawego skrzydła przez Mondego przeszedł; drugi zaś z iednym oddziałem iazdy portugalskiej przy Alva usadowił się. Po niejakich przedpocztowych utarczkach Anglicy i Portugalczyki dnia 27. atakowani byli od dwóch diwizyi francuzkich, atoli bronili się tak natarczywie, że Francuzi bitwy tej poprzestać musieli, tamci zaś sobie zwycięz-

176) Beira wielka porwincya portugalska granicząca na zachód z Oceanem atlantyckim, zawiera na 450 milach □ powierzchni, około 560,000 mieszkańców. Obfituje w zboże, ryby, bydło owoce, wyborne wina, oliwę, znaczny także prowadzi handel; część wschodnia jest gorzysta.

two przypisali. Iednakże mimo tego zmuszeni byli, stanowisko swoje przy górze Busaco opuścić, ponieważ ieden korpus francuzki, był już na drodze wiodącej z Matargoa przez góry do Oporto *) dla obeyscia ich prawego skrzydła. Welington zawczasu o tych poruszeniach uwiadomiony, pomknął do Lizbony, i usadowił się podczas ustawiecznych potyczek z przednią strażą francuzką w Torres Vedras, które to miejsce za obronne na półwyspie pironeyskim zawsze poczytywał, i które naturalną siłą i sztuką umocnione było. Między Tagiem i Oceanem chciał on oczekiwać attaku Książęcia Eszling. Prawe skrzydło angielsko-portugalskie stało przy Villą franca, i opierało się o Tag, na którym marynarka angielska na korzyść armii działała; środek znajdował się w Sebral, a Welingtona główna kwatera w Argeda. Lewe skrzydło angielskie zasłaniało wiele linii oszańcowanych przy Torres Vedras. Liczba Anglików miała wynosić natenczas 25,000, Portugalczyków 35,000, a korpus rokoszanów pod Markizem Romana, który się do Wellingtona przyłączył wynosił 10,000 ludzi. W ciasnej więc Portugalii stało nie mniej nad 170,000 woyska przeciwko sobie, gdy pytanie powstało która pierwej uprzątnie, angielski czy francuzki Naczelnik.

W Londynie zapowiadano było, że Francuzi

*) Obacz kart. 64.

dla niedostatku żywności będą się musieli cofnąć. w Paryżu zaś mówiono o siłach, jakie miał zastawić Xiążę Eszling na Wellingtona. Przez cały Październik nie się nie stało ważnego, tylko że Pułkownik angielski Trant posunął się na tył Francuzów, i lazarety ich w Coimbra 177) zdobył. Dla wybawienia Anglików z ich stanowiska, cofnął się naraście Xiążę Eszling w nocy dnia 14. Listopada z Sebral i od Tagu w takiej cichości, że Anglicy na drugi dzień nie mniej zaskiwieni byli, nie uyrzawszy żadnego nieprzyjaciela przed sobą. Dowiedziawszy się atoli Lord Wellington że tylna straż francuzka przy Santarem stanęła, chciał ją tamże atakować, i inż była iedna diwizya Anglików i brygada portugalska rozkaz na to otrzymała; iednakże Francuzi byli w daleko mocniejszém stanowisku, a niżeli Wellington sądził, ponieważ Santarem 178) leży na wysokim łańcuchu gór, przy których drugi łańcuch nieco mniejszy ciągnie się, na którym rozłożyła się iedna linia francuzka, zasłonięta od Rio mano iednym korytem Tagu. Podług or-

177) Coimbra, (Conimbrica) wielkie i piękne miasto portugalskie w Estremadurze; dawniejsza stolica państwa, ma akademię, trybunał Inkwizyeyi. i 12,000 mieszkańców.

178) Santarem, mierne miasto nad rzeką Tagiem w Estremadurze portugalskiej w okolicy obfitej w zboże i oliwę, ma 13 kościołów, 4 szpitale, i 8000 mieszkańców.

dynansu Wellingtona, General Crawford uderzyć miał na prawe skrzydło, pod czas gdy General Pack miał obeysć lewe, a General Erskine środek francuzki atakować. Anglicy i Portugalczycy już byli w zupełnym poruszeniu, gdy niespodziewana zwłoka przez to powstała, że General Pack iedno działo polowe którem do ataku miało być dane hasło, nie mógł dosyć prędko na-przód uprowadzić. Tym czasem przybył General Spencer, który gdy plan Wellingtona za niepodobny do wykonania okazał, i szczęście miał w tём go przykonać, tedy cały ten atak został zaniechanym, a Wellington uniknął sidła które na niego Xiążę Eszling zastawił. Woyska obróciły się w różnych kierunkach nazad, Wellington zaś udał się do głównéj kwatery swoiéj w Cartaxo. Miasto Abrantes leżące na prawym brzegu Tagu w portugalskiéj Estremadurze, od Anglików zostało wzmocnione, lewy zaś brzeg téj rzeki osadzony był oddziałem angielsko-portugalskim. Xięciu Eszling przybyły wprawdzie nowe posiłki, pod sprawą Generalów Drouet i Gardanne, lecz stan iego przez to się nie polepszył, a gdy trudności w utrzymaniu się codzien-nie wzrastały, widział się nawet zmuszonym, roz-lazać Gen. Gardanne nazad powrócić. General dywizyi St. Croix, na lewym brzegu Tagu śmierć znalazł, a Xiążę Abrantes (Junot) pod-czas rozpoznawania od kuli flintowéj w głowę został raniony, gdy na schyłku miesiąca Lutego

zaszło pytanie: iakowe działania, przedsięwzięć będzie potrzeba?

Xiąże Wellington otrzymał bez przeszkody wielki zapas żywności nie tylko z Afryki i Europy, ale też i z Ameryki; Xiąże Eszling zaś musiał (gdy okolica otaczająca woyska iego całkiem zniszczona została) utrzymania się swojego z Hiszpanii oczekiwać, przy czém wiele trudności zachodziło. Tym sposobem bliski głód stał się sprzymierzeńcem Anglików. Wszystkie magazyny Francuzów w Portugalii dnia 28. Lutego 1811, przez woysko zupełnie były spotrzebowane; ludzie których na 20 mil w odległości od głównéj kwatery, po żywnosć wysłano, powrócili z próżnymi rękami; a suchary na ostatni przypadek zachowane, które dnia 1. Marca rozdawać musiano, ledwie na dni 14 dla woyska wystarczyły. Nie podobna było oczekiwać żniw, ponieważ przed końcem Czerwca, żadną miarą zapasów żywności spodziewać się nie można było. Xiążęcia Eszling nie zatem niepostawało, iak: albo uderzyć na Anglików pod Lizboną oszancowanych, co iednakże podług wszelkich reguł sztuki wojennéj nie pierwéj mógł przedsięwziąć, póki by ciężka artylerya iego nie nadeszła, która przez złe drogi zatrzymywana była; albo przeysć przez rzekę Tag, (179) i połączyć się z woyskiem w Andalu-

179) T a g, (Tajo) iedna z największych rzek Hiszpanii i Portugalii, poczyną się między Ara-

zły i stojącym, aby tym sposobem mieć na głównym gościńcu, związek z Madrytem i Sewilią, potem zaś ściągawszy potrzebne działa z Badajoz, i żywność z prowincyi Alentejo, 180) odmienić linię operacyjną, i utrzymać dwoisty szaniec przedmostowy, przez wojsko na obydwóch brzegach Zozere pod Punhete założony; lecz skutek tak śmiałego kroku, przez małe postęпки, iakie dotychczas w zdobyciu fortec południowej Portugalii uczyniono, niepewnym zdawał się. Trzeci nakoniec plan iaki można było uskutecznić był: powróciwszy przez Mondego cofnąć się ku Quardia, i zrobić sobie związek z Ciudad-Rodrigo, gdzie się znajdowały obuwia, mundury, amunicya, zapasy artylleryi, magazyny, i kasza armii, która przez 6 miesięcy żadney płacy nie brała.

Dnia 3. Marca postanowił Xiążę Eszling ten trzeci plan wykonać. Nazajutrz popakowano

gonią i Starą Kastylią, i uchodzi bardzo szerokim korytem w Ocean, przy Lizbonie.

180) Alentejo, iedna z największych prowincyi portugalskich, miana za ięć szpiklerz, leży między rzekami Tagiem i Quadianą, aczkolwiek gorzysta iednakże obfita w zboże, wino, wyborne owoce, przednie marmury różnego koloru, i inne ziemiopłody. Dzieli się na 8 powiatow, powierzchnia ięć wynosi 500 mil [], a ludność 280,000 mieszkańców.

wszystkie bagaże, powsadzano wszystkich chorych na muły, i ruszono z niemi naprzód, potem postępowała armia. Tylną straż powierzono Xiążęciu Elchingen, który z pod Leyria naprzód ku Moliano poruszenie zrobiwszy, zagrażał okrażeniem stanowiska angielskiego w Cartaxo. Dnia 19. Marca straż ta do Pombal 181) przybyła; czaty francuzkie które pozostały przed miastem, zaczęły się ucierać z pierwszemi strażami angielskiemi, przez co nastąpiła potyczka przy Pombal, która się na ustępie Francuzów z tego miasta skończyła; iednakże brygada iedna francuzka uderzywszy bagnetem na nieprzyziaciela, ubiła mu 4 do 500 ludzi. Gdy się na drugi dzień tylne straż francuzka na wzgórzach pod Redinha usadowiła, Anglicy w liczbie 25,000, wyruszyli przeciwko nię, i stoczyli bitwę która tym krwawsza była, im bardzię bagnetami walczyć musiano. Strata Anglików, przez kilka godzin na ogień artylleryi francuzkiey wystawionych, była znaczna, pod czas gdy Francuzi tylko 80 zabitych lub rannionych liczyli. Dnia 15 znajdowała się przednia straż we wsi Foz de Arome. Działa francuzkie ustawione były na prawym brzegu rzeki Ce-

181) Pombal, miasto z 3700 mieszkańcami w Estremadurze portugalskiej. Sławny Minister Króla Portugalii Józefa I. Pombal, otrzymał r. 1770 tytuł Margrabi tego mieysca, i tam dni swoich dokończył po wpadnięciu w niełaskę. Dóm iego tameczny nie był okazały.

ira, który znacznie wyżey leży, niż lewy. Starano się w sposób bardzo zręczny, wciągnąć nieprzyaciela do walki między przednimi strażami, która się ze szkodą dla niego ukończyła. Zwabiono go pod ogień działowy z prawego brzegu, a dwa pułki francuzkich natychmiast uderzyły na niego; podczas gdy wieś kilka razy była wziętą, utraconą, i znowu odebraną, kolumny angielskie na cały ogień baterii francuzkie były wystawione, i poniosły stratę na 1200 ludzi, gdy tym czasem Francuzi tylko 200 ludzi utracili. Teraz była chwila uderzenia na wojsko angielskie i zniszczenia go; żądano nawet od Naczelnika rozkazu do powszechnego ataku, lecz ten zważając, że zapasy wojskowe tak dalece były wypotrzebowane, iż tylko na 2 lub 3 dni żywności, po pół racyi na jednego żołnierza rachując, pozostało się; nie dozwolił uskutecznić żadanego natarcia. Wojsko ruszyło więc daléy. Dnia 19 przeszła cała tylna straż przez Alva. Nieprzyaciel przy Pombal, Redinha, i Foz de Arome poskromiony, niepokazał się już więcéy; trzy te potyczki były korzystne dla wojska francuzkiego, które dnia 22go Marca wzięło kierunek swój ku Sabugal, a wkrótce potym Xiążę Eszling z dwoma korpusami wkroczył do Hiszpanii; za niemi udał się 3ci korpus, który dopiąwszy Alfayates, odwrót swój w porządku ukończył. Stanowisko Francuzów od tego czasu było następujące: lewe ich skrzydło opierało się o Guarda, prawe o Villa nova, ieden oddział wojsk wszedł do połud-

niowey części prowincyi Salamanki, i miał związek z innym korpusem stojącym na lewym brzegu Tagu; angielskie zaś woysko trzymało prawy brzeg rzeki Mondego, ieden ich korpus stanał pod Visen, a Portugalczycy w Lamego stanowisko zaięli.

Podobno ten odwrót nie przyszedłby był do skutku, gdyby się udało Xiążęciu Dalmacyi prędko do Portugalii wtargnąć, tym końcem potrzebował on armii, której mu na ten czas brakowało. Najmocniejszy odpór dawały załogi po twierdzach, ale też i niezbywało na woyskach stojących w polu. Obydwa Generałowie portugalscy Silveira i Mendizabal grali tu swoją rolę. Pierwszy miał na straży okolice Pinhet i Trancoso, iednakże, był on nayprzód od Generała Droueta, a potem od Generała Claparede odpartym. Drugi zaś usadowił się był przy rzecy Quadiana, gdy Xiążę Dalmacyi, większy korpus woyska zebrawszy i na lewy brzeg téy rzeki wtargnąwszy, odparł około 4000 ludzi z iego korpusu do Olivenza. Forteca ta poddała się już była z 48 działami i wielą broni ieszcze dnia 22. Stycznia 1811; lecz gdy Xiążę Dalmacyi woyska swoje ku Badajoz 182) posunął, potrze-

182) Badajoz miasto stołeczne hiszpańskiej prowincyi Estremadury nad Quadianą, ma biskupa i 10,000 mieszk. iest to dobra twierdza przeciw Portugalii.

ba było Generała M e n d i z a b r a l a pierwszy formalnie porazić, nim oblężenie tęg twierdzy rozpocząć się mogło. Dnia 10. Marca zrobiony był ieden wyłom, który kommandantowi do kapitulacyi stał się powodem, podług tęg żałogę w niewolę woiczną do Francyi zaprowadzono, a 170 dział, mozdierz, i haubic, z magazynem prochu w ręce Francuzóm wpadło. Armia która do Portugalii wkroczyła, znajdowała się pod ten czas w zupełnym odwrocie, gdy zaś ten do ubezpieczenia Andaluzyi potrzebnym się być zdawał, tedy Xiążę Dalmacyi zaraz po zdobyciu Badajoz, udał się do Sewilii, tylko Xiążę Trevizo pozostał w hiszpańskięj Estremadurze. Z tąd wyszedłszy wziął Albuquerque, mocny zamek wtęży prowincyi nad granicą Portugalii, i Walencyą; 183) a potém posunął się ku twierdzy Campo major, 184) która chciała się bronić,

183) Walencya, miasto stołeczne, prowincyi tegoż imienia ma 90,000 mieszk. arcybiskupa, inkwizycyą, akademią, i bardzo wiele okazałych budowli, z kąd to miasto Hiszpanie zowią la hermosa, to iest, piękne. Iest tu wiele fabryk naypiękniejszych materyi iedwabnych.

184) Campo major, miasto i twierdza w portugalskięj prowincyi Alentejo, nad małą rzeką Sayan blisko granic Hiszpanii. Roku 1712 uderzył tutaj piorun w magazyn prochowy, przez co miasto zgorzało całe, prócz kilku ulic, i wiele ludzi życie utraciło. Odbudowało się wprawdzie na nowo, ale nie iest tak ludne iak przedtem.

jednakże po pierwszym wyłomie, poddała się. Generał Balasteros obrany od luntty rokoszanów mającęj siedzibę swoją w Radyxie, naczelnym dowódcą po Markizie la Romana, który w głównęj kwatérze angielskięj dnia 23go Stycznia umarł, złączył się ze szczątkami korpusu Generała Mendizabala, lecz małe to woysko nie było w stanie dotrzymać placu. Nowy korpus rokoszanów, który od dwóch Generałów hiszpańskich dowodzony, zdawał się zagrażać Sewilii, przez Generała Montansia został odpartym. Xiążę Trevizo zostawiwszy Generała Latour-Mauborg przy Compo-major, usadowił się nad rzeką Gaja. Taki był stan rzeczy w południowéj Portugalii, gdzie wkrótce do nowych scen z Anglikami przyiść miało.

Francuzi nie mogąc się w Portugalii utrzymać, musieli twierdzę Almeidę na sztych wystawić. Już od 7. Kwietnia była ona od Anglików opasana, i nic pewniejszego nie było nad ięj upadek, gdyby do dnia 25. Maia 1811 odsiecz nie nadeszła, albowiem do tego tylko czasu wystarczały zapasy żywności. Tym końcem przeprawił się Xiążę Eszlig dnia 2. Maia przez rzekę Agueda, i iak tylko przednia straż angielska do Gallejos umknęła, woysko francuzkie zaięło następujące stanowisko: korpus 2gi stanął w tyle, i po prawęj stronie Gallejos, ieden oddział 8 korpusu po lewey stronie téj wsi, 6ty między Espeia, a 9ty iako odwodowy na przeciw Car-

pio. Nieprzyjaciel 40 do 50,000 woyska, za potokiem Duora na pogórkach, w piękną do bitwy uszykował linię, z kąd się lewe skrzydło jego, ciężki przystęp mające, o warowne miejsce la Conception opierało, prawe zaś, lepszy przystęp zajmując, stało w Nava de Avel, a główna kwatera była w Villa formosa. To stanowisko nie było dla niego bezpiecznem, ponieważ miał za frontem swoim kamieniste łóżysko rzeki Coa, i szczególnie ieden arcytrudny związek przez Castellan. Dla opanowania tego, wyruszył Xiążę Eszling dnia 3. Maja ku prawemu skrzydłu nieprzyjaciela, i wkroczył do iednéj dotąd sobie niewiadoméj wsi, leżącćy przy schyłku wzgórzów od nieprzyjaciela osadzonych, nazwiskiem Fuente d' Onnoro; natychmiast rozkazał uderzyć ją nią, i wkrótce została wziętą. Widząc Wellington że część linii jego, przez osadzenie tak ważnego stanowiska została ścieśnioną, usiłował dokazać wszystkiego ażeby ie znowu odebrał. Tu powstała krwawa utarczka, w którćy wieś raz utraconą, drugi raz zdobytą była, dopóki ją Francuzi wzmocnieni od 4 odwodowych batalionów znowu nie odebrali. W tém napelnił nieprzyjaciel przystępy od wsi, mury i skały obok niey leżące woyskiem, i wszelkiemi sposobami strudniał Francuzóm zupełne obsadzenie powyższej części tćy wsi; lecz Xiążę Eszling chwycił się odmiennego attaku: gdy bowiem boki nieprzyjacielskie pilnie rozpoznawał, znalazł przystępną okolicę między Nava d'Avel i Pozzobel-

10, i wojsko tamże przenieść postanowił. Trzy diwizye wsparte iazdą Generała Montbrun pociągnęły dnia 5. Maja ku Pozzobello dla obęścia i zniszczenia prawego boku nieprzyziaciela. Wieś Pozzobello i krzaki obok nięy, były napełnione piechotą angielską, lecz pierwsza diwizya uderzywszy znówu na te stanowiska, zdobyła ie bagnetem. Nieprzyziaciel utracił w tęy rozprawie wiele zabitych i ieńców. Trzy diwizye wyruszyły w ścięsnionych kolumnach ku wsi i ięy bokom, za którą nieprzyziaciel uszykował 20 szwadronów, wspartych liczną piechotą i 12 działami. Generał Montbrunn czynił z lewego boku francuzkiego obroty, w celu osiągnięnia wzgórków i prawego boku nieprzyziaciela; musiał on wytrzymać wiele attaków za nim tam mógł pódstąpić, lecz skoro tylko przybył pód wzgórkę, uderzył w kolumnach na iazdę nieprzyziaciela z naleypszym skutkiem. Trzecia diwizya natarła żwawo na wieś Fuente d'Onnoro, dokąd nieprzyziaciel znaczną sprowadził potęgę, dla przeszkodzenia środkowi francuzkiemu związkowi z lewym skrzydłem, a chociaż prawe skrzydło nieprzyziaciela zostało w nieład wprawione, jednakże Xiążę Eszling nie mógł wcale z tego korzystać, ponieważ korpusy z których się ono składało, uciekały rozpierzchnione ku środkowi, gdzie się z pułkami angielskimi z lewego skrzydła spiesźnie przybywającami, połączyć mogły. To przymusiło Xiążęcia Eszling do poprzęstania walki, i zostawienia nieprzyziaciela w swoim położeniu; dnia 7. Maja

powrócił on do Salamanki, uczyniwszy wiele poruszeń dla zwrócenia uwagi Wellingtona; iak więc zamiar 3dniowey potyczki całkiem chybiony został.

Gubernator Almeida Generał Brenier uwiadomiony przez Pośła Xiążęcia Eszling o skutku wyżey wspomnioney bitwy, postanowił natychmiast przez widoczną czynność, hańby formalney kapitulacyi uchronić się. Będąc upoważnionym do wysadzenia w powietrze warowni tey twierdzy, ieżeli ią dłużej nie będzie mógł bronić, i zważywszy przytém że osada tylko na 10 dni w żywność opatrzona była, mniemał, iż w tych okolicznościach nie wypada nic innego zrobić, iak dać rozkaz ażeby zapalono miny, które iuż od 2 miesięcy założone były. Zgromadziwszy więc nayznakomitszych Officerów załogi, przeczytał im rozkaz Xiążęcia Eszling; wszyscy pochwalili iego zamiar, i okazali iak naywiększą gotowość i chęć. Natenczas uwiadomił ich o postanowionych przez siebie rozporządzeniach, i odkrył im sposób, iakim do nieprzyjacielskich stanowisk dostać się zamysłał. Saperowie mieli zostać w mieście, częścią dla podłożenia ognia, częścią dla wstrzymania mieszkanców, gdyby ci w działaniach woyska przeszkadzać chcieli, częścią dla zastąpienia wyjścia załogi. Dnia 10. Maja za nadejściem nocy rozkazał całęj załodze pod bronią stanąć, a a gdy o 10 godzinie wszystko było gotowe, posłał rozkaz do wszystkich strażów, ażeby się w

naywiększëy cichości cofneli, i za tę rogaatkę udali, przez które wyjście nastąpić miało. W téj chwili kiedy się to wyjście zaczęło, na skinienie Breniera zostały miny zapalone prawie o pułnocy, i wyleciały w powietrze, 5 bastyonów i 4 półkieżyców rozsypało się w gruzy, a roboty twierdzowe zostały zniszczone. Co Gubernatora naywięcëy w iego zamysłach utwierdzało, było to, że Anglicy zaniedbali byli, użyć wszystkich środków zapobieżenia; dopiëro przez wybuchnienie dowiedziawszy się o wyjściu Francuzów, zaczęli ich ścigać, nie mogli im atoli wielkiëy szkody wyrządzić. Generał Brenier przez całą noc nieustannie cofał się, dopóki że świtem nie stanął we wsi Barba del Puerco, i przeszedłszy most na rzece Agueda, złączył się z Generałem Regnier w San Felices, zastaniającym iego przeprawę z drugiey strony ku mostowi; a ponieważ ciągle na prawém skrzydle swoim drażniony był od nieprzyaciela, nie utracił więcëy w całej tém działaniu, nad 60 ludzi w zabitych lub ranionych, reszta załogi została całkiem uratowana.

Tym sposobem ukończyła się wyprawa Xiążęcia Eszling, ile on na swoim honorze utracił, tyle Lord Wellington na swoim uzyskał. Generał ten odtąd stał się bohaterem angielskiego narodu, i sądzono o nim iż mógł być drugim Marlboroughiem. *) Wprawdzie nie przyszły ie-

*) Jeden z najszcześliwszych bohaterów Wieku

sze były czasy, gdzieby sobie wielkie nadzieie czynić można było, lecz gdy mniemanie o niezwyciężoności Francuzów upadło, zaczęto wolniejszego nabierać ducha. Ponieważ Cesarzowi francuzkiemu zdobycie Lizbony nie udało się, tedy wnoszono ztąd, że oblężenie Kadyxu odnowionem zostanie, a wniosek ten nie był bezzasadnym. Xiążę Eszling powrócił do Francyi, dowództwo więc nad armią przeznaczoną do Portugalii, zdane było Xiążęciu Raguzy (Marszałkowi Marmont) wkrótce udał się za nim także Xiążę Elchingen; (Mar. Ney) podobnie i Xiążę Castiglione (Mar. Angereau) przewidując dobrze, iż w Katalonii nie można było żadnych wawrzynów wojennych zbierać, zdał dowództwo Xiążęciu Tarentu (Mar. Macdonald) sam zaś odiechał do Paryża pod pretextem nadwątłego zdrowia. Xiążę Tarentu starał się wszelkimi sposobami, ażeby powstańców uskromić, iednakże wkrótce doświadczył, że takową sprawę popierał, która ani przemocą zwyciężona, ani dobrocią ułagodzona być nie mogła. Ze wszystkich prowincyi hiszpańskich, Katalonia 185) była

17go, których Anglia użyła przeciwko Francyi, chociaż ostatnia była szkołą początków iego rycerstwa.

185) Katalonia, prowincya hiszpańska nad morzem śródziemnym, górami pirenejskimi na północ od Francyi oddzielona; 580 mil □ powierzchni, a 800,000 ludności zawierająca. Jest

siedzibą rokoszu. Generał Suchet zatrudniał się w téżże zdobyciem Lerydy gdy hiszpański Generał Odonele z 10,000 woyska obleżonym przybył na odsiecz, lecz Marszałek Suchet wyszedłszy przeciwko niemu, przymusił go do cofnienia się. Odtąd zdobycie fortecy nie podpadało żadney wątpliwości; wprawdzie załoga dawała jeszcze przez 14 dni mocny odpór, lecz po trzydniowym bombardowaniu, i dwóch szczęśliwie przypuszczonych szturmach, poddała się przez kapitulacyą dnia 12. Maja, którego także i cytadella Hostalric była zdobytą, gdy załoga na próżno usiłowała w noc zrobić wycieczkę.

Po Lerydzie przysła kolęcy obleżenia na fortece Mequinenza, która zbudowana na skale przy spływie dwóch rzek, Ebro i Segre w pośród puszczy, od Generałów Musnier i Montmaire ze wszech stron opasana została. Iak tylko ciężka artyllerya potrzebną od obleżenia nadeszła, otworzone były z dnia 2 na 3 Czerwca w w nocy przystępy, a wnet potém miasto szturmem zostało wzięte. Ieszcze był ogień sypany do twierdzy, i godzinę nie potrwał, gdy już Kom-

to kraj nąyludniejszy, pola dobrze uprawne przeplataią obszerne lasy, dębami, bukami, sosnami, a w niemałey części i kasztanami zarosłe. Góry wysokie pasmem się ciągną, i sprawiają chłodne powietrze, zawierają się w nich różne marmury, kamienie drogic, alun, koperwas, miedź, cyna, żelazo, ołów i alabaster.

mendant ię żądał kapitulacyi, która mu iednak nie była dozwolona, z przyczyny iż ieszcze pierwéy wysłanego do siebie Parlamentarza obęlgami znieważył; załoga więc złożona z 1478 ludzi musiała się na dyskretyą poddać. W fortecy saméy zdobyli Francuzi 45 dział, 400,000 angielskich kartaczów, 50,000 funtów prochu, i zapas żywności dla 2000 ludzi na 2 miesiące. Ieszcze pozostawały w Katalonii fortece Tortosa, i Tarragona, które musiały być zdobyte, zanimby zupełne poddanie się téy prowincyi nastąpiło, lecz takowe podbicie połączone było z nader wielkimi trudnościami.

Marszałek Suchet który oblężeniem Tortosy 186) kierował otrzymał wiadomość, że kilka tysięcy Walencyanów było w pochodzie; chciał on iuż przeciwko nim wyruszyć, lecz wkrótce dowiedział się, iż przestali ciągnąć na odsiecz, ponieważ im doniesiono, iż opadłe wody rzeki Ebro, zwłokę czyniły w przeprowadzeniu dział wielkich do oblężenia, a zaś innych przewozów wcale zabrakło. Tak się działo w saméy rzeczy, i dopiero w połowie Października Marszałkowi Suchet wsparcie nadeszło, zabierano się iuż do bombardowania Tortosy, gdy tym

186) Tortosa miasto warowne przy uściu rzeki Ebro w morze śródziemne, ma biskupa, akademię, kilkanaście kościołów, i 16,000 mieszkańców żyjących z rybołówstwa, i mocnego handlu zbożem.

czasem Generał hiszpański Bassécourt na czele 7500 ludzi przybył. Mar. Suchet wyszedł przeciwko niemu, lecz ón nie wdając się w żadną utarczkę, natychmiast cofnął się. Gdy przez rześiste deszcze w pierwszych dniach Listopada rzeka Ebro znacznie wezbrała, usunięta była przeszkoda do sprowadzenia wielkiej liczby ciężkich dział, użyć się mających przy oblężeniu. Ażeby też samo oblężenie ubezpieczyć, i zgromadzone w Gironie zapasy zasłonić, rozkazał Xiążę Tarentu całą Katalonię z powstańców oczyścić. Już przyszło do tego, że do Tortosy można było strzelać, gdy Walencyanie diwersją do Saragossy uczynili, dokąd 7 do 8000 ludzi było już w pochodzie; lecz Mar. Suchet uwiadomiony o ich zamiarach wysłał do Terruel Generała Chłopickiego z 7 batalionami i dość liczną jazdą. Walencyanie w dalszém ciągu wstrzymani, cofnęli się do miasta, dokąd Generał Chłopicki natychmiast się udał. Generał Carvajal był już od kilku godzin z jednym oddziałem artylleryi w pochodzie, atoli Chłopicki nieomieszkał żadney chwili dościgania onegoż, a gdy go w wawazach przy Alventosa dopędził, opanował artylleryę hiszpańską, nie bez wielkich iednakże usiłowań. Zaczął potem ścigać Generała Villacampa, któren się na granicach Kastylii usadowił w mieście Fuente Sante, mianem za niedobyte; iakieżkolwiek zachodziły trudności w powierzchni tamecznych okolic, zwyciężyła ie atoli odwaga żołnierza polskiego, a gdy

się Walencyanie przez nadwatłony most na rzece Libron uratować chcieli zapadł się tenże podniemi, i tak ukończyła się ta rozprawa. Tymczasem jeden kilkatysięczny korpus Walencyanów usadowił się przy Falset, z kąd niepokoił oblężenie Tortosy. Na wyrugowanie onegoż wysłał Mar. Suchet dnia 19go Listopada dwa pułki, z których jeden gdy uderzył na główny gościniec, a drugi na prawe skrzydło, Walencyanie zostali rozproszeni, a szance ich zdobyte. Wtymże czasie Generał Bassacourt utrzymywał się jeszcze w polu, i nadaremnie starano się onegoż sztuką w potyczkę uwikłać, dopóki nareszcie Generałowi Musnier nie udało się zwabić go do Uldecóna. Ukazał się ón na czele 8000 piechoty i 800 jazdy w nocy dnia 26. Listopada i już przybliżył się był aż do obozu francuzkiego, gdy natychmiast został mocnym przywitany ogniem. Ze świtem uszykowali się Francuzi w linię, Walencyanie natarli w 4 kolumnach, jedna z nich na wzgórku stojąca została spędzona, a gdy jeden pułk francuzki ściganiu teyże dopomagał, rozpoczęła się przy moście rzeki Cenia nader żywa utarczka. Tymczasem kolumna pobita złączyła się z tą, która na gościniec do Alcanar wkroczyła, gdy zaś Generał Montmarie uderzył na nią, posunął się Generał Musnier z jazdą do Vinaros, dla przecięcia odwrotu Walencyanom; zamiar ten chociaż mu się nie udał, jednakże główne trudności zachodzące przy zdobyciu Tortosy były już uprzątzione. Forteca ta poddała się z warownia-

mi; załoga iey w liczbie 8000 złożyła broń i poszła w niewolę wojenną; w fortocy zaś zdobyto 177 mozdzierzy 30,000 bomb, około million patronów, i 9000 karabinów.

Po tych zdarzeniach złączył się Xiążę Tarentu (Mar. Macdonald) *) z armią Arrago-

*) Marszałek Xiążę Macdonald urodził się roku 1765 w Santerre we Francyi, za młodu wstąpił w służbę woyskową, i w randze Porucznika 87go pułku ćwiczył się z bezprzykładną żarliwością w sztuce wojennéy. Roku 1793 mianowany był Generałem brygady, a następującego umieszczony został w armii pułnocnéy, którą General Pichegru do Hollandyi prowadził. Niepospolita iego waleczność, zjednła mu wkrótce rangę Generała diwizyi, w której udał się najprzód do armii Renu, a potem do włoskiej, gdzie Napoleon na niego szczególnieyszą uwagę swoją zwrócił. Po zawartym Pokoju w Campo formio pozostał we Włoszech, i dowodził po wzięciu Rzymu i Państwa Kościelnego pod Naczelnictwem Bertiera; wkrótce atoli 50,000 Neapolitanów pod sprawą austriackiego Gen. Maki, wyruszyło w Listopadzie r. 1798 na przeciw słabo osadzonemu Państwu Kościelnemu. Naczelný wódz francuzki Championet zebrawszy woysko swoje rozproszone po Włoszech, rozkazał Macdonaldowi z sobą się złączyć, i gdy się już dość mocnym być mniemał, wyszedł przeciwko Neapolitanom, i poraził ich przy Trento i Bassano, a Macdonald we 3 tygodnie po oddalenia się swoim z Rzymu, ukazał się znowu w iego murach. Zniszczenie armii neapoli-

nii. W obradach nad dalszym ciągiem kroków nieprzyjacielskich, oblężeniu Tarragony dane pierwszeństwo nad wyprawą do Valencyi. Kilka

tańskię, poymanie Generała M-a-k-a, ucieczka dworu neapolitańskiego do Sycylii, przemiana królestwa Neapolu, na Rzeczpospolitą partenopeyską, były skutkami za nadto prędkich zwycięstw, które nie tak Naczelnikowi Championet, iak raczëy dowodzącemu pod nim Macdonaldowi przypisywano. Iakoż wkrótce po złożeniu iego w r. 1799, obiał Macdonald Naczelnictwo armii francuzkię w Neapolu. Pod czas gdy Rossyanie pod sprawę Generała Suwarow, a Austryacy pod wodzą Generała Melas, iuż połowę tworczych działań Bonapartego w Wyższy części Włoch zburzyli, Generał Moreau przywołał Macdonalda, ażeby podwoiwszy siły swoje przeciwko obydwóm wyruszyć; lecz ci naybardzię czuwali nad tem, ażeby połączenie owe niepodobnem uczynić; gdy bowiem Macdonald zbliżył się do Północnych Włoch, obaczył woysko swoje zewsząd przez nieprzyjaciela odcięte, lecz on z niepodobną do wiary śmiałością wymknął się przez Toskanię, uderzył na lewe skrzydło Sprzymierzonych, i poraził ieden korpus pod rozkazami Generała Hohencollern będący. Lecz Generałowie Suwarow i Melas poznawszy zachwały plan iego, wywarli nań całą swoją potęgę, a dnia 17. Czerwca 1799 przy rzece Trebia niedaleko Placencyi przyszło do 3dnio-wëy i krwawey bitwy, w którëy walcząc z daleko większą liczbą nieprzyjaciela, okrył się ranami i sławą, chociaż dla wycienczonych sił armii swojey ustąpił z placu i cofnął się do Toskanii a z tamtąd pociągnął do wybrzeżów ge-

miesiący upłynęło, nim te zbliżenie do skutku przyść mogło. Załoga tęj twierdzy składała się z 15,000 głów, a położenie iey zdawało się sprzyiać długiemu odporowi, gdy ze strony morza we wszelkie potrzeby mogła być opatrzona, iednakże opasanie iey zwłoczoném zostało aż do dnia 4go Maia. Dnia 28. t. m. rozkazał Marszałek Suchet przypuścić szturm do zamku Olivo, któ-

nueńskich, gdzie Generał Moreau przebywał. Dla wygoienienia ran swoich powrócił do Francyi, i był uczestnikiem rewolucyi dnia 18. Brumaire 1799, a pognębiwszy Jakobinów przez zniesienie ich klubu w Wersalu, przykładął się czynnie do ugruntuwania francuzkiego Konsulatu. W nadgrode iego dzieł behaterskich I Konsul nadał mu kommendę armii odwodowey w Graubünden we Szwaycaryii, z którą ón przeszedłszy góry Alpy, posunął się był ku Veltlin, gdy tym czasem Pokój Lunewilski kazał mu znowu broń złożyć. Odtąd sprawował przez kilka lat urząd Pełnomocnego Ministra przy dworze Duńskim, a powróciwszy z Danii otrzymał rangę Wielkiego Urzędnika Legii honorowey. Pod czas processu Generała Moreau, ujął się był za oskarżonym, przez co wpadł w niełaskę u Cesarza francuzkiego, i musiał się z Paryża oddalić, dopóki r. 1809, nie został znowu przywróconym. Godne także jest wspomnienia uczestnictwo iego na kampanii r. 1809 w krajach austryackich, gdzie pod naczelnictwem Wicekróla włoskiego Eugeniusza, w którego armii prawem skrzydłem dowodził, posunął się już był z Włoch aż do Węgier.

rego załoga wynosiła 2580 ludzi; dowodził w tęg wyprawie Generał Ficatier, a wojska włoskie szły w męztwie z francuzkami w zawody. W zamku tym wpadły znaczne składy żywności, i ammunicyi, 47 dział, i 3 chorągwie, zdobywcóm w ręce, którzy oraz 900 żołnierzy i 70 officerów w niewolę zabrali, gdy tym czasem reszta została bagnetem skłuta. Dnia 30 czyniła załoga Tarragony, na próżno usiłowania w celu odebrania nazad tego zamku. Gdy także i forteca Francoli, po niemałych trudnościach zwyciężonych była zdobyta, już przez to samo atak i obrona Tarragony bardzo ograniczone zostały. Przedmieście portowe tego miasta, zasłonięte było warowniami osadzonemi 5000 ludzi. Hiszpanie bronili z początku twierdzy nayuporczywiej, lecz gdy Francuzi weszli już do zrobionego wylomu, przymuszeni byli cofnąć się przez most łyzwowy, który chcieli za sobą sciągnąć, ale Francuzi przeszkodzili temu przez straszne morderstwo, które cały rów trupami napełniło. Tym czasem dostali się Francuzi do dwóch innych wylomów, i gdy więcej niż połowę załogi w pień wycieli, byli już panami całego przedmieścia. Znaczne magazyny bawełny, skór i innych towarów ogień pochłonał, ażeby stan rzeczy tym bardzięj pogorszyć, wyszły wszystkie okręty i fregaty angielskie w porcie stojące pod żagle i strzelały na Francuzów, czym zachęcona załoga usiłowała ich z przedmieścia wyparować, lecz widząc wojsko ich liczne i odważne, cofnęła się nazad, gdy więc przedmieście w

ich rękę już się znajdowało, stan Tarragony bardzo był krytycznym. Lecz nie mając uwagi na to Gubernator twierdzy Contreras, opierał się wszelkim żądaniom Mar. Sucheta, ufając w pomocy Anglików, którzy dnia 26. Czerwca przy Tarragonie ukazali się. Między nim i angielskim Pułkownikiem zaszła umowa, ażeby gdy Anglicy wyładują, wolno im było obrać sobie punkt takowy, któryby do obrony naysposobniejszym się być zdawał. W dzień potem rozpoznawali Indyznierowie angielscy front atakowy, i oświadczyli że plac ten nie może się utrzymać. Tak więc od wszelkiej pomocy opuszczony Contreras, przecież nie tracił odwagi, i o żadnej kapitulacji słyszeć nie chciał. Dnia 28. Czerwca przyszło już do 5g0 i ostatniego szturm; ze świtem krzątali się Francuzi około zrobienia wylomu, lecz Contreras postawił przy nim jeden pułk piechoty, rozkazując, ażeby iak tylko się Francuzi ukazą, bagnetem natarł. Francuzi rozjątrzeni uporem Hiszpanów z niecierpliwością oczekiwali chwili, w którejby wylom uskutecznić mogli; ta gdy nadeszła wkroczyło 6000 ludzi do wylomu. Iednakże dawali oni bardzo słaby odpór, i przymuszeni byli cofnąć się nazad. Ledwie Francuzi weszli do miasta, Hiszpanie umkneli do strony morza, lub przeskakiwali mury i pallisady. Straszniejsza atoli była rzeź po ulicach, gdzie bez różnicy wieku i płci wszystko co się nawinęło, Francuzi zabijali. Contreras zawidziony w swoich oczekiwaniach, pospieszył do bramy miasta,

chcąc nieco żołnierzy uzbierać, i z niemi na Francuzów znowu uderzyć, lecz tym czasem został bagnietem pchnięty i poymany, o czém woysko gdy się dowiedziało nie czyniło już dalęj odporu, i tysiącami dało się brać w niewolę; 4000 ludzi pod czas tęj walki w pień wycięto, 1200 chciało umknąć przez mury, 1000 z nich rozsiekano lub zatopiono, a blisko 10,000 wziętych było w niewolę. Zdobyćcie Tarragony było dla Cesarza francuzkiego tém ważniejszém, ponieważ z tego portu Anglicy podsycali rokosz Katalonii, ażeby tym łatwiej utrzymywać mogli odbyt towarów swoich; 20 chorągwi, 384 dział, 40,000 kul i bomb, 5000 cetnarów prochu i ołowiu, przyniosło to zdobycie Francuzóm w ręce. Mar. Suchet chcąc wysledzić Markiza Campoverde wyruszył z Villa franca do Barceliony, a sama przytomność iego tyle zdziałała, iż rokoszanie którzy się po oblężeniu Tarragony zgromadzili w Ignalada, natychmiast musieli się rozeyść. Markiz Campoverde od swoich opuszczony, schronił się do Mattaro, zkąd go Generał Mattier wyrugował. Tym czasem Mar. Suchet wziął szturmem Montserrat (187) gdzie się ieden korpus hiszpański był oszańcował, a gdy południowa Katalonia podbita została, zamyślał o wyprawie

187) Monserrat wysoka góra nad rzeką Lobregat w hiszpańskiej prowincyi Katalonii, na której jest sławne Opactwo i kilku Pustelników.

do królestwa Walencyi; które dotąd ieszcze nietknięte zostawało.

W ostatku pułnocnéy Hiszpanii była postać rzeczy przez całe lato roku 1810 taż sama, iaka z początku onegoż. Guerillas (ochotnicy) przebiegali wszystkie okolice gorzyste, lecz naytubiejszą ich siedzibą były brzegi morskie, gdzie się łatwo z Anglikami łączyć i w każdym przypadku na okręty schraniać mogli. Na końcu roku mniemano, że cały pułnocno-zachodni brzeg Półwyspu do Francyi miał być wcielonym tak iako pułnocne brzegi Niemiec; jednakże wcielenie to nie zostało do skutku przywiedzione, z powodów które bardzo znaczącemi były. — Xiążę Istrii (Marszałek Bessieres) wysłany od Napoleona w te okolice, ledwie co tylko do Burgos stołécznego miasta Kastylji dawnéy, przybył, wydał odezwę do mieszkańców wszystkich prowincyi pułnocnych, wzywając ich do spokojności, i ścigania owych, którzy obietnicami Anglii ułudzeni, stali się przyczyną tak wielu nieszczęść Hiszpanii. Iaki skutek rzeczona odedwa sprawiła, nie można z pewnością wiedzieć, aczkolwiek z natury rzeczy wypadało, ażeby przez obecność licznego woyska powstanie iak nayprędzéy uśmierzyć. Mieszkancy Gallicyi i Asturyi, zostawali ieszcze przy dawnéy swoiéy żądzy do niepodległości. Dnia 12. Lutego 1811 ukazała się część Gallicyanów, chcących poburzyć roboty, które General Seras przy Astorga kazał rozpocząć dla

rzucenia mostu na rzece Orbizo; było ich około 600 ludzi którzy z trudnością odpędzeni być mogli. Szefowi powstańców Don Julian, udało się schronienie w górach przy Salamance znaleźć, iednakże był on tak długo ścigany dopóki się do Ledesma (188) nie cofnął. Xiążę Istryi przeniósł był główną kwaterę swoją do Valladolid, gdy się dowiedział, że rokoszanie galicyjscy zebrali się w dolinie Vierzo, i zagrażali przecięciem związku między Leon i Asturyą; Xiążę Istryi zgromadził natychmiast swoje wojsko, rozkazał Generałowi Bonnet linią przy Debra dostatecznie osadzić, i udał się dnia 20. Czerwca do Leon. Gdy dnia 23. t. m. przednia straż rokoszanów przy Bonavides ukazała się, Generał Villetaux wyszedł przeciwko nięz z jazdą, i trzema bataillonami piechoty, rokoszanie cofnęli się do Quintanilla del Val, i dopiero Francuzi obaczyli, że z 7000 ludźmi którzy korzystne stanowisko zajmowali, mieli co do czynienia. Generał Villetaux kazał uderzyć na wieś, lecz Hiszpanie tak mocny dawali odpór, że sam Villetaux poległ na placu. Stan rzeczy w Portugalii wymagał tego ażeby wiele dywizji francuzkich od armii północney wysłane były

188) Ledesma, miasto hiszpańskie w prowincyi Salamance. nad rzeką Tormes ma 1800 mieszk. w bliskości iego są wyborne ciepłe kąpiele pomocne na choroby skóry.

do armii portugalskiej dla poskromienia Xiążęcia Wellingtona, przez co nie tylko podbicie, ale też i wcielenie połnocno - hiszpańskich brzegów do Francji poprzestaniem być musiało.

Z takiej postaci rzeczy w Hiszpanii, można było wnioskować że podbicie tego kraju mocą oręża nie przyjdzie do skutku; jednakże raz zaczętego dzieła nie chciano poprzestać, pomimo niebezpieczeństwa rozdrażnienia co raz bardziej Hiszpanów, i wrodzonej między charakterem obydwóch narodów nienawiści. — Odpadnięcie osad amerykańskich nader ważną było okolicznością, do uczynienia wojny tak ze strony Hiszpanów jak i Francuzów, co raz bezwzględniejszą i surowszą. Najpierwszy powód do tego odpadnięcia dali Anglicy przez zdobycie w r. 1806 krain Buenos-ayres, i Montevideo. Przez odmianę tronu w Hiszpanii stało się ono jeszcze mocniejszym. Francja widząc że utracie tych osad zapobiedz nie może, rozkazała oświadczyć przez swego Ministra spraw wewnętrznych; iż wszystko co może służyć do pomyślności Ameryki, nie sprzeciwia się dobru francuzkiego Państwa; mieszkańcy Meksyku i Peru, chociażby z oyczystym krajem połączeni byli, albo się do szczytu szlachetnej niepodległości wynieśli, tedy Francja ani pierwszemu, ani drugiemu opierać się nie będzie, byle tylko żadnych stosunków z Anglią nie utrzymywali. To gdy w Europie wy-

rzeczono było, stało się poruszenie umysłu mieszkańców Ameryki hiszpańskiej na początku roku 1810 powszechném. Zerwane były związki łączące dotąd osady z krajem oyczystym, i nie nie pomogły korzyści wynikające z nowej konstytucyi, ludom, które przez Wicekrólów rządzone, w pokoleniu domu Burbonów duszę rządu mniemały się utracić. Wicekrólowie nie mogąc się wynieść do samowładztwa, uważani byli iako osoby prywatne, a we wszystkich krajach powstało pytanie, iak z sobą samemi postąpić wypada. Opinie były niezgodne, tu żądano republikańskiego, tam monarchicznego rządu, podług interessu pojedynczych krain, które albo leżąc przy morzu handlem się bawiły, albo w głębi kraju rolnictwem się zatrudniały. Niepoległość lub Ferdynand VII było hasłem rozmaitych zdań, które do powszechnego przeistoczenia rzeczy dostatecznie służyło.

Za powodem Generała Franciszka Mirandy, awasturnika niepospolitych talentów, zaczęły odpadać osady w miesiąc po wkróceniu Francuzów do Andaluzyi, a paypiérwsza była prowincya Caraccas miejsce urodzenia Mirandy. Nie przelewano krwi, ponieważ woysko sekretnie namawiane, przeszło na stronę powstańców. Lud pòburzony na Intendanta generalnego, i innych urzędników hiszpańskiego Rządu, uwięził ich, i na wyspę Porto-rico w Indyach zachodnich odesłał. Na ich miejscu urządzona zo-

stała tym czasem Junta suprema, składająca się z 23 znaczniejszych mieszkańców Venezue-li, na czele których Markiz de la Casa Leon przodkował. Nowy ten rząd co do formy podobny rebublikanckiemu, zoydał wiele wyroków, noszących na sobie piętno umiarkowania i rozsądku. Podatki 'o*d* żywności i niezbędnych artykułów konsumpcyi wstały zniesione, iako*też* trybut płacony od Indyanów. Rolnictwu wiele pożytecznych osób powrócono, którzy pod pozorem chytrego bezpieczeństwa, fałszywie miani za włóczęgów, ze szkodą interesów rolniczych w więzieniu ięczeli. Woysku które z powstańcami do powszechnéy Sprawy z ochotą przykładalo się, dano podwóyny żołd, a gdy owe władze i zgromadzenia które żadnego uczestnictwa na powstaniu nie miały, po téy zmianie rzeczy, Rządowi tymczasowemu dobrowolnie przysięgę wierności złożyły, ogłoszono zostało, że patryotyzm we wszystkich klasach towarzystwa powszechny zapal utworzył.

Oderwanie prowincyi takiéy, która oprócz 800,000 mieszkańców, nie oszacowane skarby w sobie zawierała, nie mogło być bez iakichkolwiek skutków, dla których przyspieszenia, i siebie saméy bezpieczną uczynienia, wydała Junta suprema do wszystkich mieszkańców Ameryki hiszpańskiéy odezwę, w któręy wyrzekła: „że polityczny porządek drugiego pułokre*gu* świata, przyprowadził do téy ostateczności Hiszpanią, a

żeby z liczby narodów wymazana była; wszystkie stosunki między nią i Ameryką już ustały, a katastrofa która obie części świata na zawsze oddzielała, inż teraz nadeszła. Wenezuela o swój przyszły los, i utrzymanie własnego bytu troskliwa, polityczną niepodległość przyjęła, a wszelkiego związku z Hiszpanią zrzekła się, i to wydarzenie sąsiadom swoim oznajmuje, aby, jeżeli sentymenta nowego świata, zgadzają się z ięć uczuciami, w tak trudnćy drodze którą postępuje, podał ięć pomocną rękę. Braterstwo, jedność, i odwaga, mają być hasłem Amerykanów, aby ziednoczone działanie tych wielkich elementów mogło ukończyć wspaniałe dzieło, które na wyniesieniu Ameryki do należącćy sobie godności, zawisło.“ — Takowa odezwa wprawiła mieszkańców Quitto 189) w nowe zamieszania. Inż przeszłego roku usiłowali oni zrzucić z siebie jarzmo hiszpańskiego Rządu, lecz opuszczeni od pomocy swóich sąsiadów, zmuszeni byli powagę Wice-Króla w Santa-Fe mieście stołecznem nowego Meksyku, na nowo uznać. Ten obiecał im przebaczenie rokoszu, i utrzymanie luntćy prowincji.

189) Quitto prowincya w Wicekrólestwie nowćy Grenady w hiszpańskićy Ameryce południowćy, z miastem stołecznem tegoż imienia, leżącym pod samym Ekwatorem a có do fizycznego położenia naywyższym na świecie. Znajduje się w nim stolica audyencyi, i biskupa, ma dwie akademię, rozmaite fabryki i handel, a ludność iego wynosi do 60 tysięcy mieszkańców.

cyonalnéy, która Rząd tymczasem zastępywała. Lecz ledwie znownu urządowanie swoje rozpoczął, tedy nie tylko Intę rozpędził, ale też wiele wicherzycielów poymać i śmiercią ukarać rozkazał. Tym roziątrzeni, i wyższym przykładem pobudzeni, zbuntowali się niektórzy z uwięzionych ku swojej straży. Dnia 2. Sierpnia zaczęła się bitwa, która tym krwawsza była im bardziéy lud za stronę głosicieli wolności obstawiał. Ieden batalion woyska stoiący w Quitto otrzymał rozkaz uderzyć zbroyną ręką na buntowników, ale powszechny odgłos za niepodległością i wolnością tak był żywy, że mu się i woysko oprzeć nie zdołało; 4000 ludzi rozmaitey płci i wieku w owym rozruchu życie utraciło, który chociaż był ustał, iednakże tlała ieszcze iskiérka zemsty; a gdy na początku Września 1810, tysiące ochotników z Papajan i Pasto na pomoc miastu Quitto przybywali, przyszło do nowych utarczek, ktore się dopiéro na zamordowaniu Wicekróla, i iego stronników w Sante-Fe ukończyły.

Królestwo Rio de la Plata oderwało się także od Hiszpanii z dobrowolną chęcią. Sant-Jago Liniers który w roku 1807 Buenos-ayres na Anglikach zdobył, był tu tegoż roku mianowany Wicekrólem. Po rewolucyi tronu w Hiszpanii, uwiadomiony o zrzeczeniu się Karola IV. na rzecz francuzkiego Cesarza, a od tego do poddania się nowemu stanowi rzeczy wezwany, wpadł w nie małe zawikłanie. Większa

szęść głosowała na powszechnych obradach za Ferdynandem VII, i temuż przysięgę wierności wykonać chciała; inna mniey liczna, ale możliwa partya była za wolną Konstytucyą, przez którą się do niepodległości wynieść zamyślano. Liniers znajdujący się w pośrodku obydwóch, potrafił z początku obie partye w nieciałej równowadze utrzymać, co trwało tylko do odpadnienia prowincyi Caraccas. Wkrótce potem i w Buenos-ayres uformowała się Junta Suprema jako centralny punkt wszelkiej władzy uważana. Odtąd ogłoszona została Rzeczpospolita, a powaga Liniersa jako Wicekróla nie była już więcej znacząca. Tym gorszy stan oczekiwał go, gdy Montevideo oświadczyło wierność swojej Ojczyźnie a Buenos-ayres temu miastu wojnę wydało; podczas albowiem, gdy od generalnej Junty kadykskiej mianowany Gubernator Montevideo, panowanie Hiszpanów w Ameryce starał się ugruntować, zyskało przeciwne Systema w Buenos-ayres tak wielką powagę, że wszyscy podeyrzeni o sprzyianie Rządowi hiszpańskiemu, wywołani zostali z krain; dotych należał i Liniers, na którego tym mocniej oburzono się, po otrzymanej wiadomości, iż był w porozumieniu z Gubernatorem w Montevideo, i wielu innemi Urzędnikami, chcąc za pomocą 30,000 wojska, i uzbrojonej flotylli, Buenos-ayres otoczyć, a po zdobyciu tej prowincyi wszystkie Członki Junty najwyższej wyróżnić. Czyli w samej rzeczy Liniers o tym zamyślał, nie masz pewne-

go dowodu. Iednakże udało się luncie w utarcze z Liniersem zwycięstwo otrzymać, który gdy przy Cordoba 190) poymany został, razem z synem swoim, i wszystkiemi stronnikami na ucięcie głowy był skazany. Od tego czasu Rzeczpospolita w królestwie Rio de la Plata mocno utwierdzona została.

Ieżeli Meksyk dotychczas w spokojnym ieszcze stanie znajdował się, przyczyną tego były postęпки iakie od lat 30 rolnictwo w tym kraju uczyniło. Wiele familli przez handel, i kopalnie kruszców zbogaconych, kapitały swoje na nabycie dóbr ziemskich obróciły, a co ieszcze więcéy do utwierdzenia towarzyskiego życia przyniosło, było to, że duchowieństwo Meksyku, które ledwie na 2 milliony piastrow, gruntów posiadało, w kapitałach katedr, klasztorów, i szpitalów nie mniéy nad 44 millionów piastrow na dobrach liczyło. — Iednakże Floryda zachodnia wązki kraj nadbrzeżny w odnodze meksykańskiéy, ogłosiła swoją niepodległość, także i na wyspie Kuba, 191) wybuchło powstanie któremu Arcybis-

190) Cordoba, z przyimkiem del Tucuman miasto w prowincyi Tucuman w Wicekrólestwie Rio de Plata, niedaleko rzeki Segundo, stolica biskupa, ma 6 kościołów, uniwersytet, 4600, mieszk. fabryki, i targi na muły.

191) Kuba największa wyspa antylska w Indych Zachodnich należąca do Hiszpanii, leży przy sa-

kup ieden przewodniczył. Co się tyozę Ziednoczonych Stanów Ameryki północnéy, te rokiem przedtym niechcieli przyjąć nadzwyczajnego Posła Ferdynanda VII Króla Hiszpanii, który w tym charakterze od generalnéy Junty sewilskiéy wysłany został, a gdy Ameryka hiszpańska za poduszczeniem Francyi niepodległą się uczyniła, Ziednoczone Stany weszły z nią w przyjaźne stosunki, na co Anglia spokojnie patrzała, nie mogąc na tak wielkiéy przestrzeni, iak iest Ameryka hiszpańska, przeciwko tym zdarzeniom zapobiegającymi środków użyć.

W pośród tych przeistoczeń które dobychczasową postać Europy z gruntu odmieniaczdawały się, osiadłość iednego dworu Europeyskiegozaszła w roku 1807 w południowo - wschodniéy stronie Ameryki, stała się zdarzeniem nader znakomitým, ato przez związek w iaki Anglia z dworem w Rio-Janeiro 192) weszła. Dnia 19go Lutego 1810 między Brazylią i W. Brytanią za-

mych zwrotniakach, obszerności ma 2809 $1\frac{1}{4}$ mil \square , a mieszkańców 520,000. Miasto stołeczne Havana liczy 36,000 mieszkańców znajduje się w nim twierdza, port, akademia, warsztaty okrętowe, i fabryka tabaki.

192) Rio Janeiro miasto stołeczne Brazylii nad rzeką tegoż imienia, któręy uścia bronią dwa mocne zamki, liczy 60,000 mieszkańców, ma rozmaite fabryki, port wyborny, i handel obszerny iest, mieszkaniem Króla portugalskiego.

warty był Traktat przymierza, podług którego przywrócony był stosunek w jakim Portugalia aż do r. 1807 z Anglią zostawała; Król angielski zobowiązał się, żadnego Rządę w Portugalii nie uznawać, oprócz dziedzica i Reprezentanta z domu Braganza (193) i z każdą Rejencyą w Portugalii od Xiążęcia Brazylii ustanowioną w przyjaźni zostawać. Przez ten Traktat starał się Rząd brazylski w bezpośrednich swoich obrębach zabezpieczyć; wręście zwracał on uwagę swoją bardziej na wewnętrzne bogactwa krajowe, niżeli na zewnętrzne zdobycia, i nie były mało znaczącemi postrzeżenia tamże czynione. Jeden mineralog angielski obieżdżając prowincye Brazylii (194) odkrył ku połudnowi wyborne rudy

193) Braganza, miasto nad rzeką Tervenza w prowincyi portugalskiej Tra los montes, stołeczne Xięstwa z którego pochodzą Królowie portugalscy od r. 1640. Ma znaczne fabryki axamitu, jest warowne dawnym sposobem, i liczy 2700 mieszkańców.

194) Brazylia, wielka kraina w połudn. Ameryce, tak nazwana od ilości drzewa czerwonego znanego tu pod imieniem tēm na lat 300 przed przybyciem Europejczyków. Nayprzód została odkryta roku 1497 gdy Ameryk. Wespucy brzegi ię okrażał, a w następującej podróży założył tam twierdzę i zajął kraj w posiadanie Króla portugalskiego. Obszerność ię przeszło 100,000 mil □, a ludność 3 milliony dusz wynosi.

zelazne, które szwedzkiemu zelazu w dobroci nie ustępowały, przez co gornictwo tameczne tym sporzey postępować zaczęło. Tu więc mimo wszelkich zaburzeń które Europę wstrząsały, zakwitnęło nowe życie, które co raz bardzieję powiększać i pomnażać się zdawało.

Takowa rewolucya nie mogła przeminać, bez pociągnięcia za sobą bardzo szkodliwych skutków w Europie. Przez oderwanie się osad amerykańskich Wyroki berliński i medyolański stały się tak ciężkimi, że samę Anglii ich szkodliwość dała się widzieć. Lecz dotkliwszym ieszcze był eios ten dla Francyi, która mając za mało środków pomocy, na ruinę swoich rękodzieł spokojnie patrzeć musiała. Chciał wprowadzić Cesarz francuzki poddanym swoim w Hiszpanii i Portugalii monopolium (samokupstwo) otworzyć, lecz to nie tylko się nie udało, ale też obydwa te kraie przez wszystko niszczącą wojnę stały się grobem zaludnienia i bogactw Francyi. Gdy Rossya przez Taryfę z Trianön i połączone z nią ustawy, wystawiona była na próbę, którę bez zrzeczenia się niepodległości swolę wytrzymać nie mogła. tedy naleganiom Cesarza francuzkiego przeciwnych środków chwycić się musiała. Co toż i nastąpiło przez wydany Ukaz cesarski zakazujący przywozu wszelkich towarów rękodzielnianych bez różnicy do Rossyi, pod pozorem niby to wsparcia rękodzieł krajowych, lecz w rzeczy samę dla zerwania stosunków z Francją w których dotąd Rossya iako Sprzymierzeniec tężę przeciwko

gii zostawała. Zamiar ten niebył we Francyi ukrytym, Rząd ięy uchwalił wojnę z Rossyą, odwołał Posła swojego Xięcia Wincencyi (Coulaincourt) z Petersburga, i rozkazał czynić szybkie przygotowania do wiecznie-pamiętnéy kampanii, która w następującym roku na północy rozcząć się miała. Załogi Szczecina i Gdańska zostały wzmożnione, a mieszkańcom Xięstwa Warszawskiego dano powód do nowych uzbroień. Widziano więc nadzwyczajny burzę na politycznem horyzoncie zbliżającą się, na którą nie patrzano bez wielkiéy obawy; zdawało się alhowiem, iż ta wojna bardziéy stanowczą będzie a niżeli inne.

Co gdy się działo, ciągnęła się tym czasem wojna Francyi z Hiszpanią, a Rossyi z Turcyą. Układy o pokóy które przez wiosnę roku 1811 w Bukaresćcie odbywały się, nie miały pomyślnego skutku, ponieważ Rossya odstąpienia Multan i Wołoszczyzny, i zapłacenia 40 millonów piastrów dopomagała się od Turcyi. Rossyanie byli w téy wojnie od Serwianów wspierani, którzy będąc już od r. 1806 Sprzymierzeńcami ich przeciwko Porcie, przez swoje diwersye w ciągu téy wojny, nie mało im przysługi czynili. Po zerwaniu więc układów o pokóy, iak tylko Porta przez Pełnomocnika swojego oświadczyła, że i na piędź ziemi nieodstąpi Rossyi, sposobiono się do nowéy walki. Achmet Aga Nazir Ibraiłowa, który na mieysce odwołanego W. Wezyra Jus-

suf Baszy ten urząd otrzymał, a przez waleczną twierdzy Ibraiłow (leżący przy uściu Seretu w Dunaj na Wołoszczyźnie,) obronę, samego nawet nieprzyjaciela zaletę pozyskać umiał, dnia 12. Kwietnia przybył do obwarowanego obozu przy Szumli, a odebrawszy pieczęć Państwa, otrzymał naczelne dowództwo nad wojskiem; i natychmiast zaczął myśleć o atakach, wiedząc że armia rosyjska której większa część wyprawiona została na zastąpienie Rosyi od Xięstwa Warszawskiego, w samą rzecz za słabą była. Generał Goleniszczew Kutuzow, obiedzając w Maia stanowisko armii rosyjskiej, za rzecz potrzebną osądził, skoncentrować ją przy Ruszczuku i Silistryi, ażeby przez to związek z prawym brzegiem Dunaju zabezpieczyć; a oprócz tego rozkazał on mury około wszystkich miast między temi punktami leżących póobalać, ażeby Turcy żadnej obrony za temiż znaleźć nie mogli.

Gdy się Rosyianie z prawego brzegu Dunaju na lewy cofnęli, przednia straż turecka udała się za niemi, a Nikopolis i Szistowa wpadły zaraz w ich ręce. Zamiarem ich ieszcze było zdobycie Ruszczuka i Silistryi. Po kilku więc utarczkach, wtargnął sam Achmet na czele 50 do 60000 wojska z obozu pod Szumlą do Ruszczuka. Ledwie o tym uwiadomiony rosyjski Naczelnik, przeprowadził swoją armią 20,000 głów wynoszącą z lewego na prawy brzeg

Dunaju, a dnia 1go Lipca usadowił się przy Ruszczuku. Nazajutrz ukazało się 5000 Turków którzy z taką natarczywością na przedpocztową linią rossyiską uderzyli, że Generał Woroncowa więcej nad kilkanaście szwadronów jazdy użyć musiał dla poskromienia onychże. Gdy zaś Achmeta Baszy nie inny zamiar był, tylko ażeby opasać lewe skrzydło rossyiskie, odeprzeć je aż do Ruszczuka, i opanować okoliczne wzgórza, tym końcem na czele 60,000 woyska posuwał się ku Ruszczukowi. Uwiadomiony o tem Generał Kutuzow, kazał woysku swojemu ściągnąć się na prawy brzeg Dunaju i stanął przed tą twierdzą obozem. Dnia 3. Lipca odpędził Generał Porucznik Woynoff zręcznemi obrotami 500 Turków chcących rozpoznawać całą linię rossyiską, a nieprzyjaciel znacznie liczbą Rossyanów przywyższający, ustąpił na widok 4rech batalionów rossyiskich piechoty. Tegoż samego dnia zajęli Rossyanie na wzgórkach Ruszczuka nowe stanowisko; dnia 4. Lipca ruszyło woysko tureckie, poczem powszechny atak nastąpił. Kozacy przymusili Turków do wdania się w potyczkę, wabiąc ich ku piechocie rossyiskiej w czworograny ustawioney. Linia turecka która Rossyanów z obydwóch stron oskrzydliła, była niezmiernie rozciągnioną, W. Wezyr usiłował ich wszędzie przełamać, kazał zwolna posuwać się znaczney sile ku prawemu skrzydłu rossyiskiemu, nacierał żywo na lewe, posyłał najlepsze woyska swoje między przedziały czworogranów rossyiskich, i wię-

cęć niż raz czynił wątpliwym wypadek potyczki, która się nareście na korzyść Rossyanów ukończyła. Turcy w zupełnym odwrocie ścigani byli aż do oszańcowanego obozu swojego, przy czém Rossyanie natrafili w drodze na rozpoczęte przez nich szanice, które iednakże z takim pospiechem opuścić musieli, że wiele sprzętów na około porozrzucanych znaleziono. Woyska rossyiskie stały aż do godziny 7męj wieczornęj w obliczu obozu tureckiego, leez gdy się nikt z niego wywniść nie poważył, powróciły na dawne swoje stanowisko. Turcy ukryli się w mocnych szanicach pod Kadikioi, a będąc ścigani o 10 wiorst z poboiowiska, utracili 13 chorągwi, 5000 ludzi w zabitych i ranionych, i pomimo tureckiego zwyczaju zabierania z sobą zabitych, zostawili więcęć iak 1500 trupów na placu. Strata Rossyanów w zabitych i ranionych nie wynosiła nad 500 ludzi.

Poprzednik naczelnego wodza armii rossyiskich, zmarły Generał Kamenskoy przedsięwziął był zburzenie wszystkich twierdz na prawym brzegu Dunaju leżących. Silistria i Nikopolis ieszcze w miesiącu Kwietniu w powietrze wysadzone zostały; a w Ruszczuku poczynione już były przygotowania do wysadzenia go w powietrze; lecz dowódzca rossyiski nie uczynił tego, końcem zwabienia tamże W. Wezyra z całą iego potęgą; oczekiwanie to gdy się spełniło, a woyska tureckie po strachu w który wprowadzone były, nieczynnymi zostały i do żadnego przed-

śiewzięcia w tym miejscu nie poważyły się; rozkazał mieszkańcom z majątkami i ruchomościami swoimi przejść do Rossyanów za Dunay, a twierdzę Ruszczuk, wyprowadziwszy z nię wszystkie działa, zapasy wojenne i rzeczy za Dunay, w powietrze wysadzić. Jednakże pomimo nsypanych robót twierdzowych, postanowił W. Wezyr na czele całego woyska dnia 9. Lipca pociągnąć ku Ruszczukowi, otoczył zatem tę twierdzę ze strony lądowey, stanął sam na przeciwko Rossyanóm, kazał sypać baterye, i bić z dział do szanców rossyiskich; trzykrotnie szturmowano do Ruszczuka, lecz roboty twierdzowe były tak mocne, iż nie mogły być wziętymi. Rossyanie przewidując bardzo dobrze że nie będą w stanie nowego szturm wytrzymać, wyneśli się z Ruszczuka w nocy znaywiększym pośpiechem, i schronili się na brzeg przeciwny do Giurgewo. Zaledwie co się Turcy o ucieczce ich dowiedzieli, natychmiast wpadli do twierdzy i opanowali ją; działa, wozy ammunicyjne, wielka liczba jeńców rossyiskich i głów uciętych dostały się w ich ręce, a oprócz tego opanowali znaczną ilość żywności, które Rossyanie zgromadzili w Ruszczuku.

Nim Generał Kutuzow przeprawił się przez Dunay, zwołał radę wojenną, na której postanowiono, nie poświęcać bezkorzystnie tyle walecznych żołnierzy, trzykrotnie przewyższających siłę Turków, lecz trzymać się odpornie aż do przyby-

cia posiłków. Wkrótce potem rozkazano trzem Generalóm udać się na Wołoszczyznę, dla objęcia naczelnego dowództwa nad diwizyami. Ponieważ W. Wezır zamyślał o wkroczeniu do Wołoszczyzny, tym końcem opanował on wszystkie na około Ruszczuka leżące wyspy Dunaju, przez który tym łatwiej udała się mu przeprawa, ile gdy ramiona téy rzeki tak miały być, iż przebrnięte być mogły. Tym sposobem Turcy większą część swojego woyska, na lewy brzeg Dunaju wysadziwszy, dnia 3. Sierpnia uderzyli z wielką natarczywością na woysko rossyjskie we trzech punktach; lecz Rossyanie pod dowództwem Generała Porucznika Sass, nie tylko odparli po dwakroć nieprzyjaciół, od których byli z obydwóch stron otoczeni, ale nawet przymusili ich do ucieczki. Strzelcy i Dragoni ścigali rozgromionego nieprzyjaciela aż do iego okopów, i zakłuli bagnetem wielką liczbę Turków, ukrytych w trzcinie obóz ich otaczaiący. Zacięta ta bitwa z Turkami, którzy w nięć więcej jak 1000 ludzi w zabitych i ranionych utracili, trwała od 7 godziny z rana aż do 3 po południu. Nie uważając na tę klęskę, wyruszyli Turcy dnia 15go Sierpnia na nowo ze swojego obozu, i uderzyli w kilka tysięcy ludzi, na prawe skrzydło stanowiska przez Generała Porucznika Sass zaiętego. Trzykroć odnawiali swój natarczywy atak na reductę którą Rossysnie sypać zaczęli, iednakże mocnym ogniem kartaczowym, i bagnetami zostali de

ucieczki zmuszeni. Walka trwała od południa aż do nocy, i w tym dniu utracili Turcy więcéj iak 1000 ludzi w zabitych i ranionych. Strata Rossyan w obydwóch tych utarczkach nie wiele znaczącą była.

Nadchodząca zima przyniosła dla Turków ten skutek, że woyska ażyatyckie na mocy przywilejów swoich powrócili do domu, a W. Wezyr utracił przez to przewagę, w iakiéy się dotąd podczas większey liczby woysk swoich znajdował. Ponieważ ieszcze stanowiska swojego nie odmienił, tedy łatwo było Rossyanóm, zaczepne działania rozpocząć. Dnia 14. Października przeprawił się Generał Porucznik Markow z oddziałem 8000 ludzi powyżey wyspy Słobodzja za Dunaj, i ruszył natychmiast daléy ku obozowi tureckiemu koło Ruszczuka, pod który tak prędko i niespodzianie przybył, że Turcy tylko słaby mu odpór dać mogli; wysłany naprzeciw niemu korpus jazdy został pobity, i sam nawet obóz w krótkim czasie, stał się zdobyczą zwycięzcy, a co się tylko z niego uratować mogło, schroniło się do Ruszczuka. W. Wezyr będący natenczas w okopach na lewym brzegu Dunaju, uważał przez to wszystkie swoje układy za zniweczone, gdy zaś stojące na Wołoszczyźnie korpusy armii iego całkiem odcięte były, tedy upraszał o zawieszenie broni; lecz gdy dowódca rossyjski nie chciał na nie zezwolić, korzystał z ciemney nocy, i udał się na czołnie do Ruszczuka. Podczas zdobycia obozu W. Wezyra, przypuścili Rossya-

nie fałszywy atak na obóz Welî Baszy po prawej stronie przed Ruszczukiem, na gościńcu ku Turtukay rozbity, którego korpus równie się cofnął do miasta. Dowódca Rossyiski obrócił więc osobliwsze swoje staranie, na osadzenie i utrzymanie wszystkich punktów związkowych, które znajdujący się na wyspie Słobodzi Turcy, mieli z prawem brzegiem; rozkazał zatem uzbroionym statkom naprzód popłynąć, i opanował jedną małą wyspę, na której Turcy ustawili byli dwudziałową baterję, a z której sama wielka wyspa strychowana być mogła. Syn Czapana Oglu i niektórzy inni Baszowie, dowodzili opasany na wyspie Słobodzi korpusem, który wśród gradu z haubic i granatów, końskim już tylko żył mięsem, gdy momentalne nastąpiło zawieszenie broni. W równymże czasie, w którym te pod Ruszczukiem zaszły zdarzenia, rozkazał Wódz naczelny innym rossyiskim korpusom przeprawić się za Dunaj, i opanować Turtukay i Silistrią, przez nagłe i niespodziewane uderzenie, dla rzucenia tym większego postrachu. Dopełniając tego rozkazu Pułkownik kozacki, Greków, przeszedł dnia 21. Października z częścią piechoty i jazdy przez Dunaj do Turtukay, i opanował to stanowisko bez wielkiego oporu. Wojsko które z niego uciekło, złączyło się w nieciałej odległości z wieśniakami, i było gotowe uderzyć na Rossyan, lecz jeden oddział przeciwko niemu wysłany, pogromił go i zupełnie rozproszył. W nocy dn. 25. Października

przeszedł drugi oddział rossyjski na prawy brzeg Dunaju, uderzył nagle z trzech stron na Sili-
strią, przedarł się z niewypowiedzianą szybko-
ścią i odwagą do środka twierdzy, i wziął ją.
Turcy padali tłumami pod orężem żołnierzy ros-
syjskich, a blisko 1000 jeńców dostało się w ręce
zwycięzców. Nadto zdobyli też 8. wybornych ar-
mat, wielką liczbę chorągwi, zbroiownię, statki
przewozowe i bogate łupy. Strata Rossyan była
nie do uwierzenia mała, nie wynosiła bowiem
więcej nad 5 zranionych i 3 zabitych. Po zdo-
byciu wspomnianych miejsc, zburzono je na no-
wo; odjęto oraz nieprzyjacielowi wszystkie środki,
umocnienia się na któremkolwiek miejscu, na pra-
wym brzegu Dunaju od Ruszczuka, aż do
wysścia téj rzeki.

Po zniszczeniu obozu W. Wezyra, i po zu-
pełnym ścisnieniu licznego korpusu jego, z téj stro-
ny Dunaju, cała armia rossyjska uyrzała się
znowu na prawym brzegu téj rzeki, a stan Tur-
ków daleko gorszy niżeli wprzód, zdawał się o-
bięcywać Rossyanóm stanowcze korzyści. Tym-
czasem zezwolił Naczelný dowódca na żądany od
W. Wezyra rozejm, i opatrywanie Turków w
Słobodzie ścisnionych przyjął na siebie; a gdy
Rossya ieszcze innym sposobem chęć swoją do
zawarcia pokoju okazywała, powszechnym mnie-
maniem było, iż tenże wkrótce do skutku przyi-
dzie. Jednakże Francya starała się tém bardziej
nastąpić mającemu pokoiowi przeszkodzić, a Ge-

nerał Sebastiani wyprawiony był spiesźnie do Konstantynopola, ażeby rząd turecki na nowo z Francją sprzyjał. Mimo tego ciągnęły się układy o pokój na Kongressie zebrany w Giurgewo; gdy atoli nie przyszło do zgody, rozkazał Generał Kutuzów, Turków znajdujących się na wyspie Słobodzia w niewolę wojenną wziąć, chociaż tym postępiem nic nie pozyskał. Oboz przy Szumli napęłniał się nowymi wojskami, a im cięższy zdawał się pobyt Rossanów na prawym brzegu Dunaju, tym bardziej Generał Kutuzow był przymuszonym, większej części wojska swojego do Wołoszczyzny rozkazać powrócić. Stan rzeczy więc na końcu roku 1811, był znowu tenże sam, iaki przed bitwą pod Ruszczukiem; z tą tylko różnicą, że gdyby przyszło do wojny Rosyi z Francją, Turcy mieli nadzieję iż w owoczesnych zawikłaniach Rosyi odbiorą nazad utracone prowincye. Dla tego też pokój rzeczony nie małej był wagi, i wkrótce okaże się, iak w samej rzeczy zawarty, korzystne skutki dla Rosyi przyniósł, i iak istotnie przez niego postać rzeczy w Europie zmieniona była.

Z odmiennym podobnie szczęściem walczone na Półwyspie pirenejskim, tak iż Francuzi ledwie się na nim utrzymać mogli. Iakożkolwiek wielkie były klęski które Katalonczyśy w ciągu tej wojny ponieśli, nietracili przecież nadziei, że w czasie zwycięztwo z Francuzów otrzy-

maia; a będąc kierowani berdzięą odwagą iak rostopnością, czynili wielkie usiłowania, które chociaż nie wszystkie były skuteczne, iednakże okazywali w nich pódziwienia godną stateczność. Gdy zamiar zdobycia fortecy Mont-jovi w Katalonii przez czuyność Generała Mathieu, rokoszanóm nie powiódł się; opanowali przez zdradę twierdzę Figueras. 195) Skoro Generał Baraguay de Hilliers o tem uwiadomiony został, podstąpił pod tę twierdzę i kazał ją opasać; lecz zanim to nastąpiło iuż 1200 rokoszanów wdarto się do nię, reszta zaś korpusów które się dotąd ieszcze pokazywały, została odpartą i rozproszoną. Dopiero po 4miesięczném nayzaciejszém oblężeniu, Kommandant twierdzy Martinez, nie odebrawszy od woyska hiszpańskiego żadnych posilków, widział się być przymuszonym do poddania ięą Francuzóm. W nocy z dnia 16. Sierpnia gdy iuż wszystkie żywności i ammunicye wypotrzebowano, chciał ón na czele całej załogi swoięy przełamać linie francuzkie; lecz zaledwie tylko przy pierwszych stanął zasiekach, natychmiast nastąpił na iego kolumnę straszny ogień, który mu 400 ludzi zabił i przymusił go cofnąć się znowu do twierdzy. Dnia 19go t. m. poddał się na dyskretyą, i prosił tylko o życie. Załoga

195) Figueras, mało ale mocne miasto hiszpańskie w Katalonii ku granicom francuzkim z 4600 mieszkańców. Twierdza tamieczna od Ferdynanda VI zbudowana, miana iest za doskonałą sztukę fortyfikacyi.

składająca się z 3500 ludzi, zaprowadzona była do cytadelli Perpignan w niewolę wojenną. Dwa tysiące ludzi zginęło w Figueras od początku oblężenia, częścią przez ogień oblężników, częścią przez choroby. Ponieważ do tęg twierdzy nie szturmowano, i wszystkie roboty oblężenia tylko na ścisłęg ograniczały się blokadzie, została więc ta ważna warownia nie tkniętą.

Przez całę lato roku 1811 Estremadura hiszpańska była głównym teatrem wojny, a twierdza Badajoz *) punktem o który się działania wojenne snuły. Anglicy osobliwie czuwalı na to, ażeby warowne to miasto znowu Francuzom wydarli; tym końcem Polny Mar. Beresford na czele 15,000 ludzi posunął się ku granicom Hiszpanii. Na przeciwko niemu stał Mar. Mortier, którego korpus zdawał się być za nadto słaby do dania odporu. Gdy Generał Latour-Maubourg z przednią strażą francuzką cofnął się z Portugalii, Bersford bez przeszkody wtargnął dnia 15go Kwietnia do Olivenza, z którego to miasta, iako nie będącego w stanie obronnym, cofnęła się załoga francuzka do Badajoz. Dnia 22 Kwietnia Wellington rozpoznawał tę twierdzę, lecz Generał Philippon uczyniwszy wycieczkę z dwoma batalionami, uderzył nań żwawo i odpędził go. Tym czasem Mar. Soult złączył się z diwizją Generała Latour-Mauburg dnia 9. Maia.

*) Obacz kar. 302.

przy Zafra; gdy nieprzyjaciel wzmacniał się codzień przez woyska z Kadixu, Lizbony, a nawet z Sycylii przybywające, i zagrażał Andalusyi. O czym niewiedząc Mar. Soult, postanowił niezwlekac żadney chwili, i stoczyć z nim bitwę. Dnia 15. Maia przypuszczony był atak na prawe skrzydło nieprzyjaciela, zajmującego korzystne stanowisko przy wsi Albuhera. Mar. Soult uznawszy za rzecz potrzebną, zapobiedz połączeniu się korpusowi Generała Blake z 9000 Hiszpanów złożonego, i uderzyć z lewego boku na woysko 24tysięczne Generała Beresforda, aby się przedrzeć na jego linię związkową; rozkazał Generałowi Godinot zrobić fałszywy atak na wieś Albuhera, sam zaś udał się z pozostałą częścią woyska przeciw prawemu bokowi nieprzyjaciela, który jazda francuzka zaraz oskrzydliła; nadaremnie Generał Latour-Maubourg, przez śmiałe i zręczne obroty, starał się jazdę nieprzyjacielską zwabić do potyczki, stała ona ustawicznie w odwodzie. Generał Girard wpadł naprzód krokiem przy szturmie zwycaynym, i wziął nieprzyjacielskie stanowisko: było one przez woyska hiszpańskie i angielskie obsadzone, które po dosyć zaciętym odporze ustąpiły, i za któremi co żywo w pogoń się puszczono. Pobojowisko trupami ich zostało okryte; Francuzi zaś zabrali wielką liczbę jeńców. Wkrótce potem wystąpiła zga linia nieprzyjaciela i znacznie Francuzów oskrzydliła. Mar. Soult dowiedziawszy się że Blake przybył z 9000 ludź-

mi, i połączył się z woyskiem nieprzyjaciela, rozkazał trzymać się w odebranym nieprzyjacielowi stanowisku. Tymczasem zbliżyła się wkrótce linia nieprzyjacielska do francuzkięy, i rozpoczęła najsroższą blisko 7 godzin trwającą walkę, w której szczęście sprzyjało raz tęy drugi raz owęy stronie. Cztery pułki jazdy (miedzy którymi jeden Ułanów nadwiślańskich) pod sprawą Generała Latour-Maubourg. będące, natarły z taką zręcznością na nieprzyjaciela, że 3 brygady piechoty angielskięy wytopione zostały; 6 dział, 1000 ieńców, i 6 chorągwi dostały się Francuzóm, którzy w krwawęy tęy utarczce nie więcey nad 2800 ludzi w zabitych i ranionych stracili; podczas gdy strata nieprzyjaciela (oprócz dwóch Generałów ranionych a 3 zabitych) 5000 Anglików, 2000 Hiszpanów, i 7 do 800 Portugalczyków w zabitych i ranionych wynosiła; oprócz tego 1000 Anglików, a 1100 Hiszpanów dostało się w niewolę, Francuzi zaś nie utracili żadnych ieńców, wyiawszy 200 do 300 ranionych, którzy zostali się w nieprzyjacielskich szeregach; twierdzę Badajoz wzięli Francuzi, a Mar. Soult trzymał się ciągle na polu bitwy aż do 18. Maja; gdy zaś 5000 ludzi którzy z Elvas przybyli, złączyli się z woyskiem nieprzyjacielskim, tegoż dnia o świcie zrobił boczne pruszenie ku Solano.

Nie długo atoli rzeczy zostawały w tym stanie. Gdy Wellington nie mógł tego ścierpieć, że zdobycie twierdzy Badajoz nie udało się

tedy wyruszył ze znaczną częścią swojego wojska, w celu zdobycia ięy choćby z największą klęską. Już dnia 31. Maia przystępy zostały otworzone, a we dwa dni potem zaczęło się bombardowanie twierdzy, do któręy rzucano bomby, aż do d. 5 Czerwca. Chociaż armia Wellingtona przez niedostatek żywności, i przez choroby mocno osłabiona była, iednakże zgromadził ón zwołna wojska swoje koło Badajoz, lecz gdy go ściśnięto, postanowił, całą swoją natężyć usilność zdobycia twierdzy, zanim się obydwia wojska połączą. Po strasznym ogniu działowym, dnia 10go Czerwca przypuszczono szturm, lecz wyłom był przez Francuzów broniony, a 600 Anglików zostało na placu; drugi szturm był równie bezowocnym, a Anglicy utracili przy tym daremnym ataku 1200 ludzi. Marszałek Marmont uwiadomiony o tym zdarzeniu, postanowił złączyć się z Marszałkiem Soult. Tym końcem udał się z przednią strażą i 2000 jazdy do Ciudad Rodrigo, a Generałowi Regnier dał rozkaz, ażeby z Fuente-Roble i los Santos, gdzie z dwoma stał diwizjami, wyruszył, i udał się do Banos i Placencyi. Ponieważ sprzęty mostowe potrzebne do przeýścia rzeki Tagu, nie przybyły z Madrytu, została droga iego zwleczona; iednakże Generał ten pomimo różnych przeszkód, pośpieszył się w ciągnięniu tak dalece, iż przednia straż iego dnia 17. Czerwca nadeszła do Merida, 196) gdzie się z stanowiskami wojska po-

196) Merida, małe miasto w hiszpańskięy Es-

łudniowego połączyła. Wellington chciał jeszcze raz wszystkimi siłami uderzyć na twierdzę, i zdobyć ją chociażby go to niewiedzieć wiele kosztować miało, lecz dowiedziawszy się, iż Marszałek Marmont złączył się z Marszałkiem Soulttem, i obydwa ciągną ku Badajoz, odstąpił spieszenie od oblężenia, i powrócił z całym swoim wojskiem do Portugalii, utraciwszy część artylleryi ciężkiej i wielu chorych. Iednakże ledwie co tylko tam przybył, natychmiast Generał Blake odłączył się od armii Beresforda, końcem przeyscia rzeki Guadiany, i wtargnienia do Sewilii. W pochodzie swoim wstrzymany od załogi francuzkiej w Niebla (197) wrócił się znowu do Guadiany, i wszedłszy na statki z 10,000 ludźmi, udał się de Kadyxu, gdzie już raz po raz walka się odnawiała; gdy bowiem dwa porty tego miasta Francuzi obwarowali, a załoga wyspy Leon często wycieczki czyniła, wyruszyły 3 pułki hiszpańskie z obozu St. Roch ku Ron-

tremadurze już za czasów rzymskich było znane pod imieniem Augusta Emerita; ma w okolicach wiele starożytności rzymskich, i wielką obfitość zboża którem Madryd opatruię.

197) Niebla, miasto hiszpańskie w prowincyi Sewilii, ma do 9000 mieszkańców, i zawsze należy do najstarszego syna Xiążęcia Medina Celi. W bliskości iego są kopalnie miedzi,

da, 198) dla zdobycia znawu tego miasta, które już byli opasali, gdy tym czasem Xiążę Belluno rozkazał na nich we dwóch kolumnach uderzyć, i pomimo zaciętego odporu zostali zbici, i cofneli się do obozu. Przez cały Lipiec nie czynili Francuzi w oblężeniu Kadyxu żadnych postępów, a Hiszpanie i Anglicy nie znali się na sztuce, któraby ich złatwością pokonać mogli.

W następującym miesiącu rozpoczęły się w południowey Grenadzie nowe sceny. Xiążę Wellington rozkazał 5 diwizyom armii swoiey przeprawić się przez Tag, i wziąć kierunek swój ku rzecę Coa, zostawiwszy dwie inne diwizye na lewym brzegu téy rzeki. Gen. Blake przybywszy do Kadyxu, wypłynął w kilka dni ztamtąd z kilkoma tysiącami ludźmi, z któremi w Almeryi wylądował, i dnia 4. Sierpnia złączył się z woyskiem rokoszanów Murcyi *) stojącego w oszańcowanym miejscu pod Venta de Baul, które przez to na 21,000 ludzi zdolnych do boju urosło, i częste w sąsiedztwo Grenady wysyłało podiazy. Marszałek Soult wyruszył dnia 8. Sierpnia z Grenady i złączywszy się

198) Ronda, małe miasto z zamkiem w królestwie Grenady, leży na wierzchołku góry. Za czasów Rzymian zwane było Arunda, i sławne jest potyczką między woyskami Cezara i Pompeiusza.

*) Obacz kar. 279.

pod Diezma z przednią strażą 4go korpusu, posunął się nazajutrz ku oszańcowanemu obozowi pod Venta de Baul. Położenie tego miejsca było bardzo mocne, wawaz głęboki, i wielce trudny do przystępu. Tym czasem odkrył Gen. Gazan wieczorem iedno miejsce które nayprędzey przebyć było można; poczyniono zatem przygotowania do uderzenia nazajutrz na oboz, i zdobycia onegoż. — Dnia 10. z rana połączyła się kolumna Generała Gedinot ze środkową kolumną pod Baza. Generał Latour-Maubourg otrzymał rozkaz objąć nad całą iazdą dowodztwo, i ścigać nieprzyaciela, którego obie diwizye ieszcze dnia wczorayszego, po natarczywym ataku, do odwrotu zmuszone, i w zupełny nieład wprowadzone zostały, pod czas gdy poboiowisko, trupami iego i porzucaną bronią było okryte. — Marszałek Soult przybywszy do Las Vertientes, zastał 2000 iazdy nieprzyacielskiej, która zastaniała odwrot reszty woyska. Natychmiast atak powszechny nastąpił. Zniesiono Hiszpanów i w taki ich nieporządek wprowadzono, że 200 konnych padło trupem na placu, a 300 wzięto w niewolę; reszta ich woyska rozproszyła się w nocy, nawet sam dowódca onegoż Generał Freire został rannym, i ratował się ucieczką, inni Generałowie toż samo uczynili. Strata iako Hiszpanie w różnych tych ucierpieli wyprawach była bardzo znaczną. Kilka tysięcy ludzi poległo na placu, większa liczba ranionych błąkała się po górach, gdzie ich naywięcej ginęło; 6 do 700 dostało się w

niewolę, 7 do 8000 rozeszło się do domów, przeklinając naczelników rokoszu, i tych którzy zwodniczymi nadziejami do zguby ich przywiedli. Strata Francuzów w tych rozmaitych rozprawach wynosiło 300 w zabitych i 150 ranionych; oprócz tego zabrali oni Hiszpanóm znaczne zapasy amunicyi, broni, powozów, i żywności.

Tym czasem Xiążę Wellington główną kwaterę swoją założył w mieście Guardia, leżącym w prowincyi portugalskiej Beira, końcem wypędzenia Francuzów z Salamanki, i zdobycia Ciudad-Rodrigo, która to twierdza już była opasana wojskiem angielskim. Lecz Xiążę Raguzy natychmiast odmienił stanowisko swoje, udawszy się z prawego brzegu Tagu na lewy; a dnia 22. Września stanął w Tamenes, gdzie się z 4ma diwizjami Generała Dorsenne złączył. Generał ten wyprawił się był jeszcze w miesiącu Sierpniu do Galicyi, i ścigał tamże rokoszanów aż do Villafranca, z kąd teraz powracał dla dania odsieczy miastu Ciudad-Rodrigo, przez połączenie się z wojskiem Xiążęcia Raguzy. Anglicy, których przednia straż o 2 mile od Ciudad-Rodrigo, przez Generała Montbrunn atakowana była, cofnęli się ze znaczną stratą, do obozu pod Fuente-Guinaldo. Xiążę Raguzy zamysłał dnia 27. Września uderzyć na nieprzyjaciela, lecz dowódca angielski opuścił w nocy swój obóz i cofnął do Alfayates. Francuzi udali się w pogon za nim, i spot-

kawszy tylną straż iego w Aldea del Ponte, natychmiast uderzyli na nią; za nadejściem diwizyi Generała Souham, stała się walka pomyślna dla woysk francuzkich, a nieprzyjaciel w wielkim nieładzie cofnął się do Sabugal, małego miasta w prowincyi portugalskiej Beira, ntra-ciwszy 7 do 800 ludzi w zabitych i ranionych, i 200 ieńców.

Taki stan rzeczy był aż do połowy Października, gdy hiszpańska Estremadura znowu stała się teatrem żywych poruszeń. Generał Castannos wtargnął był między Alcantara i Merida, lecz od Generała francuzkiego Girard aż do granic Portugalii został odpędzonym. Szczęśliwiej powiodło się angielskiemu Generałowi Hill, który napadłszy w nocy dnia 28. Października na diwizyę Generała Girard w Coroye de Malines, samego Xcia Aremberg z 15 Officerami, 400 prostemi, i 3 działami wziął w niewolę, a reszta ucieczką się ratowała. Tegoż czasu poymany był od iednego szwadronu powstańców, Generał Reynaud, gdy z 4ma tylko ieźdcami rozpoznawał okolice przy Fuente Guinaldo. Po tych klęskach nastąpiły inne mniey stanowcze atoli nędza iaką woyska francuzkie w tych okolicach ponosiły, musiała być nader wielka, ponieważ samych nawet Generałów rozpacz ogarnęła, między któremi Generał Godinot życie sobie odebrał. — luźby podobno w takowey katastrofie oblężenie Radyxu poprzestaniem, a Andaluzya

z woysk francuzkich uprzętnioną być musiała; gdy-
by Marszałek Suchet w zdobyciu królestwa
Walencyi znacznych nie czynił postępów. Już
od 14. Września znajdował się ón w tym kraju,
a dwie bitwy rozstrzygnęły zwycięstwo, w téj
ożęści pułwyspu, na korzyść francuzkiego oręża;
jedna przy Seneja, gdzie Generał Palombi-
ni uderzywszy na diwizyą hiszpańską Generała
Obispo rozprószył ją na gościńcu do Liria, i
zabrał iéy wielu ienców, chorągiew i 90 koni,
druga przy Puebla de Benáguaril gdzie
Marszałek Suchet trzech Generałów hiszpań-
skich poraził (przy czém przeszło 100 ludzi pad-
ło trupem na poboiovisku, 87 wzięto w niewolę, i
100 koni nieprzyacielskich zabrano) i zapędziw-
szy ich za rzekę Quadałaviar, do oblężenia
Murviedro 199) przystąpił. Po 20 dniach peł-
nych trudów i znoiu, okazali przecież Francuzi,
że wyłom sposobny do weyscia zrobili, gdy tym
czasem Generał Blake ukazał się na czele 20,000
piechoty i 3000 iazdy. M. Suchet zdawszy blokadę
twierdzy Generałom Balatier i Bronikow-
skiemu, sam z resztą armii swoiéy wyruszył

199) Murviedro, miasto hiszp. mające 5000
mieszkańców w prowincyi Walencyi, stoi na
gruzach dawnego Saguntu, któreń przez Har-
taginczyków pod wodzem Hannibalem zbu-
rzony, doszedł pod Rzymianami na nowo do
wysokiego stpńia świetności, póki pod Maurów
burzącą ręką znowu się w gruzy nie rozsypał.

Dnia 25. Października przeciw nieprzyjacielowi, który na wzgórzach rozłożył się. Chociaż Francuzi tą razą widzieli się okrążonemi od wielkiej liczby Hiszpanów, iednakże nie tracąc odwagi Marszałek Suchet wywarł całą swoją potęgę na ich korpus i dopóty nie spoczął, dopóki go nie przełamał. Blake z przodu od Generała Habert, a z lewego skrzydła od Generała Montmaire atakowany, nie mógł się dłużej bronić, i cofnął się w nieładzie, utraciwszy w zabitych, ranionych, i ieńcach, więcej iak 6500 ludzi, Francuzi zaś 128 zabitych, a 596 ranionych mieli. Na zaiutrz po tęg bitwie kapitulowała twierdza Murviedro, załoga ię wynosząca 2572 ludzi złożyła broń i 6 chorągwi, i poszła w niewolę wojenną Francuzi znaleźli w tęg mieście 17 dział, 800,000 ładunków, 2000 funtów prochu, 6000 kul, i 2500 strzelb angielskich.

Odtąd Marszałek Suchet zwrócił całą uwagę swoją na zdobycie Walencyi, stolicy Królestwa tegoż imienia, i głównego siedliska rokoszu, bronionę od 20,000 woyska hiszpańskiego pod naczelném dowództwem Generała Blaka. Iak tylko artyllerya potrzebna do oblężenia nadeszła, rozkazał dwóm diwizyom dotychczas przy Segorbia 200) stojącym, przyłączyć się do swoje-

200) Segorbia, stare ale bardzo przyjemne miasto z biskupstwem i 5000 mieszkańców, w pro-

go woyska. Szybkie obroty Francuzów, przymusiły nieprzyaciela do cofnienia się za linie warowni swoich. Generał B l a k e umyśliwszy wypaść z Walencyi, wystąpił we 12,000 woyska; ale go waleczni Polacy z 1go pułku nadwiślańskiego tak żywo przywitani, że oprócz 400 ludzi zabitych, 300 w góry umknęło, a cała kolumna została odpędzona do miasta. Zręczne działania inżynierów i artylleryi, tudzież nadzwyczajna ucieczka Hiszpanów do obozu francuzkiego, zniewoliły B l a k a do opuszczenia zewnętrznych szanców, i 18 działami obsadzonych, i zamknięcia się w murach miasta. Korzystając z tego Mar. Suchet wysłał dnia 6. Stycznia 1812, Pułkownika Mayera z listem wzywającym B l a k a, ażeby miasto poddać nie omieszkał. Iednakże Posłaniec ten nie był wpuszczony, ponieważ niechciano o żadney kapitulacyi słyszeć. Tym postępkiem urażony Marszałek Suchet rezkazał podwoić ogień, i zewsząd strzelać do miasta, do którego gdy już przez 3 dni i tyleż nocy wpadło 2700 bomb, (które wysadziły kilka składów prochu, i znaczny pożar zdziałały) Generał B l a k e bojąc się okropnych a bliskich skutków szturm, przyjął kapitulacyą, któręy iednym z głównych warunków było, ażeby ienci francuzcy za ienców hiszpańskich wymieniem zostali. W Walencyi zdobyli Francuzi 374 dział 1800 koni, i 21 chorągwi, 16,131 woyska liniowego, 893 Officerów, i 22 Generałów dostało się

wincyi hiszpańskiej Walencyi, leży na pagórku, a w bliskości iego są kopalnie marmurów.

w niewolę; między ostatniemi był także Generał Blake, który z 6 adjutantami swoimi do Pauwe Francyi zaprowadzony został. Niezmierną i nienagrodzoną stratę ponieśli tu rokoszanie, utracili bowiem 50 Officerów artylleryi, 383 minierów i saperów, 1400 dawnych artyllerystów, między któremi było 4 kompanie piękney artylleryi kennéy, mającëy 30 dział polowych z zaprzęgiem. Dnia 10. Stycznia z rana wojsko rokoszanów złożyło broń, i wyciągneło przed orłami francuzkiemi, co trwało aż do nocy. Podbicie królestwa Walencyi przyniosło ieszcze raz sławę orężowi francuzkiemu, iednakże Wellington nie dał się przez to w obłąkanie wprowadzić; w skrytości układał on swoje plany, które się na przyszłość świetnie rozwinąć miały. Wojna hiszpańska pożarła niezmierne summy, i zagrażała pociągnięciem Anglii w szkodliwe zamęty, a chociaż roku 1811 do żadney bitwy morskiëy nieprzyszło, iednakże potęga angielska na morzu zdobywała osady, które dotąd ieszcze przy Francyi pozostawały. O zaięciu wysp Amboiny, Bourbon, i Isle de France, które w r. 1810 Anglicy zdobyli, rzekło się wyżej; (ob. kar. 239) ważniëyszem atoli było wydarcie Sprzymierzeńców Francyi, Hollendrëm, dnia 8. Sierpnia 1811 wyspy Jawy, 201)

201) Jawa, iedna z wielkich wysp sundyjskich w Indyach wschodnich, obszerność iëy wynosi 2596 mil □, a ludność 2 miliony; Stołeczne miasto Batawia obszerne i piękne, liczy

będący dotąd siedzibą Rządu Indyi, i całego tak nigdyś kwitnącego handlu hollendersko-wschodnio-indyjskiego; miasto Batawia od Generała Jansens broniłone, po mężnym odporze nareście poddać się musiało angielskiemu Generalowi Achmuty. Tak tedy Francya przez wojnę z Hiszpanią, postradala ostatnie swoje kolonie zamorskie, nie mając nawet żadnego za to wynagrodzenia, krom przemieniającego panowania oręża w Europie.

To co najbardziej w owej epoce Napoleona zatrudniało, była wojna z Rosyją, która tem pewniéj nastąpić miała, im prędzój moment wybuchnienia iey nadchodził. Nowe zadania dla wojska czyniono już we Francyi, a najodleglejsze korpusy były pod ów czas w pochozie do Niemiec. Pozostawało tylko pytanie, które mocarstwa stałego ładu, Francyą w tój wielkiej wyprawie posilkować miały? o Niemców i Włochów nie było tu mowy, bo te podobnież iak Dania i Xięztwo Warszawskie z Francyą sprzyjnierzone były; zachodziła tylko wątpliwość, której się strony chwycą Austria, Prusy i Szwecya; co się tycze pierwszój, związki pokrewieństwa zdawały się nakłaniać ją od interessu Francyi, a

120,000 mieszkańców, jest rezydencyą wielkorządcy, ma towarzystwo uczonych i wiele szkół; powietrze atoli jest tam niezdrowe zkad też cmentarzem Europejczyków nazwane.

choć Gabinet wiedeński usiłował przez przyjaźne pośrednictwo między obiema stronami, zapobiedz wybuchowi burzy, ale gdy niczego nie dokazał, zaczął myśleć o środkach, któremi by w tak rozerwanym stanie, własne bezpieczeństwo z powinnym względem na istotny interes sąsiedzkich mocarstw, połączyć się dało; postanowiła tedy Austria wystąpić na placu ze strony Francji. Choć Napoleon udawał, iakoby Prusy, nie miały wchodzić do przyszłych działań, iednakże tym bardziy starał się o przyjaźń Szwecyi; ile gdy mu chodziło o utworzeniu północnego związku przeciw Anglii i Rossyi, którego się Protektorem ogłosić zamyslał, a którenby bez przystąpienia Szwecyi nie mógł nastąpić. Tym końcem czynił on różne obietnice a między innemi powręcenia Szwecyi Finlandyi, której utrata, iak wieścił, boleśną dla niy być miała. Lecz Rząd szwedzki wiedział to dobrze, iż przez politykę Francji postradał Finlandyą, i dla tego wzbraniał się usłuchać projektów Napoleona; nie tylko więc zamierzony związek nie przyszedł do skutku, ale też Francya pozwolić musiała i Danii, zostawania neutralną w czasie wojny z Rosyą. Ażeby też postępki przyszłej wojny i z drugiey strony zabezpieczyć, naybardziy trudniła się Francya poróżnieniem z Anglią Ziednoczonych Stanów amerykańskich; lecz Madison Prezydent tychże oświadczył, że one z tym tylko mocarstwem trzymać będą, które swoje, handel ograniczające prawa, odwoła. Gdy zaś Anglia

przyznawała, że ięć gabinetowe rozkazy skutkiem były Wyroków, berlińskiego i medyolańskiego, i że nie podobną rzeczą było odwołanie onychże, tedy Francya, ażeby tym prędkiej celu swojego dopiąć, rzeczzone dwa Wyroki odwołała, nie dla Europy iednakże, ale dla Ziednoczonych Stanów którym w tym razie nic innego nie pozostawało, iak tylko na swoją korzyść, Anglii wojnę wypowiedzieć. W takim stanie były rzeczy na końcu 1811 roku; nowa wojna straszniejsza niżeli inne dotychczasne, była rozwinięcia się swojego bliska. Rossya nie miała innego Sprzymierzenia nad Anglią, która zatrudniona wojną w Hiszpanii, nie mogła ięć w istocie żadnego wsparcia okazać. Na stronie Francyi oprócz Turcyi i Szwecyi były wszystkie mocarstwa Europy, iedne dobrowolnie, drugie zniewoleni. Rozwiązaniem miało być zagadnienie: iak dalece upoważnione było południe targnąć się na północ, kiedy dotychczas ieszcze stronie przeciwniej zawsze się powodziło. Wszystko co Sprzymierzeni dopełnić mogli, miało swój zaród tylko w powadze albo boiaźni, nieprzełamanej woli iednego człowieka, który na czele niezmiernych usiłowań wystąpił. Z utęsknionem i trwożliwem przeczcuciem, oczekiwano wybuchnienia wojny na północy, (do której opisania w następującym Tomie przystępuję) tak iako naypięrsze symptomata trzęsienia ziemi słyszeć się daia.

KONIEC TOMU IIgo.

Omyłki w Tomie II zaszłe.

Na kar. w wier.

10	—	2	zamiast	ieżeli	czytaj	ieżeliby.
14	—	18	—	uchwała	—	uchwałę.
17	—	24	—	się	—	się.
21	—	21	—	moąc	—	mocą.
28	—	17	—	mogte	—	mogło.
50	—	7	—	millioey	—	milliony.
52	—	5	—	po	—	do.
59	—	32	—	zwyciątza	—	zwycięstwa.
64	—	6	—	wylądowy	—	wylądowały.
68	—	20	—	od	—	do.
75	—	8	—	leune.	—	lenne.
73	—	23	—	posagu	—	w posagu.
78	—	20	—	starcy	—	starcy.
84	—	24	—	świecki	—	swieckie.
86	—	10	—	nie	—	nie.
91	—	16	—	Dopiera	—	Dopiero.
92	—	17	po	stowie morze	—	północne.
						W r. 1784.
105	—	28	zamiast	stolicy	—	stolicą.
109	—	26	—	wyściu	—	uściu.
119	—	2	—	z Sztokholmie	—	w Sztokholmie

Na kar. w wier.

110	—	16	<i>zamiast</i>	stranami	<i>czytay</i>	stronami.
112	—	6	—	porządne	—	podrządne
—	—	17	—	dzieła	—	działa.
119	—	12	—	z odymienym	—	z odmiennym
122	—	11	—	rzeczenia	—	zrzeczenia.
123	—	10	—	afakcy	—	a fakcy.
—	—	20	—	pomyśleli	—	pomylili.
128	—	18	—	przegetowa-	—	przygotowa-
				nia		nia.
130	—	14	—	nieprzydsie-	—	nieprzedsie-
				wezmę		wezmę.
135	—	21	—	przyczyn	—	przy czém.
139	—	20	—	dział	—	dział.
143	—	3	—	zotoczone	—	zatoczono.
160	—	16	—	wieku	—	wielu.
161	—	19	—	zwego	—	swego.
167	—	6	—	szlebuskich	—	salcbuskich.
176	—	8	—	częszszem	—	cięższem.
177	—	6	—	franczka	—	francuzka.
181	—	13	—	przypuszczą	—	przepuszczą.
184	—	1	—	sib	—	się.
186	—	29	—	przeznaczon	—	przeznaczony
188	—	4	—	przysiadawał	—	przesiadywał
190	—	6	—	międny	—	między.
—	—	30	—	gilltynowanym	—	gillotynowa-
						nym.
191	—	15	—	Włosznoh	—	Włoszech.
192	—	25	—	z teraznieysza	—	a teraznieysza
194	—	15	—	przymieunione	—	przemienione
200	—	25	—	zwana	—	zwane.
205	—	8	—	z uczeniem	—	z uczczeniem
207	—	22	—	ofiarowego	—	ofiarowanego

Na kar. w wier.

210	—	14	<i>zamiast</i>	odwiedzca	<i>czytaj</i>	a dowódca.
213	—	17	—	zazywał	—	nazywał.
225	—	3	—	wybrania	—	wybranie.
—	—	4	—	zabrania	—	zabranie.
251	—	8	—	kolumnę	—	kolumną.
260	—	27	—	i fortecach	—	i w fortecach
262	—	30	—	zaufaniu	—	zaufaniu.
164	—	13	—	r. 2384	—	r. 1384.
268	—	15	—	którym	—	których.
269	—	15	—	powratrizał	—	powtarzał.
—	—	24	—	uwikiania	—	uwikłania.
271	—	2	—	zadane	—	żadna.
272	—	2	—	Xiążęcia	—	Xiążęciu.
274	—	11	—	przezwanym	—	przerwanym
284	—	20	—	od załogi	—	nia załogę.
301	—	6	—	francuzkich	—	francuzkie.
308	—	21	—	w całej	—	w całym.
318	—	30	—	zawidziony	—	zawiedziony.
324	—	5	—	zoydał	—	wydał.
—	—	8	—	wstały	—	zostały.
332	—	1	—	gli	—	Anglii.
—	—	10	—	nadzwyczaj-	—	nadzwyczaj-
				ny		na.
—	—	20	—	dopomagała się	—	domagała się
348	—	18	—	stoiącego	—	stoiącym.
352	—	29	—	stodnia	—	stopnia.

Tablica Chronologiczna,
Dziejów Europy i innych części świata, na początku Wieku dziewiętnastego.
(Ciąg dalszy.)

Do Tomu IIgo.

Rok	Austria.	W. Brytania.	Dania.	Francya.	Hiszpania.	Hollandya.	Niemcy.	Portugalia.
1807	<p>Na mocy osobnego Traktatu z Francją zawartego d. 10 Paźdz. w Paryżu, (przez który także granice między Francją i Włochami oznaczone zostały) odbiera na powrót ieszcze w r. 1805 od Francuzów zajęta twierdza Braunau. Cesarz austriacki ogłasza d. 15 Grud. Sejm węgierski w Budzie, za ukończony.</p>	<p>Gabinet angielski wypowiada wojnę Danii, i rozkazuje woyskom swoim zająć w posiadłość wyspy duńskie St. Croix, i St. Thomas w Indyjach zachodnich.</p> <p>Ordynans gabinetu brytyjskiego d. 7 Listop. ogłasza, aby wszystkie porty Francji za będaące w stanie blokady.</p>	<p>Flotta angielska pod sprawą Admirala Gambier, stała na kotwicach przy wyspie Seeland d. 16 Sierpnia.</p> <p>Obłężenie i zdobycie Kopenhagi d. 7 Września.</p> <p>Dania zawiera Traktat przymierza z Francją d. 20go Listopada, i wypowiada wojnę Anglii i Szwecji.</p>	<p>Po ukończonę wojnie i zwycięztwie pod Friedlandem, zawiera Traktat Pokoju d. 8 Lipca, z Rosyją, a d. 9 t. m. z Prussami w Tyłzy.</p> <p>Dekret Medyolański z dnia 17 Grudnia przeciwko Ordynansowi gabinetu brytyjskiego.</p> <p>Sekretna Umowa między Francją i Hiszpanią dnia 27 Paźdz. tycząca się osadzenia woyskiem Portugalii, i podziału terytorii na korzyść Hiszpanii.</p>	<p>Intrygi na dworze hiszpańskim między Karolem IV i synem jego Ferdynandem Książęciem Asturyi w końcu r. 1807.</p> <p>Sekretna Umowa między Francją i Hiszpanią. Ob. Francya.</p>	<p>Traktat z Francją zawarty d. 17 Listop. w Fontenabło, którym Napoleon Fryzję Wschodnią za Flessyngę odstępuje.</p> <p>Król hollenderski wydaje d. 20 Paździer. rozporządzenia tyczące się żeglugi i handlu nadbrzeznego.</p>	<p>Nowe Królestwo Westfalii dla Hieronima Bonapartego Traktatem tyllańskim utworzone.</p> <p>Konstytucja onegoż d. 15 Listop. od Napoleona podpisana. Pompatyczny wjazd Króla westfalskiego d. 10 Grud. do miasta Kassel Stolicy Westfalii.</p>	<p>Książę Regent portugalski z Królową matką, rodziną i całym dworem swoim, przenosi się do Brazylii, posiadłości swojej w Ameryce połudn. d. 29 Listop. Wojska francuskie pod sprawą Mar. Lünöt wchodzą do Portugalii. — Anglicy zajmują mocą kapitulacji portugalską wyspę Maderę. — Oburzenie ludu lisbońskiego przeciwko Francuzom, w którym z obydwoh stron wiele ludzi życie utracą, zaledwie mocą oręża usmieczone, d. 13 Grudnia.</p>
1808	<p>Nowe przygotowania zbrojne w Państwach austriackich, do rozpocząć się mający na rok przyszły kampanii z Francją.</p> <p>Urządzenie wojsk odwodowych i obrony krajowej, wyrokiem cesarskim d. 12 Maia.</p> <p>Uroczyste Oświadczenie Wiedeńskiego Dworu względem zerwania dotychczasnych stosunków z Anglią d. 18 Lut.</p> <p>Rozpoczęcie wielkiego Seymu wszystkich stanów królestwa czeskiego w Pradze d. 23 Maia.</p> <p>Pierwsze posiedzenie Seymu węgierskiego w Prezburгу d. 31 Sierp. — Sejm węgierski uchwała otworzenie akademii wojskowej, na którą 600,000 złotych zapisuje. Ukończenie Seymu węgierskiego d. 5 Listopada.</p>	<p>W. Brytania zawiera Traktat pokoju, i przymierza z narodem hiszpańskim d. 4 Lipca.</p> <p>Podobnyż Traktat z Exkrólem neapolit. Ferdynandem IV. d. 30 Marca w Palermo zawarty.</p> <p>Układy o pokój z Anglią i jej Sprzymierzeńcami, na kongresie Erfurckim rozpoczęte, ogłoszone zostają w Londynie d. 15 Grudnia za przerwane.</p> <p>Traktat posilkowy ze Szwecją d. 8 Lutego. Ob. Szwecya.</p> <p>Ogłoszenie d. 15 Grudnia wszystkich, dotąd bywszych układów o pokój z Francją za przerwane.</p>	<p>Wojsko szwedzkie pod sprawą G. Armfeldt dnia 11go Kwiet. wkracza do Norwegii, w celu zdobycia tej krainy, na wynagrodzenie sobie za utratę Finlandyi, lecz po bitwie pod Enningdalen, cofa się znowu do granic Szwecji.</p> <p>Anglicy zajmują wyspę duńską Islandyę.</p> <p>Armia francuska wyrusza d. 6 Marca z Niemiec pułocnych do Danii, dla działania przeciwko Szwecji, po oświadczeniu dworu duńskiego nieprzyjaznych stosunków z tym Państwem.</p> <p>Smierć Chrystyana VII Króla duńskiego d. 13 Marca po którym syn jego Fryderyk VI. wstępuje na tron duński.</p>	<p>Cesarz Napoleon powraca na początku tego roku z podróży swojej do Włoch, i daje w Paryżu posłuchanie Posłom zagranicznym. — Mocą Uchwały Senatu, d. 21 Stycznia miasta Kehl, Kassel, Wesel i Flessynga wcielone zostają do Francji. — Wyrok Napoleona d. 1 Marca względem utworzenia nowej Szlachty we Francji.</p> <p>Napoleon wyjeżdża 2 Kwietnia do połudn. Francji i Hiszpanii. — Wyrok Napoleona z 12 Września względem nowego spisu 160,000 ludzi, tudzież względem zakazu wprowadzania do Francji wszystkich towarów osadniczych z Hollandyi i Hiszpanii.</p> <p>Napoleon wyjeżdża z Hiszpanii na kongres do Erfurtu, z kąd d. 18 Paźdz. powraca do St. Cloud, a d. 29 t. m. odjeżdża znowu do Hiszpanii.</p>	<p>Wojsko francuskie w liczbie 50,000 głów pod wodzą W. Księcia Berg (Murat) d. 15 Marca wkracza do Hiszpanii. — Rozruchy popółstwa w Aranjuez d. 17 Marca. — Król IV zrzeka się Korony na rzecz syna swojego Księcia Asturyi którego pod imieniem Ferdynanda VII. d. 24 Marca wieźdza do Madrytu. — Zaburzenia w Toledo d. 2 Maia po wyjeździe Karola IV do Bajonny, gdzie d. 8 Maja tenże przez zawartą Umowę złożył rządę Hiszpanii na ręce francuskiego Cesarza. — Józef Bonaparte bywszy Król neapolitański, przenosi się na tron hiszpański d. 6. Czerw. i zaprzysięga nową Konstytucję ułożoną d. 7 Lipca. — Junta Sewilska kierunie powstaniem, które się po większej części Hiszpanii prędko rozszerza. — Wojsko francuskie rozprasza kupy powstańców, i zajmuje miasto Cordova, lecz G. Dupont z 14,000 ludźmi podda się d. 6 Czerwca hiszpańskiemu Generałowi Castannos. — Mar. Bessieres poraża d. 14 Lipca rokoszanom pod Medina de Rio seco. — Wojska franc. przy końcu roku tego zadają nie małe klęski powstańców hiszpańskim, zajmują miasta Bilbao i Burgos, i wchodzą do Madrytu, z kąd Król Józef wprzódki jeszcze przed rokoszanami był uwięziony. — Cesarz francuski d. 4. Grudnia znosi Inkwizycyę, i dwie trzecie części klasztorow w Hiszpanii.</p>	<p>Hollandya przystępuje do środków Francji przeciwko Anglii, względem rewizyi okrętów przedsięwziętych od Anglii, i wypowiada d. 8 Stycznia Królowi szwedzkiemu wojnę. — Fryzja wschodnia, Iever, Warel, i Kniphausen, wyrokiem z d. 30 Stycznia zostają do Hollandyi wcielone, i z nich 11 departament utworzony.</p> <p>Nowa organizacja marynarki hollenderskiej. — Król hollenderski wieźdza 20 Kwietnia uroczyste do Amsterdamu. — Król hollenderski zaprowadza 15 Maia właściwe Ministerium duchowne.</p>	<p>Kongres w Erfurcie zgromadzony 27 Września na którym Książę Oldenburski przystępuje po Ligi Reńskiey, i z Prussami zawarta d. 8 Września Umowa, zatwierdzona. Obacz Prusy.</p> <p>Król westfalski odbiera d. 1 Stycznia w Kassel z wielką pompą przysięgę hołdu.</p> <p>Król saski powraca dnia 5 Stycznia z Warszawy do Drezn. — Zaprowadzenie nowego Sądownictwa i Trybunałów w Westfalii. — Zgromadzenie Stanów Kraiowych w Kieżdztwie Waimarskim 8 Marca.</p> <p>Książęta meklenburscy przystępują d. 5 Kwietnia do Ligi Reńskiey.</p> <p>Nowa Konstytucja Królestwa bawarskiego d. 1 Maia. Münster, Mark, Elgen. i Teklenburg zajmują w posiadłość W. Księ Bergski dnia 5 Maia. — Królestwo bawarskie podzielone d. 23 Czerw. na 15 Cyrkulów. — Uroczyste zaganienie Seymu westfalskiego d. 2 Lut. — Radca Stanu Beugnot bierze d. 30. Lipca W Kieżdztwo Bergskie dla Napoleona w posiadłość. — Książę Oldenburski przystępuje do Ligi Reńskiey. — Wojska Związku Reńskiego na końcu roku tego ciągną do Hiszpanii.</p>	<p>W mieście Opporto tworzy się powstanie, które w połączeniu z hiszpańskim, po całej Portugalii prędko rozszerzone zostaje. — 30,000 Anglików w miesiącu Lipcu lądują na brzegach Portugalii, a Książę Abrantes od nich porażony zawiera d. 28 Kapitulację, i powraca z woyskiem swoim do Francji. — Admirat rosyjski Siniavin flotę swoją o 10 lin. okrętach podaje z artylleryą i zapasem d. 3 Września w porcie lisbońskim, Anglikom; sam zaś i wojsko jego powraca do Rosyi.</p> <p>Wyspę Maderę Anglicy powracają X. Rejentowi portugalskiemu, lecz za to zajmują portugalską twierdzę Goę w Indyach wschodnich.</p>
1809	<p>Austria wchodzi w nowy związek W. z Brytanią. Powstańcy w Tyrolu zajmują miasto Insbruck. Bawarczyki porażają Austriaków (przy Vorgel d. 13 Maia) którzy już d. 16 Kwiet. Munich stolicę Bawaryi osadzili. — Bitwa pod Abensberg. Ob. Niemcy. Francuzi d. 6 Maia wchodzą do Lincu. Obłężenie i zajęcie Wiednia d. 13 Maia. Zacięta bitwa pod Aspern i Eschlingen, w której Austriacy zwyciężają. Wicekról włoski po złączeniu się swoim z armią francuską w Austrii, wkracza do Węgier. Bitwa pod Raab d. 14 Czerw. które to miasto iako też i Presburg podda się Francuzom. Stanowczy bitwa pod Wagram d. 6 Lip. Zawieszenie broni. Układy o pokój rozpoczęte d. 16 Sierp. Traktat Wiedeński d. 14 Paździer.</p>	<p>Za współdziałaniem Internuncjusza austriackiego Stürmer, Anglia zawiera dnia 5go Stycznia z Portą Ottom. w Konstantynopolu Pokój na statum quo, i wchodzi w nowy związek z Cesarzem Austrii.</p> <p>Don Petro Cevallos Deputowany powstańców hiszpańskich, otrzymuje d. 1 Czerw. uroczyste posłuchanie w Londynie od Króla. — Jerzy III obchodzi d. 25 Paździer. 50ty rok swego panowania.</p>	<p>Książę duński Chrystyan August obrany następcą Tronu szwedzkiego d. 18 Lipca.</p> <p>Wyrok Króla duńskiego d. 5 Grudn. względem poprzenia kroków nieprzyjacielskich ze Szwecją. Traktat Pokoju ze Szwecją. Ob. Szwecya.</p> <p>Hiszpańska Junta rządowa wypowiada Królowi duńskiemu wojnę d. 7 Grudnia.</p>	<p>Cesarz Napoleon 'uwiadomiony o zbrojnych przygotowaniach w Austrii powraca dnia 17 Lut. z Hiszpanii do Francji. — Dnia 13 Kwiet. wyjeżdża z Paryża do woyska swojego w Niemczech. — Dnia 13 Lip. rozkazuje Biskupom Francji odprawić dziękczynne modły za odniesione podczas kampanii w Niemczech zwycięztwa. — Posel szwedzki Essen przybywa d. 27 Września do Paryża względem rozpoczęcia Układów o pokój. Napoleon po zawartym Pokoju z Austrią odjeżdża z Wiednia do Paryża, gdzie d. 16 Grudn. oświadcza w przytomności cesarsko-familiiney Rady, małżeństwo swoje z Cesarzową Józefiną nieważnem.</p>	<p>Mar. Victor poraża d. 13 Stycz. szczytki armii hiszp. pobity r. z. pod Tudela. Król Józef d. 22 wieźdza potwornie do Madrytu. — Anglicy odpływają d. 16 Stycz. z Hiszpanii, a Ferrol i Corunna podda się Francuzom. — Mar. Lannes zdobywa d. 21 Lut. miasto Saragossę — Cesarz franc. d. 17 Stycz. opuszcza Hiszpanię i powraca do Francji. — Mar. Victor w bitwie pod Medelin d. 18 Marca zadaje rokoszanom hiszpańskim znakomitą klęskę. Anglicy posuwają się z Portugalii do Hiszpanii, lecz Król Józef w bitwie pod Talavera d. 27 Lipca otrzymuje z nich zwycięztwo. Hiszpanie po bitwie przy Ocana d. 19 Paździer. cofają się. Francuzi zdobywają twierdze Hostalric i Gironę. — Ułarczki z powstańcami hiszp. w Arragonii.</p>	<p>Flotta angielska z 36 lin. okrętów i 40,000 woyska pod sprawą Admir. Strachan ląduje d. 29 Lip. na wyspie Walchern. Zamiar Anglików zdobycia Antwerpii nieudaje się; lecz twierdza Middelburg i Flessynga po strasznem obłężeniu, wzięte przez nich zostają.</p> <p>Po nadaremnm usiłowaniu opanowania zachodnich brzegów morskich przy Gent, i porace przy Pludenz, Anglicy opuścili twierdzę Bats, i zborzwszy warownie Flessyngi d. 29 Grudnia odpływają ze znaczną stratą z Wyspy Walchern do Anglii.</p> <p>Król hollenderski na końcu Listop. wyjeżdża z Hollandyi do Paryża.</p>	<p>Dnia 17 Kwietnia wojsko francuskie wkracza naprzeciwko Austriakom do Bawaryi. — Bitwa pod Abensberg dnia 20 Kwietnia zwycięztwo przy Francuzach. — Austriacy zajmują miasto Regensburg, lecz po bitwie pod Ekmühl d. 22go Kwietnia opuszczają to miasto. — Zniesienie Zakonu Niemieckiego. Austriacy w końcu miesiąca Kwiet. cofają się do Austrii. — Książę Brunswicko-Oelski nie zważając na rozkaz, wkracza z woyskiem swoim do Saxonii. — Rozruchy i zaburzenia w Tyrolu, dopiero po Traktacie Wiedeńskim przez wojsko francuskie usmieczone.</p>	<p>Mar. Soult na początku roku tego z woyskiem francuskim wkracza do Portugalii i osadza miasto Opporto, lecz po wzmocnieniu się Anglików w miesiącu Maja cofa się znowu do Hiszpanii.</p> <p>Mar. angielski Beresford mianowany zostaje od Księcia Rejenta Portugalii naczelnym dowódcą armii portugalskiej. Odezwa jego do Portugalczyków d. 13 Marca.</p>

Rok	Prusy.	Rossya.	Szwajcarya.	Szwecya.	Turcya.	Włochy.	Księstwo Warszawskie.	Azja, Afryka, i Ameryka.
1807	Król pruski zawiera Traktat Pokoju z Francją dnia 9 Lipca w Tyłży. — Tkliwa Odezwa Króla pruskiego do mieszkańców odstąpionych prowincyi. — Reskrypt onegoż do Deputowanych Marchii elektoralnej względem iak nayprędzszego wypłacenia zaległej kontybutcyi. — Reorganizacya woyska pruskiego przez komisya od Króla złożoną. — Urządzenie wewnętrznęj. Ustawy krajowcy. — Surowy zakaz handlu angielskiego w portach pruskich.	Cesarz rossyjski zawiera Traktat pokoju z Francją d. 8 Lipca w Tyłży. Wyspa Tenedos po klęsce floty tureckiej d. 4 Kwietnia poddaie się Rossyanóm. — Admirat rossyjski Siſiawin d. 1 Lipca stacza krwawą bitwę z flotą turecką przy wyspie Lemnos, skutkiem której było zniszczenie floty tureckiej pod wodzą Seyd-Aly Baszy. Zawieszenie bronj między Turcyą i Rossyą d. 24 Sierpnia w Slobosta.	Rozpoczęcie Soymu szwajcarskiego dnia 1 Czerwca w mieście Zürich. Landaman szwajcarski ogłasza Stanom d. 18 Paździer. iż Cesarz francuzki Marszałka Lannes Generalnym Pałkownikiem woysk szwajcarskich w służbie francuzkiej zostających mianował.	Po Traktacie Tyłżańskim woyska franc. zajmują znów Pomeranię szwedzką i wyspy Dönholm i Rügen. — Dzieciwiec liniowych a 40 przewozowych okrętów szwedzkich, wypływają d. 16 Września z Karlskrony do wyspy Rügen, dla odprowadzenia z tamtąd do Szwecyi pozostałych szczątków woyska szwedzkiego.	Eskaadra turecka o jednym lin. okręcie, 4 fregatach, i 3 korwetach, d. 20 Lut. zostaje od Anglików spalona, którzy tego dnia zarzucili kotwice w bliskości Sztambułu, w celu przymuszenia Porty Ottom. do zawarcia pokoju z Rossyą. Układy z Anglią Porty Ottom. rozpoczęły się po zagrożeniu bombardowania Sztambułu, a flotta angielska przez cieśninę dardaneelską puszcza się do Egiptu. Ob. Afryka. Zwycięztwa Rossyan z Turków pod Tenodos i Lemnos. Ob. Rossya. Złożenie Selima III z Tronu, i obranie Synowca iego Mustafy IV d. 28 Maia.	Królowa Hetruryi dnia 10 Grud. składa rządy Królestwa w ręce Napoleona, i udae się do Madrytu. Korona włoska zapewniła dnia 20 Grud. pasierbowi Cesarza francuzk. Eugeniuszowi Beauharnois, który przybiera także tytuł Xiążęcia Wenecyi. — Rzeczpospolita Ragusańska d. 13 Sierp. połączona z Królestwem włoskim. — Siedm Wysp Ionskich otrzymują d. 1 Września tym czasowe urządzenie, i rząd od Francyi zależący.	Nowa Organizacya i utworzenie Księztwa Warszawskiego Traktatem Tyłżańskim bierze swój początek. — Król Saski bierze tytuł Xięcia Warszawskiego. Minister iego Hrabia Schönfeld wieádza uroczyscie do Warszawy d. 1. Paździer. Odezwa Fryderyka Augusta do mieszkańców Xztwa Warsz. — Urządzenie Rady Stanu. — Król saski przybywa d. 21 Listop. do Warszawy.	Kongress Ziednoczonych Stanów Ameryki pułnoc. zakazuje wszelkiego związku z uzbrojonymi okrętami angielskimi, i wkłada embargo na własne okręty swoje. d. 23 Grudnia. Anglicy wydzierają na początku r. t. Hollendróm Curassao, a Hiszpanom Montevideo w Amer. południowej. — Przebywszy cieśninę dardaneelską zdobywają miasto Alexandryę Egipcie d. 20 Marca lecz po Tractacie tyłżańskim, z niemają stratą opuszczają znów Egipt. Niepomysłne pokuszenie się Anglików o zdobycie Buenos-ayres i Montevideo w hiszp. Ameryce południowej, z kąd d. 5 Lipca mocą kapitulacyi musieli ustąpić.
1808	Dwór berliński zawiera d. 8 Września Umowę z Francją mocą której woyska francuzkie z posiadłości Króla pruskiego mają ustąpić. Woyska francuzkie dnia 8 Grudnia wychodzą z Berlina a pruskie pod wodzą Xiążęcia Ferdynanda wchodzą do tegoż miasta.	Zawieszenie bronj (o którym wyżej) trwa przez cały ten rok. Oświadczenie się Dworu ru petersburskiego przeciwko Szwecyi względem stosunków teyże z Anglią. 10 Lut. Kongress Pokoju w Bukarescie d. 18 Grudnia na który Ajenci, rossyjski, turecki, i francuzki zjeżdżają się.	Landaman szwajcarski Rainhard zdaie d. 1 Stycz. w mieście Zug urząd swój Następcy swojemu Rüttimann. Zatargi Rządu szwajcarskiego w Lucernie z Nuncyuszem papiezkim. 27 Lut. Prawo organiczne względem odnowienia Listy ciwilnej w Szwajcaryi zostaje od Wielkiej Rady d. 10 Marca uchwalone. Rozpoczęcie Seymu helweckiego d. 6 Czerw. Nowy Poseł francuzki Talleyrand przybywa d. 10 Września do Berny.	Król szwedzki zawiera d. 8. Lut. Traktat posilkowy z W. Brytanią. Dania i Rossya wypowiadają tegoż miesiąca wojnę Szwecyi, a woyska rossyjskie w tymże czasie zajmują Finlandyą. — Za uwięzieniem Polaka rossyjskiego Alopusza następuje d. 16 Marca ogłoszenie Finlandyi za kraję zdobytą, i wcieloną do Rossyi. Zdobyte twierdzy Sueaborg d. 2 Maia. — Rkwawe utarczki na lądzie i morzu między woyskiem rossyjskim i szwedzkim w Finlandy. — Zacięta bitwa d. 14 Wrześ. pod Orivais. — Rozeym d. 12 Paźdz. którego Cesarz rossyjski nie potwierdza. — Rozpoczęcie na nowo nieprzyjacielskich kroków. Szwedzi opuszczają Finlandyą na mocy Umowy z d. 14 Listop.	Mustafa Bairaktar Gubernator miasta Ruszczuk podnosi bunt przeciwko nowemu Sultanowi, i wieádza d. 18 Lipca na czele 18,000 woyska do Sztambułu; gdzie rozkazuje Mustafie IV powrócić tron Selimowi III lecz ten zabija Selima. Bairaktar wtrąca do więzienia Mustafę IV a brata iego Mahmuda II obwołuje Sultanem. Nowe rozruchy zbuntownych lanczarów dnia 14 Listop. z przyczyny nowego urzadzenia woyska. — Bairaktar zamordowawszy Mustafę IV. schrania się przed powstańcami do prochowni, lecz będąc od nich obleżonym, wysadza ją razem z sobą w powietrze. — Nowy Sultan po przypuszczeniu od lanczarów szturmie do swego pałacu, zezwala na wszelkie żądania onychże i tak dalszemu zaburzeniu tamę kładzie.	Joachim Murat W. Xiążę Berg i Cleve, obrany został d. 15 Lipca od Cesarza francuzkiego Królem neapolitańskim. — Bywшему Królestwu Hetruryi dawne nazwisko Toskania Wyrpkiem Cesarza francuzkiego d. 30go Maia znówu przywrócono, kray ten z Francją połączony, i na 3 departamenta podzielony. Woyska franc. pod sprawą Gen. Miollis wschodzą pomimo protestacyi Papięza d. 2 Lutego do Rzymu. — Wyrpkiem Cesarza franc. prowincye Papięza we Włoszech Urbino, Ancona, Macerata, i Camerino zostały z królest. włoskim połączone (2 Kwiet.) Nowa Konstytucya i Rodex Napoleona do królest. neapolitańskiego d. 20 Czerw. zaprowadzone. Ekkról Ferdynand IV za pomocą Anglii utrzymuje się dotąd w posiadaniu Sycylii, i zawiera d. 30 Marca w Palermo Traktat przymierza z Anglią.	Rodex Napoleona został d. 1 Maja z wielką uroczysością do Księztwa Warszawskiego zaprowadzony. Dekret Królewski względem powszechnego zaprowadzenia konskrypcyi w Księztwie Warszawskim. Pożyczka z 4,500,000 Zł. pol. utworzona w Księztwie Warszawskim d. 22 Czerw. na zastąpienie wydatków woyskowych. — Utworzenie Szkoły Inżynierów w Warszawie. Surowy Rozkaz Księztwa Warszawskiego ażeby wszyscy mieszkańcy onegoż, znajdujący się w służbie pruskiej takową w 6 miesiącach opuścili pod kary konfiskacyi ich majątku. Ostatnie woyska francuzkie wyciąga d. 13 Listopada z Xztwa Warszawskiego. Król Saski przyjeżdża tegoż dnia do Warszawy.	Powstanie (insurrekcyja) na Wyspie St. Domingo. — Generał francuzki Ferrand porażony w miesiącu Paździer. od rokoszanow sam siebie zabija. Wyrok Napoleona z d. 17go Lut. względem aresztowania podanych i okrętów Deja algierskiego. Rozruchy w Iamaice końcem otrąśnienia się z panowania angielskiego d. 27 Maia. Rewolucya w Algierze d. 7 Listopada, Dey Achmet Basza zamordowany.
1809	Formalne poiednanie się po Traktacie Wiedeńskim Króla pruskiego z Cesarzem francuzkim. Król pruski po 3 letniej niebytności swojej powraca do Berlina d. 23 Listop. Podatek od sprzętów złotych i srebrnych. Król rozkazuje dla zaspokoienia naglących potrzeb krajowych, część dóbr i lasów koronnych sprzedać.	W miesiącu Lutym zgromadza się w Iassach Kongress do układów pokoju między Turcyą i Rossyą. — Woyska rossyjskie pod wodzą Generała Miłoradowicza wkracają do Bulgaryi d. 25. Marca, i biorą twierdze tureckie Giurgewo Slobosta i Izmail. Traktat pokoju ze Szwecyą. Ob. Szwecya. Rossya zrywa wszystkie stosunki z Austryą. Poseł rossyjski Anstatt oddala się z Wiednia d. 5 Kwietnia.	Landaman szwajcarski Rüttiman składa 1 Stycznia urząd swój w Burgdorfie na ręce Ludwika d'Affry z Freyburga. Landaman szwajcarski mianuje stosownie do zlecenia Seymu, d. 28 Listop. komisya dla roztrząsania Pestalozzego sposobu uczenia.	Powtórny rozeym między woyskiem rossyjskim i szwedzkim. — Rewolucya Tronu w Sztokholmie d. 23 Marca. — Uwięzienie i złożenie Gustawa IV. Stany szwedzkie wypowiadają mu posłuszeństwo przez Akt wydany d. 9 Maia. Obranie Karola XIII (Xiążęcia Sudermanii) Królem szwedzkim d. 6 Czerw. Xiążę duński Chrystyan August mianowany d. 18 Lipca następcą Tronu. Zakończenie wojny i Traktat pokoju z Rossyą zawarty w Friedrichsham d. 17 Września. Osobny Traktat dnia 8 Listopada względem granic między Rossyą i Szwecyą. Pokój między Danią i Szwecyą na Statum quo, w Jönköping d. 15 Grudnia. Ekkról Gustaw IV wyjeżdża na koniec roku tego ze Szwecyi do Niemiec, gdzie prywatnie żyć postanawia.	Woyska rossyjskie wkracają do prowincyi tureckiej Bulgaryi. Ob. Rossya. Porta ottomańska zawiera d. 5 Stycz. pokój z Anglią. Wielki Wezyr odnosi dnia 22 Paźdz. stanowcze zwycięztwo z woyska rossyjskiego pod sprawą Gen. Bagrationa, w dwudniowej bitwie pod Silistryą. Twterdza turecka Izmailow poddaie się d. 14 Września Rossysnom.	Arcyxiążę Jan poraża dnia 15 i 16 Kwiet. woyska Wicekróla włosk. lecz dowiedziawszy się o klęskach nad Dunajem, cofa się do Austrii. Wicekról włoski wkracza do Karynty, zaymuje miasta Villach i Klagenfurt, d. 20go Maja a po zbieciu cofającego się z Tyrolu Generała austr. Ielachich, łączy się z główną armią franc. Armia włoska zdobywa Dalnacyą Styryą, Karniole, Triest, i Gorycyą. Utworzenie prowincyi Illiryskich należących do Francyi po Traktacie Wiedeńskim. Wyrokiem Napoleona dnia 17 Maia datowanym z Wiednia, świecka władza Papięza zostaje całkiem zniesiona, a reszta Państwa Kościelnego do Francyi przyłączona. — Trybunał S. Inkwizycyi i mieysca ucieczki (asyła) w Rzymie d. 8. Lipca zniesione.	Woyska austriackie z Arcyxięciem Ferdynandem wkracają d. 15 Kwiet. do Księztwa Warszawsk. Xiążę Poniatowski poddaie im Warszawę d. 23 t. m. przez kapitulacyą. — Austrycy opuszczają Warszawę d. 2 Czerw. a dywizya Gen. Zajączka wchodzi do tego miasta. Woyska polskie po zawartym Pokoju w liczbie 60,000 podzielone zostają na 2 diwizyi pod sprawą GG. Zajączka i Dąbrowskiego. Część tychże wchodzi d. 19 Grud. z powszechnym okrzykiem do Warszawy. Woyska Księztwa Warszawskiego, a wkrótce potem rossyjskie zajmują podczas wojny francuzko-austriackiej obydwie Galicye; z których aż po Traktacie Wiedeńskim ustępują.	Anglicy naieżdżają osady francuzkie w Ameryce i Indyach Zachodnich; 12 Stycz. zajmują Cayennę, a 25 Lutego wyspę Martynikę. Twierdza St. Domingo na wyspie tegoż imienia pod sprawą francuzkiego Generała Balaquier po 8 miesięcznym obleżeniu poddaie się rokoszanom wspartym od Anglików i Hiszpanów. — Niebezpieczne powstanie d. 1 Maia w Indyach wschodnich. — Rozruchy w mieście de la Paz w południowym Peru 16 Lipca. — Ziednoczone Stany Ameryki pułnocnej zrywają stosunki swoje z Anglią d. 21 Lut.

Rok	Austria.	W. Brytania.	Dania.	Francya.	Hiszpania.	Hollandya.	Niemcy.	Portugalia.
1810	<p>Xiążę Neufchatelski (Berthier) w charakterze Ambasadora francuzkiego przyjeżdża d. 10 Marca do Wiednia w interesie zaślubienia Maryi Ludwiki Córki Franciszka I. Cesarzowi francuzkiemu.</p> <p>Pompatyczna Uroczystość Zaślubienia Napoleona z Arcycyxięniczką dnia 11 Mar. w Wiedniu, na którą Arcyxiążę Karol, zaproszon Listem Napoleona, onegoż miejsce zastępuje.</p> <p>Edykt cesarski d. 13 Lipca względem zajebrzenia zbiegostwu (desercyi) w austriackim i rossyjskim woysku.</p> <p>Traktat demarkacyjny zawarty z Cesarzem rossyjskim, podpisany w Lwowie d. 19 Marca od Generalów Dołtorowa, Bellgarde, i Hrabiego Wurmsera.</p>	<p>Rozruchy i zaburzenia w Londynie z przyczyny Francis Burdett Członka partii opozycyjnej.</p> <p>Anglia zawiera d. 19 Lutego Traktat przyuierza z dworem portugalskim przemieszczającym pod ów czas w stołecznym mieście Brazylii Riolaneiro.</p> <p>Posel szwedzki w miesiącu Maiu wyjeżdża z Londynu, poczem wszystkie handlowe i dyplomatyczne stosunki ze Szwecyą przerwane zostają.</p> <p>Prośba Katolików Irlandzkich względem powrócenia im praw swoich, zostaje w Izbie niższej d. 2 Czerwca większością głosów odrzucona.</p>	<p>Król duński przez chwycenie się środków, przeszkadzających handlowi i żegludze angielskiej, daje powód do wybuchnienia nieprzyjaznych stosunków między nim i Królem W. Brytanii.</p> <p>Wyrok Króla duńskiego z d. 15 Czerwca zakazujący lądowania okrętów północno-amerykańskim w portach duńskich Husum i Tönning. Tenże wyrok rozciągnięty dnia 3 Sierpnia do wszystkich portów Xztwa holsztyńskiego. — Ronwoy 47 kupieckich okrętów angielskich, zostaje d. 19 Lipca na wodach duńskich, od 5 brygów Króla duńskiego schwytany, i do Christiansandu przyprowadzony.</p>	<p>Cesarz Napoleon w skutku oświadczenia Sądu dyceczalnego Paryzkiego d. 12 Stycznia przez Kardynałów Maury i Fescha zatwierdzonego, bierze rozwód z małżonką swoją Cesarzową Józefiną Beauharnois. Dnia 2 Kwietnia zaślubia się tenże uroczystość w kaplicy na Luwrze w Paryżu, z Maryą Ludwiką starszą Córką Franciszka I Cesarza Austrii.</p> <p>Traktat Pokoju ze Szwecyą zawarty w Paryżu dnia 6 Stycznia.</p> <p>Taryfa z Trianon dnia 5 Sierpnia i Dekret d. 19 Października względem angielskich towarów.</p> <p>Uchwała Senatu dnia 20go Stycznia względem uposażenia korony francuzkiej.</p> <p>Wyrok Napoleona względem organizacji druku i handlu księgami.</p>	<p>Miasto Sewilia poddać się d. 1 Lutego wojskom francuzkim pod wodzą Xięcia Beluno. — Oblężenie miasta Kadix. — Niepomyślne ataki oblężonych d. 28 Września na środek wojska francuzkiego.</p> <p>General francuzki Sebastiani wprawiwszy w nieład wojsko Generała Blaka wkracza do Murcyi. — Dekretem Króla Józefa d. 17 Kwietnia cała Hiszpania podzielona na 38 departamentów, i 17 diwizyi wojskowych.</p> <p>Usiłowania Marszałka Macdonalda w celu poskromienia powstańców hiszpańskich nie biorą pomyślnego skutku.</p> <p>Twierdze Lerida, Mequinenza, i cytadella Hostalric podają się dnia 12 Maia i 3 Czerwca Marszałkowi Suchet; podobnie i forteca Tortosa d. 26 Listop. dostaje się Francuzom, po zwyciężonych przeszkodach ze strony rokoszników hiszpańskich.</p>	<p>Traktat między Cesarzem francuzk. i Królem holenderskim zawarty w Paryżu d. 10 Marca.</p> <p>Król Ludwik Napoleon powraca z Paryża do Hollandyi.</p> <p>Dnia 1go Lipca zrzeka się tenże korony, i wyjeżdża incognito z Hollandyi. Dnia 4. m. wojska francuzkie pod sprawą Marszałka Oudinot wchodzą do Amsterdamu, a d. 9 ogłoszony wyrok cesarski wcielający Hollandyę do Francyi.</p> <p>Cesarz francuzki obieżdża nowo nabyte prowincye holenderskie.</p> <p>Spieszne uzbrojenie i wygotowanie floty holenderskiej z 15 okrętów liniowych i stu szalup kanonierskich, mających być na dzień 1 Lipca pod zarządzenie Francyi oddaną.</p> <p>Nowa Organizacya departamentów Hollandyi.</p> <p>Generalne Wielkorządtwo tegoż Kraju d. 13 Grudnia utworzone.</p>	<p>Posiadłości Xięcia Prymasa w Niemczech przeistoczone zostają na Wielk. Xztwo Frankfurckie, które po śmierci onegoż dostać się miało Wicekrólowi włoskiemu. — Mocą Wyroku Cesarza franc. z dnia 1 Marca wielona zostaje reszta Elektoratu hanowerskiego do Królestwa Westfalii, lecz Wyrokiem d. 15 Grudnia odpada od Westfalii, dla sprostowania granic Francyi 322 mil. — Odmiany poczynione w posiadłościach Xiążąt Ligi Renńskiej. — Wcielenie północnych brzegów niemieckich do Francyi, d. 10 Grudnia.</p> <p>Xiążęta Ligi Renńskiej nakazują we wszystkich krajach swoich konfiskacyę towarów angielskich i osadniczych.</p>	<p>Marszałek Massena przenosi główną swą kwaterę z Salamanki do granic Portugalii.</p> <p>Oblężenie twierdzy Ciudad-Rodrigo d. 25 Czerwca. Po 36 godzinnym działobiciu d. 9 Lipca twierdza ta poddać się Francuzom.</p> <p>Teatr wojny przenosi się do Portugalii. — Opasanie twierdzy Almeida. Po strasznym bombardowaniu, i wysadzeniu w powietrze składu prochowego, twierdza ta d. 26. Sierpnia poddać się Mar. Massenie.</p> <p>Wielorakie utarczki Francuzów z wojskiem angielsko-portugalskim pod sprawą Generała Wellingtona. Traktat przymierza z Anglią Ob. W. Brytania.</p>

1811	<p>Cesarz austriacki przez Patent z d. 20 Lut. zmniejsza wartość bankocetli, tudzież monety miedzianej, i zaprowadza do wszystkich krajów swoich nowe Rewersa wykupujące. — Do Wiednia przybywa d. 25 Marca francuzki goniec gabinetowy, z wiadomością iż małżonka Cesarza Francyi szczęśliwie powiła Syna.</p> <p>Stany Królestwa węgierskiego zgromadzić się uroczystość na Seym d. 19 Sierp. otworzony w Prezburchu. Cesarz austriacki przybywa dnia 31. Sierpnia do tegoż miasta.</p> <p>Gabinet wiedeński usiłuje (aczkolwiek bezskutecznie) przez przyjacielskie pośrednictwo, zapobiedz wybuchnieniu w następującym roku, wojny między Francyą i Rossyą.</p> <p>Oświadcza się za stronę Francyi, i postanowia posilkować ją w następującej kampanii.</p>	<p>Xiążę Wallii obejmuje d. 6 Lutego Rejencyą Królestwa W. Brytanii w czasie choroby umysłowej i podeszłych lat Ojca swego Króla Ierzego IIIgo.</p> <p>Lord Bentinck mianowany naczelnym dowódcą wojska angielskiego w Sycylii, i pełnomocnym ministrem przy Dworze neapolitańskim w Palermo.</p> <p>Eskaadra angielska pod dowództwem Admirała Saumera wypływa na bałtyckie morze.</p> <p>Prośba katolików irlandzkich do Xięcia Rejenta d. 28 Maja podana, większością głosów w Izbie wyższej odrzuconą zostaje.</p> <p>Posel Zjednoczonych Stanów Ameryki Północ. Pinkney, podaje Notę Lordowi Wellesley, i oddala się z Londynu. Sąd admirałski konfiskuje 16 okrętów amerykańskich przytrzymanych w Plymouth.</p> <p>Rozruchy i zamieszania w Dublinie i Nottinghamu.</p>	<p>Flotylla duńska złożoną z 12 okrętów przewozowych i tyleż statków kanon. wysadza d. 17 Marca wojsko duńskie na brzegi wyspy Anholt zajętej od Anglików, w zamiarze opanowania tamiecznego zamku, jednakże mimo 3 kroć ponawionego szturm przyniesiona zostaje do cofnięcia się.</p> <p>Król duński obieżdża południowe i zachodnie brzegi prowincyi Zelandyi.</p> <p>Na rozkaz Królewski w mieście Kongsberg w Norwegii założono Szkołę główną dla nauk akademycznych, i innych umiejętności.</p> <p>Król duński oświadcza swoją neutralność w czasie przyszłej wojny Francyi z Rossyą.</p>	<p>Uroczysty obrządek Chrztonowu-narodzonego na d. 20 Marca potomka i Następcy Tronu Cesarza Napoleona odbywa się d. 6 Czerwca w Paryżu.</p> <p>Cesarz francuzki wyrokiem swoim d. 25 Marca czyni nowe rozporządzenia dotyczące domu Inwalidów.</p> <p>Rozpoczęcie i otwarcie uroczyste d. 17 Czerwca w Paryżu, Soboru narodowego złożonego z Biskupów Francyi i Włoch, w kościele katedralnym Paryżkim pod prezydencyą Kardynała Fesch Arcybiskupa Lyonskiego.</p> <p>Wyrok Cesarza francuzkiego z d. 16 Sierp. tyczący się naturalizowanych za granicą Francuzów.</p> <p>Rząd francuzki wystawia w kościele katedralnym miasta Valence, w Depart. Drome, pomnik na pamiątkę Papięza Piusa VI. który tamże w roku 1799 życie zakończył.</p> <p>Szybkie przygotowania do wielkopomnej kampanii z Rossyą w następującym roku rozpocząć się mający.</p>	<p>General hiszpański Ballesteros wysiada na ląd z wojskiem swoim w porcie Algieras niedaleko Kadixu. Bitwo pod Chiclana d. 4 Marca.</p> <p>Marszałek Massena powraca na koniec Marca z wojskiem swoim z Portugalii do Hiszpanii. Twierdze Badajoz, Albuquerque i miasto Walencya poddają się w miesiącu Marcu wojsku francuzkiemu pod sprawą Mar. Soult.</p> <p>Krwawe utarczki w Listopadzie z Walencyanami.</p> <p>Poddanie się twierdzy Taragony wojsku francuzkiemu. Twierdza Figueras po 4romiesięcznym oblężeniu upada. Krwawa bitwa d. 17 Maja pod Albuhera, w której Anglicy porażeni. — Oblężenie twierdzy Badajoz przez wojsko angielskie dnia 1 Czerwca i niepomyślne szturmowanie tejże. Korzystne utarczki wojska francuzkiego z Hiszpanami w południowej Grenadzie.</p> <p>Marszałek Suchet poraziwszy wojsko Generała Blake w zaciętej utarczce d. 25 Października przy Puch, zdobywa twierdzę Murviedro dnia 26 Października. Rozpoczęcie oblężenia Walencyi która w następującym roku d. 10 Stycznia poddać się Marszałkowi Suchet.</p>	<p>Wyrok Cesarza francuzkiego d. 6 Lutego urządzający wypłacenie zaległości holenderskiego długu krajowego.</p> <p>Cesarz francuzki odbywa pod czas lata podróż do różnych Departamentów holenderskich.</p> <p>Rozruchy w Roterodamie pod czas przeprawy przez kanały wzdłuż miasta, dwóch transportów konskrypcjonistów do służby morskiej przetrąconych.</p> <p>Urzędy celne rozkazują wszystkim holenderskim właścicielom okrętów i statków, urządzenie takowych na sposób francuzki.</p> <p>Wyrok Cesarza francuzk. względem owych osób, które podług dawnych Ustaw karzących z Hollandyi wygnani zostali.</p> <p>Hollandrzy utracają d. 8 Sierpnia Wyspę Iawę w Indyach wschodnich. Ob. Azya.</p>	<p>Uroczyste rozpoczęcie i otworzenie Seymu, czyli Zgromadzenia Stanów Królestwa saskiego w Dreźnie dnia 6go Stycznia.</p> <p>Wojsko W. Xięstwa Frankfurckiego otrzymuje mocą Wyroku W. Xiążęcia nową Organizacyę; oraz nowe artykuły wojskowe.</p> <p>Trzy departamenty anzeatyczne: wyższej Emsy, uść Wezery, i uść Elby, otrzymują Wyrokiem Napoleona ostateczną organizacyę swoją.</p> <p>Exkról szwedzki Gustaw IV. przybywa do Niemiec z Anglii, i osiada w Baden.</p> <p>Król pruski zawiera d. 14 Maia Traktat czyli Umowę z Westfalją przez który, talweg Elby ma na przyszłość granicę obustronnych posiadłości stanowiąc.</p> <p>Cesarz francuzki ogranicza handel książkami niemieckimi, i nakłada od przywozu tychże, wysoki podatek.</p>	<p>Wojska francuzkie pod dowództwem Mar. Masseny, d. 10 Marca cofają się z Portugalii.</p> <p>Potyczka przy Pombal i krwawa bitwa pod Redinha d. 11 Marca, w której Anglicy znaczną klęskę ponoszą. — Korzystna utarczka dla Francuzów d. 15 Marca przy Foz de Arome. — Twierdza Olivenza i Campo major poddają się dnia 22 Stycznia Marszałkowi Soult.</p> <p>Zacięta, lecz nie stanowcza bitwa d. 5 Maia przy Fuente d'onoro, po której Massena cofa się do Salamanki. Gen. francuzki Brenier wysadza d. 10 Maia twierdzę Almeida w powietrze, i cofa się z wojskiem swoim do Hiszpanii. General francuzki Latour z przednią strażą opuszcza Portugalię, a Anglicy d. 15 Kwietnia biorą twierdzę Olivenza. — Xiążę Wellington po niepomyślnym oblężeniu Badajoz cofa się do Portugalii, zamysł jego odebrania nazad twierdzy Ciudad-Rodrigo nie udać się. — Xiążę Rejent portugalski dla zapobieżenia emigracyi Portugalczyków, chcących uniknąć zaciągu do wojska, zakazuje wszystkim Ministróm wydawać paszporty.</p>
------	---	--	--	---	---	--	--	---

Rok	Prusy.	Rossya.	Szwajcarya.	Szwecya.	Turcya.	Włochy.	Xięztwo Warszawskie.	Azja, Afryka, i Ameryka.
1808	<p>Królewsko-pruska Ustawa tycząca się Orderów wojskowych i cywilnych, tudzież oznaków honoru, d. 18 Stycznia.</p> <p>Rozporządzenie Policji berlinskiej d. 10 Lut. przez które wolność druku i handlu księgami, przeciwko dawniejszemu duchowi rządu pruskiego, bardzo ograniczone zostały.</p> <p>Edykt królewsko-pruski d. 20 Lut. względem pożyczki 1.500,000 talarów, od wszystkich prowincyi Monarchii pruskiej, dla zapłacenia Francji zaległej kontrybucyi wojskowej.</p> <p>Król pruski wydał surowy Edykt przeciwko potajemnemu handlowi, angielskimi i osadniczymi towarami d. 9 Marca.</p> <p>Utworzenie Uniwersytetu w Berlinie.</p> <p>Umowa między Dworem pruskim i wenezyjskim, względem mianowania Kommissji w Berlinie do zatwierdzenia wszystkich w skutku Traktatu tylickiego, dotąd istniejących spornych przedmiotów.</p> <p>Wyrok Króla pruskiego z d. 30 Października, względem zabrania na skarb wszystkich dóbr duchownych w Monarchii pruskiej.</p>	<p>Nowa Organizacya d. 1 Stycz. w Petersburgu rossyjskiej Rady rządowej.</p> <p>Ukaz cesarski z 2 Lutego względem gwarancyi obligacyów bankowych jako długu krajowego, i ustanowienia środków do powołnego tychże umorzenia.</p> <p>Manifest Cesarza rossyjskiego z d. 8. Czerwca względem pożyczki 100 millionów rubli.</p> <p>W Petersburgu odprawia się d. 25 Czerwca dziękczynne modły, za otrzymane zwycięstwo z Seraskiera Pagliwar Baszy, i zdobycie twierdzy Silistryi.</p> <p>Manifest Cesarza rossyjskiego d. 11 Lipca względem zaprowadzenia jednakowej i równy stopy menniczej co do pieniędzy w kursie będących.</p> <p>Utworzenie dwóch nowych Ministerów. to jest: Policji, i służby bożej, co do obcych wyznań religijnych.</p> <p>Wojsko rossyjskie w Georgii pod sprawą Gen. Tormasowa, odnosi dnia 5 Września zwycięstwo z 10 tysięcy Turków i Persów przy twierdzy Achalkalaki.</p>	<p>Landaman szwajcarski d'Affry składa d. 1 Stycz. na zamku Ietschwyl urząd swój na ręcę Wattenwyla z Berny.</p> <p>Ścisłe poszukiwanie d. 2 Lutego w Szwajcaryi owych mieszkańców krajowych, którzy na powstaniu tyrolskim uczestnictwo mieli.</p> <p>Kanton bernenski wydał w miesiącu Wrześniu nową Ustawę Cenzury względem drukowania książek, i handlu onemi.</p> <p>Kantony szwajcarskie przedsięwzięły surowe środki, przeciwko towarom osadniczym i rekodzielnianym płodom angielskim.</p> <p>Rzeczpospolita Wallycejska aprzymierzona ze Szwajcaryą przez Wyrok Cesarza francuzkiego d. 20 Listop. wcielona została do Francji.</p>	<p>Korzystny Traktat Pokoju z Francją, zawarty w Paryżu d. 6 Stycznia.</p> <p>Xiążę duński Chrystyan August po zawartym Pokoju z Danią zieżdza do Stokholmu d. 24 Stycz. dla obięcia następstwa Tronu. — Niespodzianą śmierć onegoż d. 28 Maja.</p> <p>Rozruchy z tęg przyczyn w Stokholmie. — Nadaremne zabiegi Gustawa IV względem przywrócenia siebie do Tronu.</p> <p>Stany Królestwa zgromadziły się na Sejm w Oerebro, d. 30 Czerwca, i mianują francuzkiego Marszałka Bernadotte, następcą tronu.</p> <p>Król szwedzki z woli Cesarza francuzkiego wypowiada wojnę W. Brytanii, d. 17 Listop. i zakazuje surowo, przyrozu wszelkich towarów angielskich i osadniczych, iako też wpuszczania wszelkich okrętów lub statków z Anglii do portów królestwa szwedzkiego. — Zakłócenie posiedzeń Seymu szwedzkiego dnia 13 Listop. w Stokholmie, dokąd z okazji przyięcia od Stanów królestwa, nowego Następcy tronu, przeniesionym został.</p> <p>Exkról Gustaw IV nieprzyjający pensyi ofiarowanej sobie od wnuka swego Karola XIII, udał się na fregacie rossyjskiej w Rydze morzem do Anglii, gdzie d. 30 Listop. na ląd wysiada.</p>	<p>Rossyianie po zwiedzionych kilka stanowczych bitwach z Turkami biorą szturm d. 20 Maja twierdzę Bazardschik. — Obłężenie Silistryi która d. 30 Maja poddała się Rossyanom. — Odezwy W. Sultana zachęcające Muzulmanów do dzielnego walczenia, i rozkazy onegoż względem spiesznego zaciągu do wojska, tudzież oświadczenie udania się osobiście do tureckiego obozu. — Niepomyślne bombardowanie d. 4 Sierpnia twierdzy Ruszczuk. Znaczne wojsko tureckie wysłane na odsiecz Ruszczuka, ponosi dnia 7. Września wielką klęskę w bitwie przy spływie rzeki Iantry i Dunaju. — Szóstowa, Ruszczuk i Giurgewo poddały się d. 27. Września Rossyanom. Twierdze Widdyn i Nikopolis na końcu Października dostały się tymże.</p> <p>Mehemet Aly Basza, turecki Wielkorządca Egiptu odnosi d. 22 Sierp. stanowcze zwycięstwo z huntowanymi Bejów, i Sprzymierzeńców ichże Arabów, a wkrótce potem otrzymuje rozkaz W. Sultana, łącznie z Wielkorządcami Damaszku i Ptolomaidy przeciwko Wahebitom w pole wyruszyć.</p>	<p>Bulla Oyca Świętego na Cesarza Napoleona, i tych wszystkich, którzy mu przeciwko dobru Kościoła Rzymskiego działać doradzali.</p> <p>Oycieo Sw. d. 13 Lipca wywieziony z Rzymu do południowej Francji, a z tamtąd do Savony w kraju genueńskim, gdzie go Francuzi aż do r. 1812 pod strażą trzymają.</p> <p>Uchwałę Senatu z dn. 17 Lutego, z ostatków Państwa kościelnego utworzono z Departamentu: Rzymu i Trzymen.</p> <p>Wyrok Króla neapolitańskiego względem przystawienia 10,000 konskrypcjonistów na rok 1810.</p> <p>Cesarz francuzki znosi wszystkie klasztory w departamentach Rzymu i Trzymen.</p> <p>Utarczki flotyli angielskiej z francuzkimi statkami przewozowymi w odnodze messyńskie, końcem przeszkodzenia Francuzom wylądować w Sycylii.</p>	<p>Wyrok Królewski z d. 7 Grud r. z ogłoszony w Warszawie d. 20 Stycznia ażeby zagraniczne pieniądze papierowe żadnego odtąd w Xięztwie Warsz. kursu nie miały.</p> <p>Król saski przyiędza dnia 17go Maja przez Kraków do Warszawy.</p> <p>Organizacya Sądu kassacyjnego w Xięztwie Warszawskim.</p> <p>Miasto Kraków wyrokiem Królewskim d. 9 Czerwca ogłoszone miastem wolnym handlowym.</p> <p>Kodex Napoleona tudzież kodex handlowy zaprowadzony d. 15 Sierpnia w krajach do Xztwa Warszawskiego na mocy Traktatu Wiedeńskiego d. 24 Października 1809 wcielonych.</p> <p>Wyrok Królewski z d. 28 Lipca względem urzędzenia Administracyi żywności dla wojska Xztwa Warszawskiego podczas pokoju.</p>	<p>Ccuta forteca w królestwie afrykańskim Fez ustąpiona od Hiszpanii Anglikom. — Wyspa francuzka Gwadelupa poddała się d. 3 Lutego Anglikom. — Wyspa St. Estache, i Amboina wydarte d. 22 Lut. przez Anglików, Hollendrom. — Wyspy francuzkie Isle d'France i Bourbon przykońcu roku tego poddały się Anglikom. — Oderwanie się osad hiszpańskich od kraju oyczystego, w Ameryce południowej. Caraccas i Wenezuela oburzały się na Urzędników hiszpańskich, i tworzą sobie Iuntę supremą, i rząd podobny od republikańskiego. — Rozruchy w prowincyi Quito, krwawa bitwa z powstańcami i zamordowanie Wicekróla hiszpańskiego w Santa-Fe. Wice Królestwo Rio de la Plata, oświadcza się za swoją niepodległością. Iunta Suprema utworzona w prowincyi Buenos-ayres, w utarcze z Wicekrólem hiszpańskim Liniersem zwycięstwo odosi, i onegoż synem i wszystkimi stronnikami na ucięcie głowy skazuje. Floryda zachodnia, prowincya hiszpańska w Ameryce północ. ogłasza się niepodległą. — Powstanie na wyspie hiszpańskiej Huba w Indyach Zachodnich. — Zjednoczone Stany Ameryki północnej wchodzą z Francją i oderwanymi osadami Ameryki hiszpańskiej w przyjaźne stosunki.</p> <p>Powstanie w Meksyku na którego uśmierzenie Iunta kadyxka wysłała Generała Vanegas z 6000 wojska.</p>
1809	<p>Cesarz francuzki wzmacnia załogi twierdz pruskich Szczecina i Gdańska, i zgromadza w tychże zapasy wojskowe.</p> <p>Wojska pruskie ciągną ku brzegom bałtyckiego morza, dla zniweczenia napaści Anglików, chcących się pokazać z większą niż kiedy flotą na tymże morzu.</p> <p>Rozruchy na Szląsku pruskim z powodu źle zrozumianego Edyktu królewskiego znoszącego poddaństwo.</p>	<p>W Rossyi przedsięwzięty zostać mocą Ukazu imperatorskiego nowy spis ludności.</p> <p>Manifest d. 28 Września wydany względem wyboru w całym Państwie z 500 dusz po 4 ludzi do wojska.</p> <p>W skutku umowy między dworami Petersburskim i Sztokholmskim, dawne stosunki handlowe między Finlandją i Szwecją aż do iesieni przyszłego roku przedłużonemi zostały.</p> <p>Ukaz imperatorski zakazujący przywozu z Francji wszelkich towarów rekodzielnianych bez różnicy do Rossyi.</p> <p>Posel francuzki (Calincourt Xiążę Wincency) przy dworze rossyjskim, oddał się z Petersburga.</p>	<p>Rozruchy w kantonie Gryzonów z okazji wprowadzenia nowo-poprawionego kalendarza.</p> <p>Uroczyste rozpoczęcie Związkowego Seymu dnia 3go Czerwca w Solurze.</p> <p>Kantony szwajcarskie trudnią się prędkim uzupełnieniem 4 pułków przeznaczonych do służby francuzkiej.</p> <p>Seym szwajcarski powołuje wszystkich krajowców w służbie wojennej angielskiej zostających do powrotu. — Kommissya mianowana przez Seym, do układania się z Posłem francuz. Talleyrand względem wojskowej kapitulacyi pułków szwajcarskich w służbie francuzkiej, zieżdza w miesiącu Listop. do Berna.</p>	<p>Król szwedzki w czasie choroby swojej zdał rządy na osobę Xiążęcia Następcy Tronu.</p> <p>W portach szwedzkich czynią spieszne przygotowania do obrony, przeciwko napadom angielskim, morza bałtyckiego brzegów.</p> <p>Rozruchy i krwawe sceny pomiędzy ludem i wojskiem z powodu rozpisu nowy milicji.</p> <p>Rząd szwedzki wzbrania się przystąpić na stronę Francji (przez co zamiar Napoleona utworzenia związku pułkowego przeciwko Anglii i Rossyi, nie przyszedł do skutku) i postanawia, w czasie wojny następującej między Francją i Rossją, zostawać neutralnym.</p>	<p>Układy o pokój między Turcją i Rossją w Bukarescie nie miały pomyślnego skutku. Nowe rozpoczęcie króków nieprzyjacielskich. Nikopolis i Szistowa dostały się w ręce tureckie. Bitwa pod Ruszczukiem dnia 4 Lipca w której wojsko tureckie pod dowództwem W. Wezyra, znaczną poniosło klęskę. Turcy przypuszczają d. 6 Lipca trzyczkrotny szturm do Ruszczuka, i po ustąpieniu z niego Rossyanów wnoć, wchodzą do tęg twierdzy. — Większa część wojsk tureckich, która się na lewy brzeg Dunaju przeprawiła, porażona od Rossyan tamże, w bitwach d. 3 i 15 Sierpnia. Zniszczenie obozu tuteckiego, i opanowanie warownych miejsc Turtukay i Silistryi przez Rossyan, po bitwie d. 21 Października. Zawieszenie broni. — Generał francuzki Sebastiani przybywa do Carogrodu, końcem sprzyjańszenia na nowo Porty otomań. z Francją. — Układy o pokój na Kongressie w Giurgewo. — Oboz turecki przy Szumli napelnia się nowymi wojskami. — Większa część wojsk rossyjsk. powraca do Wołoszczyzny.</p>	<p>Cesarz francuzki wyrokiem swoim z d. 23 Stycznia Brewe Oyca Sw. w Sawonie d. 30 Listop. r. z. do kapituły metropolitalnej florenckiej wydane, iako ubliżające prawom krajowym i porządkowi kościelnemu, odrzuca, i takowe publicznie ogłasza zakazując. — Król neapol. zwołuje d. 10 Marca kollegia obiercze dla przystąpienia do wyboru Członków Parlamentu. — Lord Bentink Minister angielski przybywa do Palermo w Sycylii, lecz po zaszłych nieporozumieniach z dworem tamecznym powraca wkrótce do Londynu. — Zaciąg do wojska w królestwie neapolit. odbywa się z największą łatwością.</p>	<p>Król saski dla pomnożenia rekodzielni i handlu w Xztwie Warszawskim. Wyrokiem swoim uwalnia wszystkich fabrykantów i włóscian zagranicznych do Xięztwa przybyłych, na 6 lat od placenia wszelkiego rodzaju podatków publicznych.</p> <p>Baron Bignon mianowany Rezydentem Napoleona w Warszawie przyiędza d. 29 Marca do tego miasta.</p> <p>Bilety kassowe Xięztwa Warszawskiego puszczały się w obieg, i kassa wymiany tychże utworzona.</p> <p>Król saski d. 21 Września zieżdza do Warszawy, gdzie wyrokiem swoim z d. 12 Listopada zwołuje Posłów i Deputowanych Xztwa Warszawskiego na Sejm d. 9. Grudnia rozpocząć się mający w stolicy.</p> <p>Nowe uzbrania wojskowe w Xięztwie Warszawskim na przyszłą-roczną kampanią francuzko-rossyjską.</p>	<p>Powstańcy Meksyku dnia 20go Kwietnia ponoszą od wojsk królewsko - hiszpańskich znakomitą klęskę.</p> <p>Spisek w Walencji prowincyi Rspłitey Venezeli, na końcu miesiąca Września, w celu poddania Walencji w ręce Hiszpanów.</p> <p>Rozruchy w nowym Granadzie i Peru. — Spokojne oderwanie się kraju Chili od Hiszpanii.</p> <p>Zatargi między prowincjami Buenos-ayres, i Montevideo w celu otrząśnienia z siebie iarzma hiszpańskiego.</p> <p>Zjednoczone Stany Ameryki północ. po odwołaniu na korzyść swoją przez Cesarza francuzk. Wyroków: berlińskiego i medyolańskiego, wypowiadają wojnę W. Brytanii.</p> <p>Krwawe sceny i zaburzenia na końcu miesiąca Lutego w Kairze między Mamelukami, i wojskiem Wielkorządcy Egiptu.</p> <p>Wielkorządca Egiptu wyprawia Posłańca do Szerifa Mekki, i nakłania go ażeby zerwał związek z Wehabitami, iako też uzbroił się przeciwko tymże.</p> <p>Madisson Prezydent Ziedn. Stanów Ameryki Północ. zwołuje d. 4 Listop. Kongress do miasta Waschington.</p> <p>Rozruchy i zaburzenia w królestwie tunetańskim w Afryce.</p>